

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ZAFER KARACA • İSTANBUL'DA OSMANLI DÖNEMİ RUM KİLİSELERİ

ZAFER KARACA

İstanbul'da
Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri

Y A P I K R E D İ Y A Y I N L A R I

İSTANBUL'DA OSMANLI DÖNEMİ RUM KİLİSELERİ

Zafer Karaca, 1953'te doğdu. 1979 yılında Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'ni, 1989 yılında Hacettepe Üniversitesi Arkeoloji-Sanat Tarihi Bölümü'nü bitirdi. Aynı üniversitede Bizans Sanatı dalında yaptığı yüksek lisans eğitimini 1992 yılında, "İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler" adlı tezi ile tamamladı. İstanbul'da Rum Ortodoks Kiliseleri konusundaki araştırmalarının yanısıra, Artvin çevresinde Gürcü Kiliseleri ve Demre'de Aziz Nikolaos Kilisesi ile ilgili çalışmalara katıldı. Çeşitli dergilerde yayıncılık ve yazarlık yaptı. Halen TÜBİTAK Popüler Yayınları'nın genel yönetmenliğini yapmakta ve Sanat Tarihi doktorasını sürdürmektedir.

ZAFER KARACA

İSTANBUL'DA
OSMANLI DÖNEMİ
RUM KİLİSELERİ

Sanat - 7
ISBN 975-363-082-4

İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri
Zafer Karaca

1. baskı: 1000 adet, İstanbul, Ekim 1995

Yayına Hazırlayan: Aslıhan Dinç
Fotoğraflar: Zafer Karaca
Tasarım: Mehmet Ulusel
Ofset Hazırlık: Nahide Dikel
Baskı: Altan Matbaacılık Ltd. Şti.

© Yapı Kredi Yayınları Ltd. Şti., 1995
Tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın
hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Yayınları Ltd. Şti.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No: 285 Beyoğlu 80050 İstanbul
Telefon: (0-212) 293 08 24 Faks: (0-212) 293 07 23

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ • 11

GİRİŞ • 13

TARİHİ VE SOSYAL BAKIŞ • 17

KAYNAKLARIN TANITIMI • 45

İSTANBUL'DAKİ RUM ORTODOKS
KİLİSELERİNİN LİSTESİ • 55

Kiliselerin Listesi ve Kaynaklarda Belirtilmesi • 58

Kiliselerin Adlarına Göre Tasnifi • 65

KATALOG

Katalog Tanıtımı • 73

Altımermer Panagia Kilisesi • 75

Ayakapı Hagios Nikolaos Kilisesi • 83

Ayvansaray Hagios Demetrios Kilisesi • 88

Balatkapı İoannes Prodhomos Metokhion Kilisesi • 97

Balatkapı Panagia Balinou Kilisesi • 104

Balatkapı Taksiarkhes Kilisesi • 111

Belgradkapı Panagia Kilisesi • 116

Edirnekapı Hagios Georgios Kilisesi •	121
Eğrikapı Panagia Kilisesi •	130
Fener Hagios Georgios Metokhion Kilisesi •	139
Fener Hagios Georgios Patrikhane Kilisesi •	146
Fener Hagios Georgios Poteras Kilisesi •	156
Galata İoannes Prodhromos Kilisesi •	165
Galata Hagios Nikolaos Kilisesi •	171
Galata Panagia Kilisesi •	178
Hasköy Hagia Paraskeve Kilisesi •	185
Kumkapı Hagia Kyriake Kilisesi •	191
Kumkapı Panagia Kilisesi •	196
Salmatomruk Panagia Kilisesi •	202
Samatya Analepsis Kilisesi •	207
Samatya Hagios Georgios Kilisesi •	212
Samatya Hagios Konstantinos ve Helene Kilisesi •	219
Samatya Hagios Menas Kilisesi •	231
Samatya Hagios Nikolaos Kilisesi •	237
Sarmaşık Hagios Demetrios Kilisesi •	243
Silivrikapı Panagia Pege Kilisesi •	249
Tekfursarayı Panagia Kilisesi •	258
Topkapı Hagios Nikolaos Kilisesi •	265
Yenikapı Hagios Theodoros Kilisesi •	272

KATALOG YAPILARININ MİMARİ ÖZELLİKLERİ • 279

<i>Plan Tipi •</i>	282
<i>Mekanlar •</i>	283
Naos •	283
Narteks •	284
Galeri •	285
Bema •	286
Apsis •	287
<i>Mimari Öğeler •</i>	288
Serbest Taşıyıcılar •	288
Kemerler ve Arşitravlar •	289
Giriş Açıklıkları •	290
Pencere Açıklıkları •	292
Nişler •	296

<i>Örtü Sistemi</i>	• 298
<i>Litürjik Öğeler</i>	• 300
<i>İkonostasis</i>	• 300
<i>Ambon</i>	• 300
<i>Despot Koltuğu</i>	• 301
<i>Altar</i>	• 301
<i>Bezeme ve Resim Düzeni</i>	• 302
<i>Malzeme Teknik</i>	• 303
<i>Cepheler</i>	• 304
<i>Mimari Plastik Öğeler</i>	• 306
<i>Sütun Başlıkları</i>	• 306
<i>Pilasterler</i>	• 307
<i>Silmeler</i>	• 307
<i>Ek Yapılar</i>	• 309
<i>Ayazma</i>	• 309
<i>Çan Kulesi</i>	• 310
<i>Parekklesion</i>	• 311
<i>Okullar ve İdari -Sosyal Yapılar</i>	• 311

SONUÇ • 313

<i>Sarmaşık Hagios Demetrios Kilisesi Planı</i>	• 323
<i>Belgradkapı Panagia Kilisesi Planı</i>	• 324
<i>Silivrikapı Panagia Kilisesi Planı</i>	• 325
<i>Samatya Hagios Georgios Kilisesi Planı</i>	• 326
<i>Katalog Kiliselerinin Konumlandırıldığı Kroki</i>	• 327

KAYNAKÇA • 329

DİZİN • 349

Fatma ve Ekin'e

ÖNSÖZ

Bin yıldan uzun süre Bizans İmparatorluğu'nun merkezi olan İstanbul; 1453 yılından itibaren Osmanlı Devleti'nin başkenti olarak tarihi önemini sürdürmüştür. Kentte Osmanlı dönemi, Müslüman olmayan toplumlar ile Hristiyanların yaşamına farklı boyutlar getirmiştir. Bu dönemde, Bizans'ın tarihi mirasını ve Osmanlı'nın himayesini benimsemiş olan Rum toplumu; dini işlevinin yanı sıra sosyal ilişkilerini de kiliselerinde yürütmüş, Osmanlı döneminde Rum Ortodoks kiliseleri, bu toplumun kültürünün yaşatıldığı mekanlar olmuştur.

Tarihi geçmişi ile litürjisi Bizans uygarlığından kaynaklanan ve mimarisi Osmanlı yönetiminin kuralları çerçevesinde biçimlenen Rum Ortodoks Kiliseleri, bu dönemdeki yeniden yapımlar ya da çeşitli onarımlar sonucu ayakta kalabilmiştir. İstanbul'un kent tarihi içinde geçmişiyle bağ oluşturarak günümüze gelen bu kültür varlıkları, taşıdıkları etki ve izlerle Bizans-Osmanlı sürecine ilişkin çok yönlü kaynak niteliğindedir...

İstanbul'daki Rum Ortodoks Kiliseleri ile ilgili araştırmalarım; Sanat Tarihi alanında gerçekleştirdiğim yüksek lisans tezime dayanmaktadır. Değerli hocam Prof. Dr. S. Yıldız Ötüken'in yönlendirmesi ve katkıları ile 1992 yılında sonuçlanan tezim, daha sonra bu kapsamdaki çalışmalarımın temelini oluşturdu.

Konuya ilişkin çalışmalarda çözümünü zor sorunlardan biri kitabelerin tespiti ve okunması idi. Kiliselerin tarihi geçmişini yansıtan ve inşa sürecine ilişkin verileri ortaya koyan kitabeler, dönemin Rum Ortodoks toplumu hakkında fikir verecek bilgileri de içeriyordu. Kitabelerin yerinde tespit edilen Yunanca metinleri, Prof. Dr. İoanna Kuçuradi tarafından okundu ve Türkçe'ye çevrildi.

Kiliseler hakkındaki araştırmalar, genellikle Rum Ortodoks toplumunun dini, sosyal ve kültürel yapısına ilişkin soruların da aydınlatılmasını gerekli kıldı. Bu konularda sık sık görüşlerine başvurduğum Papaz Meletios Sakkulidis getirdiği açıklamalar ve çözümlerle yol gösterici oldu.

İstanbul'da, kiliselerde yaptığım incelemeler için gerekli izni Patrik Vekili Metropolit İoakim sağladı. Çalışmalar sırasında karşılaştığım çeşitli sorunların çözümünde; Yüksek Mimar Aristidis Pasadeos, Dimitri Raiconovski, İlhami Algör, Tahir Uysal, Melda-Ahmet Saya yardımcı oldu.

Ankara'da yayınlar üzerindeki araştırmalarımı İngiliz Arkeoloji Enstitüsü kütüphanesinin sağladığı kolaylıklar ile yürüttüm. Yararlandığım yayınların çevirilerini; İngilizce'den Fatma Karaca, Almanca'dan Tekin Çakmakçı, Fransızca'dan Mehmet Ali Demirel, Yunanca'dan İoanna Kuçuradi ve Lefter Karakaş gerçekleştirdi. Bilgisayar yazımında Yunanca'da eksik işaretler Sungar Acun ve Remzi Koyak tarafından yaratıldı.

Bu uzun ve yorucu dönemin ilk anından son noktasına değin doğrudan ya da dolaylı yardımlarını esirgemeyen herkese en doyurucu teşekkürü, bu kitabın oluşturacağı inancındayım.

Çalışmalarımın emek ve sabrını paylaştığım Fatma ve Ekin Karaca'yı; bu sürece katılan tüm insanları; kiliselerdeki araştırmalarım sırasında türlü olumsuz koşulları birlikte yaşadığım kilise görevlilerini; geçmişte çeşitli toplumlara mensup insanların birlikte yarattığı ve yaşattığı "İstanbul kültürü"nden bir parçanın, bu topraklarda kalan son bireylerini sevgi ve saygıyla anıyorum...

GİRİŞ

İstanbul'da, Bizans döneminden sonra Osmanlı yönetiminde varolan Rum Ortodoks Kiliseleri, bu toplumun ibadet yapıları olarak günümüzde de varlıklarını sürdürmektedir. İstanbul'daki Rum Ortodoks Kiliseleri, fetihten sonra Bizans dini yapılarının yerinde inşa edilmiş; onarım ve yeniden yapımlarla farklılaşan kiliselerin mimarisi Osmanlı kuralları çerçevesinde belirlenmiştir. Kentin dini mimarisinde Rum Ortodoks Kiliseleri'nin önemi, dönemin sosyal tarihi ile bütünleşmiştir.

İstanbul'un 1453 yılında Osmanlılar tarafından fethedilmesiyle, Bizans devletinin siyasi varlığı sona erer ve kent, Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olur. Kentte Rum, Ermeni, Yahudi, Latin ve diğer uluslardan Müslüman olmayan topluluklar da yaşamaktaydı. Bunlar arasında nüfusça en kalabalık toplumu oluşturan Rumlar, İstanbul'un sosyal yaşamında önemli bir yere sahipti.

Fetihden önce Bizans'ta kurum olarak dinin belirleyici oluşu, dini yapılar ile ilgili faaliyetleri yoğunlaştırmış, görkemli bir mimari yaratmıştır. Osmanlı döneminde ise iktidarın farklı bir dine mensup olması nedeniyle, Hristiyanlık mimarisi Bizans dönemindeki destek ve serbesti yerine, yeni yönetimin sınırlamaları içinde varlığını sürdürebilmiştir. Dönemin koşulları sonucu; öncelikle eski yapılarla giderilmeye çalışılan ibadet mekanlarına ilişkin gereksinimler, bu yapıların yetersizliği nedeniyle, yeni arayışları zorunlu kılmıştır. Sorunun çözümü için eski dini yapıların onarımı ya da yeniden yapımına yönelinmiştir.

İstanbul'un fethinden sonra, Patrikhane çatısı altında örgütlenen Rum Ortodoks toplumu, Bizans'ın tarihi ve dini mirasına sahip çıkarak, bu mirası kentteki ibadet yapılarında da yaşatmaya çalışmıştır. Dönemin somut koşulları sonucu, "Bizans Sanatı"nın mirası üzerinde ortaya çıkan İstanbul'daki Rum Ortodoks Kiliseleri, Os-

manlı yönetiminin kuralları çerçevesinde biçimlenmiştir. Ancak İstanbul'da, Hristiyan Bizans dönemi ile Müslüman Osmanlı dönemi arasında bağ oluşturan Rum Ortodoks cemaati, yönetimin kuralları ile sınırlanınca, bu toplumun ibadet yapıları "Hem Bizans hem Osmanlı, ne Bizans ne Osmanlı" olmuştur.

Osmanlılar tarafından fethedildikten sonraki dönemi yansıtan ilk harita ve gravürlerde, surların çevrelediği bölge ve Galata'yı kapsayan İstanbul, kentteki Rum Ortodoks Kiliseleri'ni saptayan ilk listelerde de bu sınırlar çerçevesinde ele alınmaktadır. Osmanlı döneminde, İstanbul'daki Rum Ortodoks Kiliseleri'nin tespitine yönelik ilk çalışma, Tryphon Karabeinikov tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla düzenlenen 1583 tarihli Tryphon Listesi ile bunu izleyen 1604 tarihli Antonios Paterakis ve 1669 tarihli Thomas Smith listelerindeki kiliselerden hareketle İstanbul, surların çevrelediği bölge ve Galata ile sınırlanmaktadır. Bu sınırları esas alarak hazırladığımız katalog; İstanbul'da Osmanlı dönemindeki varlığını tarihi kaynaklarda belirlediğimiz ve günümüzde ibadete açık olan Rum Ortodoks Kiliselerini kapsamaktadır.

İstanbul'daki Rum Ortodoks Kiliseleri'nin tespiti çalışmaları-na, Fener Patrikhanesi'nden edinilen liste ile başlanmıştır. Yetmiş-dokuz kiliseyi kapsayan bu listeden hareketle, bölgede yürütülen araştırmalar ve Papaz Meletios Sakkulidis'in açıklamaları sonucu, kente toplam doksandört Rum Ortodoks Kilisesi saptanmıştır.

Adları belirlenen kiliselerin tarihi ile yapım evrelerine ilişkin bilgilerin derlenmesi ve dönemin sosyal tarihinin araştırılması amacıyla, İstanbul'un fetih süreci ve Osmanlı dönemi ile kentteki Müslüman olmayan toplumların sosyal yaşamı hakkında, çeşitli dillerdeki yayınlar incelenmiştir.

Osmanlı döneminde Müslüman olmayan toplumlarla ilgili arşiv malzemesi hakkında yaptığımız soruşturmada, Başbakanlık Devlet Arşivi, Topkapı Sarayı Arşivi ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde toplanan malzemenin, genelde Siyasi Tarih açısından incelendiği, belgeleri Sosyal Tarih açısından ele alan çalışmaların da 'genel' kapsamda olduğu anlaşılmıştır. Arşiv malzemesinin incelenerek değerlendirilmesi, çalışmamız sınırlarını aştığından, bu alanda mevcut bulunan az sayıdaki yayın ve bir doktora tezinden yararlanılmıştır.

İstanbul'daki Rum Ortodoks Kiliseleri'nin mimarisi ile doğrudan ilgili yayın ve araştırma bulunamamış, genel yayınlardan edinilen bilgiler de sınırlı ve yetersiz kalmıştır. Bu nedenle, yapıların mimarisi hakkında tüm bilgiler ve sorunların çözümü, kiliselerde

yapılan çalışmalarla sağlanmış, bu da alan çalışmalarının uzun süreli ve ayrıntılı olmasını gerektirmiştir.

İstanbul'da günümüzde ibadete açık doksandört Rum Ortodoks Kilisesi bulunmasına karşın, kentteki Rum Ortodoks cemaatin yaklaşık ikibinbeşyüz kişi kalması, kiliselerin işlerliğini önemli ölçüde azaltmıştır. Cemaatin böylesine azalması nedeniyle dini ilişkilerin sınırlı bir çevrede sürdürülmesi; kiliselerin bakımı, korunması ve güvenliğine ilişkin sorunlar ortaya çıkartmıştır. Yapılarda artan tahribat ve hırsızlık olayları ile özellikle son zamanlarda yaşanan bazı üzücü olayların yarattığı tedirginlik, Patrikhane'nin yazılı iznine rağmen, yerinde yaptığımız çalışmaları da önemli ölçüde güçleştirmiştir.

İstanbul'daki Rum Ortodoks Kiliseleri, görevlilerinin durumu ve güvenlik nedeniyle, artık ayin saatleri dışında kapalı tutulurken, kentte bazı kiliseler yılda bir kez özel günlerindeki ayin nedeniyle açılmaktadır. Kiliselerin açtırılmasının yanı sıra, bazı kiliselerde kapalı tutulan galeri ve kutsal kabul edilen bema gibi bölümlere girilmesi, fotoğraf çekimlerinde mimariden kaynaklanan olumsuzluklar ve zaman zaman görevlilerin müdahalesi, alan çalışmasında karşılaşılan belli başlı güçlükleri oluşturmuştur. Bu tür sorunlar, kiliselere defalarca gidilmesini zorunlu kılarken, çalışmaların da uzamasına yol açmıştır.

İstanbul'daki Rum Ortodoks Kiliseleri ile ilgili çalışmalarımız kapsamında ele aldığımız; kentin fetih süreci ve Osmanlı yönetimindeki sosyal tarihi ile kentteki Rum Ortodoks toplumunun sosyal yaşamı ve dini mimarisine ilişkin faaliyetleri "Tarihi ve Sosyal Bakış" bölümünde değerlendirilmiştir.

İstanbul'un kent tarihi, kentin Osmanlı dönemindeki sosyal yaşamı ve Rum Ortodoks toplumu ile kiliselerine ilişkin kaynak, araştırma ve yayınların tanıtımı, kronolojik düzende yapılmıştır.

İstanbul'da günümüzde mevcut Rum Ortodoks Kiliseleri'nin listesi ile Osmanlı dönemindeki tarihi kaynaklar ve yayınlar değerlendirilerek; listedeki kiliselerin, ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına kadar olan süreçteki varlığını yansıtan bir tablo düzenlenmiştir. Tabloda, tarih sırasına göre dizilen kaynaklarda yer alan ve olmayan kiliseler işaretlenmiştir. Listedeki kiliselerin ithaf edildiği adlara göre tasnifi de yapılmıştır.

İstanbul'da Osmanlı dönemindeki varlığını saptadığımız ve günümüzde mevcut, yirmidokuz Rum Ortodoks Kilisesi'ni kapsayan "Katalog" hazırlanmıştır. Katalogdaki kiliselerin tarihi hakkındaki bilgiler derlenerek, mimari tasvirleri yapılmıştır. Yapılardaki ça-

lışmalar, 1990 yılının Aralık ayında başlatılmış, 1991 yılının Şubat, Mayıs, Temmuz ve 1992 yılının Ekim aylarında sürdürülmüştür. Alan çalışması sırasında; yapıların mimari özellikleri doğrultusunda tasviri ve fotoğraf çekimleri yapılmış, gerekli ölçüler alınmıştır.

Kiliselere; yeri, biçimi, malzemesi, yazı özellikleri ve boyutu belirlenen kitabeler fotoğraflarla tespit edilerek, Yunanca metinleri yazılmış, bu metinlerin kontrolü ve Türkçe'ye çevirileri, İoanna Kuçuradi tarafından yapılmıştır. Kitabelerden edinilen bilgiler, yapıların tarihi hakkındaki görüşlere kesinlik kazandırmıştır. Yunanca sözcüklerin Latin harfleri ile yazılışında; "Yunanca"nın çeşitli zamanlardaki farklı kullanımları konusunda yerleşik bir uygulama olmadığından, genellikle transkripsiyon yöntemi benimsenmiş, kitabelerdeki şahıs adları dildeki farklılaşma gözetilerek yazılmıştır.

Katalog kapsamındaki Rum Ortodoks Kiliseleri; 'Merkezi' planlı Kumkapı Hagia Kyriake ve 'Kapalı Yunan Haçı' planlı Kumkapı Panagia Elpida kiliseleri hariç, bazilikal plan tipindedir. Katalog kapsamında yer alan bazilikal plan tipindeki Rum Ortodoks Kiliseleri'nin mimari özellikleri açıklanarak, yapılar bu özellikler çerçevesinde, kendi aralarında karşılaştırılmıştır. Katalog yapılarının plan tipi ve mimari özellikleri ile kitabelerinin verdiği bilgiler genel olarak "Sonuç" bölümünde değerlendirilmiştir. Levhalardan dördü, katalogdaki bazilikal planlı yapıların örtü sistemine göre çeşitlendiği bir kubbeli bazilika ile tonozlu bazilikalara örnek oluşturacak üç yapının plan çizimleridir. Son levha ise katalogdaki kiliselerin konumlanışını gösteren krokidir.

İstanbul'un Osmanlı Devleti tarafından fethedilmesiyle sona eren Bizans İmparatorluğu, bin yılı aşkın sürede yarattığı uygarlık ile tarihte yerini alırken, bıraktığı mirasın izleri günümüzde yaşamaktadır. Dönemin dini yapılarından bazıları, fetihten sonra farklı amaçlarla kullanılarak ayakta kalmıştır. Osmanlı döneminde, Bizans dini yapıları üzerinde inşa edilen Rum Ortodoks Kiliseleri ise onarımlar veya yeniden yapımlar sonucu işlevlerini devam ettirmişlerdir.

İstanbul'un tarihinde ve sosyal yaşamında derin izler bırakan Rum toplumu sayıca azalarak günümüze gelirken, bu toplumun dini yapıları, geçmişten taşıdığı izlerle İstanbul kentinin tarihi belgeleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. Şehri "İstanbul" yapan pek çok öge gibi, zamana karşı varlığını ve önemini koruyan Rum Ortodoks Kiliseleri, gereksinim duyduğu destek ve himayenin ötesinde, yeni araştırmalar için çok yönlü ve kapsamlı kaynak oluşturmaktadır.

TARİHİ VE SOSYAL BAKIŞ

Eski Yunan döneminde "Byzantion" adlı bir koloni kenti iken, İ.S. 330 yılında "Konstantinopolis" adıyla Roma İmparatorluğu'nun başkenti olan İstanbul, imparatorluğun 395'te ikiye bölünmesiyle, Doğu Roma'nın başkenti ve tarihte "Bizans" olarak anılacak bir uygarlığın merkezi olur.

Bizans döneminde, ekonomik ve sosyal önemiyle "Dünya Başkenti" konumuna ulaşan İstanbul, aynı zamanda Hristiyanlık alemindeki dini farklılaşmada önemli bir boyut oluşturan "Ortodoks"luğun da merkezidir.

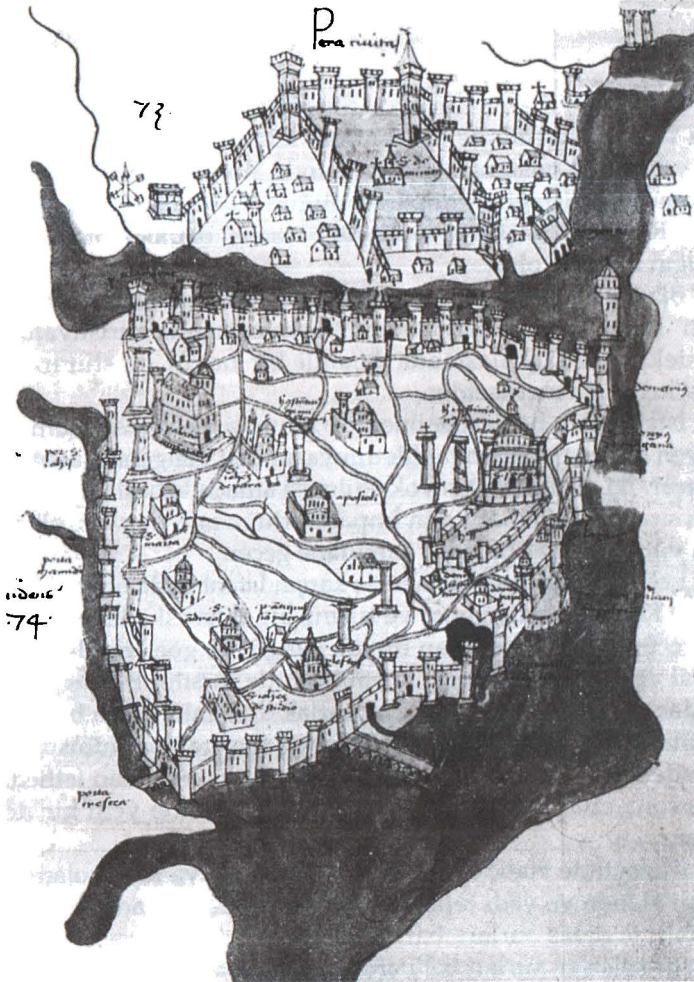
İstanbul'un böylesine önem kazanması ve "Kutsal Roma"yı etkileyen ihtişamı, Hristiyanlık dünyasındaki dengenin sarsılmasına yol açar. İki merkezliliğin yok edilmesi amacıyla başlatılan Latin istilası sırasında 1204'de Latin İmparatorluğu'nun merkezi olan kent, 1261 yılında tekrar Bizans yönetimine geçer.

Latin istilası, kısa sürmesine karşın İstanbul'da önemli tahribat yapar. Kentin bozulan imar ve iskanı, bir daha eski düzenine getirilemez. Bu yıllarda yaşanan büyük yangın ve göçlerin de etkisiyle, sosyal ve ekonomik sistem önemli ölçüde sarsılır. Bizans uygarlığı bundan sonraki iki yüzyılda en parlak dönemlerinden birini yaşamasına karşın, istila yıllarının İstanbul'da yarattığı olumsuzlukları yok edemez. İstanbul'un 1453'de Osmanlılar tarafından fethedilmesiyle sona eren Bizans devrinin ardından kentte yeni bir dönem başlar.

Kuzeyinde Haliç'e, güneyinde Marmara'ya kıyısı olan, üçgen biçimi alanda ve yedi tepe üzerinde kurulmuş İstanbul; Marmara ve Haliç'te deniz surları, batısında kara surları ile çevrilidir. İstanbul'u çevreleyen surlar, belli aralıklarla yer alan ve şehre giriş-çıkışın sağlandığı kapılarla geçit vermektedir.⁽¹⁾ Çevredeki yerleşimler

de bu kapıların adlarıyla anılır. Surlar ve kapılar yüzyıllar içinde büyük ölçüde tahrip olmasına karşın, bu yerleşim alanları günümüzde de aynı adlarla anılmaktadır.

Osmanlılar tarafından fethedildiği sırada İstanbul, Latin istilasının olumsuz izlerini silememiş, yıkık ve terkedilmiş bir kent görünümündedir. Latinlerin ticareti büyük ölçüde Galata'ya kaydırmış olması, o dönemdeki büyük yangınlar ve göçler; nüfusun azalmasına, kentin küçülmesine neden olmuştur.⁽²⁾

Buondelmonti, İstanbul graviürü, 1420.

Onbeşinci yüzyıl İstanbul'unu tanımlayan eserlerde, büyük mahalleler ile kent dokusunun yerini geniş bağ-bahçeler arasında kalan manastırların aldığı, iskanın azaldığı,⁽³⁾ şehirdeki yerleşim birimlerinin ise birbirinden uzak ve hendeklerle çevrili olduğu⁽⁴⁾ belirtilir. Bu yüzyılın ilk yarısında Cristoforo Buondelmonti'nin hazırladığı İstanbul haritasında, kilise ve manastırların çevresi dışında büyük boş alanların bulunduğu görülmektedir.⁽⁵⁾

Fetihten önceki yıllarda İstanbul'u ziyaret eden gezginler, kentin nüfusunu kırk-altmış bin dolayında tahmin ediyorlardı. Bu bilgileri 1437 tarihli bir belgenin de katkısıyla değerlendiren A. M. Schneider, şehrin onbeşinci yüzyıl ortasındaki nüfusunu kırkbin kişi olarak saptamıştır.⁽⁶⁾ Runciman'a göre kentin bu dönemde nüfusu, onikinci yüzyıldaki nüfusun onda biri kadardır.⁽⁷⁾

Osmanlıların İstanbul'u fethi sırasında, manastırlar hariç olmak üzere, en çok elli kilisenin ayakta kaldığı, bunlardan ancak onsekizinin faaliyetini sürdürdüğü açıklanır.⁽⁸⁾ Bu görüşe dayanarak S. Eyice, kentte küçük-büyük, sağlam-harap yüze yakın kilise bulunduğunu kabul eder.⁽⁹⁾ Bizans'ın son tarihçilerinden Dukas'ın, Yedikule'deki surların onarımında kiliselere ait yapı malzemesinin de kullanıldığı yolundaki açıklaması,⁽¹⁰⁾ fetih yıllarında birçok kilisenin harap vaziyette olduğunu göstermektedir.

İstanbul'un fethinden sonra bizzat Fatih Sultan Mehmet tarafından (1451-1481), kentin büyük ölçüde sarsılmış olan sosyal ve ekonomik yapısını yeniden düzenlemek amacıyla yoğun girişimler başlatılır. İlk olarak, şehir surlarının onarımı ve boşalmış olan kentin nüfus sorunu ele alınır. 'Subaşı' unvanlı Karışdıran Süleyman Bey, II. Mehmet tarafından surların onarımı ve çeşitli mesleklerden Türklerin İstanbul'a göç ettirilerek, iskanlarından sorumlu tutulur.⁽¹¹⁾

İstanbul'un fethedildiği dönemin Rum tarihçisi İmroz'lu Kritovoulos'a göre, fetihten hemen sonra II. Mehmet'in emriyle şehrin en güzel yerinde bir imparatorluk sarayı ile Haliç'te bu sarayı da koruyacak bir hisar yapımı ve bu işlerde çalıştırılan mahkumlara belirli bir ücret ödenmesi hükme bağlanır.⁽¹²⁾

Fetih sırasında şehri terkedenlerin geri gelmelerini teşvik amacıyla, kentteki yaşam koşullarına bazı kolaylıklar getiren Sultan II. Mehmet, toprakları üzerinde yaşayan farklı uluslara mensup insanların İstanbul'a göç ettirilmeleri konusunda ferman çıkartır.⁽¹³⁾ Nüfus sorununun çözümü için bu çabaların da yetersiz kaldığı görüldüncə, İstanbul'a göçler zorunlu kılınır.⁽¹⁴⁾

Göçlerle İstanbul'a gelenler arasında özellikle zanaatkar ve

meslek sahibi olanlar tercih ediliyor, bu tür becerileri olanlar şehre, diğerleri çevreye yerleştiriliyordu.⁽¹⁵⁾ Sanatçı, marangoz ve gemiciler ise doğrudan II. Mehmet'in emrine alındı. Genelde denizcilikle uğraşan Rumlar Haliç çevresinde, çoğunluğunu yine Rumların oluşturduğu Acemi oğlanlar Fener bölgesinde iskan edildi.⁽¹⁶⁾

İstanbul'a göç edenler, geldikleri yerdeki sosyal yaşam biçimlerine göre, deniz kenarında ya da iç kısımlarda yaşamayı tercih ediyorlardı. Deniz kenarını seçenlerin Haliç'te yoğunlaşmasının gerekçesi; bu bölgenin İstanbul'un 'Ana Liman'ı olmasıydı. Göçler sırasında genellikle; Müslümanların merkezde, Hristiyan ve Yahudilerin ise çevrede yerleşmesi, farklı kökendeki toplumların, kendi mahallelerini oluşturmasını sağladı. Aksaray, Çarşamba, Karaman, Kefe mahalleleri gibi yeni kurulan yerleşim birimleri, göç edenlerin geldikleri yerin adıyla anılıyordu.⁽¹⁷⁾

Onbeşinci yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da başlatılan imar faaliyetleri kapsamında, yeni yapılan cami, mescit ve külliyelerin etrafında mahalleler oluşturuldu. Bunlar; Tahta Minare, Kızıl Minare, Balabanağa, Küçük Ayasofya Mahalleleri gibi çevresinde kuruldukları cami veya mescidin adıyla anılırdı.⁽¹⁸⁾ Kentteki yeni yerleşimler, dinsel bir merkez çevresinde oluşan; hizmet, üretim, alım-satım unsurlarını da içeren ekonomik kuşağı çevreliyordu. Dinsel merkezi oluşturan külliyelerde, daha önce Bursa ile Edirne'de uygulanan ve vakıf yoluyla idare edilen imaret sistemi görülmür.⁽¹⁹⁾

İstanbul'un fethinden sonra, Bizans dini yapıları cami, mescit, tekke, imaret veya depo olarak kullanılmıştır.⁽²⁰⁾ II. Mehmet döneminde ilk olarak, şehrin en büyük kilisesi Hagia Sophia camiye çevrildi. Daha sonra Christus Pantepoptes Manastırı Kilisesi 'Eski İmaret Camii'ne dönüştürülürken, Christus Akataleptos Manastırının kilisesi 'Kalenderhane' adıyla dervişlere zaviye olarak verildi.⁽²¹⁾ Bizans döneminin önemli bir yapı topluluğu olan Pantokrator Manastırı, medrese ve mescit olarak kullanılmaya başlandı. Galata'daki en büyük kilise San Paolo-Domenico ise 'Arap Camii'ne çevrildi.

Dönemin büyük ve önemli yapılarının yanı sıra, bazı Bizans kiliselerinin de mescit, tekke veya hamam olarak kullanıldığı görülmür.⁽²²⁾ Bu kiliselerden mescide çevrilenler, İstanbul'un fethine katılan kumandanların adlarına ithaf edilmiştir.⁽²³⁾

II. Mehmet döneminde; şehir merkezi, Divanyolu ve Saraylar çevresinde yer alan dini yapılar hariç, birçok kilise ve manastır Hristiyanların ibadetine ayrılmıştır. Hagia Sophia'dan sonra İstan-

bul'un ikinci büyük kilisesi olan Oniki Havarî Kilisesi de Patrikhane olarak Rum Ortodoks toplumuna bırakılmıştır.⁽²⁴⁾

Fatih döneminde ayrıntılı bir kentleşme programı görülmemekle birlikte, yerleşim merkezi olarak genel ve özel bölgeler tespit edilmişti. Bedesten, Tahtakale, Fatih semtleri genel, Eski ve Yeni Saraylar ile Yedikule Hazine Burcu özel bölgeleri oluştuyordu.⁽²⁵⁾

İstanbul'un fethinden sonra surların onarımı sırasında kara surlarının güneyindeki "Altın Kapı"da Yedikule Hisarı, kent merkezinde Bizans döneminin "Forum Tauri"sinde ise Haliç'e nazır 'Sarayı Atik' inşa edildi.⁽²⁶⁾ Kentin büyüme sürecinde; Bizans dönemindeki "Mese" üzerinde yer alan Divan Yolu çevresinde bulunan semtleri bağlayan yollar boyunca, önemli mimari eserler yapıldı.

İstanbul'da 'Eski Saray'ın güneyinde 1455-61'de inşa edilen 'İç Bedesten' ticaret ve zanaat işlerinin çevresinde yoğunlaştığı bir merkez haline gelmiştir. Dönemin ilk han yapısı olan 'Kürkçüler Hanı' ve sonradan 'Sırmakış Han' olarak adlandırılan Darphane de burada yer alıyordu. Bu yapılar arasında ve yan sokaklarda giderek çoğalan dükkan ve pazar yerleri ile bölge, ekonomik faaliyetlerin yürütüldüğü bir alan haline gelir.

Fatih Sultan Mehmet döneminin en önemli dini yapı topluluğu olan Fatih Külliyesi, Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Pammakaristos Manastırı'na taşınması üzerine, Oniki Havarî Kilisesi'nin yerinde inşa edildi. Yapımı 1463-1470 yılları arasında gerçekleştirilen külliye; sekiz büyük, sekiz küçük medrese ile cami, darüşşifa, tabhane, hamam, çarşı ve türbeden oluşmaktadır.

İstanbul'un önemli bir noktasında; Haliç, İstanbul Boğazı ve Marmara Denizi'ne nazır tepe üzerinde yeni bir sarayın yapımına başlandı. Zeytin ağaçlarıyla kaplı bu geniş alanda, 1465-70 yılları arasında inşa edilen ve sonraki yıllarda 'Topkapı Sarayı' olarak adlandırılan 'Sarayı Cedid', yine bu dönemde yapılan 'Çinili Köşk'ü de kapsıyordu.⁽²⁷⁾ Fatih devrinde, şehrin su ihtiyacını karşılamak amacıyla 'Halkalı' su yolu ve 'Kırkçeşme' tesisleri inşa edildi.

Fetihden sonraki dönemin imar çalışmaları arasında, Mahmut Paşa, Murat Paşa gibi vezirler adına yapılan cami, medrese, hamam ve mektepler ile zengin tüccarların yaptırdığı mahalle mescitleri de yer almaktadır.⁽²⁸⁾

Bu dönemde İstanbul'da, onyedisi kiliseden çevrilmiş 207 cami bulunur. Ayrıca kentte 24 mektep ve medrese, 32 hamam, 12 han ve 3 bedesten inşa edilmiştir.⁽²⁹⁾ W. Müller-Wiener onüç-onbeşinci yüzyılda İstanbul'da bulunan önemli yapıları gösterdiği krokinde, üçü Latinlere ait olmak üzere ondokuz kilise ve yedi mes-

cit belirtmektedir.⁽³⁰⁾

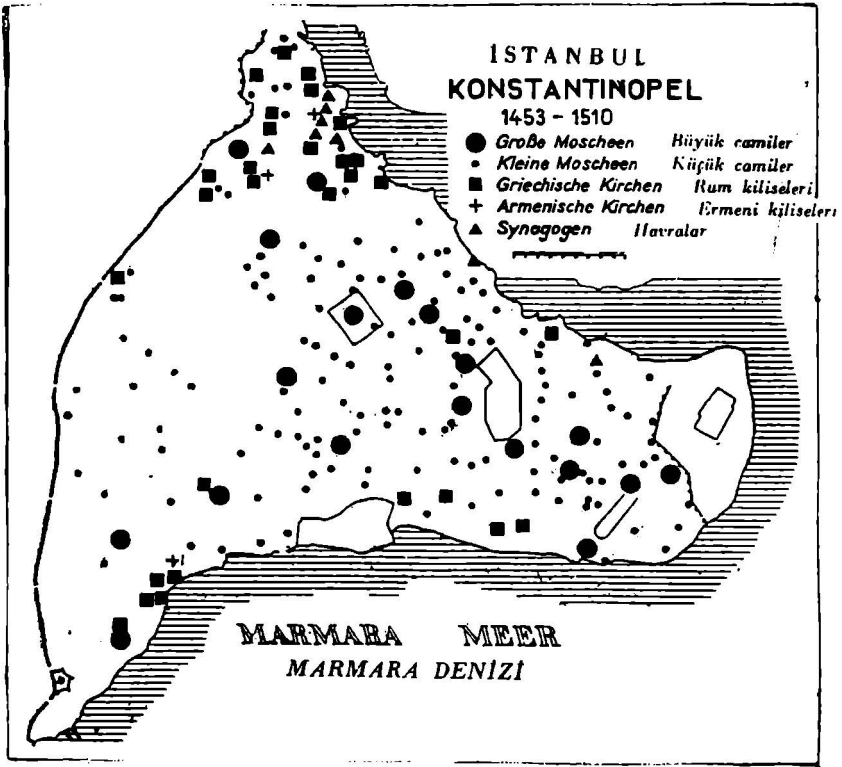
İstanbul'da onbeşinci yüzyılın ikinci yarısındaki yerleşimin toplumlara göre dağılımı, Topkapı Sarayı arşivinde bulunan 882 (1478) tarihli belgede görülür. Belgede, Müslümanların 8951, Rumların 3151, Yahudilerin 1647, Ermenilerin 756, Kefelilerin 267, Çingenelerin 31 evi olduğu kaydedilmektedir.⁽³¹⁾ Aynı belgeye göre Galata'da Müslümanların 535, Rumların 592, Ermenilerin 62, Frenklerin 32 evi vardır. Dükkan sayısı ise İstanbul'da toplam 3667, Galata'da 260'tır.⁽³²⁾ Belgede belirtilen ev sayısından hareketle, İstanbul'un onbeşinci yüzyılın ikinci yarısındaki nüfusu yaklaşık olarak, Schneider'e göre 60-70 bin, Ayverdi'ye göre 120-140 bin kişidir.⁽³³⁾

Osmanlı döneminde Hristiyanların ödediği 'cizye' vergisinin tahsilatını gösteren 1488 yılı kayıtlarına göre, Akkerman'dan gelen Hristiyanların oturduğu mahallede 760 hane bulunmaktadır. İstanbul ve Galata'daki Akkerman'lıların tamamı ise 1117 hanedir.⁽³⁴⁾

İstanbul'da göçlerle artan nüfus 1455, 1466 ve 1472 yıllarında yaşanan veba salgınları sonucu yeniden azalır. 1480 yılında şehrin nüfusu seksenbin dolayındadır. Kentteki nüfusun % 58'ini Türkler, % 23'ünü Rumlar, % 19'unu Ermeni ve Yahudiler ile Latinler oluşturmaktadır.⁽³⁵⁾ Müslüman olmayan toplumlar belirli bölgelerde yoğunlaşarak, şehrin zenaat ve ticaret yaşamında önemli bir yere sahip olurlar. Rum toplumu; Haliç'in kıyı kesiminde, Balat'a kadar Fener'de ve Samatya'nın güneyinde yerleşirken, Ermeniler; Kumkapı'da ve Samatya'daki Sulu Manastır bölgesinde, Yahudiler ise Balat'ta toplanmışlardır.

İstanbul'da fetihten sonraki yerleşimin dini yapılar çevresinde olduğu görüşünden hareketle, Schneider tarafından hazırlanan bir haritada kıyılarda yoğun olan nüfusun, iç kısımlara doğru azaldığı görülmektedir.⁽³⁶⁾ Haliç'te Fener-Edirnekapi-Ayvansaray üçgeni, farklı cemaat mensuplarının yoğunlaştığı bir bölge olarak göze çarpar. Haritada, mescitlerin şehrin genelinde yaygın olduğu, büyük camilerin ise Divanyolu-Bayezit merkez olmak üzere, Fatih üzerinden Edirnekapi'ya ve Aksaray üzerinden Yedikule'ye doğru dağıldığı görülür.

Schneider'in haritasında yer alan dini yapılar arasında Rumlar'a ait; Kumkapı'da dört, Samatya'da altı, Fener-Edirnekapi-Ayvansaray üçgeninde onyeddi kilise bulunur. Bu veriler, Rum toplumunun adı geçen bölgelerdeki yoğunluğunu ortaya koymaktadır. İmroz'lu tarihçi Kritovoulos da göçlerle gelen Rumların, Fener ve Samatya'da toplandığını tespit etmiştir.⁽³⁷⁾

1453-1510 yılları arasında İstanbul'daki dini yapıların yoğunluğunu gösteren harita. (Schneider, 1952)

İstanbul'un iskan süreci izlendiğinde, kentte bulunan ve göçlerle gelen Rumların, dini yapılarının çevresinde toplandıklarını görürüz. Dini yapılar ise önceleri, nüfusun seyrek oluşu nedeniyle, genellikle surlar çevresinde şehre girişleri sağlayan kapıların yakınında odaklanmıştı. Hristiyanların yeni kilise inşa etmelerine ilişkin yasak sonucu; yerleşim merkezleri eski dini yapılar ve yerleşimler çevresinde büyüyerek, surlar içinde kalmıştır.

Kentte bazı kiliselerin camiye çevrilmesi, bazılarının tahrip edilmesi ya da yıkılması sonucu, Hristiyanların kullanımında az sayıda kilise kaldığı belirtilir.⁽³⁸⁾ Artan nüfusun da etkisiyle, Rum Ortodoks toplumun dini yapıları sayıca yetersiz kaldığından, eskilerinin yerine yeni kilise yapımı veya onarımlar zorunlu hale gelmiştir.

Fetihten sonra İstanbul'da, Müslüman olmayan toplumların sosyal ve ekonomik konumunun düzenlenmesi için girişimlerde

bulunulur ve öncelikle bu toplumların dini durumu ele alınır. Fatih Sultan Mehmet'in emri ile, Rum Ortodoks toplumunun ruhani liderliğine seçilen Georgios Skolarios, " II. Gennadios" adı ile Patril ilan edilir.⁽³⁹⁾ Georgios Skolarios, Hristiyan toplumu içinde tek hakim durumundaki Papalık yönetimine karşı, Ortodoks inancını savunan politikası ile tanınmıştı.

II. Mehmet, çıkardığı ferman ile Rum Ortodoks toplumu, Patrik ve Patrikhane'nin yasal konumunu belirlemiştir.⁽⁴⁰⁾ Aslı daha

Patrikhane'de bulunan, Fatih ve Gennadios'u tasvir eden yağlıboya resim.

sonra yandığı için, ilan ediliş tarihi bilinmeyen ferman, sonraki padişahların tahta çıkışları sırasında da yenilenmiştir. Fermana, ibadet serbestisi ve kendi dini liderini seçebilme hakkının yanı sıra, Rum toplumun can ve mal güvenliği sağlanıyor, kiliselerinin varlığı kabul ediliyordu. Patrikhanenin sorumluluğunda olmak üzere cemaat; evlenme, cenaze ve adetlerini özgürce uygulayabilirdi.⁽⁴¹⁾ Böylece Patrik, Rum Ortodoks toplumun lideri sıfatıyla, Bizans İmparatorluğu dönemindeki haklarından daha fazlasına kavuşmuştu.⁽⁴²⁾

Osmanlı yönetiminde Patrik, Vezir ile aynı statüde tutuluyor, kendisine Divan'da yer veriliyor ve maiyetindeki diğer yöneticiler ile birlikte, her türlü hizmet ve vergiden muaf tutuluyordu. Rum cemaatini ilgilendiren konuların görüşüldüğü Meclis'e de başkanlık eden Patrik, hukuki ve cezai işlerde tam yetkili idi.⁽⁴³⁾ Rum Kiliseleri üzerinde otorite kullanma hakkına sahip olan İstanbul Patri-

ğı, aynı zamanda tüm Ortodoksların da ruhani lideri idi.⁽⁴⁴⁾

Patrikhane olarak, ilkin kentin ikinci büyük kilisesi olan Oniki Havari Kilisesi belirlenir. İmparator ailesinin mezarlarının da bulunduğu kilise, I. Konstantinos (324-337) döneminde yaptırılmıştı. Çevresindeki mahallelerde Hristiyan kalmaması, bölgenin ıssız oluşu ve güvenliğini yitirmesi üzerine kilise, 1455 yılında boşaltılır ve Patrikhane, Padişah II. Mehmet'in verdiği izinle, uzun süre faaliyetini yürüteceği Pammakaristos Manastırı'na taşınır.⁽⁴⁵⁾

Pammakaristos Manastırı, İmparator II. İoannes Komnenos (1118-1143) tarafından onikinci yüzyılın başında yaptırılmıştı. Çok sayıda Hristiyan göçmenin yerleştirildiği Çarşamba semtinde, Kadınlar Manastırı olarak kullanılan yapı, Oniki Havari Kilisesi'ne göre daha küçük ve güvenli olup yönetimi daha kolay idi.⁽⁴⁶⁾

Pammakaristos'a taşındıktan sonra Patrikhane'yi ziyaret eden Fatih Sultan Mehmet, Patrik ile yaptığı dini konulardaki görüşmeler sırasında, Hristiyanlık dinini anlatan yazılı bir açıklama ister. Patrik II. Gennadios'un hazırladığı, yirmi paragraftan oluşan metin Fatih'e sunulur.⁽⁴⁷⁾ "II. Gennadios İtikadnamesi" olarak bilinen ve bir öğreti olarak Hristiyanlık dininin anlatıldığı bu belge, "İstanbul (Yeni Roma) Patriği Gennadios Skolarios Efendi'nin, Hristiyanla-

Patrikhane'de bulunan, Fatih'in Gennadios'a yetkilerinin tanımlandığı fermanı verişini tasvir eden mozaik.

rın doğru ve kusursuz itikadları hakkında, Agarinlere (Müslümanlara) verdiği itikad beyannamesi" olarak tanıtılmaktadır.⁽⁴⁸⁾

İstanbul'un imar ve iskanı ile ilgili çalışmalar, II. Mehmet'ten sonra da sürdürülür. II. Bayezit döneminde (1481-1512), Eski Saray ve Bedesten arasında inşa edilen külliye, şehrin bu kesimindeki yoğunluğun artmasına neden olmuştur. Bu dönemde kiliselerin İslam yapılarına dönüştürülmesi hızlanmış, kentteki belli başlı Bizans kiliselerinden onaltısı, cami ve mescide çevrilmiştir. Özellikle üst düzeydeki devlet adamlarının uygulamaya önyak olduğunu belirten Y. Ötüken, bu yapılardan sadece birinin banisinin II. Bayezit olduğunu açıklar.⁽⁴⁹⁾

Onaltıncı yüzyılda fethedilen ülkelerden İstanbul'a göç ettirilen zanaat sahibi ve sanatçıların iskanı ile, kentte yeni mahalleler oluşturulmuştur. Özellikle Sultan I. Selim döneminde (1512-1520), çoğu Tebriz, Şam, Kahire'den olmak üzere çok sayıda sanatçı ve zanaatkâr İstanbul'a göç ettirilmiştir.⁽⁵⁰⁾

İstanbul, artık İslam dünyasının metropolü konumundadır. Bazı yazarlar, bu dönemde Müslüman olmayan toplumların dini yaşamları üzerinde baskı oluşturulduğu görüşündedir.⁽⁵¹⁾ I. Selim'in Hristiyanları Müslümanlaştırma çabasında olduğu ve II. Mehmet'in tanıdığı hakların bu dönemde kısıtlanmak istendiği ifade edilir. W. Müller-Wiener, İstanbul'un görünümünde kubbeleriyle varlığını hissettiren son kiliselerin de 1518'de verilen bir emir ile camiye çevrildiğini belirtir.

Fetih sırasında İstanbul'un nüfusunu 60 bin olarak tahmin eden K. Karpat, yüzyıl sonraki nüfusun, yaklaşık yarım milyona ulaştığını, bunun üçte birinden fazlasının Hristiyan olduğunu öne sürmektedir.⁽⁵²⁾ Onaltıncı yüzyıl ortalarında İstanbul'da, yaklaşık seksen bin konut, dörtüzyüzbin insan varken, bu nüfusun % 58'ini Müslümanların, % 42'sini Hristiyan ve Yahudilerin oluşturduğu belirtilmektedir.⁽⁵³⁾ Fatih Camii ve İmareti Vakfı'na ait 947 (1540) tarihli "Tahrir Defteri"ne dayanarak, cizye vergisini bu vakfa ödeyen toplam 1457 Rum evinin Kadırga, Kumkapı, Langa, Altımermer, Fener ve Galata'da yer aldığı saptanmıştır.⁽⁵⁴⁾

Kanuni Sultan Süleyman döneminde (1520-1566), Belgrad'ın fethinden (1521) sonra buradan göç ettirilen halkın yerleştirildiği Belgradkapı mahallesi, göçlerle sağlanan iskan çalışmalarının son örneklerinden birini oluşturmaktadır. Onaltıncı yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da nüfusun artması ve şehrin büyümesi, artık sorun olmaya başlamıştır. Bu kez önlem olarak göçler yasaklanırken, kentin sosyal yapılanması dışında kalan bazı kesimler ve yakın za-

manda gelenlerin geri gönderilmesi gündeme getirilir.⁽⁵⁵⁾

Onaltıncı yüzyılın başında elde edilen askeri başarılar sonucu artan gelir ve erişilen refah düzeyi, İstanbul'daki mimari faaliyetlerin de hızlanmasına yolaçmıştır. Osmanlı mimarisinin en önemli eserlerinin yaratıldığı bu dönemde kentte, Mimar Sinan (1489-1588) tarafından başta Şehzade ve Süleymaniye Külliyesi olmak üzere, farklı tiplerde ve çok sayıda yapı inşa edilmiştir.

Kanuni Sultan Süleyman devrinde mimari faaliyetlere padişah dışında sarayın önemli kişilerinin de katıldığı görülür.⁽⁵⁶⁾ Bu dönemde İstanbul'daki kiliselerden biri, 'Deniz Abdal' adı ile camiye, üçü ise 'Sekbanbaşı Ferhat Ağa', 'Sinan Paşa' ve 'İbrahim Paşa' adları ile mescide dönüştürülür.⁽⁵⁷⁾

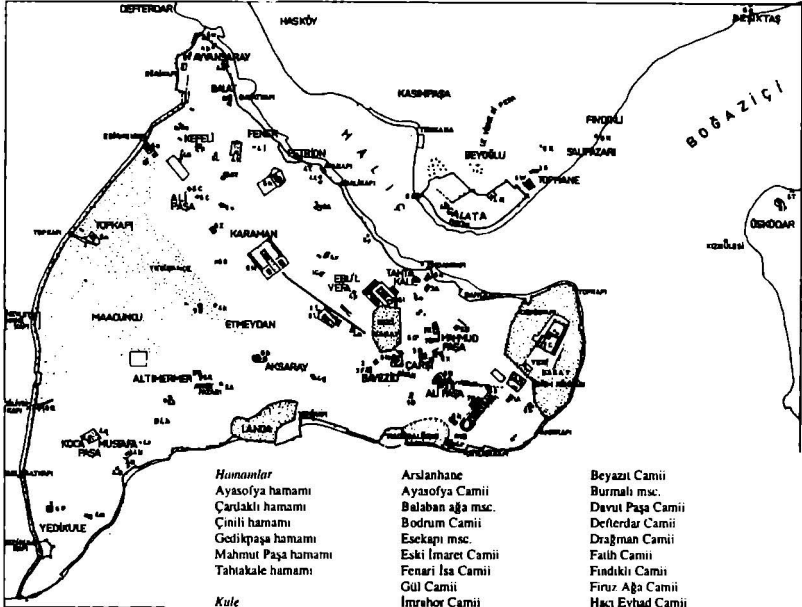
Onaltıncı yüzyılın ikinci yarısında Rum Ortodoks Patrikhane-si, yüzotuzbir yıl faaliyet gösterdiği Pammakaristos Manastırı'ndan taşınır. Manastır 1518'de restore edilmiş, II. İeremias'ın Patrikliği sırasında (1572-1579) genişletilerek yeniden inşa edilmişti.⁽⁵⁸⁾ Manastır Kilisesi Padişah III. Murat döneminde (1574-1595), 1586 yılında boşalttırılarak, 1591 yılında "Fethiye" adıyla camiye dönüştürülür. Yakınındaki İoannes Prodromos Kilisesi de bu dönemde 'Hırami Ahmet Paşa' adıyla camiye çevrilir.⁽⁵⁹⁾ Patrikhane ise geçici olarak, önce Fener'deki 'Blah Sarayı Kilisesi'ne, 1597'de de Ayvansaray'daki Hagios Demetrios Kilisesi'ne taşınır.⁽⁶⁰⁾

İstanbul'un genel görünümü, onaltıncı yüzyılda inşa edilen anıtsal yapılarla önemli ölçüde değişime uğramıştır. Ancak, tek ya da iki katlı, küçük ve ahşap evlerden oluşan mahalleler arasında bulunan sokakların durumu farklıdır. Topkapı Sarayı'ndan Edirnekapı'ya doğru uzanan, Bizans dönemi "Mese"si üzerindeki geniş ve iyi düzenlenmiş ana yol dışında, kentte çoğunlukla çıkmaz sokaklar vardı. Arabaların bulunmadığı bu dar sokaklarda insanlar ve hayvanlar genellikle aynı yolu kullanırdı.⁽⁶¹⁾

Onaltıncı yüzyılda Müslüman toplumun ibadet mekanları önemli ölçüde artmıştır. Yeni yapılar cami olarak inşa edilirken, bazı kiliseler de mescide dönüştürülür. Hristiyan toplumun ibadetine; Hagios Demetrios Kanarı, Hagios Georgios Kyparisso, Hagios Menas, Theotokos Mugliotissa, Theotokos Pammakaristos, Hagios İoannes-Trullo, Peripleptos, Saint Nikolaos, Saint Marie, Saint Benoît Kiliseleri ayrılır.⁽⁶²⁾ C. Mango'ya göre, 1584 yılında İstanbul'daki kiliselerin Türklere verilmesine yönelik girişim, Patrik II. Pakhomios'un (1584-1585) çabalarıyla sonuçsuz bırakılmıştır.⁽⁶³⁾

Onbeş-onaltıncı yüzyılda İstanbul'daki önemli yapıları belirleyen W. Müller-Wiener, hazırladığı kroki üzerinde; kentte ibadete

açık on kilise haricinde, kiliseden çevrilmiş yirmioç cami ile fetihten sonra inşa edilmiş otuzyedi cami, dört mescit, dört medrese, yedi han, altı hamam, iki saray, bir hisar göstermektedir.⁽⁶⁴⁾ Onaltıncı yüzyılın sonları, İstanbul'da mimari faaliyetlerin azalmaya başladığı yıllardır. II. Selim döneminde (1566-1574), Kadırga'da bir Bizans kilisesinin yerinde Sokollu Mehmet Paşa Külliyesi inşa

Hamamlar

Ayasofya hamamı
Çarlık hamamı
Çinili hamamı
Gedikpaşa hamamı
Mahmut Paşa hamamı
Tahtakale hamamı

Kule

Yedikule

Hanlar

Balkapan hanı
Elçi hanı
Galata Bodestanı ve
Rüstempaşa hanı
Kapalı çarşı
Kürkçüler hanı
Simkeş hanı
Tophane

Kiliseler

Hag. Demetrios Kananu
Hag. Georgios Kyriassiu
Hag. Johannes Trullo
Hag. Menas
Saint Benoît
San Nicolò
Sainte Marie de Cple
Sulu Manastır
Theotokos Muchlioussa
Theotokos Pammakaristos

Camiye çevrilmiş kiliseler

Azem ağa
Atik Mustafa Paşa Camii
Arap Camii

Arslanhane

Ayasofya Camii
Balaban ağa msc.
Bodrum Camii
Eski İmare Camii
Fenari İsa Camii
Gül Camii
İmrahor Camii
Kalenderhane Camii
Kariye Camii
koca Mustafa Paşa Camii
küçük Ayasofya Camii
Sancaktar msc.
Sinan Paşa msc.
Şeyh Murat msc.
Şeyh Süleyman msc.
Toklu Dede msc.
Zeyrek Kilise Camii

Medreseler

Gevher Sultan Medr.
Rüstem Paşa Medr.
Semiz Ali Paşa Medr.
Sultan Selim Medr.

Camiler

Akış Paşa Camii
Atilik Ali Paşa Camii
(Çemberlitaş)
Atilik Ali Paşa Camii
(Zincirlikuyu)
Atilik İbrahim Paşa Camii
Azapkapı Camii
Balat Camii
Bali Paşa Camii

Beyazıt Camii

Burmali msc.
Davut Paşa Camii
Defterdar Camii
Dragman Camii
Fatih Camii
Fındıklı Camii
Fıruz Ağa Camii
Hacı Evhad Camii
Hadim İbrahim Paşa Camii
Haseki Camii
İshak Paşa Camii
İskele Camii
İskenderpaşa Camii
İvaz Efendi Camii
Kılıç Ali Paşa Camii
Mahmut Paşa Camii
Mehmet Ağa Camii
Mesih Paşa Camii
Mihrihah Camii
Mural Paşa Camii
Niğancı Mehmet Paşa Camii
Pişavle Paşa Camii
Rüstem Paşa Camii
Rum Mehmet Paşa Camii
Sinan Paşa Camii
Sokullu Mehmet Paşa Camii
Süleymaniye Camii
Sultan Selim Camii
Şehzade Camii
Tırtımtaş msc.
Topkapı Camii
Yavaşca Şahin msc.
Yavuz Er-Sinan msc.

Saraylar

Eski Saray
İbrahim Paşa Sarayı

edilmiştir.⁽⁶⁵⁾

Onaltıncı yüzyılda Galata bölgesi; dar ve dik sokakları, yüksek taş binaları ile 'Eski İstanbul'dan farklı bir görünümündedir. İtalyan deniz tacirleri ve Latinlerin yanı sıra, yüzyılın ortasından itibaren Avrupalı temsilciler de burada oturmaya başlamıştır. Türklerin de yerleşmeye başladığı bölgede kuzeye doğru, zengin iş adamları ve diplomatlar "Beyoğlu"nun nüvesini oluşturmuştur. III. Murat zamanında (1574-1595) bir gözlem evinin kurulduğu Galata Bölgesi; batıda Kasımpaşa ve Hasköy'e, doğuda Tophane ile Fındıklı üzerinden Beşiktaş'a ve Boğaz'a doğru yayılır. Bu dönem, İstanbul'da Eyüp ve çevresi ile küçük bir köy durumundaki Üsküdar'ın da gelişmeye başladığı dönemdir.⁽⁶⁶⁾

Onyedinci yüzyılda İstanbul'un nüfusu değişik rakamlarla belirtilmektedir. Bir önceki yüzyılı da değerlendiren Mantran'a göre kentin nüfusu 740 bin'e ulaşmıştır.⁽⁶⁷⁾ Nüfus dağılımı da önceki yüzyıla benzer oranlardadır. Böylece İstanbul, Avrupa ve Yakın Doğu'nun en büyük kenti olma özelliğine sahip olmuştur.

İstanbul'da onyedinci yüzyılın mimari faaliyetleri arasında, yapımına 1606'da başlanan ve 1620'de tamamlanan, Sultan Ahmet Külliyesi önemli bir yer tutar. Sultan IV. Murat döneminde (1623-1640), Latinlere ait Saint Nikolaos Kilisesi ve Saint Marie Kilisesi ile Galata'daki Saint Antonius Kilisesi camiye çevrilir. Ayrıca Şüheda Mescidi ile Kadrihane Tekkesi bu dönemde, Hamza Paşa Mescidi ise IV. Mehmet döneminde (1648-1687) kiliseden çevrilmiş yapılarıdır.⁽⁶⁸⁾

Onsekizinci yüzyılın başında, alınan tüm önlemlere karşın İstanbul'a göçlerin durdurulamaması üzerine, 1735 yılında bazı semtlerde tahliye yoluna gidilir.⁽⁶⁹⁾ Bu dönemde İnciciyan, İstanbul'daki değirmen sayısı ve bunların üretimi ile ekmek tüketimi arasındaki bağlantıdan hareketle, kent nüfusunun bir milyondan fazla olduğunu saptamaktadır. İnciciyan, özellikle zengin Rumların Fener'de oturduğunu, mezarlıklarının ise Balıklı Ayazması'nın yanında ve Eğrikapı karşısında olduğunu belirtir.⁽⁷⁰⁾ Bu yüzyılda Bizans dönemi yapılarından Samatya'daki Hagios Georgios, Ayvansaray'daki Hagios Demetrios ve Fener'deki Panagia Mugliotissa kiliseleri Rum toplumunun kullanımında kalmıştır.⁽⁷¹⁾

İstanbul'un fethinden sonra başlatılan imar ve iskan sürecini, sık aralıklarla meydana gelen ve büyük tahribata yol açan depremler ile yangınlar olumsuz etkilemiştir. Şehirdeki nüfusun artması ve yerleşme merkezlerinin yoğunlaşması da yangınları ve yarattığı tahribatı artırıcı etkenler olmuştur.

Deprem ve yangınlar, şehrin tarihi dokusunu önemli ölçüde değiştirirken, kentte bulunan cami ve kilise gibi dini yapıların da sıklıkla onarımlarını veya yeniden yapımlarını gerekli kılmıştır. Mimari faaliyetlere ilişkin yasak ve kuralların gündeme getirilmesi de bu olaylara bağlanır. II. Bayezit döneminde (1481-1512), 14 Eylül 1509'da meydana gelen ve aralıklarla kırkbeş gün süren depremin yarattığı tahribat gözönüne alınarak, İstanbul'daki inşaatlarda ahşap malzeme kullanımına başlanmıştır.⁽⁷²⁾ Bu kez, yangınların neden olduğu tahribat büyük ölçüde artmış, günlerce süren ve pek çok mahalleyi tamamen yok eden yangınlar yaşanmıştır. Önlem olarak, İstanbul'daki yapıların kârgir inşa edilmesi hakkında hükümler çıkartılır,⁽⁷³⁾ yangın sırasında ateşin yayılmasını engelleyici ve müdahaleyi kolaylaştırıcı tedbirler alınır.⁽⁷⁴⁾ Büyük yangınlar yine de engellenemez.⁽⁷⁵⁾ 1677'deki yangından sonra, inşaatlarda taş sütunlar ve saçaklarında tuğladan kirpi kullanılması emredilir.⁽⁷⁶⁾ Yapıların kârgir olarak inşa edilmeleri hakkında, 1696 yılında yeniden ferman çıkartılır.⁽⁷⁷⁾

İstanbul'da kârgir inşaatı yaygınlaştırmak için gereken tuğla, kiremit ve kireç temini konusunda, 1702 yılında bir ferman yayınlanmıştır.⁽⁷⁸⁾ İstanbul Kadısı ve Hassa Mimarbaşı'na yazılan 1719 tarihli ferman ise İstanbul'da bulunan evlerin inşaa ve biçimi hakkında belirlenmiş kuralları yeniden düzenlemektedir.⁽⁷⁹⁾ Ancak malzeme yokluğu, maliyetin artması ve kontrollerin yetersizliği gibi nedenlerle bu kararlar da geçince uygulanamamıştır.

Onyedinci ve onsekizinci yüzyıllarda şehirde ahşap yapılar çoğunluktadır⁽⁸⁰⁾ ve bu dönemde yangınların yarattığı tahribat artarak sürmüştür. 21 Ağustos 1782'de, Cibali'de başlayarak Yedikule'ye kadar yayılan ve şehrin üçte ikisini etkileyen yangında, Samatya'daki altı Rum kilisesi de tahrip olmuştur.⁽⁸¹⁾

İstanbul'daki deprem ve yangınların yarattığı sorunlar nedeniyle kentin imarına ilişkin çalışmalar her dönemde yoğun olmuştur. Osmanlı sisteminde inşaat ve onarım faaliyetleri, sarayın 'Bîrun' kısmından sayılan ve teşkilat açısından 'Şehreminliği'ne bağlı olan "Hassa Mimarları Ocağı"nın sorumluluk ve denetiminde idi. Ocağın gereksinimleri ile hesap işleri, Şehremin'ler tarafından karşlanırdı.

Hassa Mimarları Ocağı'nın gerçek sorumlusu Mimarbaşı idi. Mimarbaşının emrindeki mimarlar ile elemanlar inşaat ve onarımlarda keşif, plan, resim gibi teknik işleri yürütürlerdi.⁽⁸²⁾ İnşaat nizamı, işçi ve malzeme ücretlerinin belirlenmesi gibi konuların düzenlenmesi de Mimarbaşı'nın görevleri arasındaydı.⁽⁸³⁾

Hassa Mimarları Ocağı, devlete ait inşaat ve onarımların her türünden ve tüm aşamalarında sorumlu idi. Vakıflarla ilgili inşaat ve onarımlar ile Müslüman olmayanlara ait dini yapıların onarımlarında, keşif ve kabuller ocağa bağlı mimarlar tarafından yapıldı. İstanbul'da şahısların yaptıracakları inşaatlarda, dini yapıların ve yolların konumu ile yangın tehlikesi gözönünde tutularak, uyulması istenen bazı kurallar için hassa mimarlarının ruhsatları zorunlu kılınmıştı.⁽⁸⁴⁾

Osmanlı toplumunda sosyal yaşam, kaynağını İslam Hukuku'ndan alan yasalarla düzenleniyordu. İslam Hukuku'na göre toplum, Müslüman olanlar ve olmayanlar biçiminde ikiye ayrılırdı.⁽⁸⁵⁾ Ancak daha ılımlı olan Osmanlı yasaları, Hristiyan cemaate ilişkin kuralların uygulanmasında, yöneticilerin tutumlarına bağlı olarak farklılıklar göstermiştir. Toplumdaki çok uluslu yapıyı oluşturan unsurları, günlük yaşamın en basit uygulamalarında bile ayırdeden bu kurallar, Müslüman kesime ayrıcalıklı bir statü kazandırıyordu. Bu düzenlemeye ilişkin kurallara uyulup uyulmadığı genellikle izleniyor, uymayanlar cezalandırılıyordu.⁽⁸⁶⁾

İstanbul'da Hristiyanların iskanı sırasında, Müslümanlarca kutsal sayılan bazı bölgelerde yerleşilmesi fermanlarla yasaklanmıştı. Bu fermanlara dayanarak, Müslüman mahallelerindeki Hristiyanların evlerinden çıkarılmalarına yol açan uygulamalar da görülmektedir.⁽⁸⁷⁾ 1565 tarihli hüküm, Hristiyanların camiler çevresinde oturmalarını yasaklar.⁽⁸⁸⁾ İstanbul Haslar Kadısı'na gönderilen 28 Mayıs 1566 tarihli hüküm ise Eyyüb Ensari Türbesi çevresinde oturanlardan, Müslüman olmayanların buradan çıkartılması hakkındadır.⁽⁸⁹⁾ Benzer bir uygulama 1581 tarihli fermanla, Eyüp Sultan Türbesi çevresinde oturanlar için de gündeme getirilmiştir.⁽⁹⁰⁾

Padişah III. Ahmet döneminde (1703-1730) çıkarılan 1724 tarihli ferman, Müslüman ve Müslüman olmayanların evlerindeki yükseklik sınırlarını saptar. Buna göre Müslüman olmayanların evleri, Müslüman evlerinden daha yüksek inşa edilemezdi.⁽⁹¹⁾ Hassa Mimarbaşı'na yazılan 1729 tarihli ferman, İstanbul'daki Müslümanların evlerini Hristiyanlara satmamaları konusunda idi.⁽⁹²⁾ III. Selim'in (1789-1807) çıkardığı ferman ise; Hristiyanların evlerini siyah, Yahudilerin mavi renkte boyamalarını, Müslümanların evlerinin bu renklerde boyanmamasını zorunlu kılıyordu.⁽⁹³⁾

Osmanlı döneminde Müslüman olmayan toplumların inşaat faaliyetleri, genellikle İslam Hukuku'ndan kaynaklanan ve çeşitli dönemlerde farklı uygulamalar gösteren bazı kurallar ile düzenlen-

mişti. Bu kuralların içerdiği sınırlama ve yasaklar, durumu fermanlarla belirlenerek iç teşkilatlarına hiçbir şekilde karışılmayan kiliseleri⁽⁹⁴⁾ de kapsıyordu.

Yasak ve kısıtlamalar çerçevesinde; Hristiyanların yeni kiliseler inşa etmelerine izin verilmiyordu.⁽⁹⁵⁾ Bu konuda; Altımermer'de inşa edilen bir kilisenin yıkılmasına dair 1564 tarihli hüküm vardır.⁽⁹⁶⁾ Ancak yangın ya da deprem sonucu tamamen tahrip olan bir kilisenin yerine yenisi inşa edilebilirdi.⁽⁹⁷⁾

Eski kiliselerin onarımı da verilecek izne bağlıydı.⁽⁹⁸⁾ Onarımlarda, kilisenin mevcut biçimine uymak ve eklenti yapmamak şartı aranır,⁽⁹⁹⁾ buna uymayan inşaatlar yıktırılırdı.⁽¹⁰⁰⁾ Balat Kapısı dışında, nizami yapılmayan bir kilisenin yıkılmasına ilişkin 1565 yılında çıkarılmış hüküm vardır.⁽¹⁰¹⁾

Müslüman olmayanların dini yapılarındaki onarımlar, eski ve kullanılmış malzeme ile yapılabilirdi.⁽¹⁰²⁾ Kiliselerde kubbe yapımı ve kubbenin kurşunla kaplanması da yasaktı.⁽¹⁰³⁾ İstanbul'u 1615 yılında ziyaret eden bir İtalyan seyyaha göre; bu dönemin inşaatlarındaki kısıtlamalar sonucu, Fener'deki Hagios Georgios Patrikhane Kilisesi "makul ölçülerde, derinlemesine ve çok nefli" bir yapıdır.⁽¹⁰⁴⁾

Hristiyan toplumunu kısıtlayıcı kuralların hafifletilmesi de zaman zaman gündeme gelmiştir. Uzunçarşılı'ya göre; onyedinci yüzyılda, Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'nın sadrazamlığı döneminde (1637-1691) Hristiyanların yaşamını kolaylaştırmaya yönelik girişimlerde bulunulur.⁽¹⁰⁵⁾ Bazı vergi kolaylıklarının yanı sıra, İstanbul'daki kiliselerin bakım ve onarımına olanak sağlayan Köprülü,⁽¹⁰⁶⁾ bu döneme kadar uygulanan, kilise onarımlarının kullanılmış taş ve kereste ile yapılabilmesine ilişkin zorunluluk⁽¹⁰⁷⁾ ile, bu konudaki yasağa karşı çıkar.⁽¹⁰⁸⁾

Kiliselerin onarımı için, kilise mütevellî heyetinin Babıali'ye başvurusu üzerine; Hassa mimarları, kadıların huzurunda keşif yaparak karar verirler, onarımın bitiminde, kurallara uyulup uyulmadığını kontrol amacıyla yeniden keşif yaparlardı. Galata Kadısı'na yazılmış 1730 tarihli hükümle, Beşiktaş'ta bulunan Meryem Ana Kilisesi'nin onarımına izin verilmiş, onarım sırasında uyulması gereken koşullar da açıklanmıştır. Aynı tarihli bir başka hüküm ise; kilisedeki inşaatın bitimi nedeniyle keşif yapılması konusundadır.⁽¹⁰⁹⁾ Bu onarımların özel önemi nedeni ile keşifler, Mimarbaşının başkanlığındaki Hassa mimarları heyeti tarafından gerçekleştirilirdi.⁽¹¹⁰⁾

İngiliz Elçisi Sir James Porter, Padişah III. Mustafa döneminde

(1750-1774), Rum kiliselerinin harap durumda olduğunu, bunlardan birinin de yakıldığını belirtir.⁽¹¹¹⁾ Şehzadenin doğumu nedeniyle düzenlenen on günlük kutlamalar sırasında, Rumlar kendilerine tanınan izinle ve bu süre içinde, yanmış kilisenin yerine yenisini inşa ederler.

Hristiyanların sur dışında yeni inşaatlarını engelleyen Osmanlı yasaları böylece, bu bölgede Müslüman olmayanların yerleşim merkezlerinin büyümesini de önlemiştir. Galata, Üsküdar ve Haslar Kadılarına 1767 yılında çıkarılan ferman, Hristiyanların sur dışında yeni yapılar inşa etmemeleri hakkında idi.⁽¹¹²⁾

Onsekizinci yüzyılın ikinci yarısındaki siyasal gelişmeler, Osmanlı toplumunda dış etkenlerin müdahalesini gündeme getirmiştir. Padişah I. Abdülhamit (1774-1789) döneminde Rusya ile yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması (1774) gereği; Osmanlı ülkesinde yaşayan Ortodoks cemaati üzerinde Rusya'nın himayesi kabul edilmiştir. Rusya ile yapılan Aynalı Kavak Antlaşması (1779) ise Osmanlı ülkesindeki Hristiyanların, yeni kiliseler yapabilmeleri ve eski kiliselerini de onarabilmelerine ilişkin yedinci maddeyi kapsıyordu.⁽¹¹³⁾

Osmanlı İmparatorluğu'nda onsekizinci yüzyıl sonunda artan kargaşa ve ayaklanmalar ile ondokuzuncu yüzyıl başındaki Yunan isyanı, Müslüman olmayan toplumları önemli ölçüde etkilemiştir. Bu dönemde yaşanan toplumsal huzursuzluklar ve yangınlar sonucu ortaya çıkan tahribat, imar faaliyetlerinin artmasına neden olmuştur.⁽¹¹⁴⁾ Yunan isyanı nedeniyle İstanbul'da çıkan olaylar sırasında, Rum kiliseleri de tahrip edilmiş, Rusya tahrip olan kiliselerin yeniden yapılmasını resmen talep etmiştir.⁽¹¹⁵⁾

Padişah II. Mahmut döneminde (1808-1839), Hristiyanların yeni kilise inşa etmelerine ilişkin yasak kaldırılır. Bu döneme kadar onarımlar için gerekli olan padişah fermanı ise, yeniden inşa edilecek kiliseler için zorunlu kılınmıştır. Değişen koşulların yarattığı yeni ortamda, bazı sadrazamların kilise inşasına başışla destek sağladığına ilişkin örnekler bile görülür.⁽¹¹⁶⁾

Osmanlı Devleti'nde II. Mahmut döneminde, önemli boyutlara ulaşan yenileşme hareketleri idari, askeri, sosyal ve ekonomik alanlarda kurumsallaşmaya dönüşür. Yeniçeri Ocağı kaldırılarak, ordu yeniden teşkilatlandırılır, posta sistemi oluşturulur, Osmanlı topraklarında ilk nüfus sayımı gerçekleştirilir. Yapılan düzenleme sonucu, eğitim amacıyla Avrupa'ya öğrenci gönderilmesine başlanır. Yenileşme hareketleri giderek günlük yaşama da yansır. Müslüman olmayan toplumların eşitlik ve özgürlüğü yolundaki önemli

adımların da bu dönemde atıldığı görülür.⁽¹¹⁷⁾

3 Kasım 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı ile Osmanlı Devleti'nin sosyal ve siyasal tarihinde yeni bir dönem başlar. Osmanlı uyruğunda bulunanları, bir "millet" tanımında toplayan, herkesin güvenlik, adalet ve refahını öngören ferman; Müslüman olmayan halkların can, mal, ırz ve konut dokunulmazlığı ilkesini benimsiyordu. Din farkı gözetilmeksizin Müslüman olmayan cemaatin hukuki eşitliği kabul ediliyor, vergi adaleti ve suçlunun mülk güvenliği sağlanıyordu. Böylece Osmanlı Devleti'nde İslam Hukuku kuralları değişime uğruyordu.⁽¹¹⁸⁾

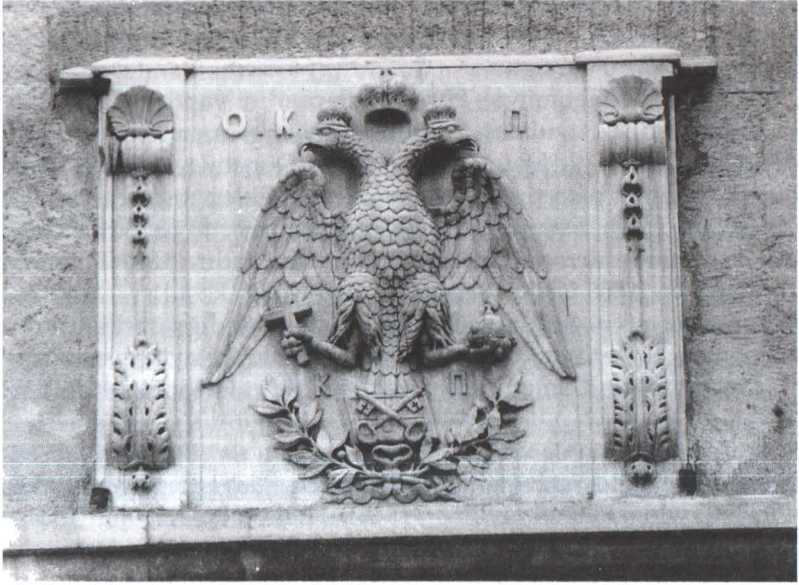
Devlet sisteminde işlevini yitirmiş tüm kurumların yenilenecek, merkezi yönetimin güçlendirilmesini amaçlayan Ferman'ın ilanından sonra, sancak merkezlerinde farklı dinlere mensup üyelerin oluşturduğu meclisler kuruldu.⁽¹¹⁹⁾

Tanzimat Fermanı'nın sonuçları, 18 Şubat 1856 tarihinde ilan edilen Islahat Fermanı ile pekiştirildi. Islahat Fermanı, din ve mezhep ayrımı gözetmeksizin Osmanlı uyruklarının; can, mal ve namus dokunulmazlığını, toplum ve yasalar önünde eşitliğini, kişisel tasarruf haklarını güvence altına alıyordu. Herkes dini inanç, ibadet ve eğitiminde özgür bırakılıyor, hiç kimse inanç ve ibadete zorlanamıyordu. Müslüman olmayanlar hakkında yazılı ya da sözlü, aşağılayıcı nitelemeler yapılması yasaklanıyordu.

Islahat Fermanı ile herkes, idari ve askeri her tür devlet hizmeti ile okullara eşit olarak kabul ediliyor, eşit oranda vergilendiriliyordu. Kamu hizmetlerinin yanısıra, herkese çeşitli konularda eğitim kurumları açma ve siyasal temsil hakkı tanınıyordu. Mahkemelerde açıklık, tanıkların eşitliği, özgürce yemin etmeleri ve bazı davalar için karma mahkemeler kabul ediliyor, işkence yasaklanıyor, cezaevlerinin ıslahı kabul ediliyordu.

İmparatorlukta Müslüman olmayan toplumlara daha önce verilen hakları yeniden ve çağdaş anlamda tanıyan Islahat Fermanı, Patrikhanelerin, sorumlu oldukları davalardaki yetkilerini de genişletiyordu. Seçim usulleri gözden geçirilen Patrikler, ömür boyu görevli olarak, yetkileri dini konularla sınırlanıyor, bahşış ve aidat yerine onlara belirli bir gelir tahsis ediliyordu.⁽¹²⁰⁾

Hükümetin yürütülmesinden sorumlu olduğu ferman, Müslüman olmayanların dini özgürlüklerini tam olarak tanıyor, kimsenin din ve mezhep değiştirmek için zorlanamayacağını hükme bağlıyordu. Müslüman olmayanların, dini ve sosyal yapılarının onarımlarında güçlük çıkartılmıyor, ancak yeni kiliselerin inşasında, Babıali'nin izni ile padişahın fermanı gerekiyordu.⁽¹²¹⁾

Ekumenik Patriklik sembolü Çift Başlı Kartal.

İstanbul'da ondokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren, yeni gereksinimler sonucu artan konut yapımlarının yanı sıra, resmi yapı ve saray inşaatlarının da yoğunlaştığı görülür. Konut inşaatlarında, ahşap yerine tuğla kullanılması yolundaki önlem yeniden gündeme getirilir. "Eski İstanbul'da geleneksel olarak ahşap malzeme kullanımı sürerken, Galata ve Fener gibi Müslüman olmayanların yoğun olduğu mahallelerde taş ve tuğla kullanımı artar.⁽¹²²⁾

Osmanlı döneminde Müslüman olmayanların dini yapıları ile ilgili inşaa faaliyetlerinde; gerek İslam Hukuku'nun getirdiği kurallar, gerekse Osmanlı Devleti'nin uygulamaları, Rum Ortodoks Kiliseleri'nin mimarisine ilişkin bazı sonuçlar yaratmıştır. Hristiyanların yeni kilise inşa etmeleri hakkındaki yasak, günümüze kadar gelen Rum Ortodoks Kiliseleri'nin, Bizans dönemindeki yerlerini koruyabilmeleri sonucunu doğurmuştur. Böylece; mimari açıdan sürekli onarımlarla değişerek yenilenen Rum Kiliseleri, konum olarak Bizans kiliselerinin devamı olma özelliğini korumuştur.

İstanbul'un fethinden sonraki süreçte yıkılan kiliselerin elden çıkmaması ve malzemesinin taşınmaması için, yapıların olabildiğince çabuk onarılmasına çaba gösterilmiş, bu uygulama Bizans döneminden kalan kiliselerin konum olarak Rum Ortodoks Kiliseleri ile devamlılığını sağlamıştır. Rum Ortodoks toplumun da Bi-

zans dönemindeki gibi, ayazma yanında veya üstünde kilise inşa etmeleri geleneği, kiliselerin günümüze dek süren devamlılığının bir başka nedeni olmuştur.

Osmanlı yönetiminde, Hristiyanların dini yapıları ile ilgili inşa faaliyetlerinde uyulması zorunlu kurallar sonucu mimaride tek-düzeliliğin hakim olduğunu görmekteyiz. Dönemin kiliseleri genel olarak bazilikal plan tipinde ve benzer özellikler gösteren yapılar-
dır. Kilise tipini; dışta iki yüzlü kırma çatının örttüğü, iki sıra taşıyıcı ile ayrılmış, üç nefli bazilikalar yansıtmaktadır. "1839 Tanzimat Fermanı" ve "1856 Islahat Fermanı"nın getirdiği koşullar ise, mimaride çeşitlenme ve farklı plan tiplerinin uygulandığı, özellikle kubeli, büyük boyutlu ve yoğun bezemeli yapıları ortaya çıkartmıştır.

İstanbul'da, Osmanlı dönemindeki Rum Ortodoks Kiliseleri hakkında sınırlı olan bilgilerimizin önemli bölümü, çeşitli amaçlarla ve değişik zamanlarda kente gelen seyyah, araştırmacı ya da bilim adamlarının İstanbul'u tanıtan eserlerine dayanmaktadır. Onaltıncı yüzyılda Petrus Gyllius (1546), Hans Dernschwam (1553-1555), Stephan Gerlach (1573-1578) yapıtlarında; Rum Ortodoks toplumu, dini yaşamı ve kiliseleri hakkında bilgiler aktarır.⁽¹²³⁾

İstanbul'da Rum Ortodoks Kiliseleri hakkında ilk düzenli bilgiler, onaltıncı yüzyılın sonlarına aittir. Bu dönemde Tryphon Karabeinikov'un tesbitine göre, 1583 ve 1593 yıllarında İstanbul'da Rumlara ait kırkyedi kilise faaliyet göstermektedir.⁽¹²⁴⁾ Tryphon tarafından belirlenen bu kiliseler 'Eski İstanbul' olarak bilinen, surların çevrelediği bölge ile Haliç'in kuzey kıyısında Hasköy ve Galata'da yer alır.

Onyedinci yüzyılın başında, 1604'te Antonios Paterakis, İstanbul'daki ellibeş Rum kilisesinin adını kapsayan bir liste hazırlamıştır.⁽¹²⁵⁾ Paterakis Listesi, Tryphon Listesinin kapsadığı bölgeye ek olarak, Boğaz'ın Avrupa yakasındaki Rum köylerinde bulunan kiliseleri de içermektedir.

Onyedinci yüzyıl ortasında, 1652'de Antakya Patriği ile katibi Paulus İstanbul'a gelir. Katip Paulus'un notlarında, İstanbul'da, Paterakis Listesi'nin kapsadığı bölgedeki yirmisekiz Rum Ortodoks Kilisesi kaydedilmiştir.⁽¹²⁶⁾

Thomas Smith'in 1669 tarihli listesinde, Tryphon listesinin kapsadığı bölgede yeralan otuziki Rum kilisesi bulunmaktadır.⁽¹²⁷⁾ Onyedinci yüzyılın ikinci yarısında Du Cange, Tryphon Listesinin kapsadığı bölgede, yirmibeş kilise saptamıştır.⁽¹²⁸⁾ Eremya Çelebi Kömürçiyân (1637-1695) ise onyedinci yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'daki Rum toplumu ve kiliseleri hakkında genel bilgi verir.⁽¹²⁹⁾

Onsekizinci yüzyılın ikinci yarısında Balatlı S. Hovannesian'ın (1750-1805) listesinde, surlar bölgesinde bulunan yirmibeş kilise yer almaktadır.⁽¹³⁰⁾ Bu yüzyılın sonlarında İnciciyan (1758-1833), İstanbul'da daha önce yirmibeş kilisesi olan Rumların, mevcut yirmi kilisesinin bulunduğunu açıklar.⁽¹³¹⁾

Günümüzde, İstanbul'da ibadete açık bulunan doksandört Rum Ortodoks Kilisesi'nden seksendördü Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'ne bağlıdır. Diğer kiliselerden üçü Kudüs Patrikhanesi'ne, üçü Türk Ortodoks Başpiskoposluğu'na, biri Sina Başpiskoposluğu'na, ikisi Balıklı Müessesesine bağlı, biri de özeldir.

Tarihte her zaman önemli bir kent olan İstanbul, günümüzde de yaşadığımız mirasın kanıtladığı gibi, Bizans ve Osmanlı uygarlıkları tarafından belirlenmiştir. Uzun bir süreç oluşturan bu dönemde büyük katkısı olan Rum Ortodoks toplumu, İstanbul'da farklı iki kültür olan Bizans'tan Osmanlı'ya geçişin bağlarını oluşturmuştur. İstanbul; Rum Ortodoks toplumunun yaşam bulduğu ve yaşamında önemli katkılarının bulunduğu bir kenttir.

Notlar:

- 1) İnciciyan, P. G. XVIII. Asırda İstanbul. (Çev. Hrand D. Andreasyan) İstanbul, 1956: 3.
Onsekizinci yüzyılda, Marmara deniz surları üzerinde batıdan sırayla; Narlıkapı, Samatya Kapısı, Davudpaşa Kapısı, Yenikapı, Kumkapı, Çalladısu Kapısı, Ahırkapı yer alır. Haliç deniz surları üzerinde doğudan sırayla; Bahçekapı, Balıkpazarı Kapısı, Zindankapı, Odunkapı, Ayazma Kapısı, Unkapanı Kapısı, Cüb'Ali Kapısı, Ayakapı, Yenikapı, Pelri Kapısı, Fenerkapı, Balat Kapısı, Ayvansaray Kapısı vardır. Kara surları üzerinde kuzeyden sırayla; Eğrikapı, Edirnekapı, Topkapı, Mevlanakapı, Silivri Kapısı, Yedikule Kapısı bulunmaktadır (İnciciyan 1956: 10).
- 2) Ayverdi, Ekrem H. *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskanı ve Nüfusu*. Ankara, 1958: 70.
- 3) Schneider, Alfons M. "XV. Yüzyılda İstanbul'un Nüfusu." *Belleten*, 61 (1952): 36.
- 4) Runciman, Steven *The Fall of Constantinople 1453*. Cambridge, 1965: 202.
İnciciyan da fetih sırasında, bugünkü Fatih Camii'nin bulunduğu bölgenin mezarlık, Yedikule çevresinin bağlık-bahçelik olduğunu belirtir (İnciciyan 1956: 13).
- 5) Eyice, Semavi "Tarih İçinde İstanbul ve Şehrin Gelişmesi." *Atatürk Konferansları*, VII (1975): 113.
Ayverdi 1958: 71.
- 6) Schneider 1952: 39.
Bu dönemde şehrin nüfusu K. Karpat'a göre altmış bin dolayındadır.
Karpat, Kemal H. "Ottoman Views and Policies Towards the Orthodox Christian Church." *The Greek Orthodox Theological Review*, 1-2 (1986): 134.
- 7) Runciman 1965: 202.
- 8) Eyice, Semavi "İstanbul'un Camiye Çevrilen Kiliseleri." *Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı Dergisi*, II (1986): 9.
Bu açıklamaya hakkında R. Janin'i kaynak gösteren S. Eyice, yayın belirtmemektedir.
- 9) Eyice 1975: 112.
- 10) Eyice 1986: 9.
- 11) Danişmend, İsmail H. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. İstanbul, 1947: 268.
İstanbul'da ev ve dükkanların, kayıt ve dağıtımını yapmak, şehirde iskanı sağlamak üzere Bursa Subaşı Cebe-Ali Bey ve yeğeni Tursun Bey'in görevlendirildiğini; fetih sırasında ve Ayasofya'ya girişinde Fatih'in yanında yer alan Tursun Bey'in, daha sonra bu görevi amcasının yerine üstlendiğini, kendi hazırladığı tarih kitabından öğreniyoruz.
Tursun Bey, *Fatih'in Tarihi "Tarih-i Ebul Feth"* İstanbul, 1973: 59.

- 12) Kritovoulos, *History of Mehmed the Conqueror* (Trans. Charles T. Riggs), New Jersey, 1954: 93.
- 13) Fetih yıllarında yaşayan Ankara'lı Abraham, Fatih'in Anadolu'daki Müslüman ve Hristiyan ailelerin İstanbul'a göçü için emir verdiğini, 1460 yılında Amasra şehrindeki tüm halkın İstanbul'a göç ettirildiğini söyler (İnciciyan 1956: 13). Sultan II. Mehmet döneminde Anadolu ve Rumeli'deki tüm valilere göç konusunda yazılı emir yollandığı, onyedinci yüzyılda yaşayan Evliya Çelebi (1611-1682s) tarafından da belirtilir (Schneider 1952: 41).
- 14) Uzunçarşılı, İsmail H. *Osmanlı Tarihi II*, Ankara, 1988: 154.
- 15) Ayverdi 1958: 74.
- 16) Raby, "El Gian Turco-Mehmed the Conqueror as a Patron of the Arts of Christendom" (yayınlanmamış doktora tezi) *Oxford Faculty of Oriental Studies*, 1980: 209, 238.
- 17) Eyice, Semavi "İstanbul'un Mahalle ve Semt Adları Hakkında Bir Deneme." *Türkiyat Mecmuası*, XIV (1965): 215.
- 18) Aktepe, Münir "XVII. Asra Ait İstanbul Kazası Avarız Defteri" *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, III (1957): 115.
- 19) 1922 yılında İstanbul'da surlar içinde bulunan toplam 280 mahallenin 183'ü Fatih Sultan Mehmet zamanında kurulmuştu. Barkan, Ö. L. ve E. H. Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihli*, İstanbul, 1970: X, XI.
- 20) İstanbul'un fethinden sonra Bizans dini yapılarından çevrilen cami, mescit ve diğer yapılar, Hafız Hüseyin Ayvansaraylı (?-1787)'nin *Hadikatü'l-cevami* adlı eserinde belirtilmektedir. 1779 yılında hazırlanan ve iki cilt halinde 1281 (1864)'de İstanbul'da yayınlanan eserde, 1769 yılına kadar İstanbul'da bulunan 874 cami ve mescit tanıtılır. Tahsin Öz'ün bu eserden geniş ölçüde faydalanarak hazırladığı iki ciltlik kitabı da söz konusu yapıları kapsamaktadır. Öz, Tahsin *İstanbul Camileri*, Ankara, 1987.
- 21) Ötügen, Yıldız S. "İstanbul Kiliselerinin Fetih'ten Sonra Yeni Görevleri, Banileri ve Adları." *Hacettepe Beşeri Bilimler Dergisi*, X, 2 (1979): 71, 72. Bizans kiliselerinden dönüştürülen yapılardan, Eski İmaret Camii'nin Christos Pantepoptes, Kalenderhane Camii'nin ise Christos Akataleptos manastırlarının kiliseleri olduğu konusunda araştırmacılar aynı görüşte olmalarına rağmen, bu husus kesinlik kazanmamıştır.
- 22) Ötügen 1979: 71-75. Bu dönemde Mangan'a'daki Hagios Georgios Kilisesi zaviyeye dönüştürülürken, Samatya'daki Etyemez Tekkesinin muhtemelen Dios Manastırı'na ait bir yapı olduğu, adı bilinmeyen ve hamama dönüştürülen bir kilisenin de I. Mahmut döneminde (1730-1756) tekke olarak kullanıldığı belirtilmektedir. Hagia Eirene Kilisesi fetihten bir süre sonra silah deposu haline getirilmiştir.
- 23) Eyice 1986: 10. Balabanağa, Hoca Hayreddin, Kasım Ağa, Mustafa Çavuş, Sancaktar Hayrettin, Toklu Dede mescitlerinin banileri bu konuda örnektir. Ayrıca Altınmermer Mescidi ve Demirciler Mescidi ile kısa süre sonra yıkılan Güngörmez Mescidi de kiliseden çevrilmiş yapılardır.
- 24) Eyice, Semavi "Fetih'ten Sonra İstanbul'daki Kiliselerin Durumu." *Türk Yurdu*, XXX (1965): 33-34.
- 25) Raby, J., 1980: 249.
- 26) Eyice 1975: 115.
- 27) Müller-Wiener, Wolfgang *Bildlexikon zur Topographie Istanbul*, Würzburg, 1977: 29.
- 28) Ötügen 1979: 74. Bu dönemin vezirlerinden Mahmut Paşa tarafından yaptırılan cami, 1463 yılında yıkılan Mikhael Steiros'a ithaf edilmiş bir kilisenin yerinde inşa edilmiştir.
- 29) Bunlardan doksaniki cami, halen kullanılmaktadır. Barkan ve Ayverdi 1970: XI.
- 30) Müller-Wiener 1977: Abb 4. Haritada şu yapılar belirtilmiştir: Andreas Krisei, Khoras, Hagia Eirene ve Hagia Sophia, Hagia Euphemia, Hagios Demetrios Kanalı, Hagios Georgios Kyparissos, Hagios Georgios Manganon, Hagios Sergios Bakhos, Holy Aposteles, Lips, Myrelaion, Pammakaristos, Pantepoptes, Pantokrator, Philanthropos, Studios, Saint Benoit, San Michel, San Paolo Domenico, Eşekapı Mescidi, Kefeli Mescidi, Kilise Camii, Odalar Camii, Sinan Paşa Mescidi, Toklu Dede Mescidi. Haritada bu yapılar, kilise ve cami-mescit adlarıyla verilir. Oysa haritanın kapsadığı dönem ile yapıların cami ve mescide dönüştürülme tarihleri uygun düşmemektedir.
- 31) Barkan ve Ayverdi 1970: XIV. İstanbul'daki bu evlerin ortalama yüz metre kareden fazla, altta avlu, üstte ikametgah olmak üzere iki katlı olduğu, "Ayasofya Tahrir Defteri"ne dayanılarak belirtilmektedir (Ayverdi 1958: 81).

- 32) Bu belge, Schneider tarafından da değerlendirilerek benzer sonuçlara varılmıştır Schneider 1952: 44.
- 33) Schneider 1952: 44, Ayverdi 1958: 82.
- 34) Barkan, Ömer L. "894 (1488/1489) Yılı Cizyesinin Tahsilatına ait Muhasebe Bilançoları." *Belgeler Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, 1 (1964): 1-117: Ek cetvel I.
- 35) Müller-Wiener 1977: 29, 33.
- 36) Schneider 1952: 44, Lev. X.
- 37) Ayverdi 1958: 78.
- 38) Runciman 1965: 201.
- 39) Danişmend 1947: 263. Patriğin 1 Haziran 1453'de tayin edildiğini belirten Danişmend'e karşın, bazı kaynaklarda bu tarihten yedi ay veya on ay sonra atandığı yolunda görüşler de bulunmaktadır. Mirmuroğlu, fetihten yaklaşık on ay sonra Patrik seçiminin yapıldığını belirtir. Mirmuroğlu, Vladimir "Fatih ve Patrik Yenadios." *Türkiye Turing Otomobil Kurumu Belleteni*, 124 (1952): 14-15.
- 40) Ergin, Osman *Türk Tarihinde Evkaf, Belediye ve Patrikhaneler*, İstanbul, 1937: 69.
- 41) Ubicini M.A., *Letters On Turkey: An Account of the Religious, Political, Social and Commercial Condition of The Ottoman Empire*, (Trans. Lady Easthope) New York, 1973: 36.
- 42) Karpas 1986: 133.
- 43) Tekindağ, Şehabeddin "Osmanlı İdaresinde Patrik ve Patrikhane." *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, 1 (1967): 52-55.
- 44) Kritovoulos 1954: 94.
- 45) Mango, Cyril (ed.) *The Mosaics and Frescoes of St. Mary Pammakaristos (Fethiye Camii) at Istanbul*, Washington, 1978: 25.
Patrikhanenin II. Gennadios döneminde nakledildiğini belirten Mango, bunun için II. Gennadios'un ilk Patriklik dönemi olan 6 Ocak 1454-6 Ocak 1456 arasındaki 1455 yılının uygun bir tarih olduğunu belirtiyor. Pammakaristos, Patrikhane olarak kullanılmakta iken 1518'de restore edildikten sonra, II. İeremias'ın Patriklik döneminde (1572-1579) genişletilerek yeniden inşa edilir (Mango 1978: 29).
- 46) Raby 1950: 216-217.
İstanbul'daki Rum Ortodoks Patrikhanesi, III. Murat'ın (1574-1595) Gürcistan ve Azerbaycan'ı fethettiği 1586 yılında, Pammakaristos Manastır Kilisesi'nin 'Fethiye' adı ile camiye çevrilmesi üzerine, geçici olarak 1597'ye kadar Fener'deki 'Blah Sarayı Kilisesi'nde, 1602'ye kadar Ayvansaray'daki Hagios Demetrios Kilisesi'nde çalışmalarına devam etti. Son olarak 1602 yılında, Fener semtindeki Hagios Georgios Kilisesi'ne taşınan Patrikhane, günümüzde de faaliyetini burada sürdürmektedir.
- 47) Mango 1978: 25.
- 48) Decei, Aurel "Patrik II. Gennadios Skolarios'un Fatih Sultan Mehmet İçin Yazdığı Ortodoks İtikad-Namesinin Türkçe Metni." *Fatih ve İstanbul*, I (1953): 101-103.
"II. Gennadios İtikadnamesi'nin Fatih'e sunulan, Rumca aslından Türkçe'ye çevirisi, Makedonya'da bulunan Verigo Kadısı Ahmet tarafından yapılmıştır. İtikadname'nin yazma ve baskı olarak örnekleri bulunmaktadır. Eser, Yunanca, Latince ve Türkçe basılmıştır.
- 49) Ötügen 1979: 76-79
- 50) Mantran, Robert 17. *Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, (Çev. M. A. Kılıçbay ve E. Özcan) Ankara, 1986: 47.
- 51) Runciman 1965: 201.
Ubicini 1973: 44-45.
Müller-Wiener 1977: 30.
- 52) Karpas 1986: 134.
- 53) Mantran 1986: 48.
- 54) Barkan ve Ayverdi 1970: XV.
- 55) Sertoğlu, Mithat "İstanbul (Türk Devri, 1520'den Cumhuriyet'e Kadar)" *İslam Ansiklopedisi*, V/2 (1967): 1214/1.
- 56) Müller-Wiener 1977: 30.
- 57) Ötügen 1979: 79-80.
- 58) Mango 1978: 29.
- 59) Ötügen 1979: 81.
- 60) 1602 yılında Fener bölgesindeki Hagios Georgios Kilisesi'ne yerleşen Patrikhane, günümüzde de faaliyetini burada sürdürmektedir.
- 61) Müller-Wiener 1977: 31.
- 62) Müller-Wiener 1977: 31.
- 63) Mango 1978: 29.

- 64) Müller-Wiener 1977: Abb 6.
Haritada kiliseden çevrildiği belirtilen cami ve mescitler şunlardır: Acem Ağa Mescidi, Atık Mustafa Paşa Camii, Arap Camii, Aslanhane, Ayasofya Camii, Balaban Ağa Mescidi, Bodrum Camii, Esekapi Mescidi, Eski İmaret Camii, Fenari İsa Camii, Gül Camii, İmrâhor Camii, Kalenderhane Camii, Kariye Camii, Kilise Camii, Koca Mustafa Paşa Camii, Küçük Ayasofya Camii, Sancaktar Mescidi, Sinan Paşa Mescidi, Şeyh Murat Mescidi, Şeyh Süleyman Mescidi, Toklu Dede Mescidi, Zeyrek Kilise Camii.
- 65) Ötügen 1979: 80.
- 66) Müller-Wiener 1977: 34.
- 67) Mantran 1986: 50.
- 68) Ötügen 1979: 81-82.
- 69) Aktepe, Münir "İstanbul'un Nüfus Meselesine Dair Bazı Vesikalar." *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 13 (1958): 17.
- 70) İnciciyan 1956: 14, 16.
- 71) Runciman 1965: 200.
- 72) Eyice 1975: 118.
- 73) Galata kadısına gönderilen 18.11.1560 tarihli hüküm, evlerin saçaksız ve kerpiçten yaptırılması şartını getirmektedir.
Turan, Şerafettin "Osmanlı Teşkilatında Hassa Mimarları." *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1 (1963): 197.
- 74) Bu konuda önlem olarak, evlerin önüne çardak ve dükkan ile bunların üzerine tahtabos yapılması yasaklandı. Evlerdeki şahnişinlere onsekiz parmağa kadar izin verildi. Kurallara uygun olmayan şahnişin, çardak ve dükkanların, Mimarbaşı Sinan tarafından 1565'te yıktırıldığı kaydedilir. Bu konudaki önlemlere ek olarak, 1567 tarihli bir hüküm daha çıkarılmıştır (A. Refik 1988 a: 59). Evlerin üzerine tahtabos yapılması yasağına ilişkin emir ise 1743 tarihli bir hüküm ile yinelenmiştir (Turan 1963: 172).
- 75) 17 Temmuz 1660'da Unkapanı kapısından başlayan yangın, Samatya'ya kadar uzanıp şehrin üçte ikisinin yanmasına neden olur. 1693 yılındaki yangında ise şehrin yaklaşık dörtte üçü yanarken, yüzyetmiş cami ve mescit ile yirmi hamam tahrip olmuştur (İnciciyan 1956: 68). 27 Temmuz 1729'da Balat Kapısı'ndan başlayan yangın ise şehrin sekizde birini etkilemiştir (Sertoğlu 1967: 1214/21).
- 76) Andreasyan Hrand D. "Eremya Çelebi'nin Yangınlar Tarihi." *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 27 (1973): 78.
- 77) A. Refik Onikinci Asr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı (1689-1785), İstanbul, 1988 c: 21.
- 78) A. Refik 1988 c: 35.
- 79) A. Refik 1988 c: 66.
- 80) Müller-Wiener 1977: 31.
- 81) İnciciyan 1956: 69.
- 82) Turan 1963: 159.
- 83) Orhonlu, Cengiz "Şehir Mimarları." *Osmanlı Araştırmaları*, II (1981): 7.
- 84) Turan 1963: 163, 170, 171.
- 85) Ercan, Yavuz "Türkiye'de XV. ve XVI. yy. larda Gayrimüslimlerin İktimai ve İktisadi Durumu." *Türk Tarih Kurumu Belleten*, XLVII (1983): 1125.
- 86) A. Refik Onuncu Asr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı (1495-1591), İstanbul, 1988 a: 47.
- 87) Ercan, Yavuz "Osmanlı İmparatorluğunda Gayrimüslimlerin Giyim, Mesken ve Davranış Hukuku." *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, I (1990): 123.
- 88) A. Refik 1988 a: 14.
- 89) Ercan 1990: 123.
- 90) A. Refik 1988 a: 52.
- 91) A. Refik 1988 c: 83.
- 92) A. Refik 1988 c: 105.
- 93) Karal, Enver Z. *Osmanlı Tarihi VIII*, Ankara, 1988 d: 199.
- 94) Ercan 1990: 124.
- 95) Turan 1963: 171.
- 96) A. Refik 1988 a: 45.
- 97) Düzdağ, Ertuğrul M. *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul, 1972: 105.
- 98) Bozkurt, Gülnihal *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasal Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, Ankara, 1989: 22.
- 99) Ercan 1990: 124.
- 100) Düzdağ, Mustafa 1972: 106.

- 101) A. Refik 1988 a: 51.
- 102) Ercan 1990: 124.
- 103) Mamboury, Ernest *Istanbul Touristique*, İstanbul, 1951: 348.
Müller-Wiener 1977: 139.
- 104) Freely, John *Istanbul*, London, 1983: 253.
- 105) Uzunçarşılı, İsmail H. *Osmanlı Tarihi III/II*, Ankara 1988 d: 434.
- 106) Fazıl Mustafa Paşa'nın Sırbistan seferi sırasında, kilisesi olmayan bir Rum köyünde kilise yapılmasına izin verdiği açıklanır (Ubicini 1973: 48).
- 107) Çark, Y. G. *Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler 1453-1493*, İstanbul, 1953: 17.
- 108) Bu konudaki yasak, Ercan (1990: 124)'a göre, Fazıl Mustafa Paşa'nın sadrazamlığı döneminde kaldırılmıştır.
- 109) A. Refik 1988 c: 115, 118.
- 110) Turan 1963: 171.
- 111) Larpent, Georg *Turkey: Its History and Progress*, London, 1854: 354.
- 112) A. Refik 1988 c: 213.
- 113) Erim, Nihat *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri I, Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları*, Ankara, 1953: 156.
- 114) Denel, Serim "19. Yüzyılda Osmanlı Sivil Mimarisinde Bazı Oran-Ölçek Değişimleri." *Bedrettin Cömert'e Armağan*, Ankara, 1980: 544.
- 115) Yorga Efendi, *Osmanlı Tarihi V (1774-1912)* (Çev. B. Sıtkı Baykal), Ankara, 1948: 263.
- 116) Bozkurt 1989: 41, 56.
- 117) Karal, Enver Z. *Osmanlı Tarihi V*, Ankara, 1988 a: 144-164.
- 118) Ubicini (1973: 27)'ye göre, Müslüman olmayanların sahip oldukları hakları yeniden gündeme getiren Tanzimat Fermanı, güvenlik, adalet ve eşitlik olmak üzere üç ana noktada toplanıyordu.
- 119) Karal 1988 a: 170-183.
- 120) Karal, Enver Z. *Osmanlı Tarihi VI*, Ankara, 1988 b: 1-7.
- 121) Bozkurt 1989: 56.
- 122) Denel 1980: 543.
- 123) Gyllius, Petrus *De Topographia Constantinopoleos*, Lyon, 1561.
Dernschwams, Hans *Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Klein-Asien 1553-1555*, (Ed. F. Babinger), 1923, München-Leipzig.
Gerlach, Stephan *Stephan Gerlachs dess Aelteren Tage-Buch*, (Ed. Samuel Gerlach), Frankfurt, 1674.
- 124) Kerameus, Papadopoulos A. "Naos tes Konstantinoupoleos kata to 1583 kai 1604." *Ho en Konstantinoupolei Hellenikos Philologikos Syllogos*, XXVIII (1904): 129.
- 125) Kerameus 1904: 120.
- 126) Petrides, S. "Eglises Grecques de Constantinople en 1652." *Echos d'Orient*, IV (1901): 42-50.
- 127) Kerameus 1904: 126.
- 128) Kerameus 1904: 127.
- 129) Kömürçüyan, Eremya Ç. *Istanbul Tarihi, XVII. Asırda İstanbul*, (Çev. Hrand D. Andreasyan) İstanbul, 1988.
- 130) İnciciyan 1956: 133.
- 131) İnciciyan 1956: 34.

KAYNAKLARIN TANITIMI

Tarihi ve mimari açıdan incelediğimiz İstanbul'daki Rum Ortodoks kiliselerini ait olduğu kent ve toplum bütünlüğü kapsamında ele aldığımızda, çalışmamıza kaynak oluşturan araştırmalar ve yayınlar, bu bölümde kronolojik düzende tanıtılmaktadır.

Osmanlı döneminde Rum Ortodoks toplumu ve kiliseleri hakkındaki ilk yazılı bilgilerimiz fetih sonrasında çeşitli nedenlerle İstanbul'a gelen Avrupalıların anlatımlarına dayanır. Fransa'nın ilk elçisi olarak İstanbul'da görevlendirilen Petrus Gyllius 1547-1554 yılları arasında kentte bulunmuştur. P. Gyllius, onaltıncı yüzyılda İstanbul'daki tarihi yapılar ve kiliselerden sözettiği *De topographia Constantinopoleos et de ilius antiquitatibus*⁽¹⁾ adlı çalışmasında, şehir ile ilgili gözlemlerini tarihi kaynaklarla bütünleştirmiştir. İstanbul'daki Bizans dönemi yapıları hakkında ilk toplu yayın ve kent ile ilgili ilk araştırma olarak nitelenen eserin Bizans arkeolojisine temel oluşturduğu kabul edilir.

Onaltıncı yüzyılın ortalarında Viyana'dan İstanbul'a gönderilen bir elçilik kuruluna katılan Hans Dernschwam (1494-1568), Ankara üzerinden Amasya'ya kadar gittiği gezisinde, ayrıntılı olarak günlük notlar tutmuştur. Bu notları toparlayan F. Babinger; *Hans Dernschwams Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien 1553-1555* adıyla, tıpkıbasım olarak yayınlamıştır.⁽²⁾ Dernschwam, kentteki Rum Ortodoks toplumun dini inanış ve yaşam tarzını anlattığı notlarında, Patrikhane Kilisesi ile Samatya'daki Hagios Konstantinos Kilisesi'nden de söz etmektedir.⁽³⁾

Onaltıncı yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'a gelen bir başka seyyah, Avusturya elçilik heyetinde yer alan Stephan Gerlach (1546-1612)'tir. Gerlach'ın 1573-1578 yılları arasında bulunduğu İstanbul'da tuttuğu Latince günlük notları, torunu Samuel Gerlach tarafından derlenerek *Stephan Gerlachs dess Aelteren Tage-Buch* adıyla yayınlanmıştır. Gerlach notlarında Rum Ortodoks toplumunun

yaşam ve ibadet biçimlerini anlatırken, katıldığı ayin ve kutlamalara ilişkin gözlemlerini de günü gününe aktarmıştır.⁽⁴⁾ İstanbul'un fethinden sonra, kentteki Rum Ortodoks Kiliseleri'nin varlığı ve bu yapılarla ilgili ayrıntılı ilk bilgileri Gerlach'ın notlarından öğrenmekteyiz.

İstanbul'daki Rum Ortodoks Kiliseleri'nin adlarını kapsayan ilk liste, onaltıncı yüzyılın ikinci yarısına aittir. Rus Çarı İvan Vasilieviç (1533-1584)'in, İstanbul'daki Ortodoks Kiliseleri'ne para yardımıyla bulunmak amacıyla gönderdiği Rus din adamı Tryphon Karabeinikov, 1583 ve 1593 yıllarında iki kez İstanbul'a gelir. Tryphon, 1583 yılındaki ziyareti sırasında, şehirdeki Rum Ortodoks Kiliseleri'ni tespit ederek bir liste oluşturur.⁽⁵⁾

İstanbul'un fethinden yüzotuz yıl sonra düzenlenen Tryphon Listesi, kentte surlar içindeki 'Eski İstanbul' ile Galata bölgesinde varolan kırkyedi kiliseyi belirlemektedir. Sıra numarası verilmiş kırkaltı kiliseden oluşan listeye, sonradan bir kilise daha eklenmiştir. Listede; kilisenin ithaf edildiği kutsal ad ve bulunduğu mahalle ile kiliseye ayrılan parayı teslim alacak din adamının adını kapsayan bilgiler kaydedilmiştir.⁽⁶⁾

Onyedinci yüzyılın başında, 1604 yılında Antonios Paterakis, İstanbul'daki toplam ellibeş Rum Ortodoks Kilisesi'ni kapsayan bir liste hazırlar. Atina'lı olan Paterakis, Manuel Malaksis'in bir kodeksini yeniden yazarken hazırladığı listeyi kodeksin sonuna eklemiştir.⁽⁷⁾

Paterakis Listesi'nde, önce kilisenin bulunduğu mahallenin adı, sonra bu mahalledeki kiliselerin ithaf edildiği kutsal ad belirtilir. Aynı mahalledeki kiliseler bir başlık altında toplanmıştır. Listede yer alan kiliselerin ilk otuzyedisi surların çevrelediği bölgede, sekizi köylerde, diğer on kilise de Galata bölgesindedir.⁽⁸⁾

Onyedinci yüzyılın ikinci yarısında 1669 yılında, İstanbul'daki kiliseler hakkında Thomas Smith'in düzenlediği liste otuziki kiliseyi kapsamaktadır.⁽⁹⁾ Listede, 'İstanbul'daki Kiliseler' başlığı altında, sıra numarası verilmiş yirmialtı kilise yer alır. Galata bölgesindeki altı kilise ise ayrı bir başlık altında ve ayrıca numaralanmıştır.⁽¹⁰⁾

İstanbul'daki Rum Ortodoks Kiliseleri'ni kapsayan, Tryphon, Paterakis ve Smith listeleri, P. Kerameus'un "Naoi tes Konstantinoupoleos kata to 1583 kai 1604" - 1583 ve 1604'te İstanbul Kiliseleri, adlı makalesinde yer almaktadır.⁽¹¹⁾ 1904 yılında İstanbul'da *Ho en Konstantinoupolei Hellenikos Philologikos Syllogos* adlı dergide yayınlanan makalenin başında P. Kerameus "Paterakis Listesi"ni tanıtır, kiliselerin adlandırılması ve tarihine ilişkin görüşlerini açıklar. Ay-

nı makalede Smith ve Tryphon listelerini tanıtan A. Siderides, listelerde yer alan kiliseleri karşılaştırarak, tarihlerine ilişkin açıklamalar yapar.⁽¹²⁾ P. Kerameus ve A. Siderides, listelerde ortak olan ve olmayan kiliseleri belirlemiş, bunların değerlendirmesini yaparak kiliselerin tarihi hakkında bilgi vermişlerdir.

Onyedinci yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da bulunan Fransız bilim adamı C. F. Du Cange (1610-1668), P. Gyllius'un başlattığı çalışmayı, özenli ve teorik bir yöntemle sürdürerek tamamlamıştır. Du Cange 1729 yılında yayınlanan *Constantinopolis Christiana seu descriptio urbis sub Imperatoribus Christianis* adlı eserinde,⁽¹³⁾ kentte bulunan yirmibeş Rum Ortodoks kilisesinin yer aldığı bir liste vermiştir. Listedeki onsekiz kilise surların çevrelediği bölgede, yedi kilise Galata'dadır.⁽¹⁴⁾

Onyedinci yüzyılda yaşayan ve aslen İstanbul'lu olan Eremya Çelebi Kömürçiyân (1637-1695), şair ve yazarlığının yanı sıra tarih yazarlığıyla da tanınmıştır. İstanbul'da yaptığı gezi gözlemlerine dayanan, *İstanbul Tarihi, XVII. Asırda İstanbul* adlı eserinde,⁽¹⁵⁾ şehrin çeşitli bölgelerinin özelliklerini anlatır. Kömürçiyân gezisine Yedikule'den başlayarak, önce denizden sonra da karadan surlar çevresini dolandır. Galata ve Beyoğlu'nda süren gezi, denizden Boğaz'ın iki yakasının görülmesiyle tamamlanır. Eserde, yeri geldikçe semtlerdeki kiliselerden söz edilmekte, yapılar genellikle adları verilmenden, "Rum Kilisesi" olarak belirtilmektedir. Kitap sekiz "fasıl" biçiminde düzenlenmiş, her fasıla ait notlar kitabın sonunda toplu olarak verilmiştir.⁽¹⁶⁾

Onsekizinci yüzyılın sonu ve ondokuzuncu yüzyılın başında yaşayan İnciciyan (1758-1833) aslen İstanbul'lu bir din adamı olup, tarih ve coğrafya alanında çalışmalar yapmıştır. *XVIII. Asırda İstanbul* adlı eserinde, genel konu başlıkları altında İstanbul'u anlatır.⁽¹⁷⁾ Kitabın aslı, yazarın onyedinci ciltlik *Dünya Coğrafyası* adlı eserinde Avrupa bölümünün beşinci cildini oluşturur. İnciciyan kitabında, yakın zamana kadar Rumlara ait yirmibeş kilise bilinirken, artık yirmi kilisenin varolduğunu belirtir.⁽¹⁸⁾

İnciyan'ın bu eserini tercüme eden Hrand D. Andreasyan, bazı hususlara açıklık getirmek amacıyla notlar eklemiştir. Andreasyan bu konuda, İnciciyan ile aynı çağda yaşayan Balatlı Sargis Sarraf-Hovannesyân (1740-1805)'in *İstanbul Topoğrafyası* adlı eserinden⁽¹⁹⁾ yararlandığını belirtir.⁽²⁰⁾ H. D. Andreasyan'ın notları arasında bulunan S. Hovannesyân listesinde, İstanbul'da surlar içindeki yirmidört kilise ile Cibali'de sur dışındaki "Ay' Nikola" Kilisesi yer almaktadır.⁽²¹⁾

Ondokuzuncu yüzyıl sonu ve yirminci yüzyıl başında İstanbul'da yaşayan tarihçi ve yazar Ahmet Refik (1880-1937)'in *İstanbul Hayatı* adlı eseri, Hicri Onuncu ve Onüçüncü yüzyıl arasını kapsayan dört kitaptan oluşur. Kitaplar, Divan-ı Hümayun'un defterlerine dayanılarak hazırlanmış ve her yüzyıla ait belgeler ayrı bir kitapta toplanmıştır.⁽²²⁾ İstanbul'un ticari, ekonomik ve sosyal yaşamının düzenlenmesi ile ilgili hükümleri kapsayan Divan-ı Hümayun defterlerinin ilki, Hicri 961 tarihlidir. Belgeler arasında, ilk hüküm "16 Ramazan 966" (1558), son hüküm "Evahiri Zilhicce 1255" (1840) tarihlidir.

İlk kitapta yer alan hükümler, belirli konu başlıkları altında ve tarih sırasıyla derlenmiştir.⁽²³⁾ Diğer kitaplarda ise hükümler; konu başlıkları altında toplanmadan, tarih sırasına göre dizilerek verilmiş ve kitapların başına konu başlıklarına göre bir tasnif eklenmiştir.⁽²⁴⁾

Kitaplarda yer alan hükümlerin derlendiği konu başlıklarından beşincisi "Gayri Müslimler. Kiliseler" adını taşımaktadır. Bu başlık altında, Müslüman olmayan toplumların günlük yaşamına ilişkin hükümler derlenmiştir. Hükümler arasında, kiliseler ile ilgili onarım, yeniden yapım veya yıkılma konusundaki kararlar da bulunmaktadır.

Yirminci yüzyıl başında, aslen bir din adamı olan R. Janin (1882-1972), İstanbul'un topoğrafyası ve Bizans dönemindeki dini yapıları ile ilgili incelemeler yapmıştır. R. Janin, makaleler halinde yayınladığı çalışmalarını *Les Eglises et les Monastères* adlı eserinde toplamıştır.⁽²⁵⁾ Eser, kentteki mevcut yapıların yanısıra tarihi kaynaklardan hareketle varlığı saptanmış Bizans dini yapılarını kapsamaktadır. Dini yapıların özellikle tarihi hakkında ayrıntılı bilgiler içeren eserde, Bizans dönemi ile bağlantısı oranında Rum Ortodoks Kiliseleri hakkında bilgi verilmiştir.

Yirminci yüzyılın ilk yarısında İstanbul'da bulunan A. M. Schneider, Bizans dönemi dini yapıları ile ilgili araştırmalarını *Byzanz Vorarbeiten zur Topographie und Archeologie der Stadt* adlı eserinde yayınlamıştır.⁽²⁶⁾ İstanbul'daki Bizans ve Rum Ortodoks Kiliseleri'nin ele alındığı eserde, "1453'den sonra Rum Kiliseleri'nin Listesi" başlıklı bölüm, toplam altmışaltı kiliseyi kapsar.⁽²⁷⁾ Kiliseler, Tryphon Listesi'ndeki sıralamaya uyularak, aynı numara ve adlarla verilmiş, diğer ondokuz kilise bunlardan sonra yer almıştır. Kiliselerin diğer liste ve bazı kaynaklardaki adları da açıklanmıştır.

Tarihçi Reşat Ekrem Koçu (1905-1975) tarafından 1946 yılında yayınlanan *İstanbul Ansiklopedisi*, kent hakkında çeşitli konuları

çermektedir.⁽²⁸⁾ Ansiklopedinin III. cildindeki "ayia" ve "ayios" maddelerinde, İstanbul'daki Rum Ortodoks Kiliseleri'nden aziz ve azizelere ithaf edilenlerin tümüne yakını, alfabetik sırayla yer almıştır. Kiliselerle ilgili olayların, daha çok öyküsel bir ifade ile aktarıldığı eserde, bu yapıların dönemin ressamı tarafından çizilmiş resimleri de bulunmaktadır. Eserde bazı kiliselerin tanıtımı, Hakkı Göktürk imzası ile yayınlanmıştır.

Mimar ve arkeolog olan W. Müller-Wiener (1923-1991), 1977 yılında yayınlanan *Bildlexikon zur Topographie Istanbul's* adlı eserinde,⁽²⁹⁾ İstanbul'da bilinen ve varolan tarihi yapıları inceler. Kentte onyedinci yüzyıla kadar inşa edilmiş tüm önemli yapıları Bizans'tan başlayan süreçte ele alan eser, bir katalog çalışmasıdır. İstanbul'un tarihi ve topoğrafyası içinde incelenen yapılar, plan çizimleri ve fotoğraflarla tanıtılır. Eserde yer alan kent haritalarında, Rum Ortodoks Kiliseleri belirtilmiş, bunlardan beş kilise katalog kapsamında incelenmiştir.⁽³⁰⁾

Tarihçi Yavuz Ercan'ın 1972 yılında hazırladığı "Osmanlı İmparatorluğu'nda Müslüman Olmayan Halkın Hukuki ve İçtimai Durumu" başlıklı doktora tezi ve bu çalışmadan hareketle yayınlandığı makalesi,⁽³¹⁾ konuya farklı bir yaklaşım getirmektedir. Ercan, Osmanlı İmparatorluğu'nda Müslüman olmayan toplumlar ile ilgili arşiv malzemesini, bu toplumların yaşam biçimleri açısından incelemiştir. Arşiv malzemesinin tasnifinden Rum toplumu hakkındaki belgeler ortaya çıkmaktadır.

İstanbul'un Osmanlı dönemi ve bu dönemdeki Rum Ortodoks toplumu ile kiliselerine ilişkin belgeler, Başbakanlık Devlet Arşivi ve Topkapı Sarayı Arşivi'ndedir.⁽³²⁾ 'Kamil Kepeci Tasnifi'nde yer alan "Evamir-i Maliye Kalemine Tabi Piskopos Mukataası Kalemi Defterleri"den ilki 2539 numaralı, en eski kayıt ise 1517 tarihlidir. Defterler, Piskopos Mukataası Kalem'i'nin kaldırılarak, bu işin Divan-ı Hümayun'a aktarıldığı 1837 yılına kadar olan dönemi kapsar.

Divan-ı Hümayun'da "Gayrimüslim Cemaatlere ait Defterler" başlığı altında kayıtlı, 1918 yılına kadar gelen onsekiz defter vardır. Bunlardan bir numaralı olan "Şurut-ı Milel-i Muhtelif Defteri"nin 1-4. sayfası, 'Şurut-ı Patriklik-i Rumiyan-ı İstanbul' başlığı altındadır. Diğer defterlerden, Rumlara ilişkin olanlar; iki numaralı "Atik Ahkam Defteri" (1837-1856), üç numaralı "Berat Defteri" (1839-1906), dört numaralı "Ahkam Defteri" (1855-1911), beş numaralı "Berat Defteri" (1903-1918) dir.

Divan-ı Hümayun'da "Kilise Defterleri" başlığı altında, yedi defter bulunur. Bunlar, 1869-1921 döneminin 'Mühimme Defterle-

ri'ndeki okul, kilise ve benzeri yapıların inşaat ve onarımı ile ilgili fermanları içermektedir.

Osmanlı padişahlarının 1832 yılından sonraki 'İradeleri'nin sekiz grup halinde derlenmesiyle oluşturulan "Bab-ı Asaî Evrakı"nın sekizinci grubundaki kayıtların 1847 tarihine kadar olan bölümü, iki tertip halinde düzenlenmiştir. Bunlardan 'Mesail-i Mühimme-i Mahsusa' tertibi altında 'Rum Milletine Dair' başlıklı belgeler bulunmaktadır.⁽³³⁾

Notlar:

- 1) P. Gyllius'un çalışması 1561 yılında Lyon'da basılmıştır.
- 2) H. Dernschwam'ın eseri, Kültür Bakanlığı tarafından yayınlanmıştır. Dernschwam, Hans *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*. (Çev. Yaşar Önen), Ankara, 1987.
- 3) Dernschwam 1987: 78.
- 4) S. Gerlach, bu döneme ilişkin gözlemlerini içeren günlük notlarında, özel olarak isim günlerinde ziyaret ettiği kiliseler hakkında bilgiler aktarmaktadır. (Gerlach 1674).
- 5) "Tryphon Listesi" 1888 yılında Petrograd kentinde yayınlanan, *Orthodoksos Palaistine Synagoge* adlı derginin 27. sayısında (sayfa 84-95) yer almıştır (Kerameus 1904: 119).
- 6) Kerameus 1904: 129.
- 7) "Paterakis Listesi"ni içeren elyazması, Kahire'de İskenderiye Ortodoks Patrikhanesi'nin kütüphanesinde yer alan, 390 numaralı kodekte bulunmaktadır (Kerameus 1904: 120).
- 8) Kerameus 1904: 120.
- 9) "Smith Listesi", Thomas Smith'in 1678 yılında Londra'da basılan, *De Graecae ecclesiae hodierno statu epistola* adlı eserinde yayınlanmıştır. Eserin ikinci baskısı 1698 yılında yapılmıştır (Kerameus 1904: 119).
- 10) Kerameus 1904: 126.
- 11) Kerameus 1904: 118-145.
- 12) P. Kerameus'un makalesi, İstanbul Rum Edebiyat Derneği'nin bu konudaki seminer notlarından derlenerek yayınlanmıştır. Makalenin 126. sayfaya kadar olan bölümü P. Kerameus'un, sonraki bölüm ise A. Siderides'in görüşlerini içermektedir.
- 13) Du Cange, Fresne
Constantinopolis Christiana seu descriptio urbis Constantinopolitano, Venedig, 1729.
- 14) Du Cange'ın Rum Ortodoks Kiliseleri'ne ilişkin bilgileri, Kerameus (1904: 127)'un değerlendirmesine göre kullanılmıştır.
- 15) Eserin manzum yazı biçimindeki asıl metni Kudüs Manastırı'ndadır. İlk baskısının birinci cildi 1913'te, ikinci cildi 1932'de, üçüncü cildi 1938'de Viyana'da yayınlanmıştır. Türkçe'ye çevirisini yapan Hrand D. Andreasyan'ın yazdığı notların yanı sıra, eseri ikinci kez yayına hazırlayan Kevork Pamukciyan da yeni notlar eklemiştir.
- 16) Kömürçyan 1988: 1-59.
- 17) İnciciyan 1956: 1-113.
- 18) İnciciyan 1956: 34.

- 19) Balat'lı Sargis Sarraf-Hovannesian'ın, *İstanbul Topoğrafyası* adlı eserinin, Ermenice yazması Paris Nubarian Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (İnciciyan 1956: VII). Eser, Ara Kalaycıyan tarafından 1867'de, Kudüs Ermeni Patrikhanesi Matbaasında, seksen sayfa olarak yayınlanmıştır.
- 20) İnciciyan 1956: VII.
- 21) İnciciyan 1956: 133-134.
- 22) İlk kitap, *Onuncu Asr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı (1495-1591)*. 17 Haziran 1917 tarihinde hazırlanmıştır. Hicri Onuncu Yüzyıl'a ait hükümlerin derlendiği defterlerden altısı eksiktir. Eksik defterler: 965 (1557), 969 (1561), 970 (1562), 971 (1563), 973 (1565), 974 (1566) yıllarına aittir (A. Refik 1988 a).
İkinci kitap, *Onbirinci Asr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı (1592-1688)*. 7 Temmuz 1931 tarihinde hazırlanmıştır. Hicri Onbirinci Yüzyıl'a ait hükümlerin derlendiği defterlerden, toplam elli yılı kapsayan kısmı eksiktir. Eksik defterler: 1005-1010, 1012, 1017, 1021, 1028-1035, 1043-1045, 1049-1051, 1054-1055, 1056-1066, 1071, 1074, 1076, 1088, 1093-1099 yıllarına aittir (A. Refik 1988 b).
Üçüncü kitap, *Onikinci Asr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı (1689-1785)*. 25 Mayıs 1930 tarihinde hazırlanmıştır. Hicri Onikinci Yüzyıl'a ait hükümlerin derlendiği defterlerin hepsi tamamdır (A. Refik 1988 c).
Dördüncü kitap, *Onüçüncü Asr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı (1592-1688)*. 10 Haziran 1932 tarihinde hazırlanmıştır (A. Refik 1988 d).
- 23) Kitapta yer alan hükümler şu konu başlıkları altında derlenmiştir: 1. Saray İdaresi. 2. Evkaf İşleri. Camiler ve Çeşmeler. 3. Fikir, İlim Hayatı. Medreseler, Kütüphaneler. 4. Kadın Hayatı. Kadınlar İçin Nizamlar. 5. Gayri Müslimler. Kiliseler. 6. Belediye, Bina, Yol ve Sağlık İşleri. 7. Meskukat ve Gündelikler. 8. Beslev ve Azık İşleri. 9. Tecim. Endüstri ve Gümrük İşleri. 10. Kamusal Hayat. Polis işleri.
- 24) İkinci kitapta; dört ve on numaralı konular ile dördüncü kitapta; üç, altı, sekiz, dokuz ve on numaralı konularda hükümler bulunmamaktadır.
- 25) Janin, Raymond *Les Eglises et les Monastères*, Paris, 1969.
- 26) Schneider'in bu eseri 1936 yılında Berlin'de, 1967 yılında da Amsterdam'da yayınlanmıştır.
- 27) Schneider 1967: 38-49.
- 28) Reşat Ekrem Koçu yönetiminde, ikinci kez 1958'de yeniden yayınlanan ansiklopedi, onbirinci ciltten sonra tamamlanamamıştır.
Koçu, Reşat E. *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, III (1961): 1537-1555, 1561-1598.
- 29) Müller Wiener 1977.
- 30) Müller Wiener 1977: 110, 111, 138-139, 186-187, 204-205.
- 31) Ercan 1983.
- 32) Ercan 1983: 1119-1149.
- 33) Ercan 1983: 1120-1123.

İSTANBUL'DAKİ
RUM ORTODOKS
KİLİSELERİNİN LİSTESİ

Günümüzde İstanbul'da ibadete açık durumda, toplam doksandört Rum Ortodoks Kilisesi bulunmaktadır. Kiliseler, yönetim biçimleri ve kullanım amaçları bakımından farklılık gösterir.

Kullanımına göre; İstanbul'daki kiliselerden 10'u manastır, 10'u mezarlık, 2'si müessese kilisesi, biri de özeldir. Kentte bulunan dört metokhi kilise ise yabancı temsilcilik statüsündedir.

Yönetim bakımından; İstanbul'daki doksandört kiliseden seksendördü Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'ne, üçü Kudüs Rum Ortodoks Patrikhanesi'ne, biri Sina Başpiskoposluğu'na bağlıdır. Üç kilise Türk Ortodoks Başpiskoposluğu, iki kilise Balıklı Rum İlastahanesi yönetiminde, bir kilise ise özeldir.

Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'ne bağlı seksendört kilise, metropolitlerin sorumluluğundaki yönetim alanları içindedir. Buna göre; şehirde bulunan kırksekiz kilise ve bir manastırla Adalar'daki dokuz manastırın yönetimi doğrudan Patrikhane'ye aittir. Kadıköy Metropolitliği yönetiminde oniki kilise, Terkos Metropolitliği yönetiminde yedi kilise, Adalar Metropolitliği yönetiminde de yedi kilise bulunmaktadır.

Bu bölümde; İstanbul'da günümüzde ibadete açık durumdaki doksandört Rum Ortodoks Kilisesinin yönetim biçimlerine göre düzenlenmiş listesi bulunmaktadır. Listedeki kiliselerin, tarihi kaynaklarda yer alıp almadığı karşılarında işaretlenerek, o dönemdeki varlıklarına ilişkin fikir verecek bir tablo oluşturulmuştur. Ayrıca listedeki kiliselerin, ithaf edildikleri adlara göre tasnifi de yapılmıştır.

KİLİSELERİN LİSTESİ VE KAYNAKLARDA BELİRTİLMESİ

Listenin başında yer alan surlar içindeki kiliseler, Patrikhane Kilisesi'nden başlayarak, kentteki kapıların dizilişine uygun düzendir. Surlar içindeki yapılardan sonra, Galata bölgesindeki kiliseler kıyıda iç kesime doğru sıralanmıştır. Boğaz bölgesinde önce Rumeli, sonra Anadolu Yakası'ndaki kiliselere yer verilmiştir. Listede son olarak Adalardaki kiliseler yer almaktadır. Kiliselerin bulunduğu semtlere göre sıralanışında, idari düzenlemeye bağlı kalmıştır.

Listede yer alan tarihi kaynaklara ilişkin kısaltmalar şöyledir:

- 1547 P. G.: Petrus Gyllius
 1553 H. D.: Hans Dernschwam
 1573 S. G.: Stephan Gerlach
 1583 T. K.: Tryphon Karabeinikov
 1604 A. P.: Antonios Paterakis
 1652 K. P.: Antakyalı Katip Paulus
 1669 T. S.: Thomas Smith
 1680 D. C.: Fresne Du Cange
 1684 E. K.: Eremya Çelebi Kömürçüyan
 1800 S. H.: Sargis Sarraf Hovannesian
 1804 P. İ.: P. G. İnciciyan

FENER RUM ORTODOKS PATRİKHANESİ'NE BAĞLI KİLİSELER

	1547 P.G.	1553 H.D.	1573 S.G.	1583 T.K.	1604 A.P.	1652 K.P.	1669 T.S.	1680 D.C.	1684 E.K.	1800 S.H.	1804 P.İ.
FENER											
H. Georgios Patrikhane	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+
FENER											
Panagia Mugliotissa	-	-	+	+	+	-	+	+	+	+	-
FENER											
H. Georgios Poteras	-	-	-	+	-	-	+	-	-	+	-
AYAKAPI											
H. Nikolaos	-	-	+	-	+	-	-	+	+	+	-
KUMKAPI											
H. Kyriake	-	-	-	+	+	+	-	-	+	+	-

	1547 P.G.	1553 H.D.	1573 S.G.	1583 T.K.	1604 A.P.	1652 K.P.	1669 T.S.	1680 D.C.	1684 E.K.	1800 S.H.	1804 P.İ.
KUMKAPI Panagia Elpida -		-	+	+	+	+	-	-	+	+	-
YENİKAPI H. Theodoros -		-	-	+	+	-	-	-	-	+	-
ALTIMERMER Panagia -		-	-	+	+	+	+	+	-	+	-
SAMATYA H. Menas -		-	-	+	+	-	+	+	+	+	-
SAMATYA H. Georgios Kyparissas -		-	+	+	+	+	+	+	+	+	-
SAMATYA Khristos Analepsis -		-	+	+	+	+	+	-	-	-	-
SAMATYA H. Nikolaos -		-	-	+	+	+	+	-	-	-	-
SAMATYA H. Konstantinos ve Helene +		+	+	+	+	+	+	+	+	+	-
BELGRADKAPI Panagia -		-	-	+	+	-	+	+	-	+	-
TOPKAPI H. Nikolaos -		-	-	+	+	-	-	-	-	+	-
SARMAŞIK H. Demetrios -		-	-	-	+	-	+	-	-	+	-
EDİRNEKAPI H. Georgios -		-	-	+	+	-	+	+	-	+	-
SALMATOMRUK Panagia -		-	-	+	+	-	+	+	-	+	+
TEKFURSARAYI Panagia Pançeriotissa -		-	-	-	-	+	-	-	-	+	-
EĞRİKAPI H. Kyriakos -		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
EĞRİKAPI Panagia Suda -		-	-	+	-	+	+	+	-	+	-
AYVANSARAY Panagia Blakherna -		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
AYVANSARAY H. Demetrios Kananou -		-	-	+	+	+	+	+	-	+	-

[illegible]

SİNA BAŞPIŞKOPOSLUĞU'NA BAĞLI KİLİSE

1547 1553 1573 1583 1604 1652 1669 1680 1684 1800 1804
P.G. H.D. S.G. T.K. A.P. K.P. T.S. D.C. E.K. S.H. P.J.

BALATKAPI

Ioannes

Prodromos

Metokhi

- - - + + + + - + + -

TÜRK BAŞPİSKOPOSUĞU'NA BAĞLI KİLİSELER

1547	1553	1573	1583	1604	1652	1669	1680	1684	1800	1804
P.G.	H.D.	S.G.	T.K.	A.P.	K.P.	T.S.	D.C.	E.K.	S.H.	P.I.

GALATA

Panagia

Kaphatiane

- - - + + + + - - - +

GALATA

H. Nikolaos

- - - + + + + - - - -

GALATA

Ioannes

Prodromos

- - - + + + + - - -

MÜESSESE KİLİSELERİ

1547	1553	1573	1583	1604	1652	1669	1680	1684	1800	1804
P.G.	H.D.	S.G.	T.K.	A.P.	K.P.	T.S.	D.C.	E.K.	S.H.	P.I.

SILVRİKAPI

H. Kharalampou -

OS - - - - -

SİLİVRİKAPI

H. Anargiroi

• • • • •

ÖZEL KİLİSE

1547	1553	1573	1583	1604	1652	1669	1680	1684	1800	1804
P.G.	H.D.	S.G.	T.K.	A.P.	K.P.	T.S.	D.C.	E.K.	S.H.	P.I.

ARNAVUTKÖY

Khristos

Genesis

• • • • •

KİLİSELERİN ADLARINA GÖRE TASNİFİ

İstanbul'daki Rum Ortodoks Kiliseleri adlarına göre tasnif edildiğinde; kiliselerde, İslam inancında da belirli bir yeri olan isimlerin tercih edildiği anlaşılmaktadır. Bu tercih, Osmanlı döneminin siyasal ve sosyal ortamında, yönetim ile cemaat ilişkilerinin kolaylaştırılması amacına yöneliktir. Örneğin, kentte Meryem'e ithaf edilen kiliselerin sayıca çok oluşunun nedenini; Meryem'in Hristiyanlarca İstanbul'un koruyucusu olarak kabullenilmesinin yanı sıra; "Meryem Ana" adının Osmanlı toplumundaki saygınlığında aramak gerekir.

Benzer durum, İstanbul'daki Rum Ortodoks Kiliseleri arasında sayıca ikinci çokluğu oluşturan Aziz Georgios'a ithaf edilmiş kiliseler için de söz konusudur. İslam inanışındaki "Hızır" ile özdeş kabul edilen Aziz, Osmanlı toplumunda "Aya Yorgi" adıyla bilinir ve sayılırdı.

İstanbul'daki Rum Ortodoks Kiliseleri, Hristiyanlık dinince kutsal kabul edilen aziz, azize, peygamber ve din büyükleri ile İncil'de yer alan bazı konulara ithaf edilerek adlandırılmıştır. Tasnifte; çeşitli dönemlerde değişik adlarla anılmış olan kiliselerin günümüzde ithaf edildiği adlar esas alınmış, adların sıralaması alfabetik düzende yapılmıştır. Kiliselerin ithaf edildiği kutsal adların Yunancası, transkripsiyonu ve bu adla bilinen kiliselerin listesi verilmiştir. Kiliseler ise bulunduğu semtin kentteki konumuna göre sıralanmıştır.

ΑΓΙΟΙ ΑΝΑΡΓΥΡΟΙ

HAGIOİ ANARGYROİ

Silivrikapı, Hagioi Anargiroi İhtiyarhane Kilisesi

ΔΩΔΕΚΑ ΑΠΟΣΤΟΛΟΙ

DODEKA APOSTOLOİ

Feriköy, Dodeka Apostoloi Kilisesi

ΑΓΙΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ

HAGIOS ATHANASİOS

Kurtuluş Hagios Athanasios Kilisesi

ΑΓΙΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

HAGIOS DEMETRİOS

Sarmaşık Hagios Demetrios Kilisesi

Ayvansaray Hagios Demetrios Kilisesi

Kurtuluş Hagios Demetrios Kilisesi

Kuruçeşme Hagios Demetrios Kilisesi

Büyükkada Hagios Demetrios Kilisesi

ΑΓΙΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ

HAGİOS ELEUTHERİOS

Kurtuluş Hagios Eleutherios Mezarlık Kilisesi

ΑΓΙΑ ΕΥΦΗΜΙΑ

HAGİA EUPHEMİA

Kadıköy Hagia Euphemia Kilisesi

ΑΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

HAGIOS GEORGİOS

Fener Hagios Georgios Patrikhane Kilisesi

Samatya Hagios Georgios Kilisesi (O Kyparissas)

Edirnekapı Hagios Georgios Kilisesi

Fener Hagios Georgios Poteras Kilisesi

Bakırköy Hagios Georgios Kilisesi

Ortaköy Hagios Georgios Mezarlık Kilisesi

Yeldeğirmeni Hagios Georgios Kilisesi

Kuzguncuk Hagios Georgios Kilisesi

Çengelköy Hagios Georgios Kilisesi

Büyükkada Hagios Georgios Manastır Kilisesi

Burgazada Hagios Georgios Manastır Kilisesi

Fener Hagios Georgios Metokhion Kilisesi

Yeniköy Hagios Georgios Metokhion Kilisesi

Heybeliada Hagios Georgios Manastırı Metokhion Kilisesi

ΑΓΙΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ

HAGİOS KHARALAMPOS

Bebek Hagios Kharalampos Kilisesi

Silivrikapı, Balıklı Hagios Kharalampos Hastahane Kilisesi

ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ (ΓΕΝΗΣΙΣ)

IESOUS KHRİSTOS (GENESİS - Doğum)

Arnavutköy Khristos Özel Kilisesi

ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ (ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΙΣ)

IESOUS KHRISTOS (METAMORPHOSIS- Değişim)

Kandilli Khristos Metamorphosis Kilisesi

Şişli Khristos Metamorphosis Mezarlık Kilisesi

Büyükada Khristos Manastır Kilisesi

Heybeliada Khristos Manastır Kilisesi (Keşiş Makarios)

Burgazada Khristos Manastır Kilisesi

Kınalıada Khristos Manastır Kilisesi

ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ (ΑΝΑΛΗΨΙΣ)

IESOUS KHRISTOS (ANALEPSIS - Göğe Çıkış)

Samatya Khristos Analepsis Kilisesi

Bakırköy Khristos Analepsis Mezarlık Kilisesi

ΑΓΙΟΣ ΙΓΝΑΤΙΟΣ

HAGİOS IGNATIOS

Kadıköy, Uzunçayır Hagios İgnatios Mezarlık Kilisesi

ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

HAGİOS IOANNES O KHRYSOSTOMOS

Kalamış Hagios İoannes Khrysostomos Kilisesi

ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ (ΓΕΝΗΣΙΣ)

IOANNES PRODRAMOS (GENESIS - Doğum)

Yenimahalle İoannes Prodromos Kilisesi

ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ (ΒΑΠΤΙΣΤΗΣ)

IOANNES PRODRAMOS (BAPTISTES -Vaftiz Eden)

Kuruçeşme İoannes Prodromos Kilisesi

Galata İoannes Prodromos Kilisesi

Balatkapı İoannes Prodromos Metokhion Kilisesi

ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ (ΑΠΟΚΕΦΑΛΙΣΜΟΣ)

IOANNES PRODRAMOS (APOKEPHALISMOS -

Kafasının Kesilmesi)

Burgazada İoannes Prodromos Kilisesi

ΑΓΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ-ΑΓΙΑ ΕΛΕΝΗ

HAGÍOS KONSTANTINOS-HAGÍA HELENE

Samatya Hagios Konstantinos ve Hagia Helene Kilisesi

Beyoğlu Hagios Konstantinos ve Hagia Helene Kilisesi

Paşabahçe Hagios Konstantinos ve Hagia Helene Kilisesi

Tarabya Hagios Konstantinos Mezarlık Kilisesi

ΑΓΙΑ ΚΥΡΙΑΚΗ

HAGÍA KYRÍAKE

Kumkapı Hagia Kyriake Kilisesi

ΑΓΙΟΣ ΚΥΡΙΑΚΟΣ (Ο ΑΝΑΧΩΡΗΤΗΣ)

HAGIOS KYRIAKOS (O ANAKHORETES - İnzivaya Çekilen)

Eğrikapı Hagios Kyriakos Kilisesi

ΑΓΙΟΣ ΜΗΝΑΣ

HAGÍOS MENAS

Samatya Hagios Menas Kilisesi

ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

HAGÍOS NÍKOLAOS

Samatya Hagios Nikolaos Kilisesi

Topkapı Hagios Nikolaos Kilisesi

Ayakapı Hagios Nikolaos Kilisesi

Yeniköy Hagios Nikolaos Kilisesi

Heybeliada Hagios Nikolaos Kilisesi

Büyükada Hagios Nikolaos Manastır Kilisesi

Galata Hagios Nikolaos Kilisesi

ΠΑΝΑΓΙΑ (ΓΕΝΗΣΙΣ)

PANAGÍA (GENESÍS-Doğum)

Belgradkapı Panagia Kilisesi

Beşiktaş (Yenimahalle) Panagia Kilisesi

Kınalıada Panagia Kilisesi

ΠΑΝΑΓΙΑ (ΤΩΝ ΕΙΣΟΔΙΩΝ)

PANAGÍA (TON EISODION - Tapınağa Giriş)

Galatasaray Panagia Kilisesi

ΠΑΝΑΓΙΑ (ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑ)**ΠΑΝΑΓΙΑ (ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑ - Müjdeleniş)**

Dolapdere Panagia Evangelistria Kilisesi

Boyacıköy Panagia Evangelistria Kilisesi

ΠΑΝΑΓΙΑ (ΚΟΙΜΗΣΙΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ)**ΠΑΝΑΓΙΑ (ΚΟΙΜΗΣΙΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ - Ölüm)**

Kumkapı Panagia Elpida Kilisesi

Altımermer Panagia Kilisesi

Salmatomruk Panagia Kiria ton Uranon Kilisesi

Tekfursarayı Panagia Hançeriotissa Kilisesi

İğrikapı Panagia Suda Kilisesi

Ayvansaray Panagia Balinou Kilisesi

Ayvansaray Panagia Blakherna Kilisesi

Fener Panagia Mugliotissa Kilisesi

Beşiktaş Panagia Kilisesi

Yeniköy Panagia Kilisesi

Büyükkada Panagia Kilisesi

Galata Panagia Kaphatiane Kilisesi

ΠΑΝΑΓΙΑ (ΖΩΟΔΟΧΟΥ ΠΗΓΗΣ)**ΠΑΝΑΓΙΑ (ΖΩΟΔΟΧΟΥ ΠΗΓΗΣ - Hayat Veren Kaynak)**

Silivrikapı, Balıklı Panagia Zoodokhos Pege Manastır Kilisesi

ΑΓΙΟΣ ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ**HAGIOS PANTELEEMON**

Kuzguncuk Hagios Panteleimon Kilisesi

ΑΓΙΑ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ**HAGIA PARASKEUE**

Hasköy Hagia Paraskeve Kilisesi

Tarabya Hagia Paraskeve Kilisesi

Büyükdere Hagia Paraskeve Kilisesi

Beykoz Hagia Paraskeve Kilisesi

ΑΓΙΟΣ ΦΩΚΑΣ**HAGIOS PHOKAS**

Ortaköy Hagios Phokas Kilisesi

ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΗΛΙΑΣ

PROPHETES ELIAS

Üsküdar Prophetes Elias Kilisesi

Arnavutköy Prophetes Elias Mezarlık Kilisesi

Heybeliada Prophetes Elias Mezarlık Kilisesi

Büyükkada Prophetes Elias Mezarlık Kilisesi

ΑΓΙΟΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ

HAGİOS SPYRIDON

Heybeliada Hagios Spyridon Manastır Kilisesi

ΑΓΙΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ

HAGİOS STEPHANOS

Yeşilköy Hagios Stephanos Kilisesi

ΤΑΞΙΑΡΧΗΣ

TAKSIARKHES

Balatkapı Taksiarkhes Kilisesi (Hagii Strati)

Arnavutköy Taksiarkhes Kilisesi

İstinye Taksiarkhes Kilisesi

ΑΓΙΟΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ

HAGİOS THEODOROS

Yenikapı Hagios Theodoros Kilisesi

ΑΓΙΑ ΤΡΙΑΣ

HAGÍA TRIAS

Taksim Hagia Trias Kilisesi

Kadıköy Hagia Trias Kilisesi

Heybeliada Hagia Trias Manastır Kilisesi

KATALOG

KATALOG TANITIMI:

İstanbul'da Osmanlı dönemindeki Rum Ortodoks Kiliselerini konu alan çalışmamız çerçevesinde, kiliselerin tarihi ve mimari özelliklerini ortaya koyan bir katalog hazırlanmıştır. Katalog; İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethinden sonra, kent sınırları içinde varlığı belirlenen ve günümüzde ibadete açık olan kiliseleri kapsamaktadır.

Osmanlı dönemindeki kiliselerin varlığına ilişkin saptamalar, fetihten sonra kentte bulunan kiliselerin tespit edildiği çalışmalara dayanmaktadır. Bu amaçla hazırlanan 1583 tarihli Tryphon, 1604 tarihli Paterakis, 1669 tarihli Smith listeleri; surların çevrelediği bölge ve Galata bölgesini kapsayan kent sınırları içindeki kiliseleri belirlemektedir. Paterakis'in listesinde ayrıca köylerde bulunan kiliseler de belirtilmiştir. Tarihi listelerde bulunan kiliseler, Osmanlı dönemindeki onarım ve yeniden yapımlarla varlıklarını sürdürürken, zaman içinde bazı kiliseler de çeşitli nedenlerle yok olmuştur.

İstanbul'da Osmanlı dönemindeki Rum Ortodoks Kiliseleri hakkında tarihi verilerden hareketle hazırlanan katalog; surların çevrelediği bölge ve Galata'yı kapsamaktadır. Tarihi kaynaklarda belirtilen kiliseler ile günümüzdekiler arasında kurulan bağlantı, kiliseler hakkındaki tarihi veriler ışığında sağlanarak, yapıların tespitine ilişkin sorunların çözümlenmesine çalışılmıştır. Bu konuya ilişkin bazı araştırmacı ve yazarların görüşlerinin yanı sıra, kiliselerin adlandırılması hakkında ayrıntılı bir değerlendirme yapan P. Kerameus ve A. Siderides'in saptamaları esas alınmıştır. Böylece, İstanbul'da belirlenen sınırlar içindeki Rum Ortodoks kiliselerinin, onaltıncı yüzyıldan günümüze kadar uzanan varlıkları ile bu süreçteki adlandırılışları tespit edilmiştir.

İstanbul'da Osmanlı dönemi kiliselerinden, günümüzde mevcut olan yirmidokuz Rum Ortodoks Kilisesi, katalog kapsamında incelenmiştir. Kiliselerin semtlere göre dağılımında; Altımermer'de bir, Ayakapı'da bir, Ayvansaray'da bir, Balatkapı'da üç, Belgradkapı'da bir, Edirnekapı'da bir, Eğrikapı'da bir, Fener'de üç, Galata'da üç, Hasköy'de bir, Kumkapı'da iki, Salmatomruk'ta bir, Samatya'da beş, Sarmaşık'ta bir, Silivrikapı'da bir, Tekfursarayında bir, Topkapı'da bir, Yenikapı'da bir kilise bulunmaktadır.

Katalog kapsamındaki kiliseler plan tiplerine göre tasnif edildiğinde, yirmiyedi kilisenin bazilikal planlı olduğu görülür. Katalogda bulunan 'Kapalı Yunan Haçı' ve 'Merkezi' plan tiplerinde birer kilise, tarihlenmesi ve mimari özellikleri ile farklı örneklerdir. Tümü üç nefli olan bazilikal planlı Rum Ortodoks Kiliselerinin biri kubbeli bazilika, diğerleri tonozlu bazilikadır.

Katalogtaki sıralama, adlara göre ve alfabetik düzende yapılmıştır. Kiliselerin adı; bulundukları semt ve ithaf edildiği kutsal ad ile belirlenmiş, adların benzerliği halinde kilise için benimsenen sıfat da eklenmiştir. Kiliselerin Tryphon, Paterakis, Smith listelerindeki adları; Yunancası, transkripsiyonu ve sıra numarası ile belirtilmiş, listelerdeki adlar Kerameus (1904)'a göre verilmiştir. Kilisenin günümüzde Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin 1991 tarihli listesinde kayıtlı adı ve yerel adlandırılışı da belirtilmiştir.

Katalog kapsamındaki kiliseler, adları verildikten sonra; 'Konum', 'Tarihçe', 'Kitabe', 'Yayınlar', 'Tasvir' başlıkları altında tanıtılmıştır. 'Konum' başlığı altında Kiliselerin adresi, bulunduğu yerin tanımı ve incelendiği tarihler açıklanmıştır. Kiliseler ile ilgili yayınların incelenmesi ve kitabelerdeki verilerin değerlendirilmesiyle hazırlanan 'Tarihçe' kronolojik olarak düzenlenmiştir.

Yapılardaki tüm kitabeler; yeri, malzemesi, biçimi ve boyutları ile tanıtılmış, kitabe metnindeki satır sayısı, harf cinsi ve yüksekliği belirtilerek, metinlerin Yunancası ve Türkçeye çevirileri verilmiştir. Kiliseler hakkında bilgi içeren yayınlar; yazar soyadı, yayın yılı ve ilgili sayfa numarasını kapsayacak biçimde kısaltılarak, alfabetik düzende verilmiştir. Bu kısaltmaların ait olduğu yayınlar "Kaynakça"da yer almaktadır.

'Tasvir' başlığı altında Kiliselerin yerleşimi ve yapım özellikleri belirtilerek, mimarisi tanıtılmıştır. Yapılar dıştan içe doğru tasvir edilirken; plan tipi, taşıyıcı ve örtü sistemi, giriş ve pencere açıklıkları, nişler anlatılmış, ikonostasis, ambon ve süsleme unsurları açıklanmıştır. Kiliselerde yönler, apsis doğu kabul edilerek belirlenmiştir.

Altimermer Panagia Kilisesi, Apsis.

ALTIMERMER PANAGIA KİLİSESİ

Θεοτόκος Γοργοεπήκοος, Ήξη Μάρμαρα	
Theotokos Gorgopekoos, Hekse Marmara	Tryphon, 17
Γοργοεπήκοος Ήξη Μάρμαρα.	
Gorgopekoos Hekse Marmara.	Paterakis, 33
Παναγία, ἐν τῇ Νέα Ὁδῷ	
Panagia, en te Nea Odo	Smith, 9
Altimermer, Panayia Kilisesi	Patrikhane Listesi

KONUM

Davutpaşa, Yapağı Sokak, No: 1.

Davutpaşa semti Altimermer mevkiinde, Hekimoğlu Ali Paşa Caddesi ile Kızılelma Caddesi'nin kesiştiği yerde bulunan Yapağı Sokak'tadır.

16 Şubat 1991, 2 Haziran 1991

TARİHÇE

Altimermer'deki Panagia Kilisesi'nin adı, bulunduğu yerin Bizans döneminden önceki dini önemine değinen çeşitli yazarların eserlerinde belirtilmiştir. Hammer (1822: 462)'e göre, İmparator I. Konstantinos (280-337)'ün bölgede inşa ettirdiği Herakles veya Jupiter Tapınağı'nın üzerinde kurulan ve 'Kutsal Sampson'un rölikle-

rinin saklandığı "Mokios Kilisesi" ile aynı adı taşıyan sarnıç burada bulunuyordu.

Panagia Kilisesi'nin geçmişte Athena kültü ile ilişkili olduğu ve adını Meryem'in bir resminden aldığını öne süren Schneider (1967: 43)'e göre kilisenin adı "Pallas Athena"nın diğer sıfatı olan ve "çabuk duyan" anlamındaki "Gorgoepekoos" sözcüğünden kaynaklanır. Hotz (1977: 111), 1340 yılında burada "Panagia Gorgoepekoos" adlı bir manastırın varlığından söz eder.

Janin (1969: 173), kilisenin geçmişteki "Gorgoepekoos Manastırı" olarak kabul edilmesi görüşüne karşı çıkararak, Altımermer'deki Panagia Kilisesi'nin tarihinin onyedinci yüzyıldan önceye götürülemeyeceğini belirtir.

Altımermer'deki Panagia Kilisesi, 1583 tarihli Tryphon ve 1604 tarihli Paterakis listelerinde yer almaktadır (Kerameus 1904: 129, 120). Kilise, 1652 yılında Antakya Patriğinin katibi Paulus tarafından da belirtilmiştir (Petrides 1901: 47). Yapının, 1669 tarihli Thomas Smith Listesi'nde dokuz numara ile yer alan "Yeni Cadde'deki Meryem Kilisesi" olduğu kabul edilir (Kerameus 1904: 135). Kilise, onyedinci yüzyılın ikinci yarısında, Du Cange (1729: 162) tarafından hazırlanan listede onaltıncı sırada, "Theotokos sex Marmara" adıyla kaydedilir (Kerameus 1904: 127).

İstanbul Kadısı Mehmet Raşit'e yazılan 1730 tarihli hükümde, Kilise'nin yeniden inşası belirtilmektedir. Yanmış durumda olduğu açıklanan oniki kilise ile birlikte kaydedilen yapı "Meryem Ana" adıyla, "Davud Paşa Mahallesi"nde konumlandırılır (A. Refik 1988 c: 118).

Kerameus (1904: 128) Le Chevalier (1800: 263)'e dayanarak, 1786'da kilisenin avlusunda, küçük bir "Başmelekler Kilisesi" bulunduğunu açıklar. Onsekizinci yüzyılın sonunda Balatlı S. Hovanesyan, kiliseyi "Samatya'da Altımermer denilen yerde, Aya Panagia" olarak tanımlamaktadır (İnciciyan 1956: 134).

Schneider (1967: 43), İstanbul'daki araştırmaları sırasında incelediği Panagia Kilisesi'nin 1834 yılında inşa edildiğini belirtir.

Altımermer'deki Panagia Kilisesi, bir numaralı kitabesine göre 1965 yılında yenilenmiştir.

KİTABE

1. Batıda nartekste, eksendeki girişin üstünde, beyaz mermerden, enlemesine dikdörtgen kitabe yer alır. Kitabenin kazıma tekniğindeki dokuz satırlık Yunanca metni, büyük harftir. Harfler boyalıdır.

Boyut: 83x45 cm.

Harf yüksekliği: 3 cm.

Kitabe metni:

ΘΕΟΤΕΡΠΗΣ ΑΥΔΗ ΤΗ ΓΟΡΓΟΕΠΗΚΟΩ
ΕΞΩΚΙΟΝΙΣΣΟΙΝ, ΕΜΕΛΠΤΟ Κ ΠΑΝΑΓΝΩ.
ΟΛΟΗ ΦΛΟΞ ΕΣΒΕΤΟ ΧΟΗ ΤΕ ΛΥΘΡΟΥ ΕΣΤΗ
ΦΑΕΙΝΟΝ ΑΜΠΙΧΕΣΘΑΙ ΦΑΡΟΣ ΚΕΛΕΥΕΙ
ΑΝΑΞ ΝΗΩ Η ΜΗΤΡΙ, ΙΔΡΥΜΕΝΩ
ΝΑΙΕΙΝ ΤΕ ΤΡΙΒΟΥΣ, ΟΥΡΑΝΙΟΝΑΣ ΑΥΘΙΣ
ΗΓΛΑΗΣΜΕΝΩΣ, ΘΑΡΣΕΙ ΛΑΕ ΚΥΡΙΟΥ
ΣΚΙΡΤΑ ΕΠΤΑΛΟΦΕ, ΤΕΡΠΟΥ ΑΘΗΝΑΓΟΡΑ
1965 ΑΛΞΕ

Türkçesi:

"Tanrıya hoş gelen ses, çabuk kulak veren Altımermer'in, tertemiz [Meryemini] överdi. Yok edici alev söndü, irinin akması durdu. Fener Lideri görkemli bir şekilde çepeçevre örtülmesini buyurur kilisenin, keşişler otursun diye yapılan, yine göksel bir şekilde süslenen kilisenin. Yüreklen ey tanrının milleti, sevin Yeditepe, memnun ol Athenagoras. 1965"

(İ. Kuçuradi)

2. Batıda nartekste, güney nef hizasında yer alan girişin üstünde, duvar zeminindeki enlemesine dikdörtgen çerçeve içinde, yedi satırlık Yunanca metin, boyama tekniğinde ve büyük harftir.

Boyut: 134x64 cm.

Harf yüksekliği: 3 cm.

Kitabe metni:

ΕΥΛΟΓΗΣΟΝ ΚΥΡΙΕ ΤΟΥΣ ΔΟΥΛΟΥΣ ΣΟΥ
ΤΟΥΣ ΕΥΕΡΓΕΤΑΣ ΔΩΡΗΤΑΣ ΑΦΙΕΡΩΤΑΣ
ΠΑΝΤΑΣ ΤΟΥΣ ΔΙΑ ΛΟΓΩΝ ΤΕ ΚΑΙ ΕΡΓΩΝ
ΚΑΙ ΠΑΝΤΟΣ ΕΙΔΟΥΣ Η ΚΑΙ ΔΙΑ ΤΟΥ ΟΒΟΛΟΥ
ΑΥΤΩΝ ΣΥΝΤΕΛΕΣΑΝΤΑΣ ΕΙΣ ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΗΣ
ΕΥΠΡΕΠΕΙΑΣ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥ ΣΟΥ ΩΝ ΤΑ ΟΝΟΜΑΤΑ
ΣΥ ΚΥΡΙΕ ΓΙΝΩΣΚΕΙΣ

Türkçesi:

"Ey Tanrım, adlarını senin bildiğin hayırseverleri, bağışta bulunanları, adaklar adayanları ve sözleri veya yaptıklarıyla ya da

verdikleri paralarla, evini güzelleştirme işine katkıda bulunan bütün kullarını kutsa. "

(İ. Kuçuradi)

3. Batıda nartekste, kuzey nef hizasında yer alan girişin üstünde, duvar zeminindeki enlemesine dikdörtgen çerçeve içinde, yedi satırlık Yunanca metin, boyama tekniğinde ve büyük harftir.

Boyut: 134x64 cm.

Harf yüksekliği: 3 cm.

Kitabe metni:

MNHΣΘHTI KYPIE TΩN MAKAPION KAI
AEIMNHΣTΩN KTHTOPΩN KAI ANAKAINIΣTΩN
KAI ΠANTΩN TΩN ΠPOANAPIAYCAMEΩN ΠATEPΩN
AΔEΛΦΩN APXIEPEΩN IEPEΩN IEPOMONAXΩN
IEPOΔIAKONΩN MONAXΩN ENOPITΩN EΠITPOΠION
IEPOΨAΛTΩN KAI NEΩKOPΩN TOY AΓIOY OIKOY TOYTOY
AIΩNIA H MNHMH AYTON

Türkçesi:

"Tanrım bu kutsal evi inşa ettirenlerle, restore ettirenleri ve Allahın rahmetine kavuşmuş babalarını, kardeşlerini; rahipleri, başrahipleri, keşişleri, diakonları, cemaat mensuplarını, kilise yöneticilerini, okuyucuları, zangoçları hatırla. Anıları ebedi olsun. "

(İ. Kuçuradi)

YAYINLAR

A. Refik 1988 c: 118;

Ayverdi 1958: D 3;

Du Cange 1729: 162;

Eyice 1967: 1214/82;

Gedeon 1900: 125;

Hammer 1822: 462;

Hemerologion 1905: 206;

Hotz 1971: 111;

İnciciyan 1956: 134;

Janin 1969: 173;

Kerameus 1904: 120, 127, 128, 129, 135;

Mamboury 1951: 350;

Petrices 1901: 47;

Schneider 1967: 43.

TASVİR

Altımermer'deki Panagia Kilisesi, yüksek duvarlarla çevrili bir avlunun kuzeydoğusunda yer alır. Avlunun batısında kilise ile aynı adlı ayazma, güneybatısında yönetim birimleri ve kilise görevlisinin evi vardır. Avlunun güneyinde temel kalıntıları görülmektedir. Avluda yer alan, madeni malzeme ile yapılmış çankulesi, kiliseye batı cephesinin kuzeyinde bitleştirilmiştir.

Kilise, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Dıştan boyu 29.60 m, eni 17.10 m, yüksekliği yaklaşık 11 m. dir. Doğuda eksende, dışta yarım yuvarlak apsis çıkıntı yapar. Yapı çift yüzülü kırma çatı ile örtülüdür. Apsisin örtüsü yarım konik çatıdır.

Dışta sıvalı olan yapı, kaba yonu taş ile inşa edilmiş, köşelerde ve batı cephenin alt hizasında düzgün kesme taş kullanılmıştır. Kuzey cephede üstte tuğla sıraları vardır. Cephelede yer yer devşirme malzeme görülür. Yapıyı saçak altında üstü sıvalı bir içbükey silme dolanmaktadır. Apsiste saçak altındaki bir düz silmenin üstünde dışbükey silme bulunur. Batı cephede galerinin alt hizasında, taştan bir düz silme daha vardır. Narteksteki girişler mermerle çevrilidir.

Yapı bazilikal plan tipindedir. Üç nefli naos, doğusunda orta nef hizasında yarım yuvarlak apsis, batısında kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı narteks ile sınırlanır.

Naos, batısından.

Naosta nef ayrımı altışar sütunlu sıralar ile sağlanmıştır. Yan nefler orta neften bir basamak yüksektir. Naosun doğusunda ilk sütunlar hizasında belirlenen bema, yan neflerden bir, orta neften iki basamak yüksektir. Naosun batısında narteks üzerinde bulunan galeri, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Galeriye çıkış, narteksin kuzeyindeki merdiven ile sağlanmıştır.

Nefleri sınırlayan sütunlar kirişle bağlanır. Kirişler doğuda doğrudan, batıda ise taşıyıcılar hizasında galeride yer alan iki bodur sütuna oturduktan sonra duvara bitişir. Sekizgen mermer altlıklar üzerindeki sütunların gövdeleri, porfir taklidi yeşil renge boyalıdır. Korint tipi sütun başlıkları, kartonpiyer tekniğinde yapılmıştır.

Altımermer'deki Panagia Kilisesi'nin örtü sistemi betondur. Orta nefin örtüsü basık tonoz, yan nefler ve narteksin örtüsü düz tavandır. Apsiste örtü yarım kubbedir.

Kilisenin naosa açılan üç girişi, batıda nartekste nefler hizasında yer alır. Biri eksende, ikisi yanlarda simetrik olan girişler, eş boyutlu ve dikdörtgen açıklıklardır. Bemanın kuzeyindeki küçük bir giriş açıklığı, içte kısmen örülerek nişe dönüştürülmüştür.

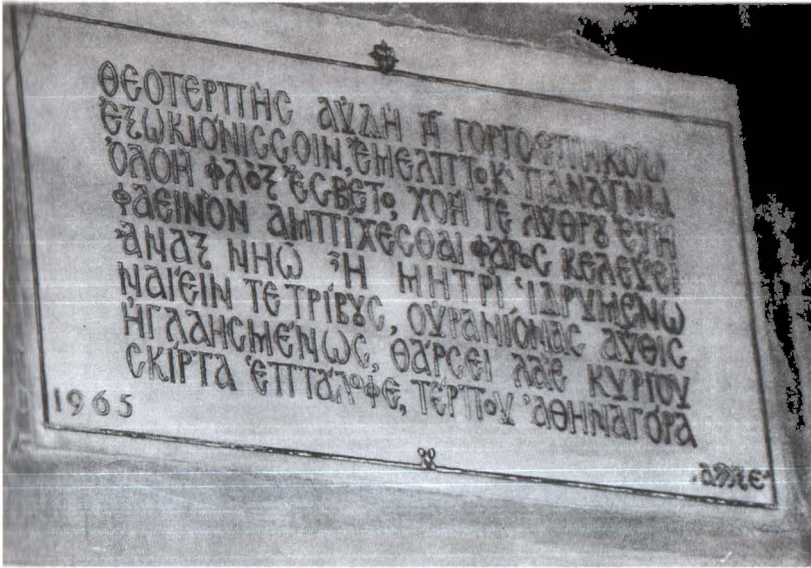
Nartekse açılan iki girişten biri batıda eksende, diğeri güneydedir. Bu girişler, eş boyutlu ve yuvarlak kemerli açıklıklardır. Nartekste, güneydeki girişin karşısında kuzeyde yer alan giriş açıklığı içte ve dışta örülerek kapatılmıştır.

Yapının kuzey ve güneyinde karşılıklı altışar pencere vardır. Pencereleer aynı hizada, eş aralıklı ve yuvarlak kemerli açıklıklardır. Bunlardan doğudaki ilk pencereler daha küçük, diğerleri eş boyutludur. Bu sırayı galeride izleyen, karşılıklı birer kare pencere daha vardır.

Yapının doğu ve batısında orta nef hizasında üstte, karşılıklı üç pencere bulunur. Pencereleerden biri eksende, daha büyük ve dikdörtgen, ikisi yanlarda simetrik ve eğri kemerlidir. Batıda, nartekse açılan eksendeki girişe yanlarda simetrik ikişer pencere yuvarlak kemerli, naosa açılan eksendeki girişe yanlarda simetrik birer pencere ise dikdörtgendir.

Naosta yan neflerin doğusunda, apside yanlarda simetrik üçer niş yer alır. Aynı hizadaki yarım yuvarlak nişlerden, yan duvarlara yakın olanlar daha küçüktür. Bemanın kuzeyinde bir, güneyinde iki niş, yere yakın hizada, eş büyüklükte ve basık kemerlidir.

Altımermer'deki Panagia Kilisesi'nde, naosun doğusunda üç nefi kapsayan ahşap ikonostasis, oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel motiflerle bezelidir. İkonostasiste alttaki büyük çerçevelerde

Naostekte girişin üstündeki 1 nolu kitabe.

oldan sırayla; Maria Magdalene, Hagia Barbara, Koimesis, Meryem ve Çocuk İsa, İsa, İoannes Prodromos, Hagios Hypatios tasvirleri ile üstte küçük çerçevelerde İncil'den bayram sahneleri, ortada "Son Akşam Yemeği" tasviri yer alır. İkonalar 1964 tarihli olup, İsa ikonası ile Meryem ve Çocuk İsa ikonası kabartma tekniğinde altın kaplamadır.

Naosta, kuzeydeki taşıyıcı sıranın doğudan üçüncü sütununa oturan ahşap ambon ile karşısındaki sütunun önünde yer alan ahşap despot koltuğu, kabartma tekniğinde bitkisel motiflerle bezelidir. Kirişler üzerinde, sütunlar hizasındaki madalyonlarda Havari-ler, orta nefin tonozu ortasında "Pantokrator İsa", apsiste "Blakher-na Meryemi" tasvirleri görülür. Kilisedeki tasvirlerin malzemesi yağlıboyadır. İçte örtü sistemi ve kemerler, boyama tekniğinde bitkisel ve geometrik motiflerle bezelidir.

Kilisenin güney cephesinin batısında, 43x35 cm. boyutunda "sellada oturan ana-oğul" konulu devşirme malzeme bulunmaktadır. Yapının zemini içte mermer döşelidir. Pencereelerde renkli cam kullanılmıştır.

Ayakapı Hagios Nikolaos Kilisesi, güney cephede devşirme malzeme.

AYAKAPI HAGİOS NİKOLAOS KİLİSESİ

Ἁγίος Νικόλαος, Ἁγία Πόρτα
Hagios Nikolaos, Hagia Porta
Cibali, Aya Nikola

Paterakis, 16
Patrikhane Listesi

KONUM

Cibali-Ayakapı, Abdülezel Paşa Caddesi, No: 255.

Haliç kıyısında Ayakapı'da Abdülezel Paşa Caddesi üzerindedir.

2 Ocak 1991, 5 Nisan 1991, 1 Haziran 1991

TARİHÇE

Ayakapı'daki Hagios Nikolaos Kilisesi'nin, Bizans döneminde de var olduğu Gedeon (1899: 197) tarafından belirtilir. Kilisede, Schneider (1967: 47)'e göre yedinci yüzyıla, Freely (1983: 251)'e göre onbirinci yüzyıla tarihlenen mozaik ikona kalıntılarının bulunduğu kaydedilmektedir.

Onaltıncı yüzyılın ilk yarısında, 1538 yılında İstanbul'a gelen Kudüs Patriği Germanios, kiliseyi ziyaret eder ve papazı Sophronios'la tanışarak onun Patrik olmasını sağlar (Kerameus 1904: 135). S. Gerlach (1674: 178), 15 Nisan 1576'da Patrik II. İeremias (1572-1584 ve 1586-1595) ile birlikte kiliseyi gezer ve Haliç'te surlar dışında bulunan yapının, denize yakın olduğunu belirtir. Gerlach (1674: 468) 14 Mart 1578'de kilisede düzenlenen ayine de katılır (Kerameus 1904: 135). Kilisenin 1600 yılında yandığı belirtilir (Koçu 1961: 1581).

Ayakapı'daki Hagios Nikolaos Kilisesi, 1604 tarihli Paterakis Listesi'nde yer almaktadır (Kerameus 1904: 120). Kömürçiyân (Andreasyan 1973: 62), kilisenin 1633 yılında Cibali bölgesinde çıkan yangında tahrip olduğunu açıklar. İstanbul'u ziyaret eden Rus gezginleri, Patrik II. Parthenios (1648-1651)'un 1648 tarihli kararında, Ayakapı'daki Hagios Nikolaos Kilisesi'nin de yer aldığını belirtirler (Gedeon 1900: 21). Antakya Patriğinin katibi Paulus, İstanbul'da bulunduğu 1652 yılında, kilisenin yakınında yer alan ayazmadan söz etmektedir (Petrides 1901: 43). Kilise, onyedinci yüzyılın ikinci yarısında Du Cange (1729: 162) tarafından belirtilen yapılar arasında dokuzuncu sırada, "Hagios Nikolaos Portam Lignarium" adıyla kaydedilir (Kerameus 1904: 127).

Onyedinci yüzyılın ikinci yarısında Kömürçiyân (1988: 18), Ayakapı'daki Hagios Nikolaos Kilisesi'nin çevresinde, çok sayıda

Rum'un yaşadığını belirtir. Athos dağındaki Vathopedi Manastırının Metokhionu ya da özel mülkiyeti olarak bilinen kilise, Freely (1983: 251)'e göre 1720 yılında yapılmıştır. Gedeon (1900: 17, 21, 26), Türk kaynaklarında yapıdan "Cibali'deki Nikolaos Kilisesi" olarak bahsedildiğini kaydeder.

Onsekizinci yüzyılın sonunda yapı, Balatlı S. Hovannesyen tarafından "Cibali'de sur dışında Ay'Nikola adlı bir kilise" şeklinde tanımlanmıştır (İnciciyan 1956: 134). Padişah III. Mustafa devrinde (1757-1774) verilen izinle kilisenin yeniden inşa edildiğini belirten Koçu (1961: 1581), ahşap olan bu yapının da kısa süre sonra yandığını ve yanan kilisenin yerinde 1837 yılında bugünkü yapının inşa edildiğini açıklamaktadır.

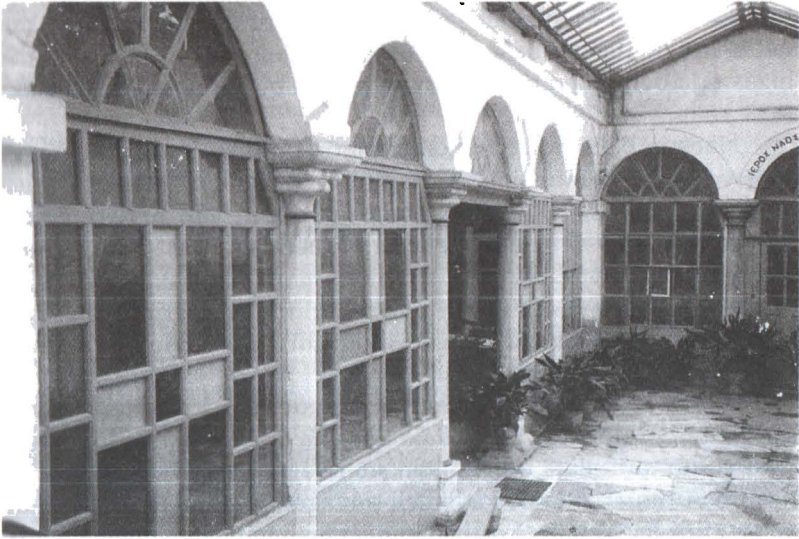
Ayakapı'daki Hagios Nikolaos Kilisesi'nin kitabesi yoktur.

YAYINLAR

- Andreasyan 1973: 62;
 Du Cange 1729: 162;
 Freely 1983: 251;
 Gedeon 1899: 197;
 Gedeon 1900: 17, 21, 26;
 Gerlach 1674: 467;
 Hemerologion 1905: 200;
 Hotz 1971: 107;
 İnciciyan 1956: 118, 134;
 Janin 1932: 416;
 Janin 1969: 375;
 Kerameus 1904: 120, 127, 135;
 Khitrowo 1889: 233;
 Koçu 1961: 1581;
 Kömürçüyan 1988: 18, 166;
 Müller-Wiener 1977: 309 Ab. 353;
 Petrides 1901: 50;
 Zidkov 1929-30: 601-607, Taf. 11.

TASVİR

Ayakapı'daki Hagios Nikolaos Kilisesi, etrafı yüksek duvarlarla çevrili ve bugünkü yol seviyesinden yedi basamak aşağıda bulunan avlunun ortasında yer alır. Avlunun batısında baldaken tipindeki çan kulesi, güneybatısında günümüzde kullanılmayan Hagios Kharalampos Kilisesi ile Hagios Kharalampos ayazması bulunmaktadır. Avlunun güneyinde kilise görevlilerinin evleri vardır.

Aolu, kuzeybatıdan.

Kilise doğu-batı doğrultusunda, dikdörtgen planlıdır. Kuzey ve güney cephelerin batısı, yaklaşık eksen hizasına kadar, doğu-batı doğrultusunda çıkıntılıdır. Dıştan boyu 30.20 m, eni, 21.30 m, yüksekliği yaklaşık 12 m. dir. Doğuda ekseninde, dışta yarım yuvarlak apsis çıkıntı yapar. Yapı, iki yüzlü kırma çatı ile örtülüdür. Kuzeybatı ve güneybatıdaki çıkıntıları piramidal çatılar örter. Apsisin örtüsü yarım konik çatıdır.

Dışta sıvaları dökük olan Ayakapı'daki Hagios Nikolaos Kilisesi kaba yonu taş ile inşa edilmiş, köşelerde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Düzensiz taş ve tuğla sıralarının bulunduğu cephelerde yer yer devşirme malzeme görülür. Güney cephedeki derz aralarında kullanılan yumuşak harç, açık pembe renktedir. Yapıyı saçak altında, iki düz silme arasında bir dışbükey silme dolanır. Apsiste saçak altında, altta bir, üstte iki düz silme arasında bir dışbükey silme vardır. Yapıdaki açıklık kemerleri ve silmeler taştandır. Batıda eksenindeki giriş, mermerle çevrelenmiştir.

Ayakapı'daki Hagios Nikolaos Kilisesi bazilikal plan tipindedir. Üç nefli naos; doğusunda orta nef hizasında, içte yarım yuvarlak ve derin apsis ile sınırlanır. Batıda yer alan ve yaklaşık eksen hizasına kadar yapıyı kuzey ve güneyinde saran narteks, "U" biçimi planlıdır. Narteks avluda, kare kesitli postamentler üzerindeki sütunlar ve bunları bağlayan yuvarlak kemerli arkad ile sınırlanır.

Naosta nef ayrımı, altışar sütunlu sıralar ile sağlanmıştır. Yan nefler orta neften bir basamak yüksektir. Doğudaki birinci sütunlar hizasında belirlenen bema, yan neflerden bir, orta neften iki basamak yüksektir.

Naosun batısında narteks üzerinde bulunan galeri, kuzey ve güneyde dışa çıkıntı yaparak, doğudan dördüncü sütunlar hizasına kadar uzanır. "U" biçimi planlı galerinin yan neflere bakan uzantıları, kuzey ve güney duvarlar hizasındaki üçer sütun ve bunları bağlayan yuvarlak kemerler ile sınırlanır. Naostaki taşıyıcı sırasını izleyen birer bodur sütun, galeri korkuluğu üzerindedir. Galeriye çıkış, biri ayazmada, diğeri avlunun güneyinde yer alan iki merdiven ile sağlanmıştır.

Naosta nefleri sınırlayan sütunlar, yuvarlak kemerlerle bağlanır. Kemerler doğuda, duvardaki konsola oturur. Batıda ise galerideki bodur sütunlara oturduktan sonra arşitrav biçiminde duvara uzanır. Sütunlar altta iki kademeli sekizgen postamentler üzerinde ve İon tipi başlıklıdır. Porfir taklidi boyalı sütun gövdeleri ahşap üzerine alçı kaplama, başlıklar kartonpiyer tekniğinde yapılmıştır.

Ayakapı'daki Hagios Nikolaos Kilisesi'nin örtü sistemi, ahşap üzerine alçı kaplamadır. Orta nefin örtüsü beşik tonoz, yan nefler ve narteksin örtüsü düz tavadır. Orta nefin tonozu, sütunlar hizasında bulunan yedi takviye kemeri ile dilimlenmiştir. Apsisin örtüsü içte yarım kubbedir.

Kilisenin naosa açılan üç girişinden biri batıda eksende, ikisi kuzey ve güneyde eksenden batıya yakın ve karşılıklıdır. Girişler eş boyutlu ve yuvarlak kemerli açıklıklardır. Bemanın güneyinde küçük bir giriş açıklığı daha vardır. Narteksin girişleri, batıda eksende ve yan kolların doğusundadır.

Yapının kuzey ve güneyinde karşılıklı ve eş aralıklı altışar pencere vardır. Bunların batıdaki son ikisi, girişe simetrik ve daha alt hizada, diğerleri aynı hizadadır. Pencerele, güney sıranın küçük olan doğudaki ilk penceresi hariç, eş boyutlu ve yuvarlak kemerli açıklıklardır. Üstte, yanlardaki galeri çıkıntılarında, kuzeyde bulunan dört pencerenin karşısında, güneyde iki pencere vardır. Galeri çıkıntılarının doğusunda da birer pencere bulunur. Galerideki pencereler aynı hizada, eş aralıklı, eş boyutlu, dikdörtgen açıklıklardır.

Yapının doğu ve batısında orta nef hizasında üstte, karşılıklı üç pencere yer alır. Bunlardan biri eksende, büyük ve basık kemerli, ikisi yanlarda simetrik ve yarım kemerlidir. Doğuda apsiste, biri eksende ikisi yanlarda simetrik üç pencere ve yan nefler hizasında

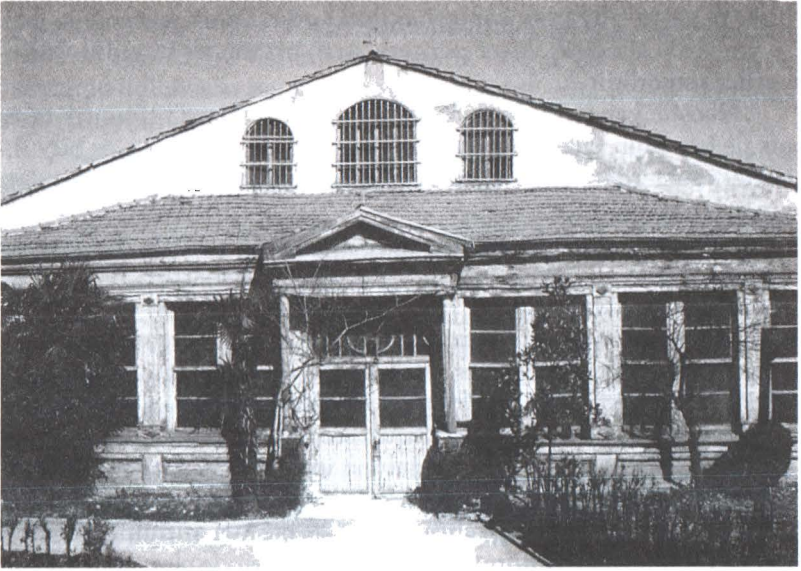
birer pencere, yuvarlak kemerli açıklıklardır. Batıda eksendeki girişte yanlarda simetrik ikişer pencere, aynı hizada, eş boyutlu ve yuvarlak kemerlidir.

Naosta, yan neflerin doğusunda apsise yanlarda simetrik birer niş ile bemanın kuzeyinde iki niş vardır. Aynı hizada ve eş büyüklükteki nişlerden, apsisin güney yanındaki dikdörtgen, diğerleri yuvarlak kemerlidir.

Ayakapı'daki Hagios Nikolaos Kilisesinde, naosun doğusunda üç nefi kapsayan beyaz mermer ikonostasis, kabartma tekniğinde geometrik motiflerle bezeli ve üstte üçgen alınlıklıdır. İkonostasis-te, İon tipi sütunçelerin sınırladığı alttaki büyük çerçevelerde, soldan sırayla; Hagios Menas, Hagios Basileios, Hagios Nikolaos, Meryem ve Çocuk İsa, İsa, İoannes Prodromos, Havarı Petrus, Havarı Paulus tasvirleri, üstteki küçük çerçevelerde İncil'den bayram sahneleri, üçgen alınlıktaki madalyon içinde "Son Akşam Yemeği" tasviri yer alır.

Kuzeydeki taşıyıcı sıranın doğudan beşinci sütununa oturan beyaz mermerden yapılmış ambonun yüzlerinde, İsa ve İncil Yazarları'nın tasvirleri vardır. Güneydeki sıranın doğudan üçüncü sütunu önünde, ahşap despot koltuğu yer alır. Sütunları bağlayan kemerler arasındaki madalyonlarda Havariler, orta nefin örtüsünde doğudan dördüncü dilimdeki madalyonda "Pantokrator İsa" tasviri bulunur.

Naosta, orta nefin örtüsünde, doğuda Kutsal Ruh, batıda Meryem ve Çocuk İsa, örtü eteğinde İncil Yazarları ve Kerubimler; apsiste "Blakherna Meryemi", batıda eksendeki girişin üstünde Hagios Nikolaos tasvirleri görülür. Örtü ve kemer alınlıkları boyama tekniğinde bitkisel ve geometrik motiflerle bezenmiştir. Kilisedeki tasvirlerin malzemesi yağlıboyadır.

Ayvansaray Hagios Demetrios Kilisesi, batı cephe.

AYVANSARAY HAGİOS DEMETRİOS KİLİSESİ

Μονή τοῦ Δημητρίου τοῦ Θεσσαλονικέος

Mone tou Demetriou tou Thessalonikeos

Tryphon, [47]

“Αγιος Δημήτριος Κανανοῦ

Hagios Demetrios Kananou

Paterakis, 6

“Αγιος Δημήτριος Ξυλοπόρτης

Hagios Demetrios Ksyloportes

Smith, 14

Aya Dimitri Ksiloportis

Patrikhane Listesi

Kanavis

Yerel

KONUM

Ayvansaray, Kırkambar Sokak No: 12.

Haliç'te Ayvansaray ile Balat arasındadır. Doğuda Demirhisar Caddesi, batıda Kırkambar Sokak, kuzeyde Palalı Sokak ile çevrelenmiştir.

3 Nisan 1991, 1 Haziran 1991

TARİHÇE

Ayvansaray'daki Hagios Demetrios Kilisesi'nin tarihi; yaygın olan inanış ve bazı araştırmacılara göre Bizans dönemine kadar

uzanmaktadır. Kilisenin, 1204 yılı Nisan ayında Bizans İmparatoru olan Nikolaos Kanabes'e ithafen, yakınları tarafından inşa ettirilmiş olabileceği kabul edilir (Millingen 1899: 197; Janin 1969: 90). Kanabes, IV. Aleksios (1203-1204)'un ardından, V. Aleksios'un tahta geçişine (1204) kadar, birkaç gün imparator olarak kalmıştır.

Kiliseyi orijinalinde kubbeli ve mozaiklerle bezeli bir Bizans yapısı olarak tanımlayan Millingen (1899: 198), mülkiyetinin 1334 yılında İmparator III. Andronikos'un akrabası olan Georgios Pepagomenos'a geçtiğini açıklar. Bu döneme ait 1334 tarihli bir belgede, kiliseye yapılan bağış ve yapının yeniden inşası belirtilmektedir (Miklosich-Müller 1860: 568). Kilise'nin ondördüncü yüzyılda Georgios Pepagomenos tarafından yeniden inşa ettirildiği, Müller-Wiener (1977: 110) tarafından kabul edilir.

İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethi sırasında, Runciman (1965: 200)'a göre şehir büyük ölçüde tahrip edilmiş, ancak bu olaylar sırasında, Ayvansaray'daki Hagios Demetrios Kilisesi hasar görmemiştir.

Hagios Demetrios Kilisesi, 1583 yılında Tryphon Listesi'nde yer alır. Tryphon Karabeinikov, bağış yapılacak kiliseler arasında göstermediği halde, hazırladığı listede onikinci sırada bulunan "Balatkapı İoannes Prodromos" için ayrılan parayı bu kiliseye vermiştir (Kerameus 1904: 129, 128).

Kilise 1597 yılında, borcu yüzünden İskenderiye (Alexandria) Patriği Meletios Pigas'ın yönetimine geçer (Kerameus 1904: 134, Janin 1969: 90 ve Müller-Wiener 1977: 110). Yapı, 1597'den 1601 yılına kadar, Patrikhane Kilisesi olarak hizmet vermiştir (Millingen 1899: 198). Kilise, 1604 tarihli Paterakis Listesi'nde de bulunmaktadır (Kerameus 1904: 120).

Balat'ta 1640 yılında çıkan yangın sırasında, yapının önemli ölçüde tahrip olduğu belirtilir (Müller-Wiener 1977: 110). Antakya Patriğinin katibi Paulus, 1652 yılında kiliseyi büyük ve güzel bir yapı olarak tanımlar (Petrides 1901: 48). Ayvansaray'daki Hagios Demetrios Kilisesi, 1669 tarihli Thomas Smith Listesi'nde yer almaktadır (Kerameus 1904: 126). Kilise, onyedinci yüzyılın ikinci yarısında Du Cange (1729: 162) tarafından belirtilen yapılar arasında onuncu sırada "Hagios Demetrios Agiorassari" adıyla kaydedilir (Kerameus 1904: 127).

Kilise, Balat'ta 1729 yılında çıkan büyük yangında da tahrip olmuştur. İstanbul Kadısı Mehmet Raşit'e yazılan 1730 tarihli hükmünde, Kilisenin yeniden inşası belirtilir. Yanmış durumda olduğu açıklanan oniki kilise ile birlikte kaydedilen yapı "Kasım" adıyla

la, "Mustafa Paşayı Atik Mahallesi"nde konumlandırılmıştır (A. Refik 1988 c: 118).

Ayvansaray'daki Hagios Demetrios Kilisesi, bir numaralı kitabesine göre, Patrik II. Paisios zamanında (1726-1733), 1730 yılında yeniden inşa edilmiştir. Janin (1969: 91), Schneider (1967: 47) ve Müller-Wiener (1977: 110), 1730 yılında yeniden inşa edilen yapının, bazilikal plan tipinde, üç nefli ve ahşap sütunlu olduğunu belirtirler.

Millingen (1899: 197) tarafından onsekizinci yüzyılın başına tarihlenen yapı, Runciman (1965: 201)'a göre, onsekizinci yüzyılda Rumların kullanımında bulunan üç Bizans kilisesinden biridir.

Onsekizinci yüzyılın sonunda Balat'lı S. Hovannesyan, kilisenin, iki yanında tahta kapılar bulunduğu için Türkler tarafından 'Oymakapı' olarak nitelenen, "Ksiloporta" adlı yol üzerinde yer aldığını belirtir (İnciciyan 1956: 133).

Ayvansaray'daki Hagios Demetrios Kilisesi, iki numaralı kitabesine göre, Patrik Konstantios döneminde (1830-1834) 20 Temmuz 1835'de restore edilmiştir. Bu konuda Hotz (1971: 56), bir açıklama yapmaksızın 1839 tarihini vermektedir.

Ayvansaray'daki Hagios Demetrios Kilisesi, üç numaralı kitabesine göre 1933 yılında onarılmıştır. Müller-Wiener (1977: 110)'e göre, yirminci yüzyılın ilk yarısında, iki savaş arasındaki dönemde dini amaçlar dışında kullanılan kilise, 1946 yılında onararak 1947'de yeniden ibadete açılmıştır. Kilise, dört numaralı kitabesine göre 1960 yılında da onarım görmüştür.

KİTABE

1. Nartekste, eksendeki girişin kuzey yanında üstte, beyaz mermerden, enlemesine dikdörtgen kitabe yer alır. Kitabenin kazıma tekniğindeki yedi satırlık Yunanca metni, büyük harftir. Harfler boyalıdır.

Boyut: 58x45 cm.

Harf yüksekliği: 3 cm.

Kitabe metni:

ΠΥΡ ΕΚΤΕΦΡΟΙΜΕ ΛΕΙΨΑΝΟΝ ΛΑΜΠΡΟΥ ΔΟΜΟΥ
ΟΝ ΠΕΡ ΚΑΝΑΒΗΣ ΩΣ ΠΕΡΙΚΛΗΤΟΣ ΓΕΝΕΙ
ΔΗΜΗΤΡΙΩ ΠΡΙΝ ΤΩ ΜΥΡΟΒΛΗΤΗ ΚΤΙΣΕ
ΤΩΝ ΓΕΙΤΟΝΟΥΝΤΩΝ ΕΝΘΕΟΣ ΖΗΛΟΣ ΔΕΜΕ
ΠΙΣΤΩΝ ΤΕ ΑΛΛΩΝ ΑΝΕΓΕΙΡΕΙ ΔΑΠΑΝΗ
ΞΕΝΟΝ ΘΕΑΜΑ ΔΟΥΛΟΣΥΝΗΣ ΕΝ ΧΡΟΝΟΙΣ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥΝΤΟΣ ΚΥ ΠΑΙΣΟΥ ΕΝ ΕΤΕΙ ΧΡΥ ΑΨΛ ΕΝ
ΙΟΥΝΙΩ ΣΤ

Türkçesi:

"Bu görkemli evin kalıntılarını yangın kül etti. Onu, daha önce ünlü Kanavis, Myrovlites Demetrios için inşa ettirmişti. Civardakilerin coşkulu çabasıyla ve diğer inananların bağışlarıyla, Paisios'un Patrikliği sırasında, yeniden inşa edildi -esaret yıllarında garip bir manzara. 6 Haziran 1730."

(İ. Kuçuradi)

2. Batıda eksendeki kapı üstünde, enlemesine dikdörtgen, beyaz mermerden 20 Temmuz 1835 tarihli kitabe yer alır. Kitabenin ortasındaki Hagios Demetrios figürü ile yanlardaki bani ve patrik figürleri boyama tekniğindedir. Figürlerin üstünde, kazıma tekniğindeki üç satırlık Yunanca metin, büyük harftir. Harfler boyalıdır.

Boyut: 120x55 cm.

Harf yüksekliği: 4 cm.

Kitabe metni:

ΟΥΤΟΣ Ο ΝΑΟΣ
ΕΠΙ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΥ
1835

ΑΝΑΚΑΙΝΙΣΘΕ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ
ΙΟΥΛΙΟΥ: 20

Türkçesi:

"Bu kilise Patrik Konstantios zamanında, restore edildi. 20 Temmuz 1835"

(İ. Kuçuradi)

3. Bir numaralı kitabenin sağında, enlemesine dikdörtgen, beyaz mermerden 1933 tarihli kitabe yer alır. Kitabenin kazıma tekniğindeki beş satırlık Yunanca metni, büyük harftir. Harfler boyalıdır.

Boyut: 60x37 cm.

Harf yüksekliği: 3.5 cm.

Kitabe metni:

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ
ΜΕΓΑΣ ΕΥΕΡΓΕΤΗΣ
ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΤΟΥΤΟΥ ΝΑΟΥ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ ΕΥΛΟΠΟΡΤΗΣ
1933

Türkçesi:

"Bu kutsal kilisenin ve Ksiloporta cemaatinin büyük hamisi Aleksandros Konstantinides. 1933"

(İ. Kuçuradi)

4. Batıda eksendeki girişin kuzey yanında, enlemesine dikdörtgen, beyaz mermerden 1960 tarihli kitabe bulunur. Kitabenin kazıma tekniğindeki beş satırlık Yunanca metni, büyük harftir. Harfler boyalıdır.

Boyut: 55x35 cm.

Harf yüksekliği: 3.5 cm.

Kitabe metni:

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Χ.ΓΕΩΡΓΙΟΥ.
ΜΕΓΑΣ ΕΥΕΡΓΕΤΗΣ
ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΤΟΥΤΟΥ ΝΑΟΥ
ΚΑΙ ΤΗΣ Κ.ΕΥΛΟΠΟΡΤΗΣ.
1960

Türkçesi:

"Bu kutsal kilisenin ve Ksiloporta cemaatinin büyük hamisi Konstantinos H. Georgiou. 1960"

(İ. Kuçuradi)

YAYINLAR

- A. Refik 1988 c: 118;
 Ayverdi 1958: D 7;
 Dirimtekin 1956: 13;
 Du Cange 1729: 162;
 Eyice 1967: 1214/80;
 Freely 1983: 258;
 Gedeon 1884: 72;
 Gedeon 1899: 180;
 Gedeon 1900: 55;
 Hammer 1822: 455;
 Hemerologion 1905: 207-208;
 Hotz 1971: 56;
 İnciciyan 1956: 133;
 İorga 1971: 135;
 Janin 1934: 339;
 Janin 1969: 90, 91;
 Kerameus 1904: 120, 126, 127, 128, 129, 134;
 Koçu 1961: 1563;
 Mamboury 1951: 350;
 Mırmıroğlu 1945: 59;
 Miklosich-Müller 1860: 568;
 Millingen 1899: 197, 198;
 Mordtmann 1891: 40, 65;
 Müller-Wiener 1977: 110, 302 Ab. 344;
 Petrides 1901: 48;
 Runciman 1965: 200-201;
 Schneider 1950: 70, 71;
 Schneider 1967: 47;
 Tsangadas 1980: 23, 25, 38, 49;
 Ülgen 1939: 30.

TASVİR

Ayvensaray'daki Hagios Demetrios Kilisesi, yüksek duvarlarla çevrili geniş bir avlunun kuzeydoğusunda yer alır. Avluda kuzeyde Prophetes Elias Ayazması vardır. Güneyi bahçe olan avlunun güneybatısındaki yapılarda, kilise görevlileri barınmaktadır.

Kilise, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Dıştan boyu 29 m, eni 19.20 m, yüksekliği yaklaşık 10 m. dir. Doğuda biri ekseninde, ikisi yanlarda simetrik, dışta yarım yuvarlak üç apsis çıkıntısı yapar.

Naosun batısı, galeri.

Yapı iki yüzlü kırma çatı ile örtülüdür. Apsislerin örtüsü yarım konik çatıdır. Kilisenin batısında, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı, ahşap narteks yer alır. Mimari özellikleri, malzeme ve yapım tekniğinden, sonradan eklendiği anlaşılan narteks dışta tek yüzlü çatı, içte düz tavan ile örtülüdür.

Batı cephede sıvalı olan yapı, kaba yonu taş ile inşa edilmiş, köşelerde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Kuzey ve güney cephelerin orta ve üst kısımlarında tuğla sıraları vardır. Bu cephelerde, pencerelerin sivri kemerleri ve kemer alınlıkları tuğla ile doğu ve batıdaki pencere kemerleri ise taş ile örülmüştür. Yapıda derz araları kalın olup, tuğla kırıntıları da içeren pembe renkli harç kullanılmıştır. Cephelerde yer yer devşirme malzeme görülür. Güney cephenin alt hizasında, taştan düz bir silme vardır. Yapıyı saçak altında dolanan taştan silme, doğuda içbükey, diğer cephelerde düzdür.

Yapı, bazilikal plan tipindedir. Üç nefli naos, doğusunda nefler hizasında üç apsis ile sınırlanır. İçte yarım yuvarlak olan apsislerden orta nef hizasındaki daha derindir. Naosta nef ayrımı sekizer sütunlu sıralar ile sağlanmıştır. Doğuda birinci sütunlar hizasında belirlenen bema, neflerden iki basamak yüksektir.

Batıda son sütunlara oturan galeri, nefler üzerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Galeriyeye çıkış, naosun ku-

zeybatı köşesindeki ahşap merdiven ile sağlanmıştır.

Nefleri sınırlayan sütunlar sivri kemerlerle bağlanır. Doğuda duvardaki konsollara oturan kemerler, batıda galeri korkuluğuna oturduktan sonra, arşitrav biçiminde duvara uzanır. Sekizgen postamentler üzerindeki sütunların gövdeleri, porfir taklidi yeşil renge boyanmıştır. Sütun başlıkları, farklı biçimlerde stilize edilmiş Korint tipidir. Sütun gövdeleri ahşap üzerine alçı kaplama, başlıklar kartonpiyer tekniğinde yapılmıştır. Sütun ve kemerler, naosun yan duvarlarında pencerelerin alt hizasından itibaren, boyama tekniğinde yansıtılmıştır.

Ayvansaray'daki Hagios Demetrios Kilisesi'nin örtü sistemi ahşaptır. Orta nefin örtüsü aynalı basık tonoz, yan neflerin örtüsü düz tavandır. Apsislerin örtüsü içte yarım kubbedir.

Kilisenin naosa açılan iki girişi batıdadır. Biri eksende, diğeri güney nef hizasındaki girişler, eş büyüklükte ve yuvarlak kemerli açıklıklardır. Yapının kuzeyinde, eksenden batıya yakın bir açıklık dıştan örülerek kapatılmış, güneyinde eksenden doğuya yakın bir açıklık ise içten örülerek nişe dönüştürülmüştür.

Yapının kuzey ve güneyinde karşılıklı beşer pencere vardır. Aynı hizada, eş boyutlu ve sivri kemerli dikdörtgen açıklıklar olan pencerelerin kemer alınlıkları, içte ve dışta örülüdür. Sıranın doğusunda yer alan uçtaki ilk pencere hariç, diğerleri eş aralıklıdır. Bunların batısında, üstte galeriye bakan, karşılıklı birer küçük pencere daha vardır. Sıranın batısında üstte, güneyde bir, kuzeyde iki pencere içten örülerek kapatılmıştır.

Yapının doğu ve batısında, orta nef hizasında üstte, karşılıklı üçer pencere vardır. Biri eksende ve büyük, ikisi yanlarda simetrik olan bu pencereler basık kemerli açıklıklardır. Doğuda orta nef apsisinde eksendeki bir pencere ile batıda eksendeki girişe yanlarda simetrik ikişer pencere örülerek kapatılmıştır.

Naosta, kuzey nef apsisinde iki, güney nef apsisinde bir niş, bemanın kuzey ve güneyi ile kuzey nef apsisinin kuzey yanında birer niş yer alır. Nişler aynı hizada, eş büyüklükte ve yuvarlak kemerlidir. Orta nef apsisinde bulunan simetrik üç niş ile güney apsisindeki bir niş örülerek kapatılmıştır.

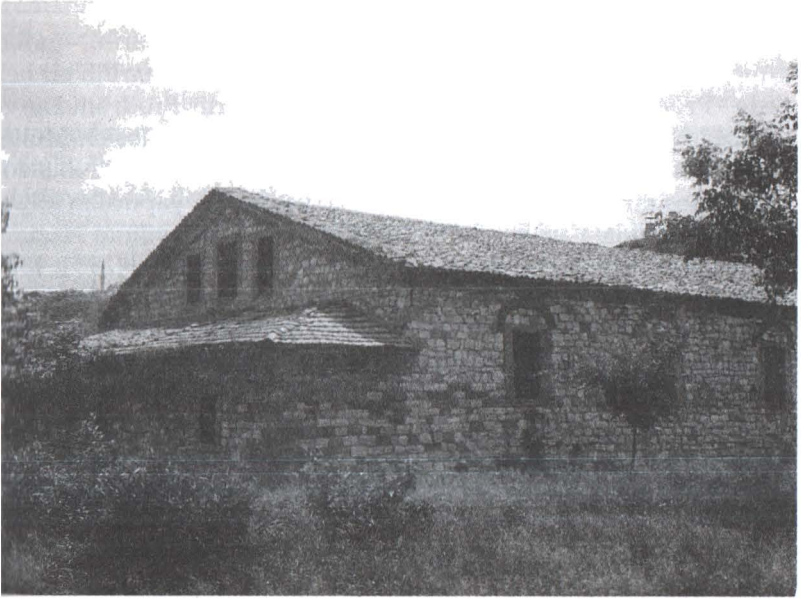
Ayvansaray'daki Hagios Demetrios Kilisesi'nde, naosun doğusunda üç nefi kapsayan, siyah renkte boyalı ahşap ikonostasis, oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel motiflerle bezenmiştir. İkonostasiste alttaki büyük çerçevelerde soldan sırayla Hagios Nikolaos, Hagios Tryphon, Hagios Demetrios, Meryem ve Çocuk İsa, İsa, İoannes Prodromos, Koimesis tasvirleri ile üstteki küçük çerçeveler-

de İncil'den bayram sahneleri yer alır. 'Meryem ve Çocuk İsa' ikonası 1704, 'Hagios Tryphon' ikonası 1815 tarihlidir.

Naosta, kuzeydeki taşıyıcı sıranın doğudan beşinci sütununa oturan ahşap ambon ile güneydeki sıranın doğudan üçüncü sütunu önünde bulunan ahşap despot koltuğu, oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel motiflerle bezelidir. Ambon yüzlerinde İsa ve İncil Yazarlarının tasvirleri vardır. Kilisede sedef kakma tekniğinde İncil sehpaları bulunmaktadır.

Sütunları bağlayan kemerler arasındaki madalyonlarda Havariler, orta nef örtüsündeki madalyonda "Pantokrator İsa", galeri korkuluğunda İsa'nın yaşamına ait onüç sahne görülmektedir. Batıda eksendeki giriş alınlığında kabartma ve boyama tekniğinde melek figürleri vardır. Kilisede yer alan tasvirlerin malzemesi yağlı boyadır. Pencereelerde renkli cam kullanılarak haç motifi oluşturulmuştur.

Bazı ikonaların kabartma tekniğinde gümüş kaplama olduğu, ancak bu malzemenin yakın zamanda çalındığı, kilise yetkilileri tarafından belirtilmektedir.

Balatkapı İoannes Prodromos Metokhii Kilisesi, kuzey cephenin doğusu ve doğu cephe.

BALATKAPI İOANNES PRODROMOS METOKHION KİLİSESİ

Ἰωάννης Πρόδρομος, Μπαλαίτ Καπή	
Ioannes Prodromos, Balat Kapı	Tryphon, 12
Ἅγιος Ἰωάννης Πρόδρομος Αἰγιαλοῦ	
Hagios Ioannes Prodromos Aigialou	Paterakis, 14
Ἅγιος Ἰωάννης, Μετόχιον Ἀλεξανδρείας	
Hagios Ioannes, Metokhion Aleksandreias	Smith, 26
Aya Yani Metohi Kilisesi	Yerel
Tur-i Sina Kilisesi	Yerel

KONUM

Balat, Mürsel Paşa Caddesi No: 134.

Haliç kıyısında Balat Köprübaşı mevkiindedir. İskele arkasındaki yeşil alan üzerinde, doğuda Balat İskele Caddesi, batıda Mürsel Paşa Caddesi arasındadır.

6 Haziran 1991, 10 Şubat 1992.

TARİHÇE

Balatkapı'daki İoannes Prodromos Kilisesi'nin tarihi, ondördüncü yüzyılın ilk yarısına kadar uzanır. Kilise, 1334 tarihli bir belgede "Prodromos Baptistes Kynegos" [Avcıların Prodromosu ve Vaftizcisi] adıyla belirtilir (Kerameus 1904: 137). Miklosich-Müller (1860: 391)'e göre; ondördüncü yüzyıl sonlarına doğru, Nikolaos Khresimos tarafından İmparator Kapısı yakınında yaptırılan kilisenin mülkiyeti ile Patrik I. Matheios (1397-1410) 1400 yılının Haziran ayında bizzat ilgilenmiştir (Janin 1969: 411). Kerameus (1904: 137), Miklosich-Müller (1860: 265)'e dayanarak; 1400 tarihli bir belgede surlar dışında İmparator Kapısı yakınında ve deniz kıyısında bulunduğu belirtilen kilisenin; 1394 tarihli bir belgede Nikolaos'un Kilisesi [tou kyrou Nikolaou] olarak kaydedilen yapı olabileceğini açıklar. Schneider (1967: 42) de kilisenin tarihinin onbeşinci yüzyıldan eskiye uzandığını kaydetmektedir.

Kilise, 1583 tarihli Tryphon Listesi'nde yer alır (Kerameus 1904: 129, 124). Tryphon Karabeinikov, "Kynegos" [avcı] olarak adlandırıldığı kiliseyi 1593'de harap vaziyette bulur. Bu kilisenin yönetimindeki değişiklik nedeniyle, burası için ayrılan parayı yakınındaki Hagios Demetrios Kilisesi'ne verir. Yapı, 1604 yılında Paterakis Listesi'nde yer almıştır (Kerameus 1904: 120).

Patrikhane'deki 1623 tarihli padişah fermanında "Balat surları dışında Karabaş Mevkii'nde bulunan Ay Yani Kilisesi" olarak tanımlanan yapıya sahiplik belgesi verilmiştir. Bu belge ile birlikte, bölgede çıkan bir yangında çatısı tamamen çöken yapının, onarımına da izin verilmektedir. Gedeon (1900: 50) kilisenin 1640 yılında yandığını belirtir. Kilise, 1669 tarihli Thomas Smith Listesinde yer almaktadır (Kerameus 1904: 126, 137).

Kilisenin ve parekklesionun, 1670 yılında İskenderiye Patriği'ne ait olduğu kaydedilmektedir. Bu yapılar, Rusya büyükelçisinin 1686 tarihinde hükümete yaptığı başvuru ile Sina Manastırı'na devredilir. Kilisenin, 1686'da Rus büyükelçisinin yardımı ile yeniden inşa edildiğini belirten Gedeon (1900: 51)'a göre, bu inşaat Sina Manastırı adına, Patrik IV. Dionysos'un (1686-1687) beratı ile gerçekleştirilmiştir. Yapının, 1686 ve 1689 yıllarında, Balatkapı'da Kynegos semtinde "Vaftizci Yahya Kilisesi" olarak adlandırıldığı da Gedeon (1900: 50-52) tarafından kaydedilmektedir (Kerameus 1904: 137).

İoannes Prodromos Kilisesi'nin Rus büyükelçisinin yardımı ile onarıldığını, onyedinci yüzyılın ikinci yarısında yaşayan Kömürçüyan (1988: 19) da belirtir. Pamukciyan (Kömürçüyan 1988: 169) ise

zamanla harap olan kilisenin 1729 yılında, Sina Manastırı tarafından yeniden yaptırıldığını açıklamaktadır .

İstanbul Kadısı Mehmet Raşit'e yazılan 1730 tarihli hükümde, Kilise'nin yeniden inşaatı belirtilmektedir. Yanmış durumda olduğu açıklanan oniki kilise ile birlikte kaydedilen yapı "Aya Yani" adıyla, "Balat Kapısının dışında, Karabaş Mahallesi"nde konumlandırılmıştır (A. Refik 1988 c: 118).

Balatkapı'daki İoannes Prodromos Kilisesi, bir numaralı kitabe-sine göre, Patrik II. Paisios döneminde (1726-1733), 15 Haziran 1733 tarihinde, Giritli Nikeforos tarafından inşa ettirilmiştir.

Onsekizinci yüzyılın sonunda Balat'lı S. Hovannesyan tarafından Balatkapısı dışında konumlandırılan ve "Vaftizci Yahya" adıyla belirtilen kilise, Tur-i Sina keşişlerinin barındığı bir yapı olarak tanıtılır (İnciciyan 1956:133).

Balatkapı'daki İoannes Prodromos Kilisesi, iki numaralı kitabe-sine göre, farklı tarihlerde onarım görmüştür. Buna göre; Patrik Konstantios dönemi (1830-1834)'nde 1831 yılında kilisenin çatısı ve narteksi tamir edilmiş, 1852 yılında zemini, sütunları ve Aziz Kharalampos Parekklesionu yenilenmiş, 1855 yılının Kasım ayında ise yıkılma tehlikesi gösteren yapı temelden önemli ölçüde onarılmıştır.

Kilise, yaklaşık üçyüz yıldan beri Sina Dağı'ndaki Hagia Aikaterine Manastırı'nın Metokhionudur.

KİTABE

1. Batıda, kuzey nef hizasındaki girişin üstünde, taştan, enlemesine dikdörtgen kitabe yer alır. Kitabenin çökertme tekniğinde, yedi satırlık Yunanca metni büyük harftir. Harfler boyalıdır.

Boyut: 76x41 cm.

Harf yüksekliği: 5 cm.

Kitabe metni:

ΤΟΝ ΣΕΠΤΟΝ ΑΥΤΟΝ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ
ΘΕΙΟΥ ΠΡΟΦΗΤΟΥ ΤΗΔΕ ΒΑΠΤΙΣΤΟΥ ΔΟΜΟΝ
ΚΑΕΝΤΑ, ΦΑΙΔΡΟΝ ΙΔΡΥΕΙ ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ
ΣΙΝΑΥΠΟΨΗΦΙΟΣ ΕΚ ΚΡΗΤΗΣ ΠΕΛΩΝ
ΠΙΣΤΩΝ ΔΑΠΑΝΗ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΑΣ ΕΠΙ
ΑΝΔΡΟΣ ΦΕΡΙΣΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΠΑΙΣΙΟΥ
ΑΨΛΓΙΟΥΝΙΟΥ ΙΕ

Türkçesi:

"Kutsal Peygamber Vaftizci İoannes Prodromos'un evi olan ve yanan bu saygıdeğer kiliseyi, Sina için aday olan Giritli Nikeforos, dindarların bağışlarıyla, yetkin bir insan olan Patrik Paisios zamanında görkemli bir şekilde yaptırdı 15 Haziran 1733"

(İ. Kuçuradi)

2. Batıda eksendeki girişin güney yanında, beyaz mermerden, enlemesine dikdörtgen kitabe yer alır. Kitabenin kazıma tekniğinde, ondört satırlık Yunanca metni küçük harftir. Harfler boyalıdır.

Boyut: 130x87 cm.

Harf yüksekliği: 2 cm.

Kitabe metni:

πρὸς διηνεκῇ μνήμην
 Ἡ μὲν παθοῦσα ὑπὸ τοῦ χρόνου ὀροφή τῆς δε ἱερᾶς τοῦ
 Προδρόμου
 Ἐκκλησίας ἐπεσκευάσθη καλῶς καὶ στερεῶς ἅμα τῷ Νάρθηκι
 τῷ αὐλᾷ
 ἔτει ὑπὸ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Σιναίου Κωνσταντίου
 Ἰθύνοντος, τηνικαῦτα
 τοὺς οἰακάς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Σκάφους, αὐθις δε τῷ αὐτῷ
 ἔτει,
 θερμῇ προθυμίᾳ τῆς Αὐτοῦ Παναγιότητος, διεπούσης τὰ
 τοῦ θεοβαδίστου
 Ὅρους τοῦ Σιναίου, ἐξαχθέντων τῶν ἐν τῷ Ναῷ συντριβέντων
 καὶ ἀηδῶν
 γενομένων μαρμάρων, ἐστρώθη ἄλλοις καλλίστοις καὶ
 τετραγώνοις
 τότε ἑδαφος ὅλον τοῦ Ἱεροῦ, τὸ παρεκκλησίον τοῦ Ἀγίου
 Χαραλάμπους
 Ἰκανὸν τοῦ κατὰ μέσον Ναοῦ μέρος καὶ ὅλος ὁ Ναὸς ἅμα ταῖς
 κολόναῖς
 αὐτοῦ, ὥς σεσαπησῶν τῶν παλαιῶν, φαιδρῶς καθωραίσθη
 συγχρόνως δὲ τούτοις,
 φθαρέντων ὑπὸ τῆς θαλάσσης καὶ τῶν τοῦ μετοχίου θεμελίων
 καὶ
 πτώσῃν ἐπαπειλοῦντος ἐπεσκευάσθη καὶ αὐτὸ εὐπρεπέστατα
 Ἄωνε κατὰ μήνα Νοέμβριον

Türkçesi:

"Sonsuza dek anılması için.

Prodromos'un şu kutsal kilisesinin zamanın yıpratmış çatısı, narteksiyle birlikte güzel ve sağlam bir şekilde 1831'de, o zamanlar Patrik olan Sina'lı Konstantios tarafından onarıldı. 1852 yılında ise, Tanrının yürüdüğü Sina dağının işlerini yöneten Patriğin isteği üzerine, kilisenin içinde kırılan veya bozulan mermerler çıkarılarak, İeron'un tüm zemini, Aziz Kharalampos'un parekklesionu, kilisenin ortasında önemli bir kısım da güzel dörtköşe mermerlerle kaplandı. Eskileri çürüdüğünden, sütunlarıyla birlikte tüm kilise yenilendi. Temellerini deniz çürüttüğünden ve yıkılma tehlikesi gösterdiğinden Metokhion, görkemli bir şekilde onarıldı. Kasım 1855"

(İ. Kuçuradi)

YAYINLAR

- A. Refik 1988 c: 118;
 Dirimtekin 1956: 15;
 Freely 1983: 257;
 Gedeon 1900: 43, 50-52;
 Gedeon 1934: 151-159;
 Gerlach 1674: 454;
 Hemerologion 1905: 202;
 Hotz 1971: 78;
 İnciciyan 1956: 133;
 Janin 1969: 411;
 Kerameus 1904: 120, 124, 126, 129, 137;
 Kömürçian 1988:19,169;
 Mamboury 1951: 350;
 Miklosich-Müller 1860: 215-216, 391-393, 487;
 Schneider 1967: 39, 42.

TASVİR

Balatkapı'daki İoannes Prodromos Kilisesi, iki cadde arasında yeşil alan olarak düzenlenmiş bir parkın ortasında yer alır. Kilisenin batısında, eski yapılar vardır.

Kilise, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Dıştan boyu 30.70 m, eni 16.20 m, yüksekliği yaklaşık 9 m. dir. Doğuda, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı apsis dışı çıkıntı yapar. Yapı, iki yüzlü kırma çatı ile örtülüdür. Apsislerin çıkıntısını örten çatı, tek yüzlüdür. Kilisenin batısında, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı narteks yer alır. Mimari özellikleri ve

Naos, doğusundan.

yapım tekniğinden, sonradan eklendiği anlaşılan narteks kargir olup, dışta tek yüzölçü çatı, içte düz tavan ile örtülmüştür.

Batı cephede sıvalı olan yapı, kaba yonu taş ile inşa edilmiştir. Cephelerde yer yer devşirme malzeme ve tuğla sıraları görülür. Kuzey ve güneydeki pencereler ve doğuda üstte eksende pence-
renin kemeri tuğla ile örülmüştür. Yapıda derz araları kalın olup tuğla kırıntıları ve tuğla tozu içeren koyu pembe renkte harç kullanılmış, derzler kumlu ve kırmızı renkteki harç ile sıvanmıştır. Yapıyı saçak altında dolanan, tuğladan bir sıra düz silme, kuzey ve güneyde aşınarak dökülmüştür.

Balatkapı'daki İoannes Prodromos Kilisesi bazilikal plan tipindedir. Üç nefli naos, doğusunda nefler hizasında içte yarım yuvarlak üç apsis ile sınırlanır. Naosta nef ayrımı sekizer sütunlu sıralar ile sağlanmıştır. Sütunlar hizasında doğu duvarda birer duvar payesi vardır. Doğudaki birinci sütunlar hizasında belirlenen bema, neflerden bir basamak yüksektir.

Naosun batısında son sütunlara oturan galeri, nefler üzerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Galeriye çıkış, güneybatı köşede bu amaçla düzenlenen mekandaki ahşap merdiven ile sağlanmıştır. Naosun güneybatısında, kilise ile aynı adlı ayazma yer alır.

Nefleri sınırlayan sütunlar sivri kemerlerle bağlanmıştır. Do-

ğuda duvar payelerine oturan kemerler, batıda son sütunlara oturduktan sonra arşitrav biçiminde duvara bitişir. Sütunlar, yuvarlak altlıklar üzerinde ve stilize edilmiş Korint tipi başlıklıdır. Boyalı olan sütun gövdeleri ahşap üzerine alçı kaplama, başlıklar kartonpiyer tekniğinde yapılmıştır.

Balatkapı'daki İoannes Prodromos Kilisesi'nin örtü sistemi ahşaptır. Orta nefin örtüsü basık tonoz, yan neflerin örtüsü düz tavadır. Apsislerin örtüsü içte yarım kubbedir.

Kilisenin naosa açılan tek girişi, batıda ekseninde yer alan, yuvarlak kemerli dikdörtgen açıklıktır. Yapının batısında, eksenenden kuzeye yakın bir giriş açıklığı içten, güneyinde ise eksene simetrik iki giriş açıklığı dıştan örülerek kapatılmıştır.

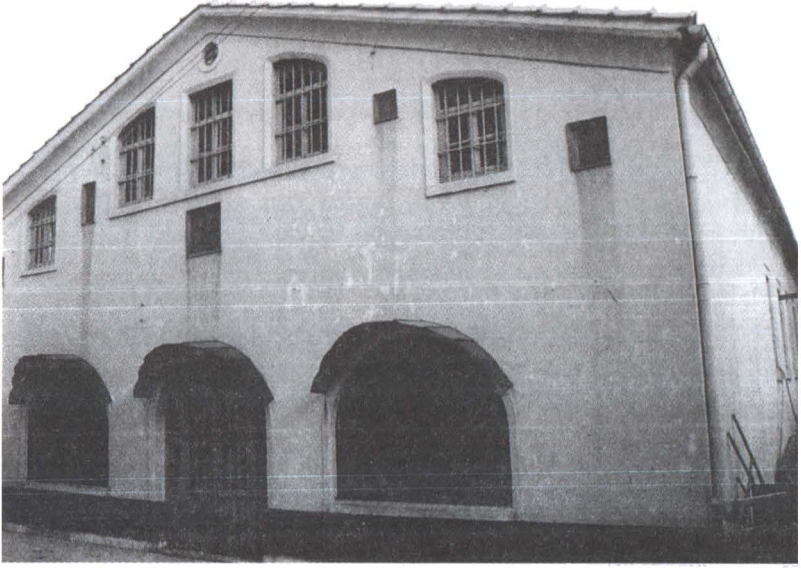
Yapının kuzey ve güneyinde karşılıklı dörder pencere bulunur. Pencerele aynı hizada, eş aralıklı, eş boyutlu ve yuvarlak kemerli dikdörtgen açıklıklardır. Bunlardan, kuzeyde doğudan ikinci pencere içten örülerek kapatılmıştır. Pencere sıralarının batısında yer alan; kuzeyde bir, güneyde üstte ve altta birer pencere örülerek kapatılmıştır.

Yapının doğu ve batısında orta nef hizasında, üstte karşılıklı üçer pencere yer alır. Pencerele aynı hizada, biri ekseninde ve büyük, ikisi yanlarda simetriktir. Eksendekiler yuvarlak kemerli dikdörtgen, yandakiler dikdörtgen açıklıklardır. Doğuda apsislerde ekseninde, batıda ise girişe yanlarda simetrik birer dikdörtgen pencere vardır.

Naosta, orta nef apsisinde bir, kuzey ve güney nef apsislerinde üçer niş bulunur. Nişler, aynı hizada, eş büyüklükte ve yuvarlak kemerlidir.

Balatkapı'daki İoannes Prodromos Kilisesi'nde naosun doğusunda, üç nefi kapsayan ahşap ikonostasis, oyma ve kabartma tekniğinde, bitkisel ve geometrik motiflerle bezenmiştir. İkonostasiste alttaki çerçevelerde soldan sırayla; Hagios Basileios-Gregorios-İoannes, Hagios Nikolaos, Hagia Aikaterine, Meryem ve Çocuk İsa, İsa, İoannes Prodromos, Koimesis, Hagios Kharalampos ikonaları, üstteki küçük çerçevelerde İncil'den bayram sahneleri yer alır.

Naosta, kuzeydeki taşıyıcı sıranın doğudan dördüncü sütununa oturan ahşap ambon, sedef kakma tekniğinde bitkisel motiflerle bezelidir. Güneydeki sıranın üçüncü sütunu önündeki despot koltuğu ise oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel motiflerle bezenmiştir. Sütunları bağlayan kemerler arasındaki madalyonlarda Havari-ler, orta nef örtüsünde "Pantokrator İsa" tasviri görülür. Kilisedeki tasvirlerde kullanılan malzeme yağlıboyadır.

Balatkapı Panagia Balinou Kilisesi, batı cephe.

BALATKAPI PANAGİA BALİNOU KİLİSESİ

Θεοτόκος Τουμπαλίου

Theotokos Toubaliou

Tryphon, 19

Παναγία Παλύνου

Panagia Palynou

Paterakis, 7

Παναγία τοῦ Μπαλίνι

Panagia tou Balini

Smith, 17

Ayvansaray, Panayia Balino

Patrikhane Listesi

KONUM

Balatkapı, Mahkemealtı Caddesi No: 59.

Haliç'te Balat ile Ayvansaray arasında, Mahkemealtı Caddesi üzerindedir.

22 Şubat 1991, 3 Haziran 1991

TARİHÇE

Balatkapı'daki Panagia Balinou Kilisesi'nin tarihi, onaltıncı yüzyılın ikinci yarısına kadar uzanmaktadır. Kilise, 1583 tarihli Tryphon, 1604 tarihli Paterakis ve 1669 tarihli Thomas Smith listelerinde yer alır (Kerameus 1904: 129, 120, 126). Kilise, onyedinci yüzyılın ikinci yarısında Du Cange (1729: 162) tarafından belirtilen

yapılar arasında sekizinci sırada "Theotokos Baigle" adıyla kaydedilir (Kerameus 1904: 127). Freely (1983: 258)'e göre, günümüzdeki Panagia Balinou Kilisesi 1730 yılında inşa edilmiştir.

Balatkapı'daki Panagia Kilisesi'nin bir numaralı kitabesi 1833 tarihlidir. Kilise iki numaralı kitabesine göre, Patrik IV. Germanos zamanında (1842-1845), 1843 yılının Haziran ayında temelden inşa edilmiştir. Kilise'nin üç numaralı kitabesi 1877 tarihli, dört numaralı kitabesi 1912 tarihlidir. Günümüze ait beş numaralı kitabesine göre kilise, Patrik I. Bartholomeos (1991-) döneminde 1992 yılında restore edilmiştir.

KİTABE

1. Nartekste eksende naosa açılan girişin alınlık zemininde yer alan, boyama tekniğinde, "Η ΚΟΙΜΗΣΙΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ" yazılı tasvir üzerindeki bir satır metin, Yunanca ve küçük harftir.

Boyut: 200x50 cm.

Harf yüksekliği: 2 cm.

Kitabe metni:

μνήσθητι κύριε σαυτῶν τῶν εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων χριστιανῶν, τῶν ἐπιτρόπων, ἐφόρων, δωρητῶν τοῦ ναοῦ τοῦτου ΚΥΡΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ. 1833

Türkçesi:

"Tanrım, dindar Ortodoks Hristiyanları hatırla, bu kiliseyi koruyanları ve mütevelli heyeti üyelerini hatırla, bu kilise için bağışta bulunanları, İoannis'i de hatırla. 1833"

(İ. Kuçuradi)

2. Nartekste eksendeki girişin güney yanında, beyaz mermerden, kare kitabe yer alır. Kitabenin kazıma tekniğindeki yedi satırlık Yunanca metni, küçük harftir. Harfler boyalıdır.

Boyut: 62x62 cm.

Harf yüksekliği: 3 cm.

Kitabe metni:

Ναὸς ὁδ' ἀχράντου κόρης θεομήτορος ἀγνῆς,
' Ἀρχαῖον γῆρας νῦν ἀποδυσάμενος,
' Ἐκ βάρων περικαλλῆς ἀρραγέων μάλ' ἀνηβᾶ
Πολλῇσιν δαπάναις εὐσεβέων ἀνέρων,
' Ἀμφὶ μὲν οἰκούντων ὅκα πατριάρχευεν ἀγαστῶς
Γερμανὸς πρόφρων, τῆς δὲ τῶν πόλεως.
' Ἦσε Θ. Ἀριστοκλῆς αὐμγ ἐν μηνὶ Ἰουνίῳ.

Batı cephede 1 nolu kitabe.

Türkçesi:

"Tanrının annesi, el değmemiş kızın bu kutsal kilisesi, eski yıpranmış halinden sıyrılarak, sağlam temeller üzerinde bütün güzelliğiyle yükseldi, dindar kişilerin pekçok bağışıyla. İki kişi yönetiyordu o sırada: Germanos eşsiz bir şekilde Patriklik ediyor, şehri ise Aristokles yönetiyordu. 1843 yılının Haziran ayında."

(İ. Kuçuradi)

3. Batı cephede eksendeki girişin üstünde, taştan, kare biçiminde kitabe bulunur. Kitabe bir sıra silme ile çökertilmiş, üzerine alçak kabartma tekniğinde "Koimesis" tasviri yapılmıştır. Tasvirin altındaki kazıma tekniğinde, iki satır Yunanca metin, büyük harftir.

Boyut: 60x60 cm.

Harf yüksekliği: 2 cm.

Kitabe metni:

MNHΣΘHTI KYPIE TΩN ΔΟΥΛΩΝ ΣΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
ΑΝΔΡΕΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΑΝΔΡΕΟΥ ΘΩΜΑ ΙΩΑΝΝΟΥ 18Ψ

Türkçesi:

"Ey Tanrım, Kontantinos Andreou, Ioannis Andreou, Thomas Ioannou kullarını hatırla. 1877."

(İ. Kuçuradi)

4. Apsiste eksendeki pencerenin alınlık zemininde bulunan, boyama tekniğindeki üç satır Yunanca metin, küçük harftir.

Harf yüksekliği: 4 cm.

Kitabe metni:

[Δ]απάναις ἐπαδελφότητος Κυριῶν
Εὐπρέπεια
1912

Türkçesi:

"Euprepeia Kadınlar Derneği'nin bağışlarıyla 1912. "

(İ. Kuçuradi)

5. Nartekste, kuzeyde ayazmayı sınırlayan kemerin üst batı köşesinde, gri mermerden, enlemesine dikdörtgen, 1992 tarihli kitabe yer alır. Kitabenin kazıma tekniğindeki beş satırlık Yunanca metni, büyük harftir. Harfler boyalıdır.

Boyut: 50x30 cm.

Harf yüksekliği: 3 cm.

Kitabe metni:

Ο ΠΕΡΙΚΑΛΛΗΣ ΟΥΤΟΣ ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ
ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΜΠΑΛΙΝΟΥ
ΑΝΕΚΑΙΝΙΣΘΗ ΕΝ ΕΤΕΙ 1992
ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΥΟΝΤΟΣ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ Α

Türkçesi:

"Balinou Panagia'sının bu güzel, kutsal kilisesi 1992'de, Eku-
menik Patrik I. Bartholomeos'un Patriklik yaptığı sırada restore
edildi."

(İ. Kuçuradi)

YAYINLAR

Ayverdi 1958: C 6;

Du Cange 1729: 162;

Freely 1983: 258;

Gedeon 1893: 40;

Hemerologion 1905: 201-202;

Hotz 1971: 110;

İnciciyan 1956: 133;

Kerameus 1904: 120, 126, 127, 129;

Müller-Wiener 1977: 302 Ab. 344;

Schneider 1967: 43.

Naos, batısından.

TASVİR

Balatkapı'daki Panagia Kilisesi, yüksek duvarlar ve konutlarla çevrili bir avlunun kuzeydoğusunda yer alır. Kilise, kuzeybatı köşesinde avlu duvarına birleştirilmiştir. Avlunun güneybatısında kilise görevlilerinin evleri; batısında yönetim birimleri ve toplantı salonu bulunmaktadır.

Kilise, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Dıştan boyu 24.60 m, eni 12.80 m, yüksekliği yaklaşık 10 m. dir. Doğuda eksende, dışta yarım yuvarlak apsis çıkıntı yapar. Yapı, iki yüzlü kırma çatı ile örtülüdür. Apsisin örtüsü yarım konik çatıdır.

Yakın zamanda sıvanmış olan yapıyı saçak altında, üstü sıvalı bir içbükey silme dolanmaktadır. Cephelerde yer yer devşirme malzeme görülür.

Yapı bazilikal plan tipindedir. Üç nefli naos, doğusunda orta nef hizasında, içte yarım yuvarlak apsis ile sınırlanır. Naosun batısında bulunan narteks, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Narteksin kuzeyinde avlu duvarı ile birleştirilmesiyle oluşturulan mekan ayazma olarak düzenlenmiştir.

Naosta nef ayrımı, beşer ahşap taşıyıcının bulunduğu sıralar ile sağlanmıştır. Yan nefler orta neften bir basamak yüksektir. Doğuda duvar ile ilk taşıyıcılar arasındaki hizada belirlenen bema, yan neflerden bir, orta neften iki basamak yüksektir.

Batıda narteks üzerinde yer alan galeri, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olup, nefler hizasında yarım daire biçiminde çıkıntılıdır. Galeriye çıkış, naosta kuzeybatı köşede bulunan merdiven ile sağlanmıştır.

Nefleri sınırlayan ahşap taşıyıcılar arşitravla bağlanır. Arşitrav doğuda doğrudan, batıda ise galeride taşıyıcılar hizasındaki birer bodur dikmeye oturduktan sonra duvara bitişir. Sekizgen kesitli ahşap postamentler üzerinde bulunan ahşap taşıyıcıların gövdesi, sekizgen kesitli ve köşelerinde boyuna dışbükey silmelidir. Taşıyıcılar, stilize edilmiş Dor tipi başlıklıdır.

Balatkapı'daki Panagia Kilisesi'nin örtü sistemi ahşaptır. Orta nefin örtüsü basık tonoz, yan nefler ve narteksin örtüsü düz tavanıdır. Apsisin örtüsü içte yarım kubbedir.

Kilisenin naosa açılan tek girişi, batıda eksende nartekte bulunan, basık kemerli dikdörtgen açıklıktır. Kuzeyde eksenden batıya yakın konumda ve galeriye çıkış merdiveni başlangıcına açılan yuvarlak kemerli dikdörtgen açıklık, dışta iptal edilmiştir. Narteksin tek girişi, batıda eksende bulunan yuvarlak kemerli açıklıktır.

Yapının kuzey ve güneyinde, karşılıklı beşer pencere yer alır. Pencerele aynı hizada, eş aralıklı ve yuvarlak kemerli dikdörtgen açıklıklardır. Bunlardan, sıranın doğudan ilk penceresi daha küçük, diğerleri eş boyutludur.

Yapının doğu ve batısında üstte, orta nef hizasında, karşılıklı uç pencereden biri eksende ve büyük, ikisi yanlarda simetrik ve yarım kemerlidir. Eksendeki pencerelerden doğudaki basık kemerli, batıdaki dikdörtgendir. Batıda yan nefler hizasında, galeriye bakan birer yarım kemerli pencere de diğerleriyle eş boyutludur. Doğuda apsiste eksende, yuvarlak kemerli dikdörtgen bir pencere vardır. Batıda, naosa açılan eksendeki girişe yanlarda simetrik, basık kemerli birer pencere ile nartekse açılan eksendeki girişe yanlarda simetrik, yuvarlak kemerli birer büyük pencere bulunur.

Naosta yan neflerin doğusunda, apsise yanlarda simetrik, eş büyüklükte birer niş yer alır. Kuzeydeki nişin iki yanında, güneydeki nişin ise kuzey yanında daha küçük birer niş vardır. Kuzeydeki nişin güney yanında yer alan niş yarım yuvarlak olup, altında kare bir niş bulunur. Bemanın kuzeyindeki bir niş, bunlarla eş büyüklükte ve yarım yuvarlaktır. Nişler aynı hizadadır.

Balatkapı'daki Panagia Kilisesi'nde, naosun doğusunda üç nefi kapsayan ahşap ikonostasis, oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel ve geometrik motiflerle bezelidir. İkonostasiste alttaki büyük çerçevelerde soldan sırayla, Hagios Athanasios, Koimesis, Meryem ve

Çocuk İsa, İsa, İoannes Prodromos, Hagios Menas ikonaları, üstteki küçük çerçevelerde İncil'den bayram sahneleri yer alır.

Naosta, kuzeydeki sıranın doğudan ikinci taşıyıcısına oturan ahşap ambonun yüzlerinde, İncil Yazarları'nın tasvirleri bulunur. Güneydeki sıranın doğudan ikinci taşıyıcısı önünde yer alan ahşap despot koltuğu, ikonostasis ile benzer bezemelidir. Arşitrav üzerinde, taşıyıcılar hizasındaki küçük madalyonlarda Havarilere ait tasvirler görülür. Kilisede bulunan tasvirlerin malzemesi yağlıboya-
dır. Schneider (1967: 43)'e göre, bu kilisede mükemmel bir "Panagia Hançerli" resmi korunmaktadır.

Balatkapı Taksarkhes Kilisesi, kuzey cephe.

BALATKAPI TAKSİARKHES KİLİSESİ

Ἀρχάγγελος Μιχαήλ Μπαλατᾶ
 Arkhaggelos Mikhael Balata
 Ταξιάρχης
 Taksarkhes
 Balat, Aya Strati
 Pammegiston Taksarkhon

Tryphon, 2
 Paterakis, 8
 Patrikhane Listesi
 Yerel

KONUM

Balat, Ayan Caddesi No: 25.

Balatkapı semtinde, Ayan Caddesi üzerindedir.

2 Nisan 1991, 1 Haziran 1991

TARİHÇE

Balatkapı'daki Taksarkhes Kilisesi, 1583 tarihli Tryphon Listesi ve 1604 tarihli Paterakis Listesi'nde yer almaktadır (Kerameus 1904: 129, 120).

Kerameus (1904: 124), kilisenin yer aldığı semti, günümüzde de aynı adla mevcut bulunan ayazmasından hareketle "Zuro Petra" olarak tanımlar. Kilise, Hypselantes (1870: 327)'in verdiği bilgiye

göre, 1730 yılında Balatkapı bölgesinde çıkan yangında tahrip olmuştur.

Balatkapı'daki Taksiarkhes Kilisesi, kitabesine göre, Patrik I. Konstantios döneminde (1830-1834) 17 Eylül 1833 tarihinde restore edilmiştir.

KİTABE

Batıda eksendeki giriş üstünde, beyaz mermerden, enlemesine dikdörtgen kitabe yer alır. İnce silmelerle üç eşit bölüme ayrılmış kitabenin orta bölümünde, Hagios Stratos'un resmi vardır. Bunun iki yanında bulunan kazıma tekniğindeki oniki satırlık Yunanca metin, büyük harftir. Harfler boyalıdır.

Boyut: 150x60 cm.

Harf yüksekliği: 4 cm.

Kitabe metni:

ΑΓΙΟΣ ΑΓΙΟΣ ΑΓΙΟΣ
ΤΩΝ ΠΑΜΜΕΓΙΣΤΩΝ
ΜΕΛΨΟΝ ΧΕΙΛΕΙ ΠΗΛΙΝΩ
ΑΝΕΚΑΙΝΙΣΘΗ ΕΠΙ ΤΗΣ
ΝΥΤΗΘΙ ΕΚΒΑΛΩΝ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΥ ΤΟΥ Α
ΑΧΘΟΣ ΑΜΠΛΑΚΗΜΑΤΩΝ
ΗΛΥΘΕ ΦΡΑΣΟΝ
μηνός Σεπτεμβρίου τῇ ιζ
ΒΟΥΛΗΣΕΙ ΠΡΟΑΝΑΡΧΟΥ
ΣΩΤΗΡΙΑ ΒΡΟΤΟΙΣ
ΕΝ ΦΩΝΗ ΑΡΧΑΓΓΕΛΟΥ

ΘΑΡΡΟΝ ΙΘΙ ΕΝΥΛΕ
Ο ΙΕΡΟΣ ΟΥΤΟΣ ΝΑΟΣ
ΕΙΣ ΤΕΜΕΝΟΣ ΑΥΛΩΝ
ΤΑΞΙΑΡΧΩΝ
ΕΚ ΡΟΜΦΑΙΑΣ ΦΛΟΓΙ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΑΣ
ΡΥΠΟΝ ΚΕΚΑΘΑΡΜΕΝΟΣ
ΟΥΡΑΝΙΩΝ ΤΑΞΙΑΡΧΟΙ
εν ἔτει σωτηρίῳ αὐλῇ
ΜΙΧΑΗΛ ΓΑΒΡΙΗΛ ΤΕ
ΦΡΟΥΡΟΙ ΠΙΣΤΩΝ ΠΕΛΟΥΣΙ
ΠΑΛΑΤΑ ΕΝΟΡΙΗΣ

Nüos, batısından.

Türkçesi:

"Korkma, gel ey maddeli varlık, maddesizlerin bu tapınağına. Kılıcın ateşiyle kirlerden arınmıştır o. Göksellerin başları, Balata cemaati inananlarının bekçileri Mikhael ve Gabriel buradadırlar.

Çamurdan dudaklarınla öv Tanrıyı, günahların yükünü çekip at. Başmeleğin sesi olarak yol göstermeye geldi, ezeli olanın iradesiyle, ölümlülerin kurtuluşu için.

Yüce başmeleklerin, Pammegist Taksiarkh'ların [Mikhael ile Gabriel'in] bu kutsal kilisesi I. Konstantios'un patrikliği sırasında restore edildi, 17 Eylül 1833"

(İ.Kuçuradi)

YAYINLAR

Ayverdi 1958: D 6;

Hammer 1822: 456;

Hemerologion 1905: 210-211;

Hypselantes 1870: 684;

Kerameus 1904: 120, 124-125, 129, 138;

Koçu 1961: 1588.

TASVİR

Balatkapı'daki Taksiarkhes Kilisesi, yüksek duvarlar ve konutlarla çevrili geniş bir avlunun güneybatısında yer alır. Avlunun doğu ve kuzeydoğusunda evler, kuzeyinde ise günümüzde kullanılmayan Balat Özel Rum Okulu bulunur. Avluda kuzeyde Mikhael -Zoloho Petra- Ayazması vardır. Hagios Nikolaos Ayazması ise kiliseye doğusunda bitişiktir. Kilise'ye kuzeyinde bitişik çan kulesi eksenden batıya yakın olup kütesel gövdesi kare kesitlidir.

Kilise doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Dıştan boyu 21.60 m, eni 14.50 m, yüksekliği yaklaşık 9 m. dir. Doğuda eksende, dışta yarım yuvarlak apsis çıkıntı yapar. Yapı iki yüzlü kırma çatı ile örtülüdür. Apsisin örtüsü yarım konik çatıdır. Kilisenin batısında, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı narteks yer alır. Mimari özellikleri, malzeme ve yapım tekniğinden, sonradan inşa edildiği anlaşılan ahşap narteks, dışta tek yüzlü çatı, içte düz tavan ile örtülüdür.

Dışta tamamen sıvanmış olan yapıyı saçak altında, üstü sıvalı iki düz silme dolanır. Cephelerde yer yer devşirme malzeme görülür. Çan kulesi tuğla ile örülmüştür.

Yapı bazilikal plan tipindedir. Üç nefli naos, doğusunda orta nef hizasında, içte yarım yuvarlak apsis ile sınırlanır. Nef ayrımı, altışar sütunlu sıralar ile sağlanmıştır. Naosun doğu duvarı ile ilk sütunlar arasındaki hizada belirlenen bema, neflerden bir basamak yüksektir.

Naosta batıdaki son sütunlara oturan galeri, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olup, yan nefler üstünde kare biçiminde çıkıntı yapar. Galeriyeye çıkış, kuzeyde yapıya bitişik olan çan kulesi içindeki ahşap merdiven ile sağlanmıştır.

Naosta nefleri sınırlayan sütunlar arşitravla bağlanır. Arşitrav doğuda duvardaki konsola, batıda doğrudan duvara oturur. Kare altlıklar üzerindeki sütunlar stilize edilmiş Dor tipi başlıklıdır. Yeşil renkte boyalı sütun gövdeleri ahşap üzerine alçı kaplama, başlıklar kartonpiyer tekniğinde yapılmıştır.

Balatkapı'daki Taksiarkhes Kilisesi'nin örtü sistemi ahşaptır. Orta nefin örtüsü basık tonoz, yan neflerin örtüsü düz tavadır. Apsisin örtüsü içte yarım kubbedir.

Kilisenin naosa açılan üç girişi batıdadır. Biri eksende ve büyük, ikisi yanlarda simetrik olan girişler, nefler hizasında ve yuvarlak kemerli dikdörtgen açıklıklardır. Kuzeyde çan kulesi içindeki geçiş mekanında, naosa açılan dikdörtgen bir giriş vardır.

Yapının kuzey ve güneyinde karşılıklı beşer pencere vardır.

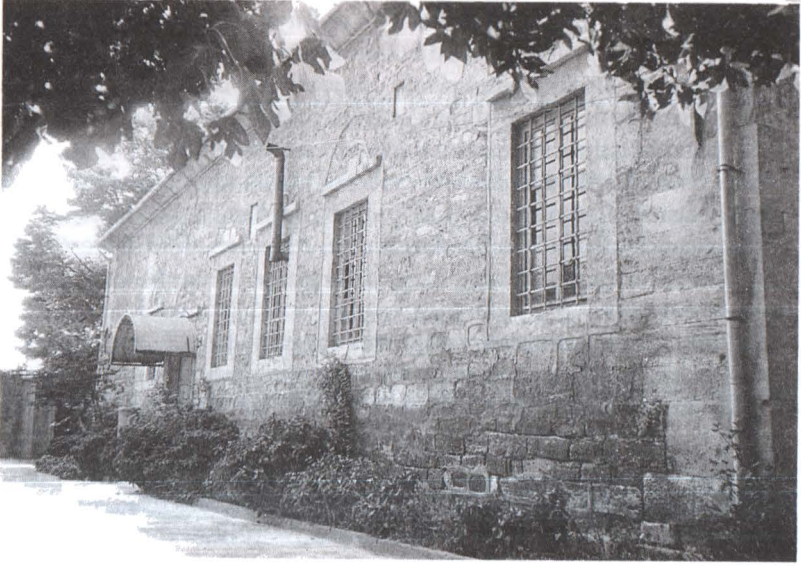
Pencereler aynı hizada, eş aralıklı ve eş büyüklükte olup, yuvarlak kemerli dikdörtgen açıklıklardır. Güney sıranın doğusundaki pencere, üstte ve küçük, batısındaki pencere ise dıştan örülmüştür. Pencere sıralarını batıya doğru izleyen, altta ikişer basık kemerli, üstte galeriye bakan birer kare pencere karşılıklıdır.

Yapının doğu ve batısında orta nef hizasında üstte, eksendeki büyük, yandakiler simetrik üçer pencere vardır. Batıdakiler ve doğuda eksendeki pencere basık kemerli, diğerleri dikdörtgen açıklıklardır. Kilisenin batısında, eksendeki giriş yanlarda simetrik iki pencere, aynı hizada, eş boyutlu ve yuvarlak kemerlidir. Apsiste eksendeki bir pencere içten örülerek kapatılmıştır.

Naosta apsisin iki yanında, kuzey nefin doğusunda üç, güney nefin doğusunda bir niş vardır. Nişler aynı hizada ve yuvarlak kemerli olup, kuzey nef hizasındakiler eş boyutlu, güney nef hizasındaki daha küçüktür.

Balatkapı'daki Taksarkhes Kilisesi'nde, naosun doğusunda üç nefi kapsayan ahşap ikonostasis, oyma ve aplikasyon tekniğinde geometrik ve bitkisel motiflerle bezelidir. İkonostasiste alttaki büyük çerçevelerde soldan sırayla; Hagios Spyridon, Hagios Nikolaos, Mikhael, Meryem ve Çocuk İsa, İsa, İoannes Prodromos, Hagios Kharalampos, Hagios Menas tasvirleri, üstteki küçük çerçevelerde İncil'den bayram sahneleri, üçgen alınlıkta ise "Son Akşam Yemeği" tasviri yer alır. "Meryem ve Çocuk İsa" ikonası 1834, Hagios Nikolaos ikonası 1910 tarihlidir. Mikhael ve Hagios Nikolaos ikonaları, kabartma tekniğinde gümüş kaplanmış. İkonostasisin yanında, güney duvarda 1795 tarihli Prophetes Elias ikonası görülür.

Naosta, kuzeydeki taşıyıcı sıranın doğudan dördüncü sütununa oturan ahşap ambon ve güneydeki sıranın doğudan ikinci sütununu önündeki despot koltuğu, oyma ve aplikasyon tekniğinde geometrik motiflerle bezelidir. Ambon yüzlerinde İsa ve İncil Yazarları, arşitravda sütunlar hizasındaki madalyonlarda Havariler, orta nef örtüsündeki madalyonda "Pantokrator İsa" tasviri görülür. Kilsede bulunan tasvirlerin malzemesi yağlıboya.

Belgradkapi Panagia Kilisesi, güneycephe-doğusundan.

BELGRADKAPI PANAGİA KİLİSESİ

“Αγία Παρασκευή, Μπελη-μαχαλετᾱ

Hagia Paraskeve Beli-makhaleta

Παναγία Πελιγραδίου

Panagia Peligradiou

Παναγία Μπελγράτ

Panagia, Belgrat

Belgradkapi, Panayia Kilisesi

Belgrad Kilisesi

Tryphon, 33

Paterakis, 32

Smith, 8

Patrikhane Listesi

Yerel

KONUM

Belgradkapi, Hacı Hamza Mektebi Sokak No: 63.

Belgradkapi'da Hacı Hamza Mektebi Sokağındadır.

15 Şubat 1991, 3 Haziran 1991.

TARİHÇE

Belgradkapi Panagia Kilisesi, 1521 yılında Belgrad'dan getirilen Hristiyanların buraya yerleştirilmesi nedeniyle bu adla anılan semtte bulunmaktadır (Schneider 1967: 46). Keramus (1904: 121)'a göre kilise, Belgrad'ın Osmanlı İmparatorluğu topraklarına katılmasından sonra bu kentten İstanbul'a getirilen esirler tarafından

1523 yılında inşa edilmiştir.

Hristiyan göçmenlerin Belgrad'dan gelirken beraberlerinde getirdikleri, Azize Paraskeve'nin rölikleri ve ikonası kilisede saklandığı için, yapı inşa edildiği yıllarda "Hagia Paraskeve Kilisesi" olarak anılmıştır (Keramus 1904: 121).

Kilisede bulunan rölikler, Patrik I. İeremios (1520-1545) tarafından 1539 yılında satın alınarak, o dönemde Patrikhane olarak kullanılan Pammakaristos Manastırı'na taşınmıştır. (Kerameus 1904: 121). Azize Paraskevi'ye ait röliklerin taşınmasının ardından, Meryem'in doğumuna ithaf edilen kilise, "Panagia" adını almış, bulunduğu semt nedeniyle "Belgrad Kilisesi" olarak da anılmıştır.

Belgradkapı'daki Panagia Kilisesi, 1583 yılında Tryphon, 1604 yılında Paterakis, 1669 yılında Smith Listelerinde yer alır (Kerameus 1904: 129, 120, 126). Kilise, onyedinci yüzyılın ikinci yarısında Du Cange (1729: 162) tarafından belirtilen yapılar arasında onyedinci sırada "Theotokos Coubule" adıyla kaydedilmiştir (Kerameus 1904: 127).

Onsekizinci yüzyılın sonunda Balatlı S. Hovannesyan, kiliseyi "Belgrad Mahallesi denilen yerde Aya Panaia" olarak tanımlar (İnciciyan 1956: 134).

Kilisede bulunan ikonalar konusunda açıklama yapan Deroko (1953:222), tarihlerinin kazanmış olmasına rağmen ikonaların birinde "H. Nikolaos" adının ve "1539" tarihinin okunabildiğini belirtir. Belgrad'dan getirildiği ve ondördüncü yüzyıla ait olduğu var sayılan "Meryem İkonası"nın, onbirinci yüzyıla tarihlenen bir Meryem İkonası'ndan kopye edildiği ve günümüzde kilisede bulunmadığı kaydedilmektedir.

Belgradkapı'daki Panagia Kilisesi'nin kitabesi, 1837 tarihlidir.

KİTABE

Kilisenin güney cephesinde, üstte eksende, dikine dikkörtgen, beyaz mermerden 1837 tarihli kitabe yer alır. Üst kısmında alçak kabartma tekniğinde haç motifi bulunan kitabenin, kazıma tekniğindeki dört satırlık metni Sırpça ve büyük harftir.

Boyut: 55x33 cm.

Harf yüksekliği: 4 cm.

Kitabe metni okunamamıştır.

YAYINLAR:

Ayverdi 1958: E 2;

Deroko 1953: 222;

Du Cange 1729: 162;

Eyice 1967: 1214/82;
 Gedeon 1893: 40;
 Grosvenor 1899: 602;
 Hammer 1822: 459;
 Hemerologion 1905: 210;
 Hotz 1971: 110;
 İnciciyan 1956: 134;
 Kerameus 1904: 120, 121, 126;
 Müller-Wiener 1977: 291, 127, 129, Ab. 332;
 Schneider 1967: 46;
 Ülgen 1939: 33.

TASVİR

Belgradkapı'daki Panagia Kilisesi, yüksek duvarlarla çevrili bir avluda yer alır. Kilise ile aynı adı taşıyan ayazma avlunun güneyindedir. Avlunun batı ve güneybatısında yönetim birimleri, doğusunda kilise görevlisinin evi bulunur.

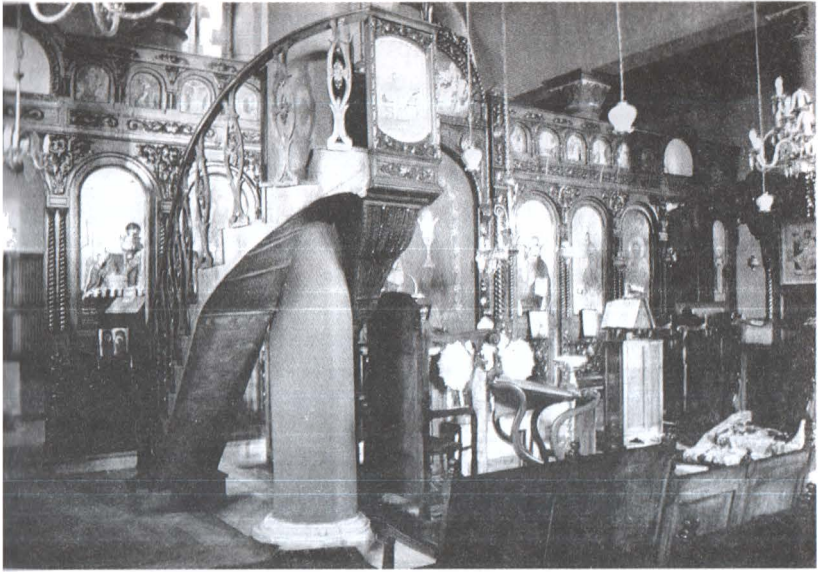
Kilise doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Dıştan boyu 24.40 m, eni 14.10 m, yüksekliği yaklaşık 10 m. dir. Doğuda eksende, dışta yarım yuvarlak apsis çıkıntı yapar. Yapı iki yüzlü kırma çatı ile örtülüdür. Apsisin örtüsü yarım konik çatıdır.

Yapı; doğu, batı ve kuzeyinin üst bölümleri ile düzgün kesme taş, güneyinde ve alt bölümlerde kaba yonu taş ile inşa edilmiştir. Cephelerde yer yer devşirme malzeme görülür. Açıklıkların kemer ve kemer alınlıkları taş ile örülüdür. Güney cephede, derz araları kalın olup, pembeye yakın kirli beyaz renkte ve tuğla kırıntıları içeren yumuşak harç kullanılmıştır. Kuzey, güney ve batı cephelerde derz araları tuğla tozu, tuğla kırıntıları ve kum harcı ile sıvanarak, tuğla izlenimi yaratılmıştır. Yapıyı, saçak altında bir sıra iç bükey silme ile zemin hizasında taştan bir düz silme dolandır. Apsiste, saçak altında iki düz silme arasında bir dış bükey silme görülür.

Yapı bazikal plan tipindedir. Üç nefli naos, doğusunda orta nef hizasında içte derin ve yarım yuvarlak apsis, batısında kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı narteks ile sınırlıdır. Naosta nef ayrımı dörder sütunlu sıralar ile sağlanmış. Yan nefler, orta neften bir basamak yüksektir.

Naosun doğusunda, ilk sütunlar hizasında belirlenen bema, yan neflerden bir, orta neften iki basamak yüksektir. Batıda narteks üzerinde yer alan galeri, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Galeriyeye çıkış, narteksin güneyinde bulunan merdiven ile sağlanmıştır.

Naosta nefleri sınırlandıran sütunlar kirişle bağlanır. Kirişler, do-

Naosun doğusunda, ikonastasis ve ambon.

ğuda doğrudan, batıda ise sütunlar hizasında galeride yer alan iki bodur sütuna oturduktan sonra duvara bitişir. Sekizgen mermer altlıklar üzerindeki sütunların gövdeleri, porfir taklidi yeşil renkte boyalıdır. Sütunların kübik başlıkları kartonpiyer tekniğinde yapılmıştır.

Belgradkapı'daki Panagia Kilisesi'nin örtü sistemi betondur. Orta nef ve yan neflerin örtüsü beşik tonoz, narteksin örtüsü düz tavadır. Apsisin örtüsü içte yarım kubbedir.

Kilisenin naosa açılan beş girişi vardır. Batıda nartekste, biri eksende ikisi yanlarda simetrik ve nefler hizasında bulunan üç giriş, eş boyutlu ve dikdörtgen açıklıktır. Kuzey ve güneyde, eksen-den batıya yakın karşılıklı birer giriş, eşboyutlu ve yuvarlak kemerli dikdörtgen açıklıktır. Nartekse açılan iki giriş, batıda ve kuzeyde eksende yer alır. Bu girişler, eş boyutlu ve yuvarlak kemerli dikdörtgen açıklıklardır. Narteksin kuzeyinde girişin karşısında güneydeki bir giriş, içte ve dışta örülerek kapatılmıştır.

Yapının doğu ve batısında, üstte orta nef hizasında üç, yan nefler hizasında birer karşılıklı pencere bulunur. Orta nef hizasındaki pencerelerin biri eksende, ikisi yanlarda simetriktir. Doğuda apsiste eksende küçük bir pencere ile batıda eksendeki narteks girişine yanlarda simetrik, aynı hizada ve eş boyutlu birer pencere vardır. Yapının pencereleri yuvarlak kemerli dikdörtgen açıklıklardır.

Naosta; apsiste, biri eksende ikisi yanlarda simetrik eş boyutlu üç niş, yan neflerin doğusunda apsisde simetrik eş boyutlu ikişer niş yer alır. Bemanın kuzey ve güneyinde karşılıklı ve eş boyutlu ikişer niş vardır. Nişler yarım yuvarlaktır. Apsisteki nişler zemine yakın, diğerleri aynı hizada, bemanın kuzey ve güneyindekiler daha küçüktür.

Belgradkapı'daki Panagia Kilisesi'nde, naosun doğusunda üç nefi kapsayan ahşap ikonostasis, oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel motiflerle bezelidir. İkonostasiste, alttaki yuvarlak kemerli büyük çerçevelerde soldan sırayla; Hagios Nektarios, Hagios Evangelismos, Meryem'in Doğumu, Meryem ve Çocuk İsa, İsa, İoannes Prodromos, Hagios Nikolaos, Hagios İoannes tasvirleri ile üstteki küçük çerçevelerde İncil'den bayram sahneleri yer alır. Bunlardan Hagios Nektarios ve Hagios İoannes 1966 tarihlidir.

Naosta, kuzeydeki taşıyıcı sıranın doğudan ikinci sütununa oturan ahşap ambon ve karşısında yer alan ahşap despot koltuğu, oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel motiflerle bezelidir. Ambon yüzlerinde İncil Yazarları, orta nefin tonozu ortasındaki madalyonda "Pantokrator İsa" tasvirleri görülür. Kilisedeki tasvirlerin malzemesi yağlıboyadır. Pencerelede renkli cam kullanılarak haç motifi oluşturulmuştur.

Edirnekapi Hagios Georgios Kilisesi, Batı cephe - güneyinden.

EDİRNEKAPI HAGIOS GEORGİOS KİLİSESİ

"Αγιος Γεώργιος Ἐτρινέ Καπῆ	
Hagios Georgios, Etrine Kapı	Tryphon, 4
"Αγιος Γεώργιος Ἀδριανουπόλεως	
Hagios Georgios Adrianoupoleos	Paterakis, 2
"Αγιος Γεώργιος Ἀδριανουπόλεως	
Hagios Georgios Adrianoupoleos	Smith, 12
Edirnekapi, Aya Yorgi	Patrikhane Listesi
Hızır İlyas Kilisesi	Yerel

KONUM

Edirnekapi, Hoca Çakır Caddesi No: 8.

Edirnekapi'da Mihrimah Sultan Camii karşısında, doğuda Vaziz Sokak, batıda Hoca Çakır Caddesi, kuzeyde Kariye Yağhanesi Sokak, güneyde Ali Kuşçu Sokak ile çevrelenmiştir.

19 Şubat 1991, 1 Haziran 1991

TARİHÇE

Edirnekapi'daki Hagios Georgios Kilisesi'nin Bizans İmparatoru V. Konstantinos (741-775) tarafından yıkıldığı, ancak sonra-

dan yeniden inşa ettirmesi için zorlandığı rivayet edilir (Janin 1934: 167). Janin (1969: 77)'e göre, kilisenin varlığı dokuzuncu yüzyıldan sonra kesin olarak bilinmektedir.

Hagia Sophia Kütüphanesi'ne ait bir İncil'in 1438 yılında Hagios Georgios Kilisesi'ne taşındığını belirten Janin (1969: 77), kilisenin İstanbul'un Osmanlı Devleti tarafından fethedildiği tarihe kadar ayakta kaldığını kaydeder. Patrik I. Konstantios (1830-1834)'a dayanan Janin (1934: 167) ve Schneider (1967: 40)'e göre kilise, 1556 yılında ilk yerinde Mihrimah Sultan Camii'nin yapılması üzerine, günümüzdeki yerine taşınmıştır.

Hagios Georgios Kilisesi, 1583 yılında Tryphon, 1604 yılında Paterakis, 1669 yılında Thomas Smith listelerinde yer almaktadır (Kerameus 1904: 129, 120, 126). Kilise, onyedinci yüzyılın ikinci yarısında Du Cange (1729: 162) tarafından belirtilen yapılar arasında yedinci sırada, "Hagios Georgios Platea d'Oignon" adıyla kayıtlıdır (Kerameus 1904: 127).

Edirnekapi'daki Hagios Georgios Kilisesi, bir numaralı kitabesine göre Ocak 1726'da restore edilmiştir.

İstanbul Kadısı Mehmet Raşit'e yazılan 1730 tarihli hükümde, Kilisenin yeniden inşası belirtilir. Yanmış durumda olduğu açıklanan oniki kilise ile birlikte kaydedilen yapı "Hızır İlyas" adıyla, "Edirne Kapısı'nda Ali Paşayı Atik Mahallesi"nde konumlandırılmıştır (A. Refik 1988 c: 118).

Onsekizinci yüzyılın ikinci yarısında, Edirnekapi Bölgesi'nde okulu olan kiliselerin listesini hazırlayan Patrik Samuel (1763-1768), 1764 yılında yapıyı "Georgios Edirnekapi" adıyla, bu listenin dördüncü sırasında gösterir (Kerameus 1904: 127). Yüzyılın sonunda ise Balatlı S. Hovannesyan, "Ayios Yorgios" olarak adlandırdığı kiliseyi, Edirnekapi surunun karşısında tarif eder (İnciciyan 1956: 134).

İstanbul Ansiklopedisi'ne göre, tarihi bilinmeyen bir yangın sırasında kilise harap olmuş, yerinde bugünkü yapı inşa edilmiştir (Koçu 1961: 1592).

Edirnekapi'daki Hagios Georgios Kilisesi, iki numaralı kitabesine göre; Patrik Altıncı Gregorios (1835-1840) zamanında 13 Eylül 1836 tarihinde temelden ve yeniden inşa edilmiştir. Kilisenin mimarı Hacı Nikolaos'tur. Yapıda bulunan üç ve dört numaralı kitabeler de 1836 tarihlidir.

KİTABE

1. Kuzey cephenin batı ucunda, dikine dikdörtgen, beyaz granit taşından kitabe yer alır. Kitabenin kazıma tekniğindeki onbir satırlık Yunanca metni, büyük harftir.

Boyut: 65x52 cm.

Harf yüksekliği: 2 cm.

Kitabe metni:

ΤΟ ΣΤΕΡΕΩΜΑ ΤΩΝ ΕΠΙ ΣΟΙ
ΠΕΠΟΙΘΟΤΩΝ ΣΤΕΡΕΩΣΟΝ
ΚΥΡΙΕ ΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΝ
ΥΝ ΕΚΤΗΣΩΤΟ ΤΙΜΙΩ ΣΟΥΑΙΜΑΤΙ
ΑΝΑΚΑΙΝΥΣΘΥ Ο ΠΑΝΣΕ
ΒΑΣΜΥΟΣ ΝΑΟΣ ΕΝ ΕΤΗ
ΣΩΤΗΡΙΟΝ ΑΨΚΣΤ
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ ΜΗΝΟΣ ΥΣ
ΣΩΤΗΡΙΑΝ ΤΩΝ ΕΝΟΡΙΤΩΝ ΚΕΠΙ
ΤΡΟΠΩΝ ΔΕΗΣΗΣ ΤΟΥ ΔΟΥΛΟΥ ΤΟΥ Θ[ΕΟΥ]Υ
ΜΠΑΛΗ ΕΞΕΡ ΤΖΗ.

Türkçesi:

"Tanrım, sana inananların dayanağını dayanıklı kıl, senin kutsal kanınla kurulmuş kiliseyi. Bu kutsal kilise Ocak 1726'da restore edildi, cemaat ve mütevellî heyeti mensuplarının kurtuluşu için. Tanrı'nın kulu Bali Ekserci'nin yakarışı."

(İ. Kuçuradi)

2. Batıda eksendeki girişin üstünde, enlemesine dikdörtgen, beyaz mermerden, yapım kitabesi yer alır. Kitabenin kazıma tekniğindeki onüç satırlık Yunanca metni, büyük harftir. Harfler boyalıdır.

Boyut: 174x82 cm.

Harf yüksekliği: 2.5 cm.

Batıda eksendeki girişin üstünde
3 nolu kitabe.

Kitabe metni:

ΘΕΕ ΘΕΩΝ ΣΤΕΡΕΩΣΟΝ ΝΑΟΝ ΤΟΥ ΑΘΛΟΦΟΡΟΥ
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΡΙΣΜΑΚΑΡΟΣ ΟΝΤΩΣ ΤΡΟΠΑΙΟΦΟΡΟΥ
ΔΙΑ ΤΕ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΠΙΣΤΩΝ ΕΚ ΒΑΘΡΩΝ ΑΝΗΓΕΡΘΗ,
ΟΤΕ ΕΙΣ ΒΑΣΙΛΕΥΟΥΣΑΝ ΛΑΜΠΡΟΣ ΦΩΣΤΗΡ ΕΤΕΘΗ
ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΘΑΥΜΑΣΤΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΩΝ ΑΚΡΟΤΗΣ,
ΑΡΧΙΕΡΕΩΝ ΚΑΛΛΟΝΗ ΚΑΙ ΤΙ ΕΙΠΩ ΕΝ ΠΡΩΤΟΙΣ,
ΟΜΩΣ ΔΕ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΩΤΙΣΤΟΙ ΤΑΥΤΗΣ ΤΗΣ ΕΝΟΡΙΑΣ,
ΖΗΛΩ ΘΕΙΩ ΚΙΝΟΥΜΕΝΟΙ ΜΕΤΕΙΧΟΝ ΠΡΟΘΥΜΙΑΣ
ΜΕΘ ΩΝ ΚΑΙ Ο ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΩΣΑΥΤΩΣ,
ΩΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ ΕΜΠΕΙΡΟΣ ΑΠΕΔΕΙΞΕΝ ΕΜΠΡΑΚΤΩΣ
ΤΟΥΤΟΙΣ ΟΥΝ ΠΑΝΤΟΔΥΝΑΜΕ ΔΩΡΗΣΑΙ ΤΗΝ ΥΓΕΙΑΝ,
ΚΑΙ ΠΑΛΙΝ ΜΕΤΑ ΘΑΝΑΤΟΝ ΤΗΝ ΑΝΩ ΒΑΣΙΛΕΙΑΝ
ΕΝ ΕΤΕΙ ΣΩΤΗΡΙΩ Α Ω Λ Σ Τ Η ΙΓ ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ

Türkçesi:

"Tanrıların tanrısı, gerçekten muzaffer olan çilekeş kutlu Georgios'un kilisesini dayanıklı kıl. İnananların katkısıyla temelden inşa edildi, Başkent'e pırıl pırıl parlayan bir yıldız konduğu sırada, eşsiz

İlütida ekseneki girişin üstünde
4 nolu kitabe.

Gregorios, patriklerin en yücesi, başrahiplerin en güzeli, başka ne diyeyim... Bu cemaatin ileri gelenleri de tanrısal bir coşkuyla bu işe katıldılar, bunlarla birlikte Hacı Nikolaos da katıldı ve deneyimli bir mimar olduğunu fiilen kanıtladı. Bunlara, ey herşeye kadir olan sen, sağlık bağışla, ölümden sonra da göklerin krallığını. 13 Eylül 1836"

(İ. Kuçuradi)

3. İki numaralı kitabenin sağında, dikine dikdörtgen, beyaz mermerden, 1836 tarihli kitabe yer alır. Kitabenin üst kısmında, çöktürme tekniğinde "Çarmıhta İsa" figürü bulunur. Kitabenin alt bölümünde yer alan kazıma tekniğindeki dört satırlık Yunanca metin, büyük harftir. Harfler boyalıdır.

Boyut: 105x78 cm.

Harf yüksekliği: 3.5 cm.

Kitabe metni:

ΙΟΑΝΝΟΥ ΝΙΚΟΛ
ΣΚΟΥΡΟΠΟΥΛΟ ΑΠΟ ΧΟ
ΡΙΟΝ ΛΟΥΒΡΙ ΣΙΣΑΝ
ΙΟΥ ΑΠΑΡΧΗΣ : 1836

Türkçesi:

"Sisanion bölgesi, Louvri köyünden İoannes Nikolaos Skouropoulos. 1836"

(İ. Kuçuradi)

4. İki numaralı kitabenin solunda, dikine dikdörtgen, beyaz mermerden, 1836 tarihli kitabe yer alır. Kitabede, kabartma tekniğinde Hagios Georgios figürü vardır. Figürün üstündeki bir satırda Aziz'in adı yazılıdır. Figürün altında, kabartma tekniğindeki üç satırlık Yunanca metin, büyük harftir. Harfler boyalıdır.

Boyut: 105x78 cm.

Harf yüksekliği: 3 cm.

Kitabe metni:

Ο ΑΓΗΟΣ ΓΕΩΡΓΗΟΣ

ΤΟΝ ΠΡΟΤΟΝ ΜΑΣΤΟΡΙΝ ΧΑΤΖΙ ΚΙ
ΡΟΝ ΤΟΥ ΣΤΕΡΓΙΟΥ ΑΠΟ ΧΟΡΗΟΝ ΛΟΥΒΡΙΝΩΑ
ΝΟΥ ΤΟΥΚΟΣΤΑ ΑΠΑΡΧΙΑΣ ΣΙΣΑΝΙΟΥ 1836

Türkçesi:

"Sisanion bölgesi Louvri köyünden Başusta Stergios oğlu Hacı Kiros, Kocaoğlu İoannis. 1836"

(İ. Kuçuradi)

5. Kuzeyde depo olarak kullanılan mekanın camında 1886 tarihli kırık bir taş levha yer alır. Boyutu 72x35 cm. olan levhanın üst kısmında, kabartma tekniğinde "Çarmıhta İsa" tasviri vardır. Levhanın alt bölümünde, kazıma tekniğinde, büyük harf ve "KOS-MAS" sözcüğüyle başlayan, iki satırlık Yunanca yazı okunamamıştır. Harflerin yüksekliği 3 cm. dir.

YAYINLAR

A. Refik 1988 c: 118;

Ayverdi 1958: D 6,

Du Cange 1729: 162;

Eyice 1967: 121-182;

Hemerologion 1905: 204;

Hotz 1971: 62;

İnciciyan 1956: 134;

Janin 1934: 164-167;

Janin 1969: 77-78;

Kayra 1990: 82, D 6;

Kenderos 1982: 3;

Kerameus 1904: 120, 126, 127, 129;
Koçu 1961: 1592;
Mamboury 1951: 350;
Müller-Wiener 1977: 290 Ab. 330;
Schneider 1967: 39, 40;
Tsangadas 1980: 20;
Ülgen 1939: 31.

TASVİR

Edirnekapı'daki Hagios Georgios Kilisesi, yüksek duvarlarla çevrili geniş bir avlunun batısında yer alır. Avlunun kuzeyinde yönetim birimleri ve kilise görevlilerinin evleri, doğusunda günümüzde kullanılmayan okul binası bulunur.

Kiliseye, batısında eksendeki giriş mekanı, kuzey ve güney cephelerinin doğusunda ise birer mekan bitişiktir. Kareye yakın planlı bu mekanlardan kuzeydeki sarnıç, güneydeki Hagios Basileios Ayazmasıdır. Kilisenin mimari özellikleri gözönüne alındığında, bu mekanların sonradan eklendiği anlaşılmaktadır.

Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı kilisenin batısı, kuzey ve güneyinde dışa çıkıntılıdır. Çıkıntılar, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Yapının dıştan boyu 26.50 m, eni 20.20 m, yüksekliği yaklaşık 11 m. dir. Doğuda eksende dışta yarım yuvarlak apsis çıkıntı yapar. Kiliseyi dışta örten iki yüzlü kırma çatı; batısında, çıkıntıları örten ters yöndeki çatılar ile bölünmüştür. Apsisin örtüsü yarım konik çatıdır.

Dışta sıvaları dökük olan yapı kaba yonu taş ve tuğla ile inşa edilmiş, köşelerde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Kuzey ve güney cephelerde tuğla sıvaları görülür. Yapıda derz araları kalın olup, kullanılan pembe renkli ve yumuşak harç, tuğla kırıntıları içerir. Cephelerde yer yer devşirme malzeme vardır. Doğu ve batıdaki pencerelerin kemerleri taş, kuzey ve güneydeki pencerelerin kemerleri tuğla ile örülüdür. Yapıyı saçak altında, taştan iki düz silme arasındaki bir dişbükey silme dolanmaktadır.

Yapı, bazilikal plan tipindedir. Üç nefli naos; doğusunda eksende içte yarım yuvarlak ve derin olmayan apsis, batısında kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı narteks ile sınırlanır. Naosta nef ayrımı, altışar sütunlu sıralar ile sağlanmıştır. Doğuda birinci sütunlar hizasında belirlenen bema, neflerden iki basamak yüksektir.

Naosun batısında narteks üzerindeki galeri, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Orta nef üzerinde yarım daire bi-

çiminde çıkıntı yapan galeri, yan nefler üstünde batıdan ikinci sütunlar hizasına kadar naosa uzanır. Galeriyeye çıkış, narteksin kuzeyindeki köşe mekanında bulunan, ahşap merdiven ile sağlanmıştır.

Naosta nefleri sınırlayan sütunlar basık kemerler ile bağlanır. Kemerler; doğu duvarda, naosa girinti yapan kademelere oturur, batıda ise son sütunlara oturduktan sonra arşitrav biçiminde duvara uzanır. Sütunlar, kübik postamentler üzerinde ve Dor tipi başlıklıdır. Porfir taklidi yeşil renge boyalı sütun gövdeleri ahşap üzerine alçı kaplama, başlıklar kartonpiyer tekniğinde yapılmıştır.

Edirnekapi'daki Hagios Georgios Kilisesi'nin örtü sistemi ahşaptır. Orta nefin örtüsü beşik tonoz, yan nefler ve narteksin örtüsü düz tavandır. Apsisin örtüsü içte yarım kubbedir.

Kilisenin naosa açılan üç girişinden biri batıda eksende nartekte, ikisi kuzey ve güneyde eksenden batıya yakın ve karşılıklıdır. Eş büyüklükte olan bu girişlerden batıdaki dikdörtgen, yandakiler yuvarlak kemerli açıklıklardır.

Nartekse açılan üç girişten biri batıda eksende, ikisi yanlardaki çıkıntıların doğusundadır. Bunlar eş boyutlu ve yuvarlak kemerli açıklıklardır. Naosun güneydoğusunda ayazmaya açılan bir giriş, içten örülerek kapatılmıştır.

Yapının kuzey ve güneyinde karşılıklı üç pencere vardır. Aynı hizada, eş aralıklı ve eş boyutlu olan pencereler, yuvarlak kemerli dikdörtgen açıklıklardır. Bunların doğu ve batısında bulunan birer dikdörtgen pencere üstte ve daha küçüktür. Bu cephelerin batısında bulunan çıkıntıların kuzey ve güneyinde de benzer özellikte birer pencere bulunur.

Yapının doğu ve batısında orta nef hizasında, üstte karşılıklı üç pencere yer alır. Bu pencerelerden biri eksende daha geniş ve basık kemerli, ikisi yanlarda simetrik ve yarım kemerlidir. Batıda; narteksin girişine yanlarda simetrik ikişer yuvarlak kemerli dikdörtgen pencere, naosun girişine yanlarda simetrik ikişer kare pencere vardır.

Naosta yan neflerin doğusunda, kuzeyde üç, güneyde iki niş bulunmaktadır. Aynı hizada, eş aralıklı ve yarım yuvarlak olan nişlerden ortadakiler daha büyüktür. Bemanın kuzeyinde yer alan küçük dikdörtgen bir niş, diğerleri ile aynı hizadadır.

Edirnekapi'daki Hagios Georgios Kilisesi'nde, naosun doğusunda üç nefi kapsayan ahşap ikonostasis; oyma ve kabartma tekniğinde, bitkisel ve geometrik motifler ile bezenmiştir.

İkonostasiste alttaki büyük çerçevelerde soldan sırayla; Hagios Georgios, Meryem ve Çocuk İsa, İsa, İoannes Prodromos tasvirleri

ile üstteki küçük çerçevelerde İncil'den bayram sahneleri yer alır. 1859 tarihli Meryem ve Çocuk İsa ve 1862 tarihli Hagios Georgios ikonaları kabartma tekniğinde gümüş ile kaplanmıştır.

Naosta, kuzeydeki taşıyıcı sıranın doğudan üçüncü sütununa oturan ahşap ambon ve karşısında yer alan ahşap despot koltuğu, oyma ve kabartma tekniğinde, bitkisel ve geometrik motifler ile bezelenmiştir.

Ambon yüzlerinde İsa ve İncil Yazarları, sütunları bağlayan kemerler arasındaki madalyonlarda Havariler, orta nef örtüsündeki madalyonda "Pantokrator İsa", apsiste İsa ve Havariler tasvirleri vardır. Neflerin örtüsünde ve kemerlerde, boyama tekniğinde geometrik motifler görülmektedir. Kilisedeki tasvirlerin malzemesi yağlıboyadır.

EĞRİKAPI PANAGIA KİLİSESİ

Κοίμησις Θεοτόκου, Ἐγρικαπῆ
Koimeseos Theotokou, Eğrikapı
Παναγία Ἐγρικαπῆ
Panagia Eğrikapı
Panayia Suda Kilisesi

Tryphon, 21

Smith, 15

Patrikhane Listesi

KONU

Eğrikapı, Tandır Sokak No: 3.

Ayvansaray ile Edirnekapı arasındadır. Batıda Eğrikapı Caddesi, kuzeyde Kandilli Türbe Sokak, güneyde Tandır Sokak ile çevrelenmiştir.

5 Nisan 1991, 4 Haziran 1991

TARİHÇE

Eğrikapı'daki Panagia Kilisesi'nin tarihini dokuzuncu yüzyılın başına kadar götüren Kerameus (1904: 133) tarihçi Teophanes'e dayanarak; İmparator I. Nikephoros'un (802-811) 810 yılında, kendisini öldürmek isteyen bir kişiyi deli diye buraya hapsedtiğini belirtir.

Kilise, 1583 yılına ait Tryphon Listesi'nde yer almaktadır (Kerameus 1904: 129).

Girit savaşı sırasında 1649 yılında, donanmaya kürekçi ve yardım toplanmasıyla ilgili olarak kilisenin de adı geçer. Bu konuda, Gedeon (1900: 21) ve Kudüs Patriği Dorotheos'un "Nomiki Sinagogis" adlı kitabını kaynak gösteren Dirimtekin (1953 c: 222), Panagia Suda Kilisesi'nde toplanan yardımın 13 Şubat 1683'de teslim edildiğine dair, Kudüs Manastır Kütüphanesi'ndeki 27 numaralı yazma eserde kayıt bulunduğunu belirtir.

Eğrikapı'daki Panagia Kilisesi, Boğdan Beyi'nin evi yakınında bulunan Nikita Kilisesi'nden de söz eden Thomas Smith'in, 1669 tarihli listesinde yer alır (Kerameus 1904: 126). Gedeon'a göre, Panagia Kilisesi Nikita Kilisesi'nin yerinde inşa edilmiştir (Kerameus: 1904: 134). Kilise, onyedinci yüzyılın ikinci yarısında Du Cange (1729: 162) tarafından belirtilen yapılar arasında onbirinci sırada, "Theotokos Egri Porta" adıyla kaydedilmiştir (Kerameus 1904: 127).

Kilise ile ilgili olarak, 1720 tarihli ve üzerinde; "Eflak Kapu kahyası Thano oğlu Yorgi, Halaskar Hazreti İsa'ya hediye ediyor." yazılı bir kitabeden söz eden Dirimtekin (1953 c: 222) bu konuda kaynak belirtmemiştir.

Edirnekapı Bölgesi'nde okulu olan kiliselerin bir listesini hazırlayan Patrik Samuel (1763-1768), 1764 yılında yapıyı "Panagia Eğrikapı" adıyla, bu listenin birinci sırasında göstermektedir (Kerameus 1904: 127). Onsekizinci yüzyılın sonunda Balatlı S. Hovanesyan Kiliseden söz eder (İnciciyan 1956: 133).

Eğrikapı'daki Panagia Kilisesi, bir numaralı kitabesine göre, Patrik Altıncı Kyrillos zamanında (1813-1818) 1 Ocak 1816 tarihinde yeniden inşa edilmiştir.

Yapının 1815 yılında inşa edildiğini öne süren Dirimtekin (1953: 115 no.lu dipnot), kilisede 1850 tarihli Sultan Mecid Fermanı'nın bulunduğunu belirtmekte, fakat bu bilgilere açıklık getirmektedir.

Kilisenin iki numaralı kitabesi, 1 Eylül 1851 tarihlidir. Hemerologion (1906: 203)'da, Kilise'nin 1851 yılında inşa edildiğine dair bir kitabenin ikonostasiste bulunduğu kaydedilir. Ancak söz konusu kitabe bugün mevcut değildir.

Eğrikapı'daki Panagia Kilisesi, üç numaralı kitabesine göre 1930 yılında, dört numaralı kitabesine göre 1946 yılında onarım görmüştür.

KİTABE

1. Batıda eksendeki girişin kuzey üst köşesinde, beyaz mermerden, dikine dikdörtgen kitabe yer alır. Kitabenin kazıma tekniğindeki yirmibir satırlık Yunanca metni, küçük harftir. Harfler boyalıdır.

Boyut: 88x59 cm.

Harf yüksekliği: 2 cm.

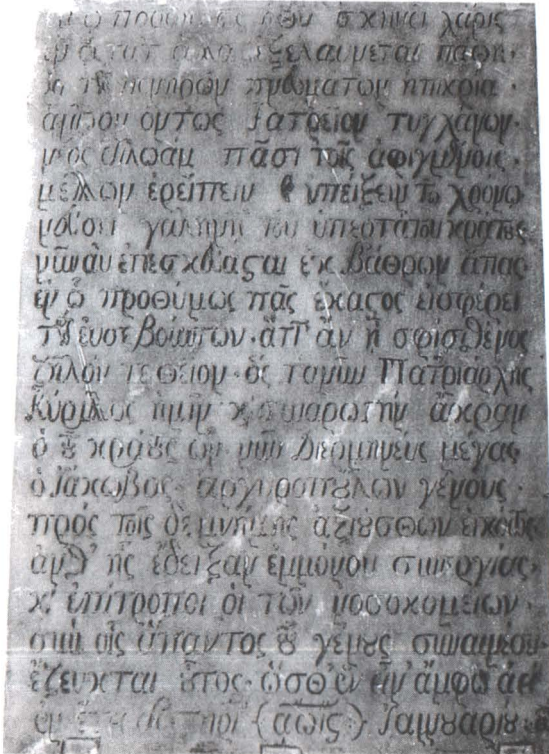
Kitabe metni:

Ὁ ναὸς τῆς ἀειμνήστου κόρης
ἐν ᾧ προδήλως ἡ Θεοῦ.σκηνοὶ χάρις
ἐν ᾧ τὰτ ἄλλα ἐξελαύνεται πάθη
καὶ τῶν πονηρῶν πνευμάτων ἡ πικρία
ἀμισθὸν ὄντως ἱατρῆιον τυγχάνων
νέος Σιλωὰμ πᾶσι τοῖς ἀφιγμένοις
μελλῶν ἐρείπειν καὶ ὑπεῖξιν τῷ χρόνῳ
νευσαι γαλήνη τοῦ ὑπερτάτου κράτους
νῦν αὖ ἐπεσκεύασται ἐκ βάρων ἅπας
ἐν ᾧ προθυμῶς πᾶς ἕκαστος εἰσφέρει
τῶν εὐσεβούντων ἀττ' ἂν ἡ σφίσι σθένος
ζῆλον τε θεῖον ὅς τανῦν Πατριάρχης

Κύριλλος ἡμῖν καὶ συναρωγὴν ἄκραν
 ὁ τοῦ κράτους ὦν νῦν. Διερμηνεὺς μέγας
 ὁ Ἰάκωβος Ἀργυροπούλων γένους
 πρὸς τοῖς δε μνήμης ἀξιούσθων εἰκότως
 ἀνθ' ἧς ἔδειξαν ἐμμόνου συνεργίας
 κ' Ἐπίτροποι οἱ τῶν νοσοκομείων
 σὺν οἷς ἅπαντος τοῦ γένους συναινέσει
 ἔξευκται οὗτος ὡσθ' ἐν εἴν' ἄμφω αἰεὶ
 Ἐν ἔτει σωτηρίῳ (αἰως) Ἰανουαρίου α

Türkçesi:

"Tanrının kayrasının besbelli mekan edindiği, illetlerin şifa bulduğu, kötü cinlerin kovulduğu parasız bir hastane olan ve tüm gelenlerin Siluam'ı [iyileştiği yer] olan bu kilise, sonsuza dek anılacak kızın kilisesi, zamana boyun eğip yıkılmak üzereyken, yüce devletin onayıyla şimdi temelden onarıldı. Buna bütün dindarlar, herbiri gücü yettiği kadar, katkıda bulunuyor; şu anda Patrik olan

Egrikapi Panagia Kilisesi, Batıda eklenmiş girişin sol üst köşesinde 1 nolu kitabe.

Kyrillos, tanrısal gayret gösteriyor; devletin büyük tercümanı, Ar-giropuloslar soyundan İakovos da yardım ediyor. Bunlardan baş-ka, gösterdikleri ısrarlı işbirliği için hastanenin mütevelli heyeti üyeleri de anılmalı. Bunlarla ve bütün milletin onayıyla şu kilise burada dikildi, ikisi hep bir olsun diye. 1 Ocak 1816"

(İ. Kuçuradi)

2. Batıda eksendeki girişin kapı kanatları üstünde, metalden, elips biçiminde kitabe yer alır. 1 Eylül 1851 tarihli kitabenin, ka-bartma tekniğindeki beş satırlık Yunanca metni, küçük harftir.

Boyut: 60x43 cm.

Harf yüksekliği: 2-3 cm.

Kitabe metni: Harflerin yazılış biçimi nedeniyle okunamamış-tır.

3. Nartekste batı duvarda, eksendeki girişin güney üst köşesinde, beyaz mermerden, enlemesine dikdörtgen kitabe yer alır. 1930 tarihli kitabenin, kazıma tekniğindeki altı satırlık Yunanca metni, büyük harftir. Harfler boyalıdır.

Boyut: 50x40 cm.

Harf yüksekliği: 4 cm.

Batıda eksende giriş kapısı üstünde 2 nolu kitabe.

Kitabe metni:

ΔΑΠΑΝΑΙΣ
ΜΗΝΑ ΚΑΙ ΕΥΛΑΜΠΙΑΣ
Δ. ΔΖΑΜΠΑΖΟΓΛΟΥ
ΗΛΕΚΤΡΟΦΩΤΙΣΘΗ
Ο ΙΕΡΟΣ ΟΥΤΟΣ ΝΑΟΣ
ΕΝ ΕΤΕΙ ΣΩΤΗΡΙΩ 1930

Türkçesi:

"Bu kutsal kilise 1930 yılında Minas ve Evlampia D. Cambazoğlu'nun bağışlarıyla aydınlatıldı."

(İ. Kuçuradi)

4. Nartekste üç numaralı kitabenin güneyinde, beyaz mermerden, dikine dikdörtgen kitabe yer alır. 1946 tarihli kitabenin, kazıma tekniğindeki onbir satırlık Yunanca metni, büyük harftir. Harfler boyalıdır.

Boyut: 80x52 cm.

Harf yüksekliği: 3.5 cm.

Kitabe metni:

ΕΠΙ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΑΣ
BENIAMIN A
Ο ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΟΥΤΟΣ
ΚΑΙ ΤΟ ΙΕΡΟΝ ΑΓΙΑΣΜΑ
ΑΝΑΙΚΑΙΝΙΣΘΗΣΑΝ
ΥΠΟ ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΙΚΟΥ
ΟΜΙΛΟΥ ΝΕΩΝ ΠΕΡΑ
ΓΑΛΑΤΑ ΕΚ ΔΩΡΕΩΝ
ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΩΝ ΕΝ ΕΤΕΙ
ΣΩΤΗΡΙΩ 1946
17.2.1946

Türkçesi:

"Bu kutsal kilise ve kutsal ayazma I. Beniamin'in patrikliği sırasında Galata, Beyoğlu Hayırsever Gençler Grubu tarafından hayırseverlerin bağışlarıyla 1946 yılında restore edildi. 17.2.1946"

(İ. Kuçuradi)

YAYINLAR

- Acemoğlu 1990: 42;
 Ayvansarayi 1281 H: 147;
 Ayverdi 1958: D 7;
 Dirimtekin 1953 c: 222;
 Du Cange 1729: 162;
 Eyice 1967: 1214/82;
 Gedeon 1900: 58;
 Göktürk 1961: 1554;
 Hammer 1822: 456;
 Hemerologion 1905: 203;
 Hotz 1971: 111;
 Hypselantes 1870: 344;
 İnciciyan 1956: 133;
 Kerameus 1904: 126, 127, 129, 134;
 Mamboury 1951: 350;
 Müller-Wiener 1977: 302, Ab. 344;
 Paspates 1877: 49;
 Tsangadas 1980: 25;
 Ülgen 1939: 31.

TASVİR

Eğrikapı'daki Panagia Kilisesi, yüksek duvarlarla çevrili avlunun ortasında yer alır. Kilisenin doğusunda altta, Timiazoni Ayazması bulunur. Avlunun batısında evler ve yıkık mekanlar vardır.

Kilise, kuzeybatısında narteks hizasında ve aynı yükseklikte, avlu duvarına bağlanmaktadır. Burada, ikisi narteks hizasında diğeri bunların batısında, çapraz tonozlar ile örtülü üç bölümlü mekan oluşturulmuş, bu mekanların üstünden, yapının galerisine geçiş sağlanmıştır.

Kilise, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Dıştan boyu 28.60 m, eni 12.90 m, yüksekliği yaklaşık 10 m. dir. Doğuda, dışta yarım yuvarlak üç apsis çıkıntı yapar. Güneyde cephenin batısında, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı bölüm dışa çıkıntılıdır. Yapı iki yüzlü kırma çatı ile örtülüdür. Apsisin örtüsü yarım konik çatıdır.

Doğuda sıvasız olan yapı, genelde kaba yonu taş, köşelerde düzgün kesme taş ile inşa edilmiştir. Cepheelerde yer yer devşirme malzeme görülür. Doğuda kalın olan derz araları, tuğla kırıntıları ve kum içeren kırmızı renkte harç ile sıvanmıştır. Kuzey ve güneyde saçak altında, taştan iki düz silme bulunur. Doğu ve batıda sa-

Naos, doğusundan.

çak altındaki beş düz silme, çatı hizasında üçgen alınlık oluşturur. Apsislerde saçak altında, iki düz silme arasında dışbükey silme görülür. Batı cephede pencereler altında, üstü sıvalı bir düz silme daha vardır.

Eğrikapi'daki Panagia Kilisesi, bazilikal plan tipindedir. Üç nefli naos, doğusunda nefler hizasında üç apsis ile sınırlıdır. İçte yarım yuvarlak olan apsislerden orta nef hizasındaki daha derindir.

Batıda bulunan narteks, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Narteks, kare kesitli payeler ve bunları bağlayan yuvarlak kemerli arkad ile avluda sınırlanır. Narteksin güneydoğusunda dışa çıkıntı yapan bölüm, naosa açılan giriş ve galeriye çıkan merdivenin bulunduğu geçiş mekanı olarak düzenlenmiştir.

Naosta nef ayrımı altışar sütunlu sıralar ile sağlanmıştır. Yan nefler orta neften bir basamak yüksektir. Doğuda birinci sütunlar hizasında belirlenen bema, yan neflerden bir, orta neften iki basamak yüksektir.

Batıda narteks üzerinde yer alan galeri, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olup, yan nefler üzerinde, doğudan beşinci sütunlar hizasına kadar naosa uzanır. Galeriye çıkış, güneybatıdaki geçiş mekanında ve dışta kuzeybatıda bulunan merdivenler ile sağlanmıştır.

Nefleri sınırlayan sütunlar arşitravla bağlanır. Arşitrav doğuda doğrudan, batıda ise sütun sırasını galeride izleyen iki bodur sütuna oturduktan sonra duvara bitişir.

Sütunlar kare kesitli postamentler üzerindedir. Stilize edilmiş Komposit tipteki sütun başlıkları, kartonpiyer tekniğinde yapılmıştır. Kuzey ve güney duvarlarda, sütunlar hizasında ve aynı yükseklikte, yarım yuvarlak pilasterler görülür.

Yapının örtü sistemi betondur. Orta nefin örtüsü basık tonoz, yan nefler ve narteksin örtüsü düz tavandır. Orta nefin tonozu, sütunlar hizasındaki sekiz takviye kemeri ile dilimlenmiştir. Her dilimde, yanlarda karşılıklı beşik tonozlar görülür. Apsisin örtüsü içte yarım kubbedir.

Eğrikapı'daki Panagia Kilisesi'nin naosuna açılan üç giriştten biri batıda eksende, ikisi kuzey ve güneyde eksenden batıya yakın ve karşılıklıdır. Güneydeki giriş, galeriye çıkan merdivenin de bulunduğu geçiş mekanında yer alır. Girişler eş boyutlu ve basık kemerli açıklıklardır. Apsiste eksende, küçük ve dikdörtgen bir giriş daha vardır.

Narteksin girişleri, batıda eksende ve güneydedir. Yapıda güneydeki geçiş mekanına açılan bir giriş ile kuzeybatı ve güneybatı köşelerde galeriye açılan karşılıklı birer giriş, dikdörtgen açıklıklardır.

Yapının kuzey ve güneyinde, aynı hizada ve karşılıklı altışar pencere yer alır. Pencereleş aralıklı, eş boyutlu ve basık kemerli dikdörtgen açıklıklardır. Bunların batısında, galeriye bakan karşılıklı ikişer pencere ile batıda galeriye bakan beş pencere eş boyutludur. Pencereleşin alt kenarları galeri zeminine kadar açıktır.

Kilise'nin doğu ve batısında, üstte eksende, karşılıklı birer pencere, eş boyutlu ve daire biçimindedir. Doğuda; orta nef apsisinde ve yan neflerin apsisleri üstünde, eksendeki birer pencere, eş boyutlu ve yuvarlak kemerli dikdörtgen açıklıklardır. Batıda, naosa açılan giriş yanlarda simetrik ikişer pencere, aynı hizada, eş boyutlu ve basık kemerlidir.

Güneydeki geçiş mekanında üstte, aynı hizada, eş aralıklı, eş boyutlu ve dikdörtgen dört pencere yer alır. Bu mekanın alt hizasında, yuvarlak kemerli bir pencere daha vardır.

Naosta orta nef apsisinde iki, yan nef apsisleri ile bemanın kuzey ve güneyinde karşılıklı birer niş vardır. Aynı hizadaki bu nişlerden apsislerdeki nişler eş boyutlu ve yuvarlak kemerlidir. Apsis kemerleri arasında yarım yuvarlak ve küçük birer niş bulunur.

Eğrikapı'daki Panagia Kilisesi'nde, naosun doğusunda üç nef

Naos, kuzeybatısı.

kapsayan ahşap ikonostasis, oyma ve aplikasyon tekniğinde, bitkisel ve geometrik motiflerle bezelidir. İkonostasiste alttaki büyük çerçevelerde soldan sırayla; Balıklı Ayazmasının tasviri, Petrus ve Paulus, Koimesis, Meryem ve Çocuk İsa, İsa, İoannes Prodromos, Mikhael tasvirleri, üstteki küçük çerçevelerde İncil'den bayram sahneleri yer alır. Büyük ikonalar kabartma tekniğinde gümüş ile kaplanmıştır.

Naosta, kuzeydeki taşıyıcı sıranın doğudan dördüncü sütununa oturan ahşap ambon ile güneydeki sıranın üçüncü sütunu önünde bulunan ahşap despot koltuğu, oyma ve aplikasyon tekniğinde bitkisel motiflerle bezelidir. Ambon yüzlerinde, İsa ve İncil Yazarlarının tasvirleri görülmektedir.

Arşitravda sütunlar hizasındaki madalyonlarda Havariler, orta nef örtüsünde doğudan dördüncü dilimde "Pantokrator İsa", dışta batıdaki girişi sınırlayan iki payeden soldakinde Petrus, sağdakinde Paulus ve girişin üstündeki çerçevede "Koimesis" tasvirleri yer alır.

Naosta pencerelerin üst hizasındaki kare kartuşlarda ve galeri korkuluğunda bulunan resimler tamamen yıpranmıştır. Kilisedeki tasvirlerin malzemesi yağlıboyadır. Batıda eksendeki girişin demir kapı kanatları kabartma tekniğinde maden işçiliğini yansıtan örneklerdir.

Fener Hagios Georgios Metokhion Kilisesi, kuzey ve batı cepheler.

FENER HAGIOS GEORGİOS METOKHİON KİLİSESİ

- ~Αγιος Γεώργιος, Καντακουζηνός, Μαχαλετᾶ
Hagios Georgios, Kantakouzenos Makhaleta Tryphon, 32
- ~Αγιος Γεώργιος Ροδίτου
Hagios Georgios Roditou Paterakis, 12
- Μετόχιον τοῦ Ἀγίου Τάφου
Metokhion Hagiou Taphou Smith, 19
- Aya Yorgi Metokhi Kilisesi Yerel
- Kudüs Kilisesi Yerel
- Fener'deki Hagios Georgios Metokhion Kilisesi, Kudüs Ortodoks Patrikhanesi'ne bağlıdır.

KONUM

Fener, Vodina Caddesi No: 53.

Fener'de, batıda Çimen Sokak, kuzeyde Vodina Caddesi, güneydoğuda Merdivenli Mektep Sokak ile çevrilidir.

2 Haziran 1991,

TARİHÇE

Fener'deki Hagios Georgios Metokhi Kilisesi, İstanbul Ansiklopedisi (Koçu 1961: 1591)'ne göre Bizans döneminde, 1132 yılında

inşa edilmiştir. Kilise, 1583 tarihli Tryphon, 1604 tarihli Paterakis listelerinde yer alır (Kerameus 1904: 129, 120). Yapının 1640 yılında yandıktan sonra Kürkçüler Loncası tarafından onarıldığı belirtilmektedir (Mamboury 1951: 349).

Antakya Patriğinin katibi Paulus, 1652 yılında ziyaret ettiği kiliseyi "Anastaseos-Hagios Tafos" biçiminde adlandırmıştır (Petrides 1901: 44). Kilise, onyedinci yüzyılın ortasından beri Kudüs Patrikhanesi'nin 'Metokhion'udur (Freely 1983: 254).

Fener'deki Hagios Georgios Kilisesi, 1669 tarihli Thomas Smith Listesi'nde yer alır (Kerameus 1904: 126). Yapı, onyedinci yüzyılın ikinci yarısında Du Cange (1729: 162) tarafından belirtilen yapılar arasında üçüncü sırada "Hagios Georgios Hierosolymitani" adıyla kaydedilir (Kerameus 1904: 127).

Onyedinci yüzyılın ikinci yarısında Kömürçüyan (1988: 19), yapının Kudüs Patriğine ait bir manastır olduğunu belirtir. Fener'deki Hagios Georgios Metokhi Kilisesi, bir numaralı kitabesine göre; Kudüs Patriği Khrisanthos döneminde 1708 yılında yeniden inşa edilmiştir. Mimarı Kalfa Paulos'dur.

K. Pamukçıyan'ın notlarında; Eflak beylerinden Kantakuzenos'a ait küçük bir kilise iken Kudüs Patriği Theophanes tarafından satın alınan yapının, 1728 yılındaki yangında tahrip olduğu, daha sonra yeniden inşa edildiği açıklanmaktadır (Kömürçüyan 1988: 169).

İstanbul Kadısı Mehmet Raşit'e yazılan 1730 tarihli hükümde, Kilisenin yeniden inşası belirtilmektedir. Yanmış durumda olduğu açıklanan oniki kilise ile birlikte anılan yapı "Hızır İlyas" adıyla, "Fener Kapısı dahilinde Tahta Minare Mahallesi"nde konumlandırılmıştır (A. Refik 1988 c: 118). İstanbul Ansiklopedisi (Koçu 1961: 1591)'nde, kilisenin yandıktan sonra 1730 yılında yeniden inşa edildiği belirtilir.

Onsekizinci yüzyılın sonunda Balatlı S. Hovannesyan, Fener ve Balat kapıları arasında konumlandığı kiliseyi "Ay'Yorgios" olarak adlandırır ve Kudüs Patriğinin burada oturduğunu açıklar (İnciciyan 1956: 133).

Fener'deki Hagios Georgios Metokhi Kilisesi, iki numaralı kitabesine göre 1913 yılında onarılmıştır. Kilise'nin 1913 yılında onarım geçirdiği İstanbul Ansiklopedisi (1961: 1591)'nde de belirtilmektedir.

KİTABE

1. Batıda nartekste, eksendeki giriş üstünde, enlemesine dikdörtgen, mermerden kitabe yer alır. Kitabenin çökertilmiş zemini üzerinde, iki yanda çiçek motifleri ile sınırlanmış, kabartma tekniğindeki dokuz satırlık Yunanca metin büyük harftir. Alttaki üç satırda harfler daha küçük boyutludur. Kitabe yaldız boyalıdır.

Boyut: 78x44 cm.

Harf yüksekliği: 3.5 cm. ve 2 cm.

Kitabe metni:

ΠΥΡΙ ΤΕΦΡΩΘΕΙΣ ΑΣΠΕΤΩ ΟΥΝ ΟΙΚΙΑΙΣ
ΟΙΚΤΡΟΝ ΘΕΑΜΑ ΠΑΣΙ ΚΑΤΩΠΤΕΥΟΜΗΝ
ΚΑΥΤΟΣ ΔΕ Ο ΠΟΙΜΗΝ ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΟΥ ΤΑΦΟΥ
ΣΟΦΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ ΕΞΟΔΩΝ ΑΔΡΑ ΔΟΣΕΙ
ΦΕΡΙΣΤΟΝ ΗΔΗ ΑΝΕΓΕΙΡΕΙ ΜΕΚΘΥΜΩΣ
ΓΕΩΡΓΙΩ ΜΑΡΤΥΡΙ ΟΣ ΗΝ ΜΟΙ ΚΛΕΟΣ
ΕΠΙΣΤΑΤΗΣΑΥΑΣ ΤΗΝ ΟΙΚΟΔΟΜΗΝ ΤΟΥΤΟΥ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ
ΝΑΟΥ Ο ΙΕΡΩΤΑΤΟΣ ΜΗΤΡΟ
ΠΟΛΙΤΗΣ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗΣ ΚΥΡ ΜΕΛΕΤΙΟΣ-
ΚΑΙ Ο ΗΓΟΥΜΕΝΟΣ ΤΟΥ
ΜΕΤΟΧΙΟΥ ΜΕΛΕΤΙΟΣ ΚΑΙ ΚΑΛΦΑΣ ΗΤΟΙ ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ Ο
ΠΑΥΛΟΣ ΑΨΗ ΜΗΝΙ ΜΑΙΩ

Türkçesi:

"Korkunç yangında etrafındaki evlerle birlikte yanarak, yürekler acısı bir manzara gösteren bu kiliseyi, Kudüs Patriği Khrisantos, yüklü bir para harcayarak Aziz Georgios'a ithafen yeniden inşa ettirdi. Filistin'deki Kesareya Metropolitisi Meletios ve Manastırın başrahibi Meletios ile Kalfa, (yani mimar) Paulos bu inşaata nezaret ettiler. Mayıs ayı 1708 "

(İ. Kuçuradi)

2. Batıda nartekste, eksendeki girişin güney üst köşesinde, enlemesine dikdörtgen beyaz mermer kitabe yer alır. Kitabenin kazıma tekniğindeki sekiz satırlık Yunanca metni büyük harftir. Harfler boyalıdır.

Boyut: 77x58 cm.

Harf yüksekliği: 2.5 cm.

Kitabe metni:

ΕΠΙ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ
ΔΑΜΙΑΝΟΥ ΤΟΥ Α΄

ΑΝΕΚΑΙΝΙΣΘΗ Ο ΙΕΡΟΣ ΟΥΤΟΣ ΝΑΟΣ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΜΕΓΑΛΟΜΑΡΤΥΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ
ΔΑΠΑΝΑΙΣ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΚΟΙΝΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΟΥ ΤΑΦΟΥ
ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΕΝ ΒΑΣΙΛΕΥΟΥΣΗ ΕΠΙΤΡΟΠΟΥ
ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ ΚΕΛΑΔΙΩΝΟΣ

ΕΝ ΕΤΕΙ ΣΩΤΗΡΙΩ ΑΠΙΓ'

Türkçesi:

"Büyük martir Aziz Georgios'un bu kutsal kilisesi, Kudüs manastırları cemaatinin parasıyla, Kudüs Patriği I. Damianos zamanında, İstanbul'daki temsilcisi Arkhimandrites Keladion'un gözetiminde restore edildi. 1913 yılında."

(İ. Kuçuradi)

3. Yapının kuzey cephesinin batı ucunda ve orta yükseklikte, duvar yüzeyinde "1833" tarihi görülmektedir.

YAYINLAR

- A. Refik 1988 c: 118;
Ayverdi 1958: C 6;
Du Cange 1729: 162;
Eyice 1967: 1214/82;
Freely 1983: 254, 255;
Gedeon 1893: 40;
Gedeon 1900: 141;
Hammer 1822: 450-451;
Hotz 1971: 62;
İnciciyan 1956: 133;
Kerameus 1904: 120, 122, 126, 129, 133;
Koçu 1961: 1591;
Kömürçüyan 1988: 19, 169;
Mamboury 1951: 349;
Müller-Wiener 1977: 309 Ab. 353;
Petrides 1901: 44;
Schneider 1967: 45.

TASVİR

Fener'deki Hagios Georgios Metokhi Kilisesi, yüksek duvarlarla çevrili geniş bir avlunun doğusunda yer alır. Kilise güneyinde, saçak hizasının biraz aşağısına kadar toprakla kaplıdır. Avlunun güneydoğusunda yönetim birimleri, kilise görevlilerinin evleri ve yıkık mekanlar, güneybatısında terkedilmiş Blakh Sarayı Kilisesi bulunmaktadır.

Kilise, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Dıştan boyu 32.60 m, eni 14.70 m, yüksekliği yaklaşık 10 m. dir. Doğuda biri eksen ve büyük, ikisi yanlarda simetrik üç apsis dışta yarım yuvarlak çıkıntılıdır. Yapı dışta iki yüzlü kırma çatı ile örtülüdür. Eksendeki apsisin örtüsü yarım konik çatı, yan apsislerin örtüsü düz çatıdır.

Güney cephesi sağır ve dışta sıvalı olan yapı, kaba yonu taş ile inşa edilmiş, batı cephe ve kuzey cephenin batısında narteks hizasındaki bölümde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Yapıya batısında eksen ve ahşap giriş mekanı eklenmiştir. Pencereler taştan lento ve söveli olup, alınlık kemerleri tuğla ile örülüdür. Cephelerde yer yer devşirme malzeme görülür. Kuzey cephede üst hizada tuğladan yapılmış haç motifleri vardır. Batı cephe ve kuzey cephenin batısında bir sıra taştan silme, narteks-galeri ayrımını dışa yansıtır. Yapıyı saçak altında dolanan iki sıra tuğladan silme; doğu ve batı cephede, üstte düz altta içbükey, kuzey ve güney cephede ise düzdür.

İkisinin doğusu.

Yapı bazilikal plan tipindedir. Üç nefli naos, doğusunda nefler hizasında içte yarım yuvarlak üç apsis ile sınırlanır. Orta nef apsisi derin, yan nef apsisi zeminden yukarı seviyededir. Naosun kuzeyinde Hagios Menas Ayazması vardır. Batıda yer alan narteks, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır.

Naosta nef ayrımı, yedişer kare kesitli ahşap taşıyıcının bulunduğu sıralar ile sağlanmıştır. Doğuda ilk taşıyıcılara hizasında belirlenen bema ve yan nefler, orta neften bir basamak yüksektir. Batıda narteks üzerindeki galeri, orta nef hizasında yarım yuvarlak çıkıntı yaparken, yan nefler hizasında batıdaki son taşıyıcılara oturarak naosa uzanır. Galeriye çıkış, naosun kuzeybatısındaki ahşap merdiven ile sağlanmıştır.

Naosta nefleri sınırlayan taşıyıcılar arşitravla bağlanır. Doğuda doğrudan duvara oturan arşitrav, batıda galerideki bodur taşıyıcılara oturduktan sonra duvara bitişir. Kare kesitli ahşap taşıyıcıların gövdeleri, köşelerde yuvarlatılmıştır. Korint tipindeki başlıklar kartonpiyer tekniğinde yapılmıştır.

Fener'deki Hagios Georgios Metokhi Kilisesi'nin örtü sistemi ahşaptır. Orta nefin örtüsü aynalı basık tonoz, yan neflerin örtüsü basık tonozdur. Apsisin örtüsü içte yarım kubbedir.

Kilisenin naosa açılan iki girişi batıdadır. Biri ekseninde, diğeri güney nef hizasındaki girişler basık kemerli açıklıklardır. Kuzeyde eksenenden batıya yakın bir açıklık, içte ve dışta örülerek kapatılmıştır. Bemanın kuzeyinde ve doğuda ekseninde yer alan birer açıklık yuvarlak kemerlidir. Narteksin tek girişi batıda ekseninde ve basık kemerli açıklıktır.

Yapının kuzeyinde yer alan, aynı hizada, eş aralıklı beş dikdörtgen pencereden doğudaki ilk pencere küçük, diğerleri eş boyutludur. Bunların batısında üstte, galeriye bakan iki dikdörtgen pencere vardır. Kuzeydeki pencerelerin karşısında güneyde bulunan daha küçük boyutlu üç pencere, dışta örülerek kapatılmıştır. Doğu ve batıda, orta nef hizasında üstte yer alan, karşılıklı ve eş boyutlu üçer pencereden batıdakiler basık kemerli dikdörtgen, doğudakiler dikdörtgen açıklıktır. Doğuda yan nefler hizasında, batıda ise eksenindeki girişe yanlarda simetrik birer dikdörtgen pencere bulunur.

Naosta kuzey nef apsisinin kuzeyinde, ince uzun ve yuvarlak kemerli bir niş yer alır.

Fener'deki Hagios Georgios Metokhi Kilisesi'nde, naosun doğusunda üç nefi kapsayan ahşap ikonostatis, oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel ve geometrik motiflerle bezelidir. İkonostasiste

alttaki büyük çerçevelerde soldan sırayla; İsa ve Maria Magdalene, Mikhael, Hagios Georgios, Meryem ve Çocuk İsa, İsa, İoannes Prodromos, Meryem ve Çocuk İsa, Hagios İakobos ikonaları ile üstteki küçük çerçevelerde İncil'den bayram sahneleri yer alır. Hagios Georgios ikonası ile ikonostasisin güney parçasında bulunan Meryem ve Çocuk İsa ikonası gümüşten dir.

Naosta kuzeyde beşinci taşıyıcıya oturan ahşap ambon, oyma ve kabartma tekniğinde, bitkisel ve geometrik motiflerle bezelidir. Güneyde üçüncü taşıyıcı önünde bulunan ahşap despot koltuğu, tamamen sedef kaplanmıştır. Ambon yüzlerinde İsa ve İncil Yazarları, arşitravda taşıyıcılar hizasındaki madalyonlarda Havariler, orta nefin örtüsünde "Pantokrator İsa" tasvirleri görülür. Kilisedeki tasvirlerin malzemesi yağlı boyadır.

*Fener Hagios Georgios Patrikhane
Kilisesi, doğu cephe*

FENER HAGİOS GEORGIOS PATRİKHANE KİLİSESİ

"Αγιος Γεώργιος, Διπλοφάναρα Μαχαλά	
Hagios Georgios, Diplophanara Makhala	Tryphon, 8
"Αγιος Γεώργιος Φαναρίου	
Hagios Georgios Fanariou	Paterakis, 15
"Αγιος Γεώργιος, Φενέρ Καπή	
Hagios Georgios, Fener Kapı	Smith, 25
Fener, Aya Yorgi Katedral Kilisesi	Patrikhane Listesi
Patrikhane Kilisesi	Yerel

KONUM

Fener, Sadrazam Ali Paşa Caddesi No: 35.

Haliç kenarında Fener'de, kuzeyde Sadrazam Ali Paşa Caddesi, güneyde İncebel Sokak arasındadır.

5 Haziran 1991

TARİHÇE

Fener'deki Hagios Georgios Patrikhane Kilisesi hakkında ilk bilgiler onaltıncı yüzyılın ikinci yarısına aittir. Gerlach (1674: 469), kiliseyi 15 Mayıs 1578 tarihinde ziyaret eder ve "Burç Kilisesi" olarak adlandırır. Kilise, 1583 tarihli Tryphon, 1604 tarihli Paterakis listelerinde yer almıştır (Kerameus 1904: 129, 120).

İstanbul'daki Rum Ortodoks Patrikhanesi, Müller-Wiener (1977: 138)'e göre, Patrik II. Matthaios (1595-1602) döneminde, eskiden beri iyi korunan "Petrion Kastel" (Fenerkapı)deki Kadınlar Manastırı'na taşınmıştır.

Kilise, Pamukciyan (Kömürçiyan 1988: 169)'a göre 1614 yılında onarılarak büyütülmüştür. Müller-Wiener (1977: 138), 1614'te Patrik II. Timotheos (1612-1620) tarafından inşa ettirilen yeni yapının; kubbeli ve kurşun kaplamalı kilise yapımına getirilen yasaklama nedeniyle küçük bir bazilika tipinde olduğunu belirtir.

İstanbul'u 1615 yılında ziyaret eden bir İtalyan seyyah, bu dönemin inşaatlarındaki kısıtlamalar nedeniyle, Fener'deki Hagios Georgios Kilisesi'ni "makul ölçüler içinde, derinlemesine ve çok nefli" olarak tanımlar (Freely 1983: 253). İstanbul'a 1652'de gelen Antakya Patriğinin katibi Paulus, kadınlar manastırını iken genişletilen yapının üç nefli, üç kubbeli, üç apsisli, 'klasik katedral planlı' olduğunu ve kuzey apsisindeki bir kapının kütüphaneye bağlantı sağlayan yola açıldığını belirtir (Petrides 1901: 45).

Kilise 1669 tarihli Thomas Smith Listesi'nde yer alır. Smith, İstanbul'a geldiğinde kilisede Azize Euphemia'nın rölikleri ile İsa'nın bağlanarak kırbaçlandığı ve üzerinde altı satırlık yazı olan sütunu gördüğünü, İmparator Aleksios Komnenos'un mezarının da burada bulunduğunu belirtir (Kerameus 1904: 126, 131). Yapı, onyedinci yüzyılın ikinci yarısında Du Cange (1729: 162) tarafından belirtilen yapılar arasında birinci sırada "Hagios Georgios Diplofanaro Patriarkhike" adıyla kaydedilir (Kerameus 1904: 127). Bu dönemde İstanbul'da yaşayan Kömürçiyan (1988: 18) da yapıyı, Patrikhane Kilisesi olarak tanıtır. Patrik II. Kallinikos (1688-1702) döneminde 1698 yılında yapı genişletilir (Müller-Wiener 1977: 138). Bu konudaki izin Osmanlı kaynaklarında mevcuttur (A. Refik 1988 c: 140).

Patrikhane Kilisesi'ni Fener'de Burç Kilisesi olarak tanımlayan Gedeon (1900: 16), yapının 1704 yılında Başvezir Ahmet Kalaylı Paşa'nın emriyle yıktırıldığını açıklar. Gedeon'un bu görüşünü aktaran Siderides (Kerameus 1904: 131), Hypselantes (1870: 681)'e dayanarak, kilisenin III. Ahmet döneminde (1703-1730) yıktırıldığını belirtir. Fener'de kilise olarak kabul edilen kulenin yıktırılmasına dair

'Recep 1137' (1725) tarihli bir ferman vardır (A. Refik 1988 c: 81).

Fener'deki Hagios Georgios Kilisesi bir numaralı kitabesine göre, Patrik III. İeremias döneminde (1716-1726) 18 Aralık 1720 tarihinde yeniden inşa edilmiştir.

Pamukciyan, kilisenin 1720 yılında Rum cemaati tarafından bugünkü şekline getirildiğini (Kömürciyan 1988: 169); S. Eyice (1955: 61) bu tarihte restore edildiğini; Müller-Wiener (1977: 138) ise kilisenin 1720 yılında Patrik III. İeremias döneminde yeniden inşa edildiğini belirtmektedir.

İstanbul Kadısı ve Hassa Mimarbaşına yollanan 1738 tarihli fermanla; daha önce onarımına izin verilen Patrikhane'nin yanan kısımlarının yeniden yapılması engellenmektedir (Ahmet Refik 1988 c: 139). Müller-Wiener (1977: 138)'e göre kilise, 1798 yılında onarım geçirmiştir.

Onsekizinci yüzyılın sonunda yaşayan İnciciyan (1956: 34), 'Bugünkü Patrikhane Kilisesi' dediği yapıyı, "Fener'de, beşinci tepenin eteğinde, surla çevrilmiş Ay'Yorgi Kilisesi" biçiminde tanımlar. 1821 yılında, Patrik V. Gregorios'un (1797-1821) Yunan isyanı ile ilişkisi olduğu gerekçesi ile Patrikhane'nin giriş kapısına asıldığını açıklayan Mac Lagan (1968: 125), kilisenin 1827 yılında yeniden inşa edildiğini belirtir.

Fener'de halen Patrikhane Kilisesi olarak kullanılan Hagios Georgios Kilisesi, iki numaralı kitabesine göre, Patrik VI. Gregorios döneminde (1835-1840) 1836 yılında yeniden inşa edilmiştir.

Müller-Wiener (1977: 138, 139), kilisenin bugünkü planıyla 1837'de inşa edildiğini ve 1941'deki Patrikhane yangınının ardından yenilendiğini belirtir.

KİTABE

1. Batıda nartekste, güney nef hizasındaki giriş kapısının üstünde, mermerden, enlemesine dikdörtgen kitabe yer alır. Kitabenin çökertme tekniğindeki, on satırlık Yunanca metni, büyük harftir.

Boyut: 113x74 cm.

Harf yüksekliği: 7 cm.

Kitabe metni:

Ο ΠΑΝΣΕΠΤΟΣ ΟΥΤΟΣ ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΟΣ ΝΑΟΣ ΑΝΩΚΟ-
ΔΟΜΗΤΟ

ΕΚ ΒΑΘΡΩΝ ΑΥΤΩΝ ΕΠΙ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΑΣ ΤΟΥ ΣΕΒΑΣ-
ΜΙΩΤΑΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ

ΚΙΡΟΥ ΙΕΡΕΜΙΟΥ, ΑΝΑΛΩΜΑΣΙ ΜΕΝ ΚΑΙ ΔΑΠΑΝΗ ΤΩΝ
ΕΥΣΕΒΩΝ
ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΕΠΙΤΡΟΠΕΥΟΝΤΩΝ ΔΕ Κ ΕΠΙΣΤΑΤΟΥΝΤΩΝ
ΤΩΝ ΠΑΝΙΕΡΩΤΑΤΩΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΩΝ ΝΙΚΟΜΗΔΕΙΑΣ
ΚΥΡ ΠΑΙΣΙΟΥ
ΝΙΚΑΙΑΣ ΚΥΡ ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ ΧΑΛΚΗΔΟΝΟΣ ΚΥΡΠΑΡΘΕΝΙΟΥ.
ΠΡΟΥΣΗΣ ΚΥΡ ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΒΑΡΝΗΣ ΚΥΡΚΑΛΛΙΝΙΚΟΥ
ΣΥΝΕΠΙΣΤΑΤΟΥΝΤΩΝ ΔΕ ΤΩΝ ΤΙΜΙΟΤΑΤΩΝ ΑΡΧΟΝΤΩΝ
ΤΟΥ ΤΕ
ΜΕΓΑΛΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΡΧΟΥ ΚΥΡ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΑΙ
ΧΑΤΖΗ ΚΥΡ ΚΩΝ=

ΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΡΩΗΝ ΚΑΠΙ ΚΕΧΑΓΙΑ ΟΥΓΚΡΟΒΛΑΧΙΑΣ
ΑΨΚΩ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ ΙΗ

Türkçesi:

"Herkes tarafından saygı gören bu Patrikhane Kilisesi, pek saygın Patrik İeremias zamanında, dindar Hıristiyanların başlılarıyla, Nikomedeia Metropolitisi sayın Paisios, Nikaia Metropolitisi sayın Yerassimos, Khalkedon Metropolitisi sayın Parthenios, Prousa Metropolitisi sayın Kyrillos ve Varna Metropolitisi sayın Kallinikos'tan oluşan mütevelli heyetinin gözetiminde temelden inşa edildi. Bu gözetime Büyük Ekklesiarkhes sayın Konstantinos ve eski Eflak Kapı Kahyası sayın Hacı Konstantinos da yardımcı oldular. 18 Aralık 1720 "

(İ. Kuçuradi)

2. Batıda nartekste, eksendeki giriş kapısının üstünde, beyaz mermerden kitabe yer alır. Kitabenin kazıma tekniğindeki, dokuz satırlık Yunanca metni, küçük harftir. Harfler yaldız boyalıdır.

Boyut: 100 x 50 cm.

Harf yüksekliği: 3 cm.

Kitabe metni:

Ἦτοι μὲν μεγάλοιο νεὼς ὁ Γεωργίου ἱερός
μάρτυρος εὐκλεεὸς γήραι ὦκε πάρος
αὐτὰρ ἀνηβήσας νέον ἐς κάλλος τότε γ' ἦκεν
ὡς χάρις ἰδέειν ἀγλαὸς ἰδε μέγας
ζηλῶ μὲν κλειτοῖο ἀγαστῶ Γρηγορίου
εὐ πατριαρχοῦντος πέντε μετ' ἐπομένου
ἄδραῆς τοι δαπάναις ἰδε κλήρου ἀρχιθυτῶν
τῷ δ' ἀρα Παμμεδέων ὀλβία τοῖσι πόροι:

αὼλς:

Türkçesi:

"Bir zamanlar burada, ünlü martir Georgios'un kutsal kilisesi bulunuyordu. Onun yerine şu gördüğün, güzelliği gözleri kamaştıran büyük kilise yapıldı, büyük bir şevkle, Patrik Altıncı Gregorios zamanında, başrahiplerin bağışlarıyla ve hali vakti yerinde olan Pammedahlıların sağladıkları kaynaklarla. 1836"

(İ. Kuçuradi)

3. Batı cephede eksende, saçak altındaki, kilit taşında 1836 tarihi bulunmaktadır. Ortasında tarih ve üstünde patrik tacının simgesi bulunan taş, kabartma tekniğinde bitkisel motiflerle bezelidir.

YAYINLAR

- Ahmed Refik 1341 H: 73-84;
 Ahmed Refik 1988 c: 81, 140;
 Ayverdi 1958: C 6;
 Dirimtekin 1956: 38;
 Du Cange 1729: 162;
 Ergin 1937: 63-76;
 Eyice 1955: 61;
 Eyice 1967: 1214/80;
 Freely 1983: 253, 254;
 Gedeon 1884: 83;
 Gedeon 1900: 39;
 Gennadios 1937: 3-7;
 Gerlach 1674: 469;
 Göktürk 1960: 1597;
 Hammer 1822: 447-450;
 Hotz 1971: 62;
 Ioannidos 1863: 54;
 İnciciyan 1956: 34, 133;
 Kerameus 1904: 120, 122, 126;
 Kömürçiyen 1988: 18, 169; 129, 131;
 Mac Lagan 1968: 95, 115, 125;
 Mamboury 1951: 349-350;
 Mırmıroğlu 1946: 25-27;
 Mırmıroğlu 1952: 14-15;
 Mırmıroğlu 1953: 14-15, 36;
 Mustafa Nuri Paşa 1327 H: 72;
 Müller-Wiener 1977: 138-139;
 Örs 1977: 39-40;
 Paranikas 1888: 1-19;

Petrides 1901: 44-45;
Richard 1958: 108-111;
Runciman 1968: 376;
Schneider 1950: 75;
Schneider 1967: 41;
Sotirios 1938: Res. 2;
Tekindağ 1967: 49-53;
Ülgen 1939: 30.

TASVİR

Fener'deki Hagios Georgios Patrikhane Kilisesi, yüksek duvarlarla çevrili geniş bir avlunun kuzeyinde yer alır. Avlunun kuzey duvarı kilisenin doğu ve batı köşelerine birleşmektedir. Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin yer aldığı avluda, Hagios Kharalampos Ayazması, yönetim binaları ve kütüphane bulunmaktadır. Kiliseye kuzeybatısında bitişik olan mekanda, Rum Ortodoks Kiliseleri'nin litürjik amaçla kullandığı "mür" denilen kutsal yağ üretilir.

Kilise, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Dıştan boyu 36 m, eni 20 m, yüksekliği yaklaşık 13 m. dir. Batıya doğru genişleyen yapı, yanlarda orta hizadan itibaren güneye doğru çarpıktır. Yapının doğusunda biri eksende ikisi yanlarda simetrik üç apsis dışa çıkıntı yapar. Eksende ve güneydeki apsis, dışta yarım yuvarlak, kuzeydeki apsis, dışta kareye yakın dikdörtgen planlıdır.

Yapı, orta nef üzerinde çift yüzlü kırma çatı, yan nefler üzerinde tek yüzlü çatılar ile örtülüdür. Orta nefin çatısı, kuzey ve güneyde eksende, dikine iki yüzlü kırma çatılar ile bölünmüştür. Kuzeybatı ve güneybatı köşelerde yükseltile bölüm, kuzey-güney doğrultusunda iki yüzlü kırma çatılar ile örtülmüştür. Kuzeydeki apsin örtüsü tek yüzlü, diğer apsislerin örtüsü yarım konik çatıdır.

Kilisenin doğu ve batı cepheleri, üstte orta nef hizasında yükseltilerek, üçgen alınlıkla sonlanmıştır. Batıda narteks ve yan nefler hizasındaki bölüm de cephenin üçgen alınlığına kadar yükseltilemiştir. Özellikle batı cephesinde taştan silmelerle hareketlendirilmiş olan yapıyı, saçak altında iki düz silme arasında bir dışbükey silme dolanmaktadır. Aynı silme, batı cephede narteksin üst hizasında da görülür. Doğu ve batı cephelerde bu silme, üstte çatının başlangıç hizasında birleştirilerek üçgen alınlık biçimi oluşturulmuştur. Orta nef çatısında, iki düz silme arasında bir içbükey silme bulunur. Apsislerde saçak altında üstte bir, altta iki düz silme arasında bir dışbükey silme bulunur. Batı cephede orta nef hizasında ve galeri yüksekliğinde iki taş pilaster görülür.

Fener'deki Hagios Georgios Patrikhane Kilisesi, kaba yonu taş ve tuğla ile inşa edilmiş, narteks hizasındaki batı bölümünde ve köşelerde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Doğuda, bir sıra taş-iki sıra tuğla düzeninde almaşık teknik görülür. Bu düzenleme üstte altı sıra tuğla ile tamamlanmıştır. Kuzey ve güneyde yer yer tuğla sıraları vardır. Cephelerde derz araları, tuğla tozu karışımı ile boyalıdır. Kuzey ve güneyde yer alan pencereler ile doğuda apsislerdeki pencerelerin kemerleri ve kemer alınlıkları tuğla ile örülüdür. Batıdaki pencereler ile doğuda orta nef hizasındaki pencerelerin lento ve söveleri taştandır. Batıda eksendeki giriş beyaz mermer ile çevrelenmiştir.

Fener'deki Hagios Georgios Patrikhane Kilisesi, bazilikal plan tipindedir. Üç nefli naos, doğusunda nefler hizasında üç apsis ile sınırlıdır. İçte yarım yuvarlak olan apsislerden ortadaki daha derindir. Naosun batısında bulunan, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı narteks, kare kesitli postamentler üzerindeki sütun dizisi ve bunları bağlayan yuvarlak kemerli arkad ile avluda sınırlanmaktadır.

Naosta nef ayrımı yedişer sütunlu sıralar ile sağlanmıştır. Yan nefler orta neften bir basamak yüksektir. Doğuda ilk sütunlar hizasında belirlenen bema, yan neflerden bir, orta neften iki basamak yüksektir.

Naosun batısında narteks üzerinde galeri yer alır. Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı galeri, güney yan nef üzerinde son sütuna oturarak naosa uzanır. Kuzey yan nef üzerinde ise nefleri sınırlayan sütun sırasının kuzeyinde bulunan üç ahşap payeye oturan galeri, doğudan dördüncü sütun hizasına kadar naosa uzanır. Galeri yan nefler üstünde iki katlıdır. Galeriye çıkış, narteksin kuzeyinde bu amaçla düzenlenen mekanda bulunan merdiven ile sağlanmıştır.

Naosta nefleri sınırlayan sütunlar yuvarlak kemerlerle bağlanır. Porfir taklidi boyalı sütun gövdeleri ve Dor tipindeki sütun başlıkları ahşaptan yapılmıştır. Sütunların hizasında, kuzey ve güney duvarlarda az çıkıntılı yarım yuvarlak pilasterler görülmektedir. Pencere kemerleri hizasına kadar yükselen pilasterler, kuzey duvarda yuvarlak kör kemerlerle bağlanmıştır. Güney duvarda ise pilasterleri bağlayan kemerler, boyama tekniği ile gösterilmiştir.

Fener'deki Hagios Georgios Patrikhane Kilisesi'nde örtü sistemi, ahşap üzerine alçı kaplamadır. Orta nefin örtüsü beşik tonoz, yan neflerin örtüsü düz tavandır. Orta nefin beşik tonozu sütunlar hizasındaki takviye kemerleri ile dilimlenmiştir. Orta nefin tonozu-

Narteks ve eksendeki giriş.

nun doğudan üçüncü ve altıncı sütunlar arasındaki bölümü, ters yönde beşik tonoz ile kesilerek haç tonozla dönüştürülmüştür. Apsislerin örtüsü içte yarım kubbedir. Nartekste, arkad kemerleri hizasında oluşturulan altı bölüm haç tonozlar ile örtülmüştür.

Kilisenin naosa açılan üç girişi vardır. Batıda nefler hizasındaki girişlerden biri eksende, ikisi yanlarda simetriktir. Eksendeki giriş büyük ve yuvarlak kemerli, yanlardaki girişler eş boyutlu ve dikdörtgen açıklıklardır. Doğuda kuzey apsisin avlu duvarına bittiği yerde, küçük, dikdörtgen bir giriş daha vardır. Narteksin girişleri batıda eksende üçlü, güneyde tek açıklıktır.

Yapının kuzey ve güneyinde karşılıklı yedi pencere vardır. Aynı hizada, eş aralıklı ve eş boyutlu pencereler yuvarlak kemerli açıklıklardır. Bunların batısında üstte, karşılıklı ikişer pencere ile kuzeyde altta iki pencere, aynı hizada, eş boyutlu ve dikdörtgen açıklıklardır. Orta nefin örtüsünü dik keserek, kuzey ve güneyde alınlık oluşturan çatının yüzlerinde, karşılıklı yarım kemerli birer ikiz pencere vardır.

Yapının doğu ve batısında, orta nef hizasında üstte karşılıklı üç pencere bulunur. Pencerelerin biri eksende, daha büyük ve yuvarlak kemerli, ikisi yanlarda simetrik ve yarım kemerlidir. Batıda bu pencerelerin altında galeriye bakan yedi pencere vardır. Bunlar

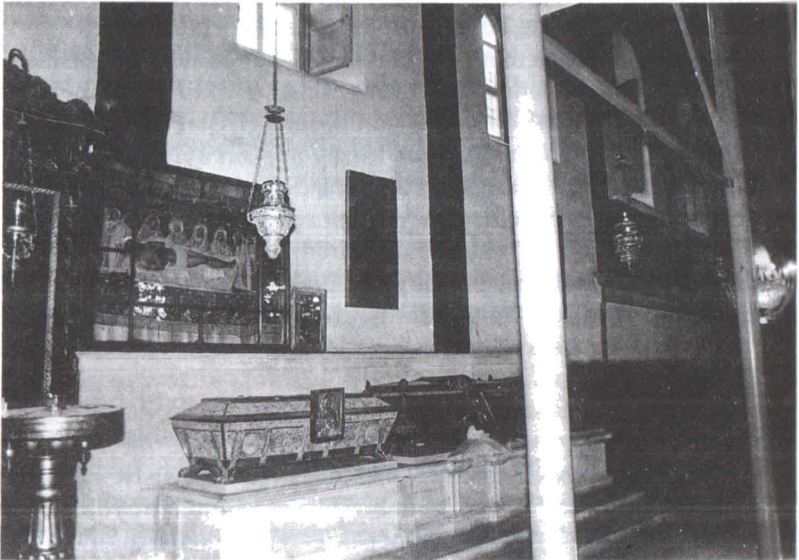
aynı hizada, eş aralıklı, eş boyutlu ve dikdörtgen açıklıklardır.

Doğuda yan nefler hizasında üstte bulunan, eş boyutlu birer pencere yuvarlak kemerlidir. Orta nef apsisinde, biri eksen de ikisi yanlarda simetrik üç pencere ile yan nef apsislerinde eksen de birer pencere vardır. Kuzey apsisteki pencere dikdörtgen, diğerleri basık sivri kemerlidir.

Apsisin kuzey ve güney yanında, simetrik iki büyük niş ile bemanın kuzeyinde yuvarlak kemerli iki niş bulunur. Nişler aynı hizadadır.

Fener'deki Hagios Georgios Patrikhane Kilisesi'nde; naosun doğusunda üç nefi kapsayan ahşap ikonostasis, kuzeydeki taşıyıcı sıranın doğudan beşinci sütununa oturan ahşap ambon ve güneydeki sıranın doğudan üçüncü sütunu önündeki ahşap Patrik tahtı, oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel ve geometrik motiflerle bezenmiştir. İkonostasiste alttaki büyük çerçevelerde; Hagios Georgios, Meryem ve Çocuk İsa, İsa, İoannes Prodromos ikonaları ile üstteki küçük çerçevelerde, İncil'den bayram sahneleri yer alır. Freely (1983: 253)'e göre, kilisedeki Patrik tahtı beşinci yüzyılın başına tarihlenir.

Naosta; sütunları bağlayan kemerler arasındaki madalyonlarda Havariler, galeri korkuluğunda İsa'nın yaşamına ait tasvirler

Naosun güneydoğusundaki rölikler.

görülür. Kilisedeki tasvirlerin malzemesi yağlıboyadır. Batıda ek- sendeki girişi çevreleyen mermer, oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel motiflerle bezelidir.

Kilise içinde, çeşitli yerlerden buraya taşınmış, dini ve tarihi öneme sahip kutsal malzeme vardır. İkonostasisin güney parçasında, Kudüs'ten getirildiği kabul edilen ve 'İsa'nın bağlanarak kamçılandığı sütun' olduğuna inanılan silindir biçimindeki taş bulunur. Güney duvarın doğusunda ikonostasisin önünde, Hagia Euphemia ile iki müridine ait röliklerin saklandığı üç tabut ve mozaik ikonalar bulunmaktadır. Patrikhane'den verilen bu bilgiler, onsekizinci yüzyılda yaşayan İnciciyan (1956: 34) tarafından da; "Halk arasında 'Kızlar Ustası' denilen Azize Euphemia ile müridi iki kızın rölikleri" olarak belirtilir. Eyice (1955: 61)'ye göre, kilisede Theotokos Hodegetria ve İoannes Prodromos'un mozaik ikonaları bulunmaktadır.

Fener Hagios Georgios Poteras Kilisesi, güney cephe.

FENER HAGİOS GEORGIOS POTERAS KİLİSESİ

Ἅγιος Γεώργιος Ποτηρᾶς

Hagios Georgios Poteras

Tryphon, 6

Ἅγιος Γεώργιος Ποτηρᾶς

Hagios Georgios Poteras

Smith, 21

Fener, Aya Yorgi Potira Kilisesi

Patrikhane Listesi

Andifonitis

Yerel

KONUM

Fener, Murat Molla Caddesi No: 3.

Fener ile Karagümrük arasında, Fethiye Camii'ne yakın, Tevkii Cafer Mahallesi'ndeki Murat Molla Caddesinde bulunur.

2 Nisan 1991, 31 Mayıs 1991

TARİHÇE

Fener'deki Hagios Georgios Poteras Kilisesi, 1583 tarihli Tryphon ve 1669 tarihli Thomas Smith listelerinde yer alır (Kerameus 1904: 129, 126).

İstanbul Kadısı Mehmet Raşit'e yazılan 1730 tarihli hükümde, Kilisenin yeniden inşası belirtilmektedir. Yanmış durumda oldu-

ğu açıklanan oniki kilise ile birlikte kaydedilen yapı, "Hızır İlyas" adıyla, "Tevkii Cafer Mahallesi"nde konumlandırılmıştır (A. Refik 1988 c: 118).

Onsekizinci yüzyılın sonunda Balatlı S. Hovannesyan "Ayios Yorgios" olarak adlandırdığı yapının, Fethiye Camii'nin yanında bulunduğunu belirtir (İnciciyan 1956: 133).

Fener'deki Hagios Georgios Poteras Kilisesi, bir numaralı kitabesine göre 16 Ekim 1830 tarihinde restore edilmiştir. Kilisede bulunan iki, üç, dört ve beş numaralı kitabeler 1830 tarihlidir. Kilisenin altı ve yedi numaralı kitabeleri 1883 tarihlidir.

KİTABE

1. Güney cephede, naosa açılan giriş üstünde, beyaz mermerden, enlemesine dikdörtgen, 1830 tarihli kitabe yer alır. Kitabenin kızıma tekniğindeki sekiz satırlık Yunanca metni, küçük harftir.

Boyut: 136x60 cm.

Harf yüksekliği: 3 cm.

Kitabe metni:

Τὸ στερέωμα τῶν ἐπὶ σοὶ πεποιθότων στερέωσον
Κύριε τὴν ἐκκλησίαν ἣν ἐκτήσω τῷ τιμίῳ σου αἵματι

Οὗτος ὁ πάνσεπτος καὶ θεῖος ναὸς τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος
Γεωργίου

τοῦ τροπαιοφόρου τοῦ ἐπικαλουμένου ΠΟΤΗΡΑ ἀνεικαινίσθη
ἐν ἐπιμελείᾳ τῶν τιμίων ἐπιτρόπων καὶ ἐνορητῶν καὶ
δαπάνῃ

τῶν εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων χριστιανῶν τῶν βοηθούντων
καὶ βοηθησάντων ἐν τῇ ἁγίᾳ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ δε μνημό
συνον αὐτῶν ἔστω: 1830 ἐν μηνὶ ὀκτωμβρίῳ 16

Türkçesi:

"Tanrım sana inananların dayanağını dayanıklı kıl, senin kutsal karınla kurulmuş kiliseyi.

Büyük martir, Potira diye de anılan muzaffer Georgios'un bu pek saygıdeğer, kutsal kilisesi, müteveli heyetinin ilgisi ve cemaatin bağışlarıyla restore edildi. Bu kutsal kilise ona yardım eden ve yardım etmiş olan dindar Ortodoks Hristiyanların anısına olsun. 16 Ekim 1830"

(İ. Kuçuradi)

2. Güney cephede eksenden batıya yakın konumda, beyaz

mermerden, düzgün olmayan dikdörtgen kitabe yer alır. Üstte kabartma tekniğinde iki kerubim ve çökertme tekniğinde haç motifleri görülen kitabenin, altta bulunan kazıma tekniğindeki altı satırlık Yunanca metni, büyük harftir.

Boyut: 47x32 cm.

Harf yüksekliği: 2 cm.

Kitabe metni:

ΗΚΩΝΗΟΥ ΕΠΑΡΧΗΑ
ΣΗΝ ΤΑΝ ΚΕΛΒΕΡΗ
ΛΗ ΤΖΑΡΣΑΜΠΑ
ΛΗ ΓΕΟΡΓΗΝΗΝ Χ
ΑΡΓΕΤΗ ΕΤΟΣ ΟΚΤΟΒ
ΠΑΚΑΛ 1830 ΡΗΟΥ 30

Türkçesi:

"Konya Eyaleti'nden Gelverili, Çarşambalı bakkal Yeorgi'nin hayratı. 30 Ekim 1830."

(İ. Kuçuradi)

3. Güney cephede bir numaralı kitabenin üstünde, beyaz mermerden, enlemesine dikdörtgen, 1830 tarihli kitabe yer alır. Kitabede üstte, kabartma tekniğinde küçük boyutlu melek ve kerubim figürleri arasında bulunan, çökertme tekniğindeki üç figürden ortadaki İsa, soldaki Hagios Georgios, sağdaki Hagios Demetrios'tur. Kitabede, altta ortadaki çift başlı kartal motifinin iki yanında, kazıma tekniğindeki ikişer satırlık Yunanca metin, küçük harftir.

Boyut: 125x60 cm.

Harf yüksekliği: 2 cm.

Kitabe metni:

Η ΔΕΗΣΙΣ ΤΟΥ ΔΟΥΛΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
ΕΥΘΗΜΙΟΥ ΕΠΑΡΧΕΙΑΣ ΣΙΣΑΝΙΟΥ

ΣΤΕΡΓΙΟΥ ΝΗΚΟΛΑΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΖΙΟΤΣ
ΕΤΟΣ 1830 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 6

Türkçesi:

"Sisanion eyaletinden Tanrının kulu Konstantinos Eftimiu'nun ve Köstence'li Stergios Nikolao'nun yakarışı. 6 Aralık 1830"

(İ. Kuçuradi)

4. Avluda, kilisenin güneybatısında yer hizasındaki duvar kalıntısında, beyaz mermerden, enlemesine dikdörtgen kitabe yer alır. Kitabede çökertme tekniğinde, sağda Metamorphosis sahnesi ve yazısı, solda Hagios Georgios figürü ve yazısı bulunur. Kitabede altta, çökertme tekniğindeki iki satırlık Yunanca metin, büyük harftir.

Boyut: 90x70 cm.

Harf yüksekliği: 3 cm.

Kitabe metni:

Η ΔΕΗΣΙΣ ΤΩΝ ΔΟΥΛΩΝ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ
ΙΕΡ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΕΦΘΗΜΙΟΥ ΚΟ
ΣΤΑΝΤΖΟΤΑΣ ΕΠΙΡΧΕΙΑΣ ΣΗΣΑΝΙΟΥ ΕΤΟΥΣ 1830 ΔΕ-
ΚΕΜΒΡΙΟΥ 6

Türkçesi:

"Tanrının kulları Sisanion Eyaletinden Köstenceli Rahip Vasili-
os, Nikolau'nun ve Yeorgios Eftimiu'nun yakarışı. 6 Aralık 1830"

(İ. Kuçuradi)

5. Güney cephede iki numaralı kitabenin üst hizasında, beyaz mermerden, enlemesine dikdörtgen, 1830 tarihli kitabe yer alır. Ka-

Güney cephede 3 nolu kitabe.

bartma tekniğindeki Hagios Georgios ve Hagios Demetrios figürleri ve üst köşelerde figürlerin adlarının yazılı olduğu kitabenin alt bölümünde, kazıma tekniğindeki bir satırlık Yunanca metin, küçük harftir.

Boyut: 134x60 cm.

Harf yüksekliği: 3 cm.

Kitabe metni:

ὁ ἅγιος

ὁ ἅγιος

Γεώργιος

Δημήτριος

Δέησις τοῦ δούλου τοῦ θεοῦ Δανητῆλ Ψωμᾶ 1830

Türkçesi:

"Aziz Georgios, Aziz Demetrios, Tanrı'nın kulu Daniel Psomas'ın yakarışı. 1830"

(İ. Kuçuradi)

6. Güney cephenin batısında alt hizada, beyaz mermerden, enlemesine dikdörtgen, 1883 tarihli kitabe yer alır. Üzerinde bulunan kazıma tekniğinde el motifinin, solundaki tarihi işaret ettiği kitabede, kazıma tekniğindeki üç satırlık Yunanca metin, küçük harftir.

Boyut: 72x38 cm.

Harf yüksekliği: 2 cm.

Kitabe metni:

ὡς πόθ' ἑκατόμβην ἔσο ἁγῶν βωμόν ἐς ἵeron

Χεῖρ' ἰδίᾳ τ' ἔλαιον Χριστιανέ ἐνθάδε χύνων

ἐν Φωτηρᾷ 1/12. 1883.

Türkçesi:

"Ey Hristiyan, yağı kendi elinle buraya dökerek, bu kutsal sunağa armağan sun. Fotiras 1. 12. 1883."

(İ. Kuçuradi)

7. Nartekste doğu duvarın güneyinde, alt hizada, beyaz mermerden, enlemesine dikdörtgen, 1883 tarihli kitabe yer alır. Altı numaralı kitabenin benzeri olan ve üzerinde bulunan kazıma tekniğinde el motifinin, güneyi işaret ettiği kitabede, kazıma tekniğindeki üç satırlık Yunanca metin, küçük harftir.

Boyut: 68x36 cm.

Harf yüksekliği: 2 cm.

Kitabe metni:

Χριστιανέ, ὡς ποτε θυσίαν εἰς βωμόν φέρων
 Εὐσεβεῖ χεῖρ' ἰδίᾳ τ' ἔλαιον ἐνθάδε χύνων
 ἐν Φωτηρᾷ 1/12. 1883.

Türkçesi:

"Ey Hristiyan, sunağa kurban getiren, kendi saygılı elinle yağı
 buraya dökən. Fotiras 1. 12. 1883"

(İ. Kuçuradi)

YAYINLAR

- A. Refik 1988 c: 118;
 Ayverdi 1958: D 6;
 Gedeon 1893: 40;
 Hammer 1822: 452;
 Hemerologion 1905: 201;
 Hotz 1971: 62;
 İnciciyan 1956: 133;
 Kerameus 1904: 126, 129;
 Müller-Wiener 1977: 309 Ab. 353;
 Schneider 1967: 41.

Şanlıy cephede 6 nolu kitabe.

TASVİR

Fener'deki Hagios Georgios Poteras Kilisesi, yüksek duvarlarla çevrili avlunun kuzeydoğusunda yer alır. Avlu duvarı, doğuda kilisenin köşelerine bitişiktir. Avlunun batısında ve kuzeyinde yapı kalıntıları ile kilisenin aynı adlı ayazması, güneybatısında ise kilise görevlisinin evi bulunmaktadır. Arazideki eğim nedeniyle kilise batısında yarısına kadar toprakla kaplıdır.

Kilise, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Dıştan boyu 25.50 m, eni 12.30 m, yüksekliği yaklaşık 9.50 m. dir. Yapı iki yüzlü kırma çatı ile örtülüdür. Kiliseye kuzeyinde, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı parekklesion bitişiktir. Yapıya kuzeybatısında bitişik taş merdiven ise galeriye çıkışı sağlar.

Dışta sıvalı olan yapı, kaba yonu taş ile inşa edilmiş, köşelerde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Cephelerde yer yer devşirme malzeme görülür. Yapıyı saçak altında, üstü sıvalı bir içbükey silme dolanmaktadır.

Fener'deki Hagios Georgios Poteras Kilisesi, bazilikal plan tipindedir. Üç nefli naos, batısında kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı narteks ile sınırlanır. Doğu duvarda, orta nef hizasında naosa girinti yapan kütlein ekseinindeki apsis, az derin ve yarım yuvarlaktır. Yanlarda kare kesitli iki duvar payenin sınırladığı kütle, üstte kademelenerek doğu duvarın yaklaşık üçte ikisine kadar yükselir.

Naosta nef ayrımı beşer sütunlu sıralar ile sağlanmıştır. Yan nefler, orta neften bir basamak yüksektir. Doğuda birinci sütunlar hizasında belirlenen bema, yan neflerden bir, orta neften iki basamak yüksektir.

Batıda narteks üzerinde bulunan galeri, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Orta nef hizasında yarım daire biçiminde çıkıntı yapan galeri, yan nefler üstünde batıdaki son sütunlara kadar naosa uzanır. Galeriye çıkış, dışta kuzeybatıdaki merdiven ile sağlanmıştır.

Nefleri sınırlayan sütunlar arşitravla bağlanır. Doğuda duvar payelerine oturan arşitrav, batıda taşıyıcılar hizasında galeride bulunan bodur sütunlara oturduktan sonra duvara bitişir. Sütunlar; kare kesitli ahşap postamentler üzerinde, üstte başlık yerinde iki sıra silme arasında çiçek motifli ve kare abakusludur. Yeşil renkte boyalı sütun gövdeleri, ahşap üzerine alçı kaplama tekniğinde yapılmıştır.

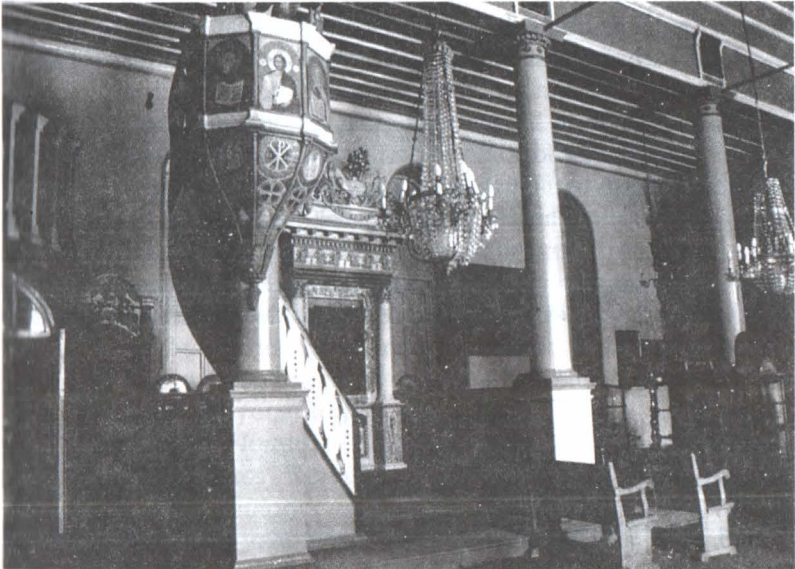
Fener'deki Hagios Georgios Poteras Kilisesi'nin örtü sistemi ahşaptır. Orta nefin örtüsü tekne tonoz, yan nefler ve narteksin ör-

tüsü düz tavadır.

Kilisenin naosa açılan üç girişinden biri batıda nartekste eksende, ikisi kuzey ve güneyde, eksenden batıya yakın ve karşılıklıdır. Girişler, eş boyutlu ve yuvarlak kemerli açıklıklardır. Bemanın kuzeyinde, küçük dikdörtgen bir giriş açıklığı daha vardır. Nartekse açılan iki giriş, kuzey ve güneyde karşılıklı, eş boyutlu ve yuvarlak kemerli dikdörtgen açıklıklardır.

Yapının kuzey ve güneyinde yer alan karşılıklı üçer pencere, aynı hizada, eş aralıklı ve yuvarlak kemerli dikdörtgen açıklıklardır. Kuzeydeki pencereler iki parçalı olup, altta parekklesiona bakanlar dışta örülüdür. Güneydeki pencerelerin doğu ve batısında, daha küçük birer pencere vardır. Bu pencere sırasının batısında altta bulunan iki pencereden biri nartekse bakar ve yuvarlak kemerlidir, diğeri ise kare açıklıktır. Üstte galeriye bakan birer kare pencere karşılıklıdır.

Doğu ve batıda, orta nef hizasında üstte karşılıklı üçer pencere yer alır. Biri eksende ve daha büyük, ikisi yanlarda simetrik ve eş boyutlu pencerelerden, batıda eksendeki yuvarlak kemerli, diğerleri basık kemerlidir. Doğuda; yan nefler hizasında üstte birer basık kemerli pencere ile apsiste eksende bir dikdörtgen pencere vardır. Batıda, eksendeki girişe yanlarda simetrik ikişer pencere, yuvarlak kemerli açıklıklardır.

Naos, güneydoğusundan.

Naosun doğusunda apsiste, biri eksende ikisi yanlarda simetrik üç niş ile apsise yanlarda simetrik birer niş bulunur. Bemanın kuzey ve güneyindeki birer niş karşılıklıdır. Nişler; yarım yuvarlak, aynı hizada ve eş büyüklüktedir.

Fener'deki Hagios Georgios Poteras Kilisesi'nde, naosun doğusunda üç nefi kapsayan ahşap ikonostasis, oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel motiflerle bezelidir. İkonostasiste alttaki büyük çerçevelerde soldan sırayla; Hagios Nikolaos, Hagios Poteras, Hagios Georgios, Meryem ve Çocuk İsa, İsa, İoannes Prodromos, Hagios Demetrios, İsa ikonaları ile üstteki çerçevelerde İncil'den bayram sahneleri yer alır. Hagios Georgios ve İsa ikonaları, kabartma tekniğinde gümüş kaplamadır.

Naosta, kuzeydeki taşıyıcı sıranın doğudan dördüncü sütununa oturan ahşap ambon ile güneydeki sıranın ikinci ve üçüncü sütunu arasında yer alan ahşap despot koltuğu, oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel motiflerle bezelidir. Ambonun yüzlerinde İsa ve İncil Yazarları, arşitravda sütunlar hizasındaki kare çerçevelerde Havariler, orta nef örtüsündeki madalyonda "Pantokrator İsa" tasvirleri görülür. Kilisede yer alan tasvirlerin malzemesi yağlıboya-
dır.

PAREKKLESİON

Hagios Georgios Poteras Kilisesi'ne kuzeyinde bitişik parekklasion, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve dışta tek pahlı çatı ile örtülüdür. Bazilikal planlı yapının tek nefli naosu, doğusunda apsis ile sınırlanır. Naosun örtüsü basık tonozdur.

Parekklesionun kuzeyindeki giriş açıklığı, eksenden batıya yavkın ve basık kemerlidir. Kilise'den parekklesiona açılan iki girişten biri doğu, diğeri batı uçtadır.

Yapının kuzeyindeki beş pencere, aynı hizada, eş aralıklı, eş boyutlu ve basık kemerli dikdörtgen açıklıklardır. Doğuda eksende bir pencere ve kuzeybatıda biri dikine diğeri enlemesine dikdörtgen birer pencere yer alır. Kiliseden parekklesiona bakan aynı hizada, eş aralıklı ve eş boyutlu üç pencere içte örülüdür.

ĞALATA İOANNES PRODRAMOS KİLİSESİ

Ἰωάννης Πρόδρομος, Γαλατᾶ	
İoannes Prodrmos, Galata	Tryphon, 38
Ἅγιος Ἰωάννης Πρόδρομος, Γαλατᾶ	
Hagios İoannes Prodrmos, Galata	Paterakis, 52
Ἅγιος Ἰωάννης [Γαλατᾶ]	
Hagios İoannes [Galata]	Smith, 6 (Galata)
Aya Yani	Yerel

KONUM

Galata-Karaköy, Vekilharç Sokak, No: 15.

Galata'da Karaköy ile Tophane arasındadır. Doğuda Sakızcılar Sokak, batıda Vekilharç Sokak, kuzeyde Kemeraltı Caddesi, güneyde Necatibey Caddesi ile çevrelenmiştir.

25 Aralık 1990, 30 Eylül 1992.

TARİHÇE

Galata'daki İoannes Prodrmos Kilisesi, 1583 yılında Tryphon, 1604 yılında Paterakis listelerinde yer alır (Kerameus 1904:129,120). Antakya Patriğinin katibi Paulus, iki kez yandıktan sonra yeniden inşa edilen kilisenin, 1652 yılında varlığından söz eder (Petrides 1901: 47). Kilise, 1669 tarihli Thomas Smith Listesi'nde yer almaktadır (Kerameus 1904: 126). Kilise, onyedinci yüzyılın ikinci yarısında Du Cange (1729: 162) tarafından belirtilen yapılar arasında, Galata'da altıncı sırada "S. İoannis Combusti Kamenos" adıyla kaydedilir (Kerameus 1904: 127).

Onyedinci yüzyılın ikinci yarısında Galata'da Rumlara ait üç kilise olduğunu belirten Kömürçiyan (1988: 36)'a açıklık getiren Paucükciyan (Kömürçiyan 1988: 223), bunlardan "Ay Yani" adıyla bilinen kilisenin sonradan yenilendiğini kaydeder.

Gedeon (1900: 22, 24, 27)'un tesbitinden hareketle, kilisenin 1683 ve 1696 yıllarında mevcut olduğunu belirten Schneider ve Nomidis (1944:20), 1696 yılında yandıktan sonra 1699'da yeniden inşa edilen ve aynı yıl Sakızlıların eline geçen Kilisenin bu tarihten sonra onlar tarafından yönetildiğini kaydeder.

Schneider ve Nomidis (1944: 21)'e göre, 1722 yılında bağışlanan "Hagios Nikolaos" İkonası kilisenin güney köşe mekanında yer almaktadır. 1731 yılındaki yangından sonra 1734'de yenilenen kilise, 1771'de yeniden yanmış ve 1774 yılında tekrar inşa edilmiştir.

Galata'daki İoannes Prodrmos Kilisesi, kitabesinin birinci bö-

lümüne göre, 1734 yılında inşa edilmiştir.

Kilisede, ikonostasiste bulunan "Zoodokhos Pege" ve "İoannes Prodromos" ikonalarının 1796'da Rusya'dan getirildiği belirtilmektedir (Schneider ve Nomidis 1944: 21).

Galata'daki İoannes Prodromos Kilisesi, kitabesinin ikinci bölümüne göre 1799 yılında yenilenmiştir.

Schneider ve Nomidis (1944: 21) kilisenin, kitabesine göre 1836'da tekrar yenilendiğini belirtir. Ancak kilisenin bu tarihte yenilendiğine dair böyle bir kitabeye rastlanmamıştır. Kilisenin kuzeyindeki avluda, 1842-1863 yılları arasına tarihlenen ve Sakızlılara ait sekseniki mezar taşı bulunduğu kaydedilmektedir. (Hemerologion 1905: 193)

Galata'daki İoannes Prodromos Kilisesi, 1924 yılından beri Türk Ortodoks Başpiskoposluğu'nun yönetimindedir.

KİTABE

Batıda nartekste eksendeki girişin üstünde, beyaz mermerden, enlemesine dikdörtgen kitabe yer alır. İki bölüm halinde düzenlenmiş kitabenin, kazıma tekniğindeki beşer satırlık Yunanca metni, küçük harftir. Harfler boyalıdır.

Boyut: 180x70 cm.

Harf yüksekliği: 3.5 cm.

Kitabe metni:

τὸ στερέωμα τῶν ἐπὶ σοὶ πεποιθότων,
στερέωσον κύριε τὴν Ἐκκλησίαν,
ἣν ἐκτήσω τῷ τιμίῳ σου αἵματι.
ἐκτίσθη ἐν ἔτει : α ψ λ δ
Σεπτεμβρίου...κθ

ὁ σεπτὸς οὗτος δόμος Ἰωάννου, λαμπρὸς τε ..
ἀνδρῦθῃ ἐκ βάρων, καὶ δαπάναις φι
λοχρίστων καὶ πόνοις οἶκον φιλοῦντων εὐπρεπῇ κυρίου
ἀνεκενίσθη : ἐν ἔτει αψξθ
Σεπτεμβρίου...κθ

Türkçesi:

"Ey Tanrım sana inananların dayanağını dayanıklı kıl, kutsal kanınla kurulan kiliseyi. 29 Eylül 1734'te inşa edildi.

İoannes'in bu saygıdeğer görkemli evi, İsa'yı seven Sakızlıların parasıyla temelden yeniden inşa edildi ve Tanrının ağırbaşlı evini

nevenlerin çabalarıyla restore edildi. 29 Eylül 1799"

(İ. Kuçuradi)

YAYINLAR:

Cezar 1991: 117;
 Du Cange 1729: 162;
 Eyice 1967: 1214/148;
 Gedeon 1900: 78;
 Georgiades 1898;
 Hemerologion 1905: 193;
 Kerameus 1904: 120, 126, 127, 129;
 Kömürçiyan 1988: 223;
 Mamboury 1951: 350;
 Petrides 1901: 47;
 Schnieder-Nomidis 1944: 21, F 3;
 Sofianos 1913.

TASVİR

Galata'daki İoannes Prodromos Kilisesi, kuzeyinde yapıların bulunduğu ve etrafı yüksek duvarlarla çevrili avlunun ortasında yer alır. Kilisenin doğusu ve güneyinde avlu duvarı ile arasında kalan boşluk kapatılarak, depo olarak düzenlenmiştir. Avlunun kuzeyinde, kare kesitli gövde üzerinde baldaken tipi çan kulesi, kuzeydoğusunda ise kilise görevlisinin evi vardır.

Kilise, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Dıştan boyu 29 m, eni 16 m, yüksekliği yaklaşık 11 m. dir. Doğuda eksenle, dışta yarım yuvarlak apsis çıkıntı yapar. Kilisenin batısında bulunan narteks, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Mimari özellikleri ve yapım tekniğinden, narteksin sonradan eklendiği anlaşılmaktadır. Narteks, nefler hizasında kare kesitli duvar payeleri ve bunları bağlayan yuvarlak kemerlerle üç bölüm halinde düzenlenmiştir. Orta bölüm kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen, yan bölümler kare planlıdır.

Kilise, iki yüzlü kırma çatı ile örtülüdür. Apsisin örtüsü yarım konik çatıdır. Yapıyı örten çatının doğuda orta nef hizasında içe doğru girinti yapmasıyla, nefler dışa yansıtılmıştır. Narteksi örten çatıda, nefler hizasında ortada yer alan silindir biçimindeki aydınlık fenerleri, dışta kubbe ile örtülüdür.

Dışta sıvasız olan yapı, kaba yonu taş ve tuğla ile inşa edilmiş, köşelerde ve doğu cephenin alt bölümünde düzgün kesme taş kul-

lanılmıştır. Duvarlar iki sıra tuğla, bir sıra taş düzeninde ve almasıktır. Derz araları yaklaşık 4 cm. olup, tuğla tozu ile sıvalıdır. Cephelerde yer yer devşirme malzeme görülür. Açıklık kemerleri tuğla ile örülmüştür. Yapıyı saçak altında, üzeri sıvalı bir sıra içbükey silme dolandır. Avluda ve içte zemin, mermer döşelidir. Zemindeki mermer parçaları arasında, yazılı mezar taşları da görülür.

Yapı bazilikal plan tipindedir. Üç nefli naos, doğusunda nefler hizasında, içte yarım yuvarlak üç apsis ile sınırlanır. Naosta nef ayırımı, yedişer sütunlu sıralar ile sağlanmıştır. Yan nefler orta neften bir basamak yüksektir. Doğuda ilk sütunlar hizasında belirlenen bema, yan neflerden bir, orta neften iki basamak yüksektir.

Naosun batısında; orta nef hizasında son sütunlara, yan nefler hizasında doğudan altıncı ve yedinci sütunlara oturan galeri, 'U' biçimi planlı olup, ön yüzlerinde yarım yuvarlak çıkıntılıdır. Galeriye çıkış naosun güneybatısındaki ahşap merdiven ile sağlanmıştır.

Nefleri sınırlayan sütunlar iki dilimli kemerlerle bağlanır. Doğuda duvardaki konsollara oturan kemerler, batıda galeri üzerinde arşitrav biçimini alarak duvara bitişir. Sütunlar, stilize edilmiş İon tipi başlıklıdır. Porfir taklidi boyalı sütun gövdeleri, ahşap üzerine alçı kaplama tekniğinde yapılmıştır. Sütun başlıkları ahşaptır.

Galata'daki İoannes Prodromos Kilisesi'nin örtü sistemi, ahşap üzerine alçı kaplamadır. Orta nefin örtüsü beşik tonozdur. Yan nefleri örten tonoz, yanlardan orta nefe doğru kıvrım yaparak yükselir. Apsisin örtüsü içte yarım kubbedir. Narteksi nefler hizasındaki bölümlerde örten kubbemsi tonozların ortasında yer alan aydınlık fenerlerinin örtüsü, içte kubbedir.

Kilisenin naosa açılan dört girişinden üçü batıda nartekste nefler hizasında, diğeri kuzeyde eksenden doğuya yakındır. Girişler, yuvarlak kemerli dikdörtgen açıklıklardır. Güneyde, eksenin doğu ve batısında bulunan iki giriş örülerek kapatılmıştır. Narteksin kuzey ve güneyde karşılıklı iki girişi, yuvarlak kemerli dikdörtgen açıklıktır.

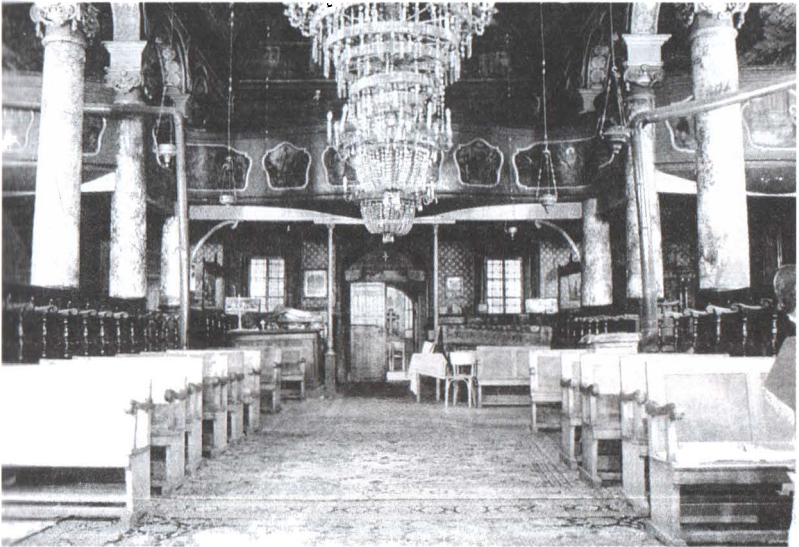
Yapının kuzey ve güneyinde bulunan altta beş, üstte sekiz pencere aynı hizada, eş aralıklı ve karşılıklıdır. Eş boyutlu olan pencereler altta basık kemerli, üstte dikdörtgendir. Doğru ve batıda orta nef hizasında, üstte karşılıklı üç pencere yer alır. Biri eksende ve büyük, ikisi yanlarda ve simetrik olan pencereler, aynı hizada ve basık kemerli dikdörtgen açıklıklardır.

Yapının doğusunda, orta nef apsisinde eksene simetrik iki pencere ile yan nef apsislerinde eksende birer pencere, aynı hizada ve sivri kemerli dikdörtgen açıklıklardır. Batıda, eksendeki girişe yanlarda simetrik birer dikdörtgen pencere bulunur. Narteksin batısında, eksende üstte yer alan bir pencere, büyük boyutlu ve yuvarlak kemerlidir. Aydınlık fenerlerinin gövdesinde, eş aralıklı ve eş boyutlu üçer sivri kemerli pencere vardır.

Naosun doğusunda orta nef apsisinde, biri eksende ve büyük, ikisi yanlarda simetrik ve eş boyutlu üç niş vardır. Kuzey yan nef apsisinin güneyinde ve güney yan nef apsisinin kuzeyinde bulunan birer niş, eş boyutlu ve diğerlerinden daha büyüktür. Nişler yarım yuvarlaktır.

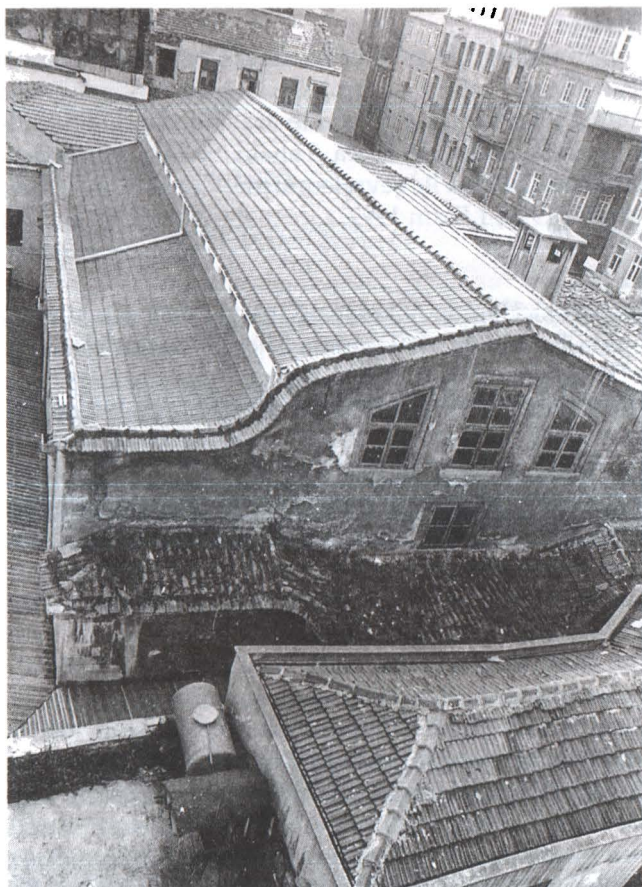
Galata'daki İoannes Prodromos Kilisesi'nde, naosun doğusunda üç nefi kapsayan ahşap ikonostasis, oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel motiflerle bezeli ve altın varakla kaplıdır. Cephesi tamamen işlenmiş olan ikonostasisteki motifler arasında yer yer kuş ve insan figürleri görülür. Altındaki büyük çerçevelerde soldan sırayla; Hagia Paraskeve, Hagia Matruna, İoannes Prodromos, Meryem ve Çocuk İsa, İsa, İoannes Prodromos, Hagios Spyridon ikonaları ile üstteki küçük çerçevelerde İncil'den bayram sahneleri yer alır.

Naosta, kuzeyde üçüncü ve dördüncü sütunlar arasındaki ah-

Galata İoannes Prodromos Kilisesi, naos, doğusundan.

şap ambon ve karşısında bulunan despot koltuğu, oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel motiflerle bezenmiştir. Despot koltuğu ejder figürlüdür. Ambon yüzlerinde İncil Yazarları, kemerler arasındaki madalyonlarda Havariler, orta nefin örtüsünde "Pantokrator İsa" tasvirleri ve galeri korkuluğunun naosa bakan yüzünde İsa'nın yaşamından sahneler yansıtan tasvirler görülür. Tasvirlerin malzemesi yağlıboyadır. Kilisede sedef kakma tekniğinde işlenmiş incil sehpaları bulunmaktadır.

Galata Hagios Nikolaos Kilisesi, doğu cephe ve örtü sistemi.

GALATA HAGİOS NİKOLAOS KİLİSESİ

~ Άγιος Νικόλαος, Γαλατᾶ
 Hagios Nikolaos, Galata
 ~ Άγιος Νικόλαος, Γαλατᾶ
 Hagios Nikolaos, Galata
 ~ Άγιος Νικόλαος [Γαλατᾶ]
 Hagios Nikolaos [Galata]

Tryphon, 37

Paterakis, 50

Smith, 4 (Galata)

KONUM

Galata-Karaköy; Hoca Tahsin Sokak, No: 12. Mumhane Caddesi, No: 45.

Galata'da Karaköy ile Tophane arasındadır. Doğuda Karata-vuk Sokak, kuzeyde Hoca Tahsin Sokak, güneyde Galata Mumhane Caddesi ile çevrelenmiştir.

25 Aralık 1990, 1 Ekim 1992.

TARİHÇE

Galata'daki Hagios Nikolaos Kilisesi, 1583 yılında Tryphon, 1604 yılında Paterakis, 1669 yılında Thomas Smith listelerinde yer almıştır (Kerameus 1904: 129, 120, 126).

Onyedinci yüzyılın ikinci yarısında 1652'de İstanbul'a gelen Antakya Patriğinin katibi Paulus, iki kez yanan kilisenin yeniden inşa edildiğini belirtir (Petrides 1901: 47). Bu dönemde kilise, Du Cange (1729: 162) tarafından belirtilen yapılar arasında, Galata'da üçüncü sırada "S. Nicolai Portam Kherezi kapısı" adıyla kaydedilir (Kerameus 1904: 127).

Onyedinci yüzyılın ikinci yarısında Galata'da Rumların üç kilisesi olduğunu belirten Kömürçiyan (1988: 36)'a açıklık getiren Pamukçıyan (Kömürçiyan 1988: 223), bunlardan "Ay Nikola" adıyla bilinen kilisenin sonradan yenilendiğini kaydeder.

Gedeon (1900: 22, 24, 27)'a dayanarak, kilisenin 1683 ve 1696 yıllarındaki varlığını saptayan Schneider ve Nomidis (1944: 21), kilisenin 1731 ve 1796 yıllarında yandığını açıklamaktadır.

Onsekizinci yüzyılın sonunda Galata bölgesinde Rumlara ait dört kilise bulunduğunu belirten İnciciyan (1956: 85), 1804 yılında "Ay Nikola" adlı yeni bir kilise inşa edildiğini açıklar. Kilisenin 1821 yılında tahrip edildiği belirtilmektedir (Schneider ve Nomidis 1944:21).

Galata'daki Hagios Nikolaos Kilisesi, bir numaralı kitabesine göre 1834 yılında yenilenmiştir. Schneider ve Nomidis (1944: 21), özellikle denizciler tarafından ziyaret edilen kilisenin, giriş kapısı üzerindeki kitabeye göre 1834 yılında yenilendiğini açıklar.

Galata'daki Hagios Nikolaos Kilisesi'nin iki numaralı kitabesi 1887 tarihlidir.

Kilisenin narteksindeki ayazmaya ait üç numaralı kitabeye göre ayazma 1867 yılında inşa edilmiş, 1955 yılında onarılmıştır.

Galata'daki Hagios Nikolaos Kilisesi, 1924 yılından beri Türk Ortodoks Başpiskoposluğu'nun yönetimindedir.

KİTABE

1. Batıda nartekste, naosa eksende açılan girişin üstünde, beyaz mermerden, enlemesine dikdörtgen kitabe yer alır. Kitabenin kazıma tekniğindeki altı satırlık Yunanca metni, küçük harftir. Harfler boyalıdır.

Boyut: 140x70 cm.

Harf yüksekliği: 3.5 cm.

Kitabe metni:

Τὸ στερέωμα τῶν ἐπὶ σοι πεποιθότων, στερέωσον κύριε τὴν
Ἐκκλησίαν

Ἦν ἐκτήσω τῷ τιμίῳ σου αἵματι

Ναὸς πάνσεπτος μεγίστου Ἱεράρχου Μύρων Λυκιαστοῦ
ἐπισκόπου

Προστάτου τε θαυματουργοῦ καὶ θείου Νικολάου ὡραῖος πα-
νυ ἱδρυμένος ἐκ βάρων

Ἐπιστασίᾳ τιμίων ἐπιτρόπων, ἐνοριτῶν τε εὐσεβῶν
ἀντιλήψει

Αὐδ. : ἐν μηνὶ : Ἀπριλίῳ : κγ

"Ey Tanrım sana inananların dayanağını dayanıklı kıl, kutsal kanınla kurulan kiliseyi. Lykia'daki Myra Episkoposu ve Myra'nın koruyucusu, mucize yaratan büyük din lideri Aziz Nikolaos'un saygıdeğer kilisesi, değerli mütevelli heyeti üyelerinin gözetiminde ve dindar cemaat mensuplarının yardımıyla çok güzel bir şekilde temelden inşa edildi. 23 Nisan 1804"

(İ. Kuşuradi)

2. Yapının kuzey cephesinin batısında, nartekse açılan girişin beyaz mermerden üst silmesi üzerinde, Yunanca büyük harflerle iki satır halinde "ΕΝ.ΕΤΕΙ. ΣΩΤΗΡΙΩ. 1887" yazılıdır.

3. Nartekste, güneybatıda yer alan ayazmanın girişi üstünde, beyaz mermerden enlemesine dikdörtgen kitabe vardır. Kitabenin kazıma tekniğinde, üç satırlık Yunanca metni, büyük harftir. Harfler boyalıdır.

Boyut: 59x12 cm.

Harf yüksekliği: 2 cm.

Kitabe metni:

ΙΔΡΥΘΗ ΔΑΠΑΝΗ ΤΟΥ Κ. ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΑΝΤΥ
ΠΑ ΤΩ 1868 ΚΑΙ ΑΝΕΚΑΙΝΙΣΘΗ ΤΗ

ΜΕΡΙΜΝΗ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤ. ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΤΩ 1955

Türkçesi:

"1868 de, Antonios Antipas'ın parasıyla inşa edildi ve 1955'te kilise mütevellî heyetinin çabasıyla restore edildi. "

(İ. Kuçuradi)

YAYINLAR:

- Cezar 1991: 117;
 Du Cange 1729: 162;
 Eyice 1967: 1214/148;
 Gedeon 1900: 78;
 Grosvenor 1895: 101;
 Hemerologion 1906: 191-192;
 İnciciyan 1956: 85;
 Kerameus 1904: 120, 126, 127, 129;
 Kömürciyan 1988: 223;
 Mamboury 1951: 350;
 Müller-Wiener 1967: G 4/7;
 Petrides 1901: 47;
 Schnieder-Nomidis 1944: 21, F 3;
 Sophianos 1919.

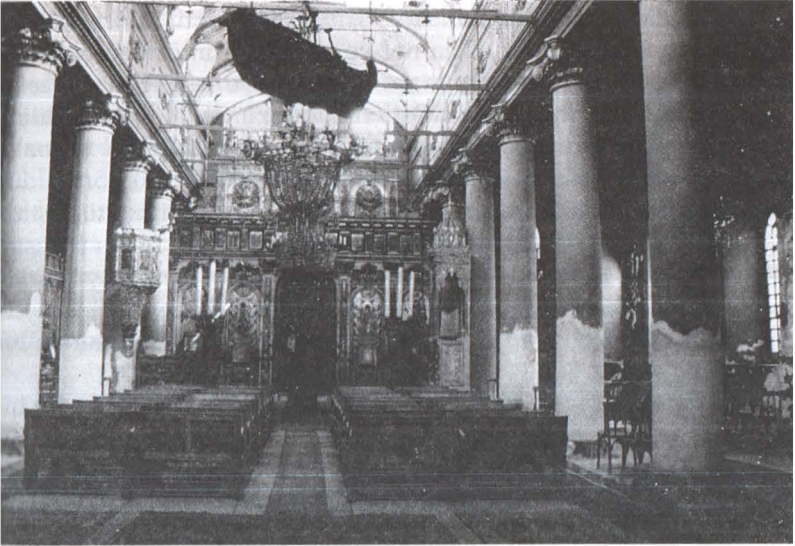
TASVİR

Galata'daki Hagios Nikolaos Kilisesi, etrafı yüksek duvarlarla çevrili bir avluda yer alır. Avlu duvarı, yapıya kuzey ve güney cephelerin batısında ve doğuda apsis hizasında bitişiktir. Avlunun kuzeyinde, kare kesitli gövde üzerinde çan kulesi bulunur.

Kilise, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Batıda yer alan 'U' planlı narteks, yapıyı kuzey ve güney cephelerin batı bölümünde sarar. Dıştan boyu 40 m, eni 15 m, yüksekliği yaklaşık 12 m. olan yapının, batısında genişleyen eni 25 m. dir. Doğuda orta nef hizasında, dışta yarım yuvarlak apsis çıkıntı yapar. Yan nefler hizasında ise dışta kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı apsisler, daha az çıkıntılıdır.

Yapı, orta nef üzerinde iki yüzlü kırma çatı, yan nefler üzerinde tek yüzlü çatılar ile örtülüdür. Narteksin örtüsü batıda ve yan çıkıntılarda iki yüzlü kırma çatıdır. Doğuda, orta nef apsisini örten yarım konik çatı yan apsisler üzerinde kırma çatılar biçiminde uzanır.

Dışta sıvalı olan yapı, kaba yonu taş ile inşa edilmiştir. Batıda sıvanın döküldüğü yerlerde pembe renkte, saman ve kireç içeren

Naos, batısından.

yumuşak harç görülür. Yapıyı saçak altında, bir içbükey silme dolanmaktadır.

Galata'daki Hagios Nikolaos Kilisesi, bazilikal plan tipindedir. Üç nefli naos, doğusunda nefler hizasında, içte yarım yuvarlak üç apsis ile sınırlanır. Naosun batısında yer alan "U" planlı narteks, nefler hizasında, kare kesitli duvar payeleri ve bunları bağlayan basık kemerlerle bölümlenmiştir. Narteksin güneybatısında, birkaç basamak merdiven ile inilen Hagios Antonios ayazması yer alır.

Naosta nef ayrımı yedişer sütunlu sıralar ile sağlanmıştır. Yan nefler orta neften bir basamak yüksektir. Doğuda ilk sütunlar hizasında belirlenen bema, yan neflerden bir, orta neften iki basamak yüksektir.

Naosun batısında narteks üzerinde yer alan galeri, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Galeriyeye çıkış, nartekste ki ayazma üzerinde ve dışta narteksin kuzey doğusunda yer alan merdivenler ile sağlanmıştır.

Nefleri sınırlayan sütunlar arşitrav ile bağlanır. Doğuda doğrudan duvara bitişen arşitrav, batıda son sütunlardan sonra yükselerek galeri korkuluğuna oturur. Sütunlar, köşeleri pahlanmış kare altlıklar üzerinde ve stilize edilmiş Kompositipte başlıklıdır. Boyalı olan sütun gövdeleri ahşap üzerine alçı kaplama, başlıklar kartonpiyer tekniğinde yapılmıştır.

Galata'daki Hagios Nikolaos Kilisesi'nin örtü sistemi ahşap üzerine alçı kaplamadır. Orta nef ve yan neflerin örtüsü basık tonozdur. Tonozlar, sütunlar hizasında takviye kemerleri ile sekiz parça halinde dilimlenmiştir. Orta nef tonozunun ilk ve son dilimler arasındaki altı parçasında, yanlarda karşılıklı basık tonozlar vardır. Apsislerin örtüsü içte yarım kubbedir. Narteksi örten düz tavan, orta bölümün ortasında kademelendirilerek yükseltilmiştir.

Kilisenin naosa açılan üç girişi, batıda nartekste nefler hizasındadır. Biri eksende, ikisi yanlarda simetrik olan girişler yuvarlak kemerli açıklıklardır. Nartekse açılan iki giriş, kuzey ve güneyde karşılıklı dikdörtgen açıklıklardır. Narteksin kuzeydoğusunda bir giriş daha vardır.

Yapının kuzey ve güneyinde karşılıklı dörder pencere, aynı hizada, eş aralıklı, eş boyutlu ve yuvarlak kemerli açıklıklardır. Bu pencerelerin doğusunda üstte bulunan birer pencere, daha küçük ve yuvarlak kemerli dikdörtgen açıklıktır. Orta nefin örtüsündeki dilimlerde yer alan tonozların içinde, karşılıklı, basık kemerli ikiz pencereler vardır. Kuzey ve güneyde, yanlardaki çıkıntıların üst hizasında bulunan altı pencere ve güneyde alt hizadaki üç pencere dikdörtgen açıklıklardır.

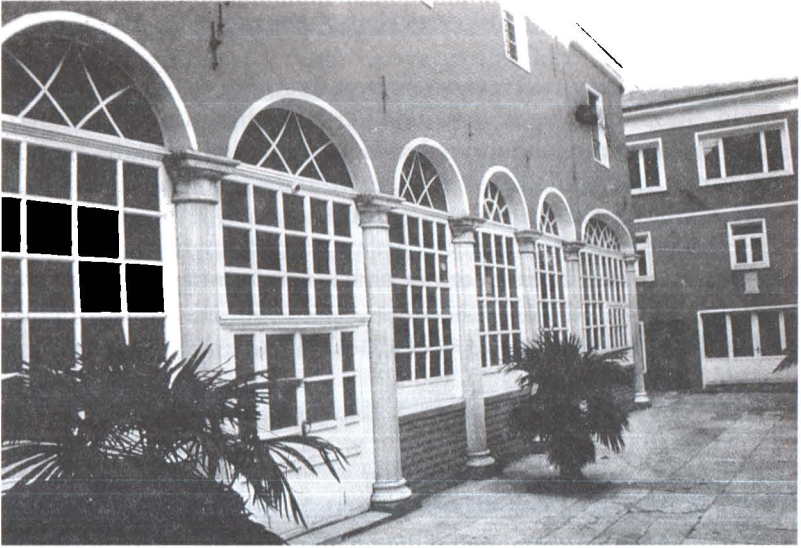
Doğu ve batıda orta nef hizasında, üstte yer alan karşılıklı üç pencereden biri eksende ve dikdörtgen, ikisi yanlarda simetrik ve eğik kemerlidir. Doğuda, orta nef apsisi üstünde ve apsislerde, eksende birer yuvarlak kemerli dikdörtgen pencere bulunur. Batıda, naosa açılan eksendeki girişe yanlarda simetrik, birer basık kemerli pencere vardır. Narteksin batısında, üstte eksene simetrik iki yarım kemerli dikdörtgen pencere ile bunların kuzey yanında üç basık kemerli pencere yer alır.

Naosun doğusunda, apsislerde eksene simetrik ikişer niş ile bemanın kuzey ve güneyinde, karşılıklı birer niş yer alır. Nişler yarım yuvarlaktır. Yan nef apsislerinin ve bemanın kuzeyindeki birer niş daha küçük, diğer nişler eş büyüklükte ve zemine yakın hizadadır. Bemanın kuzeyinde yarım kemerli küçük bir niş daha vardır.

Galata'daki Hagios Nikolaos Kilisesi'nde, naosun doğusunda üç nefi kapsayan ahşap ikonostasis, oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel motiflerle bezelidir. İkonostasiste alttaki büyük çerçevelerde soldan sırayla; Hagios Georgios, Hagios Spyridon, Meryem-İsa, Hagios Antonios, Hagios Nikolaos, Meryem ve Çocuk İsa, İsa, İoannes Prodromos, Hagios Kharalampos, Hagios Basileios-Hagios Khrisostomos-Hagios Gregorios, Hagios Gerasimos-Hagios Menas

ikonaları ile üstteki küçük çerçevelerde İncil'den bayram sahneleri yer alır.

Naosta, kuzeydeki taşıyıcı sıranın doğudan üçüncü sütununa oturan ahşap ambon ve karşısında yer alan ahşap despot koltuğu, oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel motiflerle bezelidir. Ambon yüzlerinde İsa ve İncil Yazarları, arşitravda sütunlar hizasındaki madalyonlarda Havariler, orta nefin örtüsünde "Pantokrator İsa" tasvirleri bulunur. Batıda naosa açılan eksendeki giriş üstünde yer alan, kareye yakın beyaz mermer levhanın üzerinde, kabartma tekniğinde Hagios Nikolaos tasviri ve yazısı bulunmaktadır. Doğuda üstteki pencerelerde renkli cam kullanılmıştır.

Galata Panagia Kilisesi, batı cephe.

GALATA PANAGİA KİLİSESİ

Κοίμησις Θεοτόκου, Γαλατᾶ
 Koimesis tes Theotokou, Galata
 Παναγία, Γαλατᾶ
 Panagia, Galata
 Παναγία Καφατιανή [Γαλατᾶ]
 Panagia Kaphatiane [Galata]
 Panayia Kafatiani

Tryphon, 44
 Paterakis, 53
 Smith, 1 (Galata)
 Yerel

KONUM

Galata-Karaköy, Ali Paşa Değirmeni Sokak, No: 2.
 Galata'da Karaköy ile Tophane arasındadır. Doğuda Kara Ali Kaptan Sokak, batıda Akçe Sokak, kuzeyde Ali Paşa Değirmeni Sokak, güneyde Galata Mumhane Caddesi ile çevrelenmiştir.
 25 Aralık 1990, 2 Haziran 1991.

TARİHÇE

Galata'daki Panagia Kilisesi, Schneider ve Nomidis (1944: 21)'e göre, İstanbul'un fethinden sonra başlatılan göçler sırasında 1475 yılında Kaffa'dan gelen Rumlar tarafından inşa edilmiştir.

Kilise, 1583 yılında Tryphon, 1604 yılında Paterakis listelerinde yer alır (Kerameus 1904: 129, 120). 1652 yılında kilisenin varlığını belirten Antakya Patriğinin katibi Paulus (Petrides 1901: 47)'a göre, Kaffa'dan gelen Rumların beraberlerinde getirdikleri "Hodogetria Meryem" ikonası kilisenin kuzey nefinde korunmuştur. Galata'daki Panagia Kilisesi, 1669 tarihli Thomas Smith Listesi'nde yer almıştır (Kerameus 1904: 126).

Onyedinci yüzyılın ikinci yarısında kilise, Du Cange (1729: 162) tarafından belirtilen yapılar arasında, Galata'da ikinci sırada "Cafatiani" adıyla kaydedilmektedir (Kerameus 1904: 127).

Galata'da Rumların üç kilisesi olduğunu belirten Kömürçiyen (1988: 36)'a açıklık getiren Pamukciyan (Kömürçiyen 1988: 223), bunlardan onyedinci yüzyılda 'Panagia Kafatiani Kilisesi' olarak adlandırılan yapının sonradan yenilendiğini kaydeder.

Kilisenin 1683 ve 1696 yıllarındaki varlığını, Gedcon (1900: 24, 27)'a dayanarak saptayan Schneider ve Nomidis (1944: 20, 21), yapının 1698 yılında yandıktan sonra yeniden inşa edildiğini açıklar. Galata'daki Panagia Kilisesi, bir numaralı kitabesine göre 1 Ekim 1734 tarihinde inşa edilmiştir.

Onsekizinci yüzyılın sonunda İnciciyan (1956: 85), 'Panagia'ya ithaf edilen kilisenin "Kafatiani" olarak adlandırıldığını belirtir ve yapıyı Galata bölgesindeki Rumlara ait beş kiliseden biri olarak tanıtır.

Galata'daki Panagia Kilisesi, iki numaralı kitabesine göre, Paşah Abdülmecit (1839-1861) döneminde IV. Anthimos'un patrikliği (1840-1841) sırasında 1840 yılının Ağustos ayında tamamen yenilenmiştir.

Schneider ve Nomidis (1944: 21), kilisenin giriş kapısı üzerindeki kitabeye dayanarak, bugünkü yapının 1840'da inşa edildiğini belirtir.

Galata'daki Panagia Kafatiani Kilisesi, 1924 yılından beri Türk Ortodoks Başpiskoposluğu'nun yönetimindedir.

KİTABE

1. Yapının güneyinde narteksteki girişin sağ yanında, kareye yakın, üstü yarım yuvarlak ve üzeri boyanmış 1734 tarihli kitabe yer alır. Kitabenin ortasında, kabartma tekniğinde 'Meryem ve Çocuk İsa' tasviri bulunur. Kitabede; tasvirin çevresindeki bir satır ve altındaki sekiz satırlık Yunanca metin, büyük harftir. Harfler boyalıdır.

Boyut: 110x100 cm.

Harf yüksekliği: 4 cm.

Kitabe metni:

ΑΝΗΓΕΡΘΗ Ο ΠΑΡΩΝ ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΥΠΕΡΑΓΙΑΣ ΗΜΩΝ ΘΚΟΥ
ΤΗΣ ΚΑΦΑΤΙΑΝΗΣ
ΟΙ ΕΠΙΣΤΑΤΑΙ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΦΙΛΟΔΩΡΟΣ	ΓΕΩΡΓΙΟΣ	ΣΤΕΡΓΙΟΣ	ΔΑΝΙΗΛ
ΓΟΥΝΑΡΗΣ	ΓΟΥΝΑΡΗΣ	ΓΟΥΝΑΡΗΣ	ΓΟΥΝΑΡΗΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ	ΛΕΩΝΤΑΡΗΣ	ΔΟΥΚΑΣ ΚΕ	ΚΟΝΣΤΑΝΤΗ
ΧΡΥΣΩΧΟΟΣ	ΚΕΡΕΣΤΕΝΤΣΗΣ	ΡΕΣΤΕΝΤΣΗΣ	ΚΕΡΕΣΤΕΝΤΣΗΣ

1734
ΩΚΤΩΒΡΙΟΥ Α

ΔΡΑΚΩ ΝΗΚΩΛΑ ΚΟΣΤΑ ΣΑΒΑ ΠΑΥΛΗ ΜΗΧΑΛΗ ΛΑΣΚΑΡΙ
ΟΚΤΩΜΒΡΙΟΥ Α ΕΓΚΑΙΝΙΑΣΘΗ Η ΑΓΙΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

Türkçesi:

"Azizlerin azizi Kafatiani Meryem Ananın şu kilisesi, müteveli heyeti Filodoros Gunaris, Yeorgios Gunaris, Stergios Gunaris, Daniil Gunaris, Ioannis Hrisohoos, Leontaris Kerestecis, Dukas Kerestecis, Konstanti Kerestecis gözetiminde inşa edildi. 1 Ekim 1734.

Drako, Nikola, Sava, Pavli, Mihali, Kosta, Laskari. Bu kutsal kilisenin açılışı 1 Ekim'de yapıldı."

(İ. Kuçuradi)

2. Batıda nartekste, naosa açılan eksendeki giriş üstünde, beyaz mermerden, silmelerle çökertilmiş zeminde iki parçalı, enlemesine dikdörtgen, 1840 tarihli kitabe yer alır. Kitabenin, solda ve sağda beşer satırlık kazıma tekniğindeki Yunanca metni, küçük harftir. Harfler boyalıdır.

Boyut: 240x55 cm.

Harf yüksekliği: 3 cm.

Kitabe metni:

Ὁ θεῖος καὶ ἱερός οὗτος ναός ἀνεκαινίσθη
 Ἐκ θεμελίων ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ κραταιοτάτου
 Ἀνακτος Σουλτάν Ἀπδούλ Μεδζίτ
 Ἐπὶ τῆς Πατριαρχείας Ἀνθίμου τοῦ δ τῷ 1840 ἔτος
 Ἐγκαινιάσθη δὲ τῇ 11 αὐγούστου

Οἶκος τοῦ θεοῦ καὶ προσευχῆς ὑπάρχει
 Μηδεὶς εἰσέλθῃ μνησικάκος ἐνθάδε
 Καὶ λάβει ἅρᾳν ἀντὶ τῆς εὐλογίας
 Ὡς ὁ Ἰούδας ὁ τοῦ Χριστοῦ προδότης
 α ω μ

Türkçesi:

"Şu tanrısız ve kutsal kilise, güçlü padişah Sultan Abdülmecit zamanında, IV. Anthimos'un Patrikliği sırasında 1840'ta temelden yenilendi. Açılışı 11 Ağustos'ta yapıldı.

Burası tanrı ve dua evidir. Kindar kimse girmesin buraya, kut-sanacağı yerde lanetlenmesin, İsa'yı ele veren Yahuda gibi. 1840"
 (İ. Kuçuradi)

YAYINLAR:

Cezar 1991: 117;
 Du Cange 1729: 162;
 Eyice 1967: 1214/148;
 Gedeon 1900: 22, 24, 27, 78;
 Hemerologion 1905: 192;
 İnciciyan 1956: 85;
 Kerameus 1904: 120, 126, 127, 129;
 Kömürçüyan 1988: 223;
 Mamboury 1951: 350;
 Müller-Wiener 1967: G4/6;
 Petrides: 1901: 47;
 Schnieder-Nomidis 1944 : 20, 21, F 3;
 Sofianos 1913.

TASVİR

Galata'daki Panagia Kilisesi, etrafı yüksek duvarlarla çevrili bir avlunun kuzeydoğusunda yer alır. Avlu duvarı, yapıya kuzey-

batı ve güneydoğu köşelerinde bitişir. Avlunun güneyinde, Türk Ortodoks Başpiskoposluğu'nun yönetim mekanları ve kilise görevlisinin evi vardır. Güneydoğu köşedeki yapının üzerinde, kare kesitli ve baldaken tipinde çan kulesi yer alır. Kilisenin kuzey cephesini, yapıya bitişik dükkanlar kapatmaktadır.

Kilise, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Dıştan boyu 24.70 m, eni 18.10 m, yüksekliği yaklaşık 12 m. dir. Doğuda eksende, dışta yarım yuvarlak apsis çıkıntı yapar. Yapı iki yüzlü kırma çatı ile örtülüdür. Apsisin örtüsü yarım kübik çatıdır.

Yapı dışta tamamen sıvalıdır. Saçak altında, bir düz silme ile bir dışbükey silme dolanmaktadır. Batıdaki giriş açıklığı mermer ile çevrelenmiştir. Avluda zemin mermer döşelidir.

Yapı bazilikal plan tipindedir. Üç nefli naos doğusunda, orta nef ve kuzey nef hizasında, içte yarım yuvarlak apsisler ile sınırlıdır. Güney nefin doğusu kapatılarak, küçük bir oda düzenlenmiştir. Naosun batısında ve güneyinde yer alan narteks "L" planlıdır. Narteks, batı ve güneyinde kare altlıklar üzerindeki sütunlar ve bunları bağlayan yuvarlak kemerli arkad ile avluda sınırlanır.

Naosta nef ayrımı, altışar sütunlu sıralar ile sağlanmıştır. Yan nefler orta neften bir basamak yüksektir. Doğuda ilk sütunlar hizasında belirlenen bema, yan neflerden bir, orta neften iki basamak yüksektir. Doğu duvarda sütun sıraları hizasında ve aynı yükseklikte, yarım yuvarlak pilasterler görülür.

Naosun batı ve güneybatısında narteks üzerinde "L" planlı galeri yer alır. Galerinin güneydeki bölümü, doğudan dördüncü sütunlar hizasına kadar uzanır. Batıda ise nefler hizasında yarım yuvarlak çıkıntılıdır. Galeriyeye çıkış, naosun kuzeyinde bulunan geçiş mekanındaki merdivenle sağlanmıştır.

Nefleri sınırlayan sütunlar basık kemerlerle bağlanır. Kemerler; doğu duvarda pilasterlerin başlık yerindeki konsollara, batıda ise sütunlar hizasında, galerideki birer bodur payeye oturduktan sonra, arşitrav biçiminde duvara bitişir. Sütunlar, yuvarlak altlıklar üzerinde ve Korint tipi başlıklıdır. Porfir taklidi boyalı sütun gövdeleri ahşap üzerine alçı kaplama, başlıklar kartonpiyer tekniğinde yapılmıştır.

Galata'daki Panagia Kilisesi'nin örtü sistemi ahşap üzerine alçı kaplamadır. Orta nefin örtüsü basık tonoz, yan nefler ve narteksin örtüsü düz tavandır. Orta nefin tonozu, sütunlar hizasındaki yedi takviye kemeri ile dilimlenmiştir. Apsisin örtüsü içte yarım kubbe- dir.

Kilisenin naosa açılan iki girişinden biri batıda eksende, diğeri

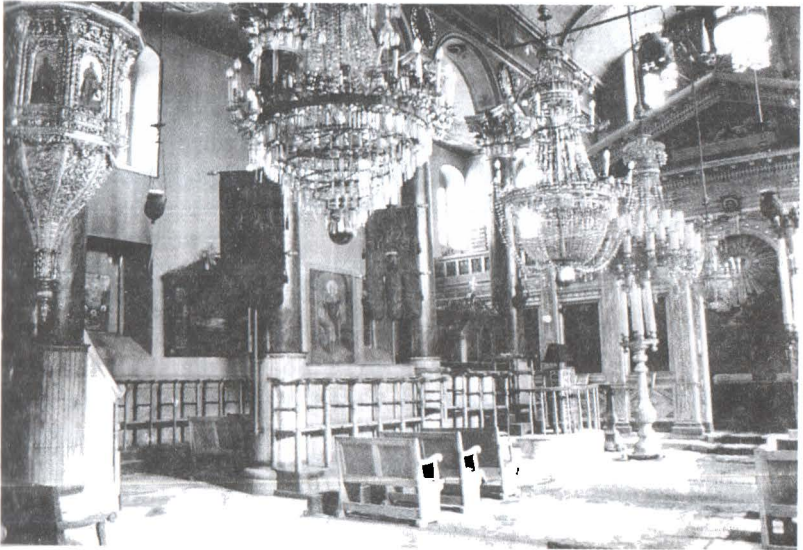
güneyde eksenden batıya yakındır. Batıdaki giriş yuvarlak kemerli dikdörtgen, güneydeki giriş basık kemerli dikdörtgen açıklıklardır. Güneydeki girişin karşısında, galeriye çıkış mekanına açılan küçük, dikdörtgen bir giriş vardır. Bemanın güneyindeki bir giriş, içte ve dışta örülerek kapatılmıştır.

Yapının kuzeyinde altta dört, üstte altı pencere, güneyinde altı üç, üstte beş pencere yer alır. Pencereleler, aynı hizada, eş aralıklı, eş boyutlu ve karşılıklıdır. Üsttekiler basık kemerli, alttakiler dikdörtgen açıklıklardır. Güneyde galeriye bakan üç dikdörtgen pencere daha vardır.

Yapının doğusunda, üstte bulunan üç pencere orta nef hizasında, alttaki birer pencere ise nefler hizasındadır. Üstteki pencerelerden biri eksende, ikisi yanlarda ve simetrik. Altta eksendeki pencere daha küçük ve dikdörtgen, diğerleri eş boyutlu ve basık kemerlidir. Batıda üstte, aynı hizada, eş aralıklı, eş boyutlu beş pencere ile bunların iki yanında yer alan birer pencere dikdörtgen açıklıklardır. Batıda eksendeki girişe yanlarda simetrik ikişer pencerelelerden güney duvara yakın olanı, sonradan girişe dönüştürülmüştür.

Naosun doğusunda orta nef ve kuzey nef apsiserinde bulunan üçer nişten biri eksende, ikisi yanlarda simetrik. Nişler, aynı hizada, eş büyüklükte ve yarım yuvarlaktır. Apsisler arasındaki duvarda iki küçük niş ve bemanın kuzeyinde bir niş daha vardır.

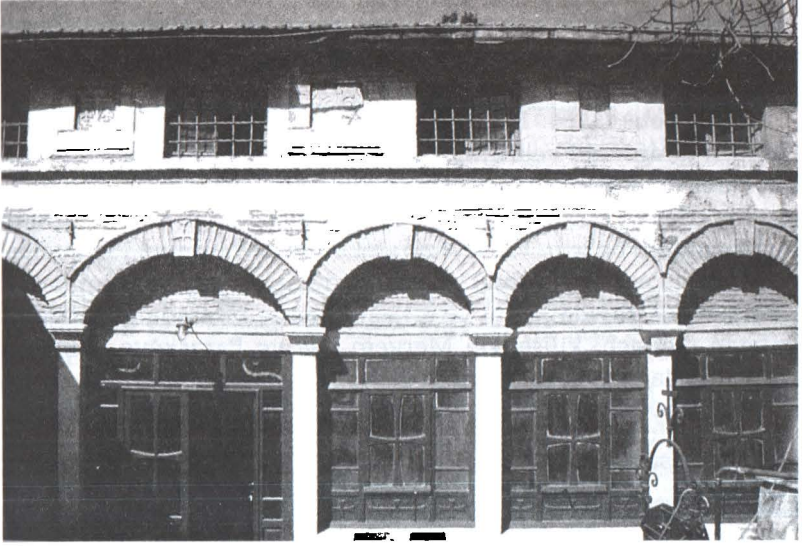
Galata'daki Panagia Kilisesi'nde, naosun doğusunda üç nefi

Naos, güneybatısından.

kapsayan ahşap ikonostasis, oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel ve geometrik motiflerle bezeli ve altın varakla kaplıdır. İkonostasis'te alttaki büyük çerçevelerde; İoannes Theologos, Zakharias, Komesis, Meryem ve Çocuk İsa, İsa, İoannes Prodromos, Meryem, İsa'nın Doğumu tasvirleri, üstteki küçük çerçevelerde İncil'den bayram sahneleri bulunmaktadır.

Naosta, kuzeydeki taşıyıcı sıranın doğudan beşinci sütununa oturan ahşap ambon ve güneydeki sıranın doğudan üçüncü sütunu önünde yer alan ahşap despot koltuğu, oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel motiflerle bezelidir. Despot koltuğunda melek ve hayvan figürleri de görülür. Ambon yüzlerinde İsa ve İncil Yazarları, sütunları bağlayan kemerler arasındaki madalyonlarda Havariler, orta nefin örtüsünde 'Pantokrator İsa' tasvirleri bulunur. Tasvirlerin malzemesi yağlıboyadır. Kilisede sedef kakma tekniğinde işlenmiş incil sehpaları vardır.

Hasköy Hagia Paraskeve Kilisesi, güney cephenin batısı.

HASKÖY HAGIA PARASKEVE KİLİSESİ

Ἀγία Παρασκευή, Χασκιότισα

Hagia Paraskeue Khaskiotisa

Tryphon, 43

Ἀγία Παρασκευή Χάσι Κεϊοί

Hagia Paraskeue Hasköy

Paterakis, 38

Hasköy, Aya Paraskeve

Patrikhane Listesi

KONUM

Hasköy, Bağtar Sokak No: 2.

Hasköy'de, batıda Kalaycı Bahçesi Sokak, kuzeyde Çançan Sokak, güneyde Bağtar Sokak ile çevrelenmiştir.

25 Temmuz 1991

TARİHÇE

Hasköy'deki Hagia Paraskeve Kilisesi, Janin (1969: 391)'e göre, İstanbul'un fethinden sonra Hristiyanların yeni kilise inşa etmelerine izin verilmemesi nedeniyle, Bizans döneminden kalma bir yapıdır.

K. Pamukciyan, Hagia Paraskeve Kilisesi'nin, Bizans döneminde, bulunduğu semte adını verdiğini, fetihten sonra da Rumların ibadetine bırakıldığını kaydeder (Kömürçiyen 1988: 202).

Kilise'den ilk olarak, onaltıncı yüzyılın ikinci yarısında 1561

yılında P. Gyllius'un bahsettiğini öne süren Janin (1969: 391), yapının bulunduğu bölgenin bu yüzyılda da kilisenin adıyla anıldığını açıklamaktadır.

Kerameus (1904: 143)'a göre, kilise ilk olarak 1577 yılında S. Gerlach tarafından belirtilmiştir. Gerlach, Galata'nın dışında "Hagia Paraskeve" köyünde, gösterişli olmayan bir kilise ile mezarlıktan söz eder ve kilise ile aynı adı taşıyan ayazmanın köyün dışında bulunduğunu belirtir. Kiliseyi ziyaret ettiği 26 Temmuz 1577 tarihinin "Azize Paraskeve Günü" olması nedeniyle, Türk ve Rum toplumundan çok sayıda kadın ve erkeği kilisede birarada gördüğünü anlatan Gerlach, kilisedeki Meryem, İsa ve Paraskeve ikonaları hakkında da bilgi verir (Gerlach 1674; 247, 341, 368, 385).

Hasköy'deki Hagia Paraskeve Kilisesi, 1583 tarihinde Tryphon, 1604 tarihinde Paterakis listelerinde yer almıştır (Kerameus 1904: 129, 120). Antakya Patriğinin katibi Paulus, 1652 yılında kilisenin varlığından söz etmektedir (Petrides 1901: 48).

Onyedinci yüzyılın ikinci yarısında Kömürciyan (1988: 32), kilise ve yakınındaki aynı adlı ayazmadan bahseder. Janin (1969: 391), onyedinci yüzyılın sonlarında kilisenin restore edilebilmesi için cemaatten büyük para yardımı sağlandığını belirtir.

Hasköy'deki Hagia Paraskeve Kilisesi, bir numaralı kitabesine göre, Eflak Voyvodası Konstantin Brankovanos (1654-1714) tarafından, 1692 yılında inşa ettirilmiştir.

Onsekizinci yüzyılın sonunda İnciciyan (1956: 78), kasaba olarak nitelediği Hasköy'de bulunan kiliseyi "Ay'Paraskevi" adıyla tanıtır ve yapının yer aldığı avludaki mezarlıktan söz eder.

Hasköy'deki Hagia Paraskeve Kilisesi, iki numaralı kitabesine göre Patrik Konstantios döneminde (1830-1834) 1833 yılında yeniden inşa edilmiştir.

KİTABE

1. Doğu cephede, apsisin sol yanındaki giriş üstünde, beyaz mermerden, enlemesine dikdörtgen kitabe yer alır. Kitabenin çökertme tekniğindeki beş satırlık Yunanca metni, büyük harftir.

Boyut: yaklaşık 40x20 cm.

Harf yüksekliği: 3.5 cm.

Kitabe metni:

ΚΑΘΙΔΡΥΣΑΤΟ ΤΟΝΔΕ ΝΑΟΝ ΑΙΓΛΗ ΤΟΥ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΔΑΠΑΝΑΙΣ ΟΥΤΚΡΟΒΛΑΧΙΗΣ
ΣΗΜΑΝΤΟΡΟΣ ΜΠΡΑΝΚΟΒΑΝΟΥ ΘΕΟΥ ΔΕΟΣ
ΑΘΛΗΦΟΡΩ ΜΑΡΤΥΡΙ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΑΓΙΑ.
ΚΑΤΑ ΤΟ ΑΧϞΒ.

Türkçesi:

"Bu kilise, Eflak Voyvodası Brankovanos'un parasıyla, Konstantinos'un şanı sayesinde, Tanrı korkusuyla inşa edildi, çilekeş Martir Azize Paraskeve adına. 1692"

(İ. Kuçuradi)

2. Güneyde nartekste, naosa giriş kapısı üstünde, enlemesine dikdörtgen, beyaz mermerden 1833 tarihli yapım kitabesi yer alır. Kitabenin kazıma tekniğindeki altı satırlık Yunanca metni, büyük harftir. Harfler boyalıdır.

Boyut: yaklaşık 90x30 cm.

Harf yüksekliği: 4 cm.

Kitabe metni:

ΚΑΙ ΝΑΟΣ ΟΥΤΟΣ ΕΚΝΕΟΥΡΓΕΙΤΑΙ ΤΕΩΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ
ΣΕΒΑΣΤΗΣ ΑΓΝΗΣ ΠΑΡΘΕΝΟΥ
ΟΠΟΥ ΠΑΛΑΙ ΗΝ ΕΥΑΓΗΣ ΟΙΚΟΣ ΜΕΓΑΣ ΑΥΤΗΣ ΕΚΕΙΝΗΣ
ΤΗΣ ΚΑΛΗΣ ΑΘΛΗΦΟΡΟΥ
ΖΗΛΩ ΑΓΑΣΤΩ ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΚΑΙ ΕΞΟΔΩ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ
ΟΙΑΚΙΖΟΝΤΟΣ ΣΚΑΦΟΣ
ΟΙΚΟΥΜΕΝΗΣ ΔΗ ΤΟΥ ΣΟΦΟΥ ΚΩΝΣΤΑΤΙΝΟΥ ΟΝ
ΚΑΛΛΙΜΑΡΤΥΣ ΣΥΝΓΕ ΝΑΥΣΤΟΛΟΥΜΕΝΟΙΣ
ΣΩΖΟΙΣ ΑΣΙΝΗ ΚΑΙ ΛΟΓΑΔΗΝ ΕΣΧΑΤΩΣ ΙΑΜΒΙΣΑΝΤΑ ΕΥ
ΛΑΒΕΙΑ ΣΗ ΤΑΔΕ
1833 ΜΗΝΙ ΔΕΚΕΜΒΡΙΩ

Türkçesi:

"Tertemiz, saygıdeğer bakire Paraskeve'nin bu kilisesi, eskiden yine onun, o güzel çilekeşin, ferah bir evi olan bu yerde, Hıristiyanların şaşılması çabası, katkıları ve parasıyla, yeryüzünün gemisini bilge Konstantios yönettiği sırada yenilendi. Ey güzel Azize, onu ve aynı gemide olanları koru, dokundurtma onlara, son zamanlarda saygıyla şu dizeleri yazanı da koru. Aralık 1833 "

(İ. Kuçuradi)

YAYINLAR

Gedeon 1893: 135-139;
 Gerlach 1674: 247, 341, 368, 485;
 Hemerologion 1905: 199-200;
 İnciciyan 1956: 78;
 Janin 1969: 391;
 Kerameus 1904: 120, 129, 143;
 Koçu 1961:1549-1551;
 Kömürciyan 1988: 32, 202;
 Petrides 1901: 48;
 Schneider 1967: 46.

TASVİR

Hasköy'deki Hagia Paraskeve Kilisesi, yüksek duvarlarla çevrili geniş bir avlunun batısında yer alır. Avlu duvarı kiliseye batısında bitişiktir. Avlunun kuzeyinde ve doğusunda mezarlık, güneydoğusunda yönetim birimleri ve kilise görevlisinin evi bulunur.

Kilise, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Dıştan boyu 21.50 m, eni 19.10 m, yüksekliği yaklaşık 10 m. dir. Doğuda eksende, dışta yarım yuvarlak apsis çıkıntı yapar. Yapı iki yüzlü kırma çatı ile örtülüdür. Apsisin örtüsü yarım konik çatıdır. Kilisenin güneyinde, eksenden doğuya yakın ve yapıya bitişik olan çan kulesi, kare gövdeli kaide üzerinde ve baldaken tipindedir.

Dışta, kuzey ve güney cephelerin batısında sıvasız olan yapı, kaba yonu taş ve tuğla ile inşa edilmiştir. Cephelerde yer yer devşirme malzeme vardır. Güney cephede ve kuzey cephenin üst kısımlarında düzenli tuğla sıraları görülür. Yapıda pencere kemerleri tuğla ile örülmüştür. Güney cephedeki arkad düzenini oluşturan kemerler ve alınlıkları da tuğladır. Kuzey ve güneydeki girişlerin lento ve söveleri mermerdir. Yapıyı saçak altında, taştan iki düz silme arasında bir dışbükey silme dolandır. Zemin, mermer mezar taşları ile döşelidir.

Yapı bazilikal plan tipindedir. Üç nefli naos, doğusunda orta nef hizasında, içte yarım yuvarlak apsis ile sınırlanır. Naosun güneyinde, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı narteks yer alır. Doğusunda galeriye geçiş mekanı bulunan narteks, güneyinde sütunlar ve bunları bağlayan yuvarlak kemerli arkadla avluda sınırlanır.

Naosta nef ayrımı altışar ahşap taşıyıcının bulunduğu sıralar ile sağlanmıştır. Yan nefler orta neften bir basamak yüksektir. Do-

ğudaki ilk taşıyıcılar hizasında belirlenen bema, yan neflerden bir, orta neften iki basamak yüksektir.

Naosun güneyinde narteks üzerinde yer alan galeri, naosun batısındaki son taşıyıcılara oturarak "L" biçiminde plan oluşturur. Galeriye çıkış, içte narteksin doğusundaki geçiş mekanında bulunan merdiven ile sağlanmıştır. Doğuda apsisin güney yanında galeriye açılan bir giriş vardır.

Nefleri sınırlayan taşıyıcılar arşitravla bağlanır. Arşitrav doğu ve batıda doğrudan duvara bitişir. Kübik ahşap altlıklar üzerindeki ahşap taşıyıcıların gövdeleri kare kesitli ve köşelerinde boyuna dışbükey silmelidir. Taşıyıcıların ahşap başlıkları kare biçimindedir.

Hasköy'deki Hagia Paraskeve Kilisesi'nin örtü sistemi ahşaptır. Orta nefin örtüsü basık tonoz, yan nefler ve narteksin örtüsü düz tavandır. Apsisin örtüsü içte yarım kubbedir.

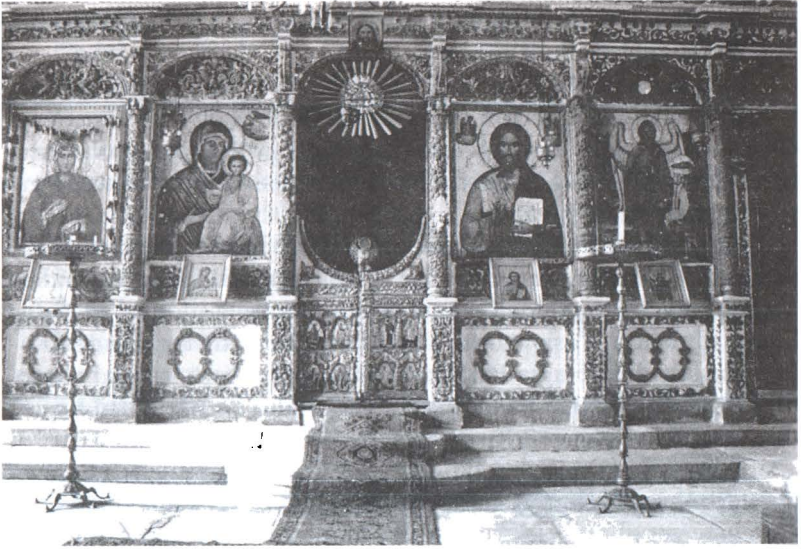
Kilisenin naosa açılan iki girişi vardır. Kuzey ve güneydeki bu girişler eksenden batıya yakın ve karşılıklı olup, güneydeki giriş nartekte yer alır. Girişler eş büyüklükte ve basık kemerli dikdörtgen açıklıklardır. Narteksin tek girişi eksenden batıya yakın ve dikdörtgen açıklıktır. Yapının doğusunda apsisin güney yanında bulunan ve galeriye açılan giriş de dikdörtgen açıklıktır. Nartekte, doğuda galeriye çıkan merdiven başlangıcına, güneydoğuda ise çan kulesine açılan birer küçük giriş vardır.

Yapının kuzeyinde ve güneyinde yer alan karşılıklı altışar pencere, aynı hizada ve eş aralıklıdır. Kuzeydeki pencereler yuvarlak kemerli dikdörtgen, güneydekiler dikdörtgen açıklıklardır. Kuzeydeki sıranın doğudan ilk penceresi daha küçük, diğer pencereler eş boyutludur. Güneyde çan kulesinin doğusunda iki, batısında üstte enlemesine dikdörtgen dört küçük pencere ve kuzey cephenin batısında küçük kare bir pencere galeriye bakmaktadır.

Naosun doğu ve batısında üstte, orta nef hizasında üç pencere karşılıklıdır. Pencerelerin biri eksende ve dikdörtgen ikisi yanlarda simetrik ve eğik kemerli açıklıklardır.

Naosta kuzey nefin doğusunda bir, güney nefin doğusunda iki niş vardır. Nişler aynı hizada, eş büyüklükte ve yuvarlak kemerlidir. Bemanın kuzey ve güneyinde karşılıklı birer niş bulunur. Güney duvardaki niş basık kemerli, kuzey duvardaki niş daha küçüktür.

Hasköy'deki Hagia Paraskeve Kilisesi'nde, naosun doğusunda üç nefi kapsayan ahşap ikonostasis, oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel motiflerle bezelidir. İkonostasiste alttaki büyük çerçevelerde soldan sırayla; Hagios Nikolaos, Hagios Demetrios, Hagia Pa-

Naosun doğusunda ikonostasis.

raskeve, Meryem ve Çocuk İsa, İsa, İoannes Prodromos, Hagia Argyre tasvirleri, üstteki küçük çerçevelerde İncil'den bayram sahneleri görülür.

Naosta, kuzeydeki taşıyıcı sıranın üçüncü taşıyıcısına oturan ahşap ambon ve karşısında bulunan ahşap despot koltuğu, oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel motiflerle bezelidir. Arşitravda taşıyıcılar hizasındaki madalyonlarda Havariler, orta nef örtüsü ortasında "Pantokrator İsa" tasvirleri görülür. Yapıdaki tasvirlerin malzemesi yağlıboyadır. Doğu ve batıdaki pencerelerde renkli cam kullanılmıştır.

Kumkapı Hagia Kyriake Kilisesi, batı cephe.

KUMKAPI HAGIA KYRIAKE KİLİSESİ

Ἁγιομάρτυς Κυριακῇ
Hagiomartys Kyriake
Κυριακῇ Κοντοσχαλίου
Kyrgiake Kontoskhaliou
Kumkapı, Aya Kyriake

Tryphon, 28

Paterakis, 20
Patrikhane Listesi

KONUM

Kumkapı, Kadirga Liman Caddesi No: 21.

Kumkapı'da, kuzeyde Çadırcı Camii Sokak, güneyde Kadirga Limanı Caddesi, doğuda Gedik Paşa Caddesi ile çevrilidir.

12 Şubat 1991

TARİHÇE

Kumkapı'daki Hagia Kyriake Kilisesi, 1583 tarihli Tryphon ve 1604 tarihli Paterakis listelerinde yer alır (Kerameus 1904: 129, 120). Kömürciyan (1988 80), kilisenin 1645 ve 1660 yıllarında yandığını belirtir. Bu dönemde İstanbul'u ziyaret eden Antakya Patriğinin katibi Paulus'a göre, 1652 yılında kilisenin kapısı üzerinde "Yaradılış" sahnesi tasviri bulunmaktadır. Kilise, 1659 yılındaki yangında harap olmuş ve 1730 yılında onarılmıştır (Petrides 1901: 46).

Kumkapı'daki Hagia Kyriake Kilisesi, 1776 tarihli Fr. Kauffer haritasında "Aia Kiriaki" adıyla yer alır (Kayra 1990: 78). Kilise, Petrides (1901: 46)'e göre 1865 yılında tamamen yanmıştır. Yapı, 1875 tarihli İstanbul Şehremaneti krokisinde "Merdivenli Kilise" olarak gösterilmektedir (Kayra 1990: 78).

Kumkapı'da görevli Papaz Meletios Sakkulidis'in sözlü anlatımına göre, 1894 yılındaki depremde yıkılan kilisenin yerinde 1895 yılında Karamanlılar cemaati tarafından bugünkü kilisenin yapımına başlanmış ve 1901 yılında tamamlanarak ibadete açılmıştır. Kilisenin mimarı Yedikuleli Periklifio Tiadis'tir. Kuzey ve güneyindeki merdivenler nedeniyle "Merdivenli Kilise" adıyla anılan yapı, 1936 ve 1955 yıllarında onarılmıştır.

Kumkapı'daki Hagia Kyriake Kilisesi'nin kitabesi yoktur.

YAYINLAR

- Ayverdi 1958: B 3;
 Eyice 1967: 1214/82;
 Gedeon 1893: 41;
 Göktürk 1961: 1542;
 Hammer 1822: 464;
 Hotz 1971: 91;
 İnciciyan 1956: 134;
 Kayra 1990: 30, 78;
 Kerameus 1904: 120, 129;
 Kömürçiyen 1988: 80;
 Müller-Wiener 1977: 317, Ab. 365;
 Petrides 1901: 46;
 Ülgen 1939: 28.

TASVİR

Kumkapı'daki Hagia Kyriake Kilisesi, yüksek duvarların çevrelediği ve kuzeye doğru merdivenle çıkılan bir avlu içinde yer alır. Avlunun batı ve güneyinde yönetim birimleri, güneydoğusunda kilise görevlisinin evi bulunmaktadır. Kilisenin altında güneybatıda, merdivenle inilen Hagios Basileios Ayazması vardır.

Kilise, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Dıştan boyu 30.60 m, eni 24.40 m, yüksekliği yaklaşık 20 m. dir. Yapının doğusunda dışta üç cepheli apsis, kuzey ve güney cephelerinin batısında baldaken tipinde ve kare kesitli çan kuleleri dışa çıkıntı yapar. Batıda eksende yer alan merdiven altı basamaklıdır. Dışta merkezi mekanı örten kubbe ile onu çevreleyen çatı ve çan kulele-

rinin kubbeleri, çinko levhalarla kaplıdır.

Yapı düzgün kesme taş ile inşa edilmiştir. Genelde benzerlik ve simetrinin hakim olduğu cepheler, üstte eksende üçgen alınlıklıdır. Cephelerin silme ve pilasterlerle sınırlanan bölümlerinde, pencere düzenlemesine gidilmiş, pencerelerin kemerlerinde dekoratif amaçla tuğla kullanılmıştır. Batıda eksendeki giriş düzenlemesinin sütun ve kemerleri ile pencerelerin sütunçeleri mermerdir. Cephe-lerde yer yer rozetler görülür. Yapıyı saçak altında tek sıra tuğla- dan dış motifi dolanmaktadır. Batıda üstte eksendeki pencere dü- zenlemesi, kabartma tekniğinde taştan asma motifi ile çevrelenmiş- tir.

Yapı, merkezi plan tipindedir. Naos; doğusunda eksendeki daha derin olan, içte yarım yuvarlak üç apsis, batısında kuzey-gü- ney doğrultusunda dikdörtgen planlı nartekisle sınırlanır. Nartek- sin kuzey ve güneyi, çan kuleleri altında geçiş mekanı olarak dü- zenlenmiştir. Kare planlı merkezi mekanın doğusunda belirlenen bema, merkezi mekandan üç basamak yüksektir.

Naosta, kare planlı mekan, köşelerde duvarlara oturan ikili sütunlar ve bunları bağlayan yuvarlak kemerlerin oluşturduğu dü- zenleme ile merkezileştirilmiştir. Bu düzenlemeyi sağlayan sekiz sütun, yuvarlak mermer altlıklar üzerinde ve stilize edilmiş Kom- posit tipi başlıklıdır. Sütun gövdeleri porfir taklidi yeşil renkte bo-

Naos, batısından.

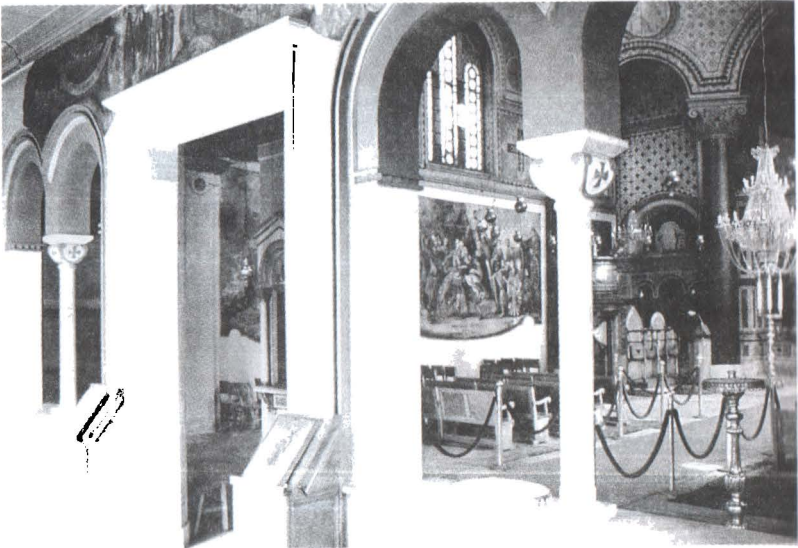
yalı olup, başlıklar kartonpiyer tekniğinde yapılmıştır.

Naosun batısında narteks üzerinde yer alan galeri, kuzey ve güney köşelerde sütunlar hizasına kadar merkezi mekana uzanır. Galeri, orta nef hizasında ve köşelerde içbükeydir. Galeriye çıkış, narteksin kuzey ve güneyindeki geçiş mekanlarında bulunan merdivenler ile sağlanmıştır.

Kumkapı'daki Hagia Kyriake Kilisesi'nde merkezi mekanın örtüsü, yüksek kasnak üzerindeki kubbedir. Apsislerin örtüsü içte yarım kubbe, bemanın örtüsü apsisler hizasındaki beşik tonozlardır. Batıdaki galeri, ortada basık tonoz, yanlarda düz tavan ile örtülüdür. Narteksin örtüsü düz tavadır.

Kilisenin naosa açılan girişi, batıda nartekste eksendeki dikdörtgen açıklıktır. Bemanın kuzey ve güneyinde, birer küçük dikdörtgen giriş karşılıklıdır. Nartekse batı cephede açılan üçlü giriş, eksene simetrik birer sütun ve bunları bağlayan üç yuvarlak kemer ile düzenlenmiştir. Çan kulelerinin batısında eksendeki birer giriş, geçiş mekanlarına açılır. Nartekste köşe mekanlarına açılan birer dikdörtgen giriş vardır.

Yapıda naosun kuzey, güney ve batısında, üstte aynı hizada, biri eksende büyük ve üçlü, ikisi yanlarda simetrik ve ikili pencerelerin oluşturduğu düzenleme görülür. Pencereler kuzey ve güneyde karşılıklıdır. Kuzey ve güneyde galeriye bakan birer ikili pencere daha vardır.

Naos, güneybatısından.

Doğuda, orta apsiste biri eksende ve uzun, ikisi yanlarda simetrik ve daha aşağıda üç pencere ile yan apsislerde, eksende birer pencere yer alır. Doğuda yanlarda, üstte merkezi mekana bakan birer rozet pencere vardır. Kubbe kasnağında yirmidört küçük pencere görülür.

Nartekste, batıda giriş simetrik kuzey ve güneyde karşılıklı birer pencere bulunur. Çan kulelerinde doğu, batı ve yanlarda birer ikili pencere vardır. Yapının kuzey ve güneyinde, üsttekilerle aynı hizada alttaki pencereler ve çan kulesinin doğusundaki birer pencere ile orta apsiste üstte yanlardaki birer pencere örülmüştür.

Naosun doğusunda, orta apsiste bir niş, yan apsislerde ise eksende simetrik ikişer niş bulunur.

Kumkapı'daki Hagia Kyriake Kilisesi'nde, merkezi mekanın doğusunda, beyaz mermerden ikonostasis yer alır. Porfir parçaları ile renklendirilmiş ikonostasis üzerindeki büyük çerçevelerde, soldan sırayla; Hagia Kyriake, Meryem ve Çocuk İsa, İsa, İoannes Prodromos tasvirleri, üstteki küçük çerçevelerde İncil'den bayram sahneleri yer almaktadır. Tasvirler 1967 tarihlidir.

Naosun kuzeydoğusunda yer alan, baldaken tipindeki ahşap ambon, beş sütunçe üzerinde ve kubbelidir. Ambon yüzlerinde ve naosta sütunları bağlayan kemerler üstündeki madalyonlarda İncil Yazarları, kubbe ortasındaki madalyonda "Pantokrator İsa", apsis örtüsünde "Blakherna Meryemi", galeri korkuluğundaki çerçeveler ile kuzey ve güney duvarlarda İncil konulu, nartekste ise Tevrat konulu tasvirler bulunmaktadır. Kilisedeki tasvirlerin malzemesi yağlıboyadır. Pencerelerde renkli cam kullanılmıştır.

Kumkapı Panagia Kilisesi, batı cephe.

KUMKAPI PANAGİA KİLİSESİ

Θεοτόκος Ἑλπίδα, Κούμκαπη

Theotokos Elpida, Kumkapı

Tryphon, 26

Ἡ Ὀλπίδα Κοντοσχαλίου

He Olpida Kontoskhaliou

Paterakis, 23

Kumkapı, Panagia Elpida Kilisesi

Patrikhane Listesi

KONUM

Kumkapı, Gerdanlık Sokak, No: 4.

Kumkapı'da, doğuda Müsteşar Sokak, batıda Gerdanlık Sokak, kuzeyde Samsa Sokak ile çevrelenmiştir.

21 Şubat 1991

TARİHÇE

Kumkapı'daki Panagia Kilisesi, Schneider (1976: 44)'e göre; Miklosich-Müller'in 1400 yıllarında "Elpis ton Apelpismenon" olarak adlandırıldığını belirttiği yapıdır. Gurlitt'in burada eski kalıntılar ve sütun başlıkları gördüğü açıklanır.

18 Mart 1576'da Patrik tarafından yönetilen ayine katılan Gerlach (1674: 164), kilisede İsa, Meryem, Başmelekler Gabriel ve Mikhael, Hagios Basileios, Hagios Khrysostomos, Hagios Nazianzenos, Hagios Demetrios ikonalarının bulunduğunu kaydeder. Kilisenin

narteksinde ve avluda mezarlar, yapının içinde ve dışarıda tonozlu odalar ile çeşme ve sarnıç bulunduğu belirtilmektedir (Kerameus 1904: 138).

Kilise, 1583 tarihli Tryphon, 1604 tarihli Paterakis listelerinde yer alır (Kerameus 1904:129, 120). Kömürçüyan (1988: 80), yapının 1645 yılında yandığını kaydeder. Antakya Patriğinin katibi Paulus, 10 Kasım 1652'de çıkan yangında bölgedeki kiliselerin zarar görmediğini, davet üzerine gittikleri Panagia Kilisesindeki ayini Patrik Makarios'un yönettiğini belirtir (Petrices 1901: 46).

Yapı, İstanbul'da 1655'teki yangında tahrip olan yedi kiliseden biri olarak kabul edilir (Kerameus:1904: 138). Janin (1969: 177)'e göre, varlığından ilk kez 1656 yılında söz edilen kilise, 1660'daki yangından sonra 1680 yılında yeniden inşa edilmiştir.

Kilise, Fr. Kauffer'in 1776 tarihli haritasında "Panaia tis Elpidos" adıyla yer alır (Kayra 1990: 30).

Ondokuzuncu yüzyıl başında Hammer (1822: 464), kiliseyi "Kumkapı'da Kadirga Limanı'nda" konumlandırmıştır. Yapı, İstanbul Şehremaneti'nin 1875 tarihli krokisinde "Rum Kilisesi" olarak yer almaktadır (Kayra 1990: 78).

Kumkapı'daki Panagia Kilisesi'nin kitabesi yoktur.

YAYINLAR

- Ayverdi 1958: B 3;
 Gedeon 1893: 41;
 Gedeon 1900: 69;
 Gerlach 1674: 164;
 Gurlitt 1912: 90;
 Hammer 1822: 464;
 Hemerologion 1905: 204;
 Hotz 1971: 111;
 İnciciyan 1956: 134;
 Janin 1969: 177;
 Kayra 1990: 30, 78;
 Kerameus 1904: 120, 129, 138;
 Kömürçüyan 1988: 80;
 Miklosich-Müller 1861: 468;
 Mordtmann 1892: 58, 103;
 Müller-Wiener 1977: 317, Ab. 365;
 Petrices 1901: 46;
 Schneider 1967: 44;
 Ülgen 1939: 28.

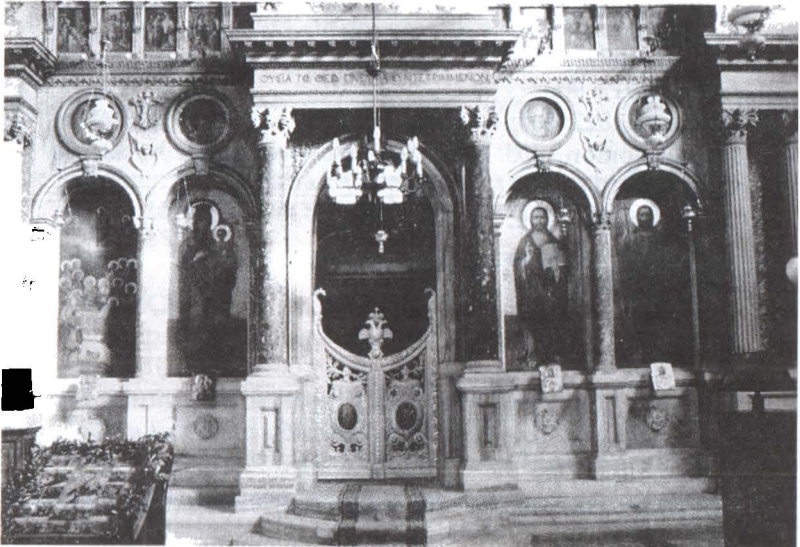
TASVİR

Kumkapı'daki Panagia Kilisesi, yüksek duvarlarla çevrili bir avlunun ortasında yer alır. Kilisenin güneydoğusunda, altta merdivenle inilen Hagios Georgios Ayazması vardır. Avlunun kuzeydoğusunda eski bir okul, doğu ve batısında yönetim birimleri ile evler bulunmaktadır.

Kilise, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Dıştan boyu 33.80 m, eni 18.40 m, yüksekliği yaklaşık 20 m. dir. Yapının doğusunda, biri eksende ve daha büyük, ikisi yanlarda simetrik ve herbiri dışta üç cepheli, üç apsis çıkıntı yapar. Batıda eksende, kuzey ve güneyde ise eksenden doğuya yakın, üç yönlü ve dörder basamaklı merdivenler vardır. Yapının batısında, üstte kuzey ve güney köşelerde, baldaken tipinde çan kuleleri yer alır. Yapıyı dışta örten ve içteki örtü sistemini dışa yansıtan, ortadaki büyük kubbe ile köşelerde ve yanlardaki tonozlar, çinko levhalarla kaplıdır.

Yapı, sıvasız olup düzgün kesme taş ile inşa edilmiştir. Malzeme sert granit taştır. Batıda narteks hizasında, yumuşak ve sarı renkte, farklı taş malzeme görülür. Yapıda derz araları çok ince olup, sert ve kirli beyaz renkte harç kullanılmıştır. Açıklıkların lentos ve söveleri girişlerde mermer, pencerelerde sarı-yumuşak taştandır. Üç yanda görülen merdivenler beyaz mermerdir.

Cepheler üstte; batıda yuvarlak kemerli, yanlarda üçgen alınlıklarla son bulur. Pilasterlerle bölümlenen cepheler, silme ve ka-

Naosun doğusunda ikonostasis.

demelerle hareketlendirilmiştir. Giriş ve pencerelerin silmelerle çevrelendiği yapıyı, saçak altında taştan iki düz silme dolandır. Özellikle batı cephede yoğun bezeme ve taş işçiliği ile plastik unsurlar vardır. Batıda üstte, kabartma tekniğinde bitkisel motifler görülür.

Yapı, kapalı Yunan haçı plan tipindedir. Naos, doğusunda eksekteki daha derin, içte yarım yuvarlak üçlü apsis, batısında kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı narteks ile sınırlıdır. Narteksin güneyindeki kare planlı bölüm geçiş mekanı olarak düzenlenmiştir. Naosta, merkezi mekan ile dört yöndeki haç kolları ve kollar arasındaki köşe mekanlarının oluşturduğu kare bölümün doğu sınırında belirlenen bema, zeminden üç basamak yüksektir.

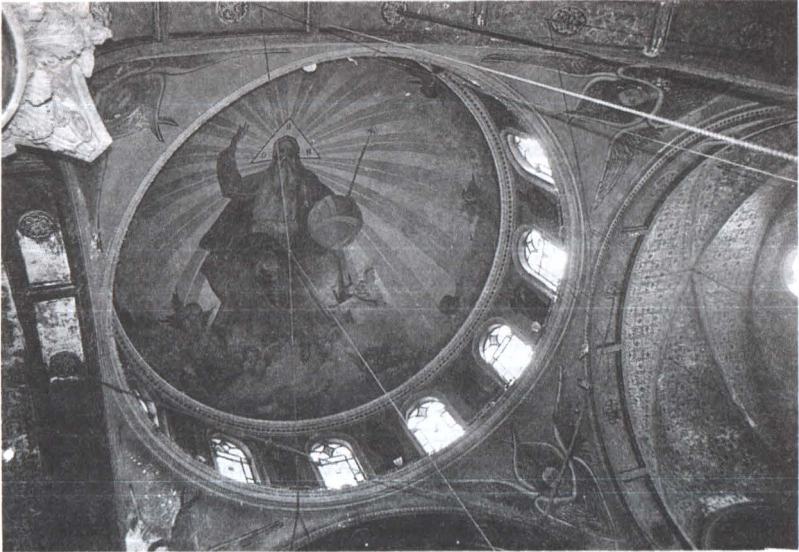
Naosun batısında, narteks üzerinde yer alan galeri yanlarda batıdaki sütunlar hizasına kadar uzanır. Galeriye çıkış, narteksin güneyinde bu amaçla oluşturulan köşe mekanındaki taş merdiven ile sağlanmıştır.

Naosta mekan düzenlemesini sağlayan sütunlar, yuvarlak kemerlerle bağlanmıştır. Merkezi mekanı belirleyen dört sütunun batısında iki sütun, doğusunda ise bema sınırında kare kesitli iki taşıyıcı yer alır. Duvarlarda sütunlar hizasında ve aynı yükseklikte yarım yuvarlak pilasterler görülmektedir. Duvarlar yönündeki kemerler, bu pilasterlerin başlık yerinde bulunan konsollara oturur. Altta iki sıra silmeli kaideler üzerinde yer alan sütunlar, porfir taklidi yeşil renkte boyalıdır. Sütun başlıkları Komposit tipte olup, kartonpiyer tekniğinde yapılmıştır.

Kumkapı'daki Panagia Kilisesi'nde örtü sistemini, kubbeler ve tonozlar oluşturmaktadır. Merkezi mekanı örten kubbe, dört sütun üzerinde, pandantiflerle geçilen kasnağa oturur. Bu mekana dört yönde dik haç kolları haç tonozlarla, kollar arasındaki köşe mekanları ise pandantiflerle geçilen küçük kubbelerle örtülüdür. Naosta, bema ve batıdaki üç mekanın örtüsü haç tonozlar, apsislerin örtüsü yarım kubbe, narteksin örtüsü düz tavandır.

Kilisenin naosa açılan; batıda nartekte üç, kuzey ve güneyde karşılıklı birer girişi vardır. Batıdaki girişlerin biri eksen ve büyük, ikisi yanlarda ve simetriktir. Girişler dikdörtgen açıklıklardır. Bemanın güneyinde küçük dikdörtgen bir giriş daha vardır.

Nartekse açılan üç yönde eksenindeki girişlerden, kuzey ve güneyde bulunan birer giriş karşılıklı ve yuvarlak kemerli dikdörtgen açıklıktır. Nartekse batı cephede açılan üçlü giriş; eksene simetrik birer sütun ve bunları bağlayan üç yuvarlak kemer ile düzenlenmiştir.

Naosta merkezi mekânı örten kubbe.

Kilisenin kuzey ve güneyinde, üstte ortada üçlü kemer açıklığı ile alınlığında bir yuvarlak pencerenin bulunduğu düzenleme karşılıklıdır. Bunun doğu yanında bir, batı yanında iki eş boyutlu ve ikili pencere yer alır. Altta, naosa açılan girişin doğu yanında bir, batı yanında iki rozet pencere simetrik ve karşılıklıdır.

Batıda girişin üst hizasında, eksende ikili, yanlarda birer simetrik ve üstte bir rozet pencerenin bulunduğu düzenleme görülür. Bunun iki yanında altı-üstlü birer pencere vardır. Doğuda, orta apsisde biri eksende ve daha geniş, ikisi yanlarda simetrik üç pencere, yan apsis eksenlerinde birer pencere bulunmaktadır. Apsis pencereleri aynı hizada ve eş aralıklıdır. Kubbe kasnağında oniki küçük pencere yer alır. Yapının pencereleri yuvarlak kemerli açıklıklardır. Naosun batısında, narteksteki girişler arasında birer dikkörtgen pencere bulunur.

Naosun doğusunda, orta ve kuzey yan apsisde üçer niş, güney apsisde iki niş yer alır. Bemanın kuzeyinde iki küçük niş vardır. Nişler yarım yuvarlak ve aynı hizadadır.

Kumkapı'daki Panagia Kilisesi'nde, naosun doğusundaki taşıyıcılar hizasında mermer ikonostasis yer alır. İkonostasiste; üçlü açıklıklar, yuvarlak kemerli ve dörtgen çerçeveler ile rozetler görülür. Aralarda yeşil, pembe ve beyaz sütunçeler kullanılmış, bitkisel motifler ve figürlerde yer yer yüksek kabartmaya yönelinmiştir.

İkonostasiste, altta yuvarlak kemerli çerçevelerde soldan sırayla; 1904 tarihli "Koimesis" tasviri ile Meryem ve Çocuk İsa, İsa, Vaftizci Yahya tasvirleri, üstteki küçük çerçevelerde İncil'den bayram sahneleri, üstte eksendeki alınlıkta "Son Akşam Yemeği" tasviri görülmektedir. İkonostasis zeminine yapılan bu resimler ile kilisedeki tasvirlerin malzemesi yağlıboyadır.

Naosun kuzeyinde kubbeyi taşıyan ikinci sütuna oturan mermer ambon, kabartma ve oyma tekniğinde bitkisel motiflerle bezenmiş, üzerindeki pembe porfir sütunçeler arasına İncil yazarlarının tasvirleri yerleştirilmiştir. Ambonun karşısındaki sütun önünde yer alan, oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel motiflerle bezeli despot koltuğu üzerinde yeşil porfir sütunçeler vardır.

Naosta; galeri korkuluğunda İsa'nın yaşamından sahneler, apsisde altta nişler içinde Azizler, üstte Meryem ve Çocuk İsa, pandantiflerde Kerubimler, kubbe kasnağındaki pencereler arasında Havariler, kubbe içinde "Tanrı" tasviri görülür. Örtüde ve kemerlerde baskı tekniğinde geometrik motifler vardır. Pencerelerde, renkli camlarla haçlar ve bitkisel motifler oluşturulmuştur.

Salmatomruk Panagia Kilisesi, batı cephe.

SALMATOMRUK PANAGIA KİLİSESİ

Θεοτόκος, Κυρία του Ούρανοῦ, Ἑτρινέ Καπῆ	
Theotokos, Kyria tou Ouranou, Etrine Kapı	Tryphon, 18
Ἡ Κυρία τῶν Οὐρανῶν	
He Kyria ton Ouranon	Paterakis, 3
Παναγία Κυρία τοῦ οὐρανοῦ	
Panagia Kyria tou ouranou	Smith, 13
Salmatomruk, Panayia	Patrikhane Listesi

KONUM

Edirnekapi, Salmatomruk Caddesi No:43, Neşter Sokak No:74. Edirnekapi'da, doğuda Salmatomruk Caddesi, batıda Ağızlık Sokak, kuzeyde Neşter Sokak, güneyde Özben Sokak ile çevrelenmiştir.

18 Şubat 1991, 5 Haziran 1991

TARİHÇE

Salmatomruk'taki Panagia Kilisesi, Janin (1969: 223)'e göre; bir Bizans kilisesinin yerinde inşa edilmiştir. Kilise, 1583 tarihli Tryphon, 1604 tarihli Paterakis, 1669 tarihli Thomas Smith listelerinde yer almaktadır. (Kerameus 1904: 129, 120, 126). Onyedinci yüzyılın ikinci yarısında kilise, Du Cange (1729: 162) tarafından be-

lirtilen yapılar arasında onikinci sırada "Theotokos Portam Hadrianopolitanam" adıyla kaydedilir (Kerameus 1904: 127).

İstanbul Kadısı Mehmet Raşit'e yazılan 1730 tarihli hükümde, Salmatomruk'taki Panagia Kilisesi'nin yeniden inşaatı belirtilmektedir. Yanmış olduğu açıklanan oniki kilise ile birlikte kaydedilen yapı "Meryem Ana" adıyla, "Salmatomruk'da Ali Paşayı Atik Mahallesi"nde konumlandırılmıştır (A. Refik 1988 c: 117).

Onsekizinci yüzyılın ikinci yarısında Edirnekapı Bölgesi'nde okulu olan kiliselerin listesini hazırlayan Patrik Samuel (1763-1768), 1764 yılında Kilise'yi "Uranon Salmatomruk" olarak adlandırmakta ve bu listenin altıncı sırasında göstermektedir (Kerameus 1904: 127).

Onsekizinci yüzyılın sonunda Balat'lı S. Hovannesyanyan, Kilisenin "Kyria ton Uranon" olarak bilindiğini belirtir ve "Aya Panaia" adıyla Edirnekapı bölgesinde konumlandırır (İnciciyan 1956: 134). S. Hovannesyanyan ile aynı bilgileri veren İnciciyan (1956: 34), kilisenin eskiden kalma bir yapı olduğunu belirtir.

Ondokuzuncu yüzyıl sonlarında Gedeon (1900: 33), yapıyı "Kyria ton Uranon" olarak adlandırır ve Edirnekapı bölgesinin önemli kiliseleri arasında kabul eder (Schneider 1967: 43).

Salmatomruk'taki Panagia Kilisesi, kitabesine göre, Patrik Konstantios zamanında (1830-1834) 1 Nisan 1834 tarihinde yeniden inşa edilmiştir. Yapının mimarı Theodoros Kalfa'dır.

KİTABE

Batıda eksendeki giriş üstünde, beyaz mermerden, yarım yuvarlak, 1834 tarihli kitabe yer alır. Kitabenin üst bölümünde boyama tekniğinde "Koimesis" tasviri görülür. Tasvir üzerinde iki satır yazı vardır. Kitabenin alt bölümünde, kazıma tekniğindeki altı satırlık Yunanca metin büyük harftir. Harfler boyalıdır.

Boyut: alt kenar 120 cm, yükseklik 75 cm.

Harf yüksekliği: 3.5 cm.

Kitabe metni:

ΔΕΗΣΙΣ ΤΟΥ ΔΟΥΛΟΥ ΣΟΥ ΑΒΡΑ
ΑΜ ΤΟΥ ΠΟΤΕ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ

Ο ΝΑΟΣ ΟΥΤΟΣ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΝΟΥ ΠΑΡΘΕΝΟΥ ΗΓΕΡΘΗ ΗΔΗ
ΕΚ ΘΕΜΕΘΛΩΝ ΕΚ ΝΕΟΥ,
ΖΗΛΩ ΑΓΑΣΤΩ ΕΥΣΕΒΩΝ ΧΡΙΣΤΩΝΥΜΩΝ ΕΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ
ΗΜΕΡΑΙΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΥ.
ΣΟΦΟΥ, ΠΡΟΣΗΝΟΥΣ ΚΑΙ ΚΛΕΟΣ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΟΥΣ ΣΩΖΕ

ΑΓΝΗ ΠΕΙΡΑΤΗΡΙΩΝ ΒΙΟΥ.
 ΜΝΗΣΘΗΤΙ ΤΩΝ ΕΝΟΡΙΤΩΝ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΑΤΗΣΑΝΤΩΝ ΔΟ-
 ΥΛΩΝ ΣΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΤΟΥ Χ.ΙΩ. ΚΑΠΖΙΜΑΛΗ,
 ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ ΜΩΥΣΕΩΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟΥ, ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ
 ΤΟΥ ΖΑΦΙΡΗ, ΠΑΝΤΖΟΥ ΤΟΥ ΛΕΟΝΤΙΟΥ, ΜΑΝΟΥΗΛ-
 ΤΟΥ ΜΙΧΑΗΛ,
 ΑΒΡΑΑΜ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ, Χ.ΙΩ. ΚΥΡΙΑΚΟΥ, ΠΕΤΡΟΥ ΤΟΥ
 ΑΡΓΥΡΗ, ΙΩ. ΙΩ. ΠΚ ΚΑΙ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΚΑΛΦΑ
 1834 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1.

Türkçesi:

"Bir zamanlar Haralambos olan kulun Avraam'ın yakarışı

Kutsal bakire Meryem'in bu kilisesi, dindar Hıristiyanların şa-
 şılası çabası sayesinde, Bizans'ın ünü olan bilge ve iyi niyetli Patrik
 Konstantios zamanında temelden inşa edildi. Ey lekesiz Meryem,
 onları hayatın cefalarından koru ve kilise inşaatının gözetimlerinde
 yapıldığı kulların Hacı Io[annes] oğlu Kabzımal Theodoros'u, Moi-
 sis oğlu Katip Yeorgios'u, Zafiris oğlu Panayotis'i, Leon oğlu Pan-
 cos'u, Mihail oğlu Manuil'i, Grigorios oğlu Avraam'ı, Argiris oğlu
 Petros'u, Io. Io. PK.'yı ve Kalfa Theodoros'u hatırla. 1 Nisan 1834"

(İ. Kuçuradi)

YAYINLAR

A. Refik 1988 c: 117;
 Ayverdi 1958: D 6;
 Du Cange 1729: 162;
 Hemerologion 1905: 210;
 Hotz 1971: 111;
 İnciciyan 1956: 34, 134;
 Janin 1935: 402, 413;
 Janin 1969: 223;
 Kerameus 1904: 120, 126, 127, 129;
 Schneider 1967: 43.

TASVİR

Salmatomruk'taki Panagia Kilisesi, üzerinde bulunduğu cadde
 tarafında alçak, diğer yanlarda yüksek duvarlar ve konutlarla çev-
 rili avlunun güneyinde yer alır. Avlu duvarı kiliseye güneyinde bi-
 tişiktir. Avlunun kuzeydoğusunda kilise görevlisinin evi vardır.

Kilise, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Dıştan
 boyu 21.50 m, eni 13.50 m, yüksekliği yaklaşık 10 m. dir. Doğuda
 eksende dışta yarım yuvarlak apsis çıkıntı yapar. Yapı iki yüzlü

kırma çatı ile örtülüdür. Apsisin örtüsü yarım konik çatıdır.

Kilisenin batısında, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı narteks yer alır. Mimari özellikleri, malzeme ve yapım tekniğinden sonradan eklendiği anlaşılan narteks, kargir olup, örtüsü dışta tek yüzlü çatı, içte düz tavandır. Narteksin kuzeyinde Hagia Kyriake Ayazması bulunur.

Dışta tamamen sıvalı olan yapı, kaba yonu taş ile inşa edilmiş, köşelerde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Cephelerde yer yer tuğla ve devşirme malzeme görülür. Yapıyı saçak altında, üstü sıvalı bir içbükey silme dolanmaktadır.

Yapı bazilikal plan tipindedir. Üç nefli naos, doğusunda orta nef hizasında, içte yarım yuvarlak apsis ile sınırlanır. Naosta nef ayrımı beşer sütunlu sıralar ile sağlanmıştır. Doğuda ilk sütunların önünde belirlenen bema, neflerden bir basamak yüksektir.

Naosta batıdaki son sütunlara oturan galeri, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olup, yan nefler üstünde yarım daire biçiminde çıkıntılıdır. Galeriye çıkış, naosun kuzeybatısındaki ahşap merdiven ile sağlanmıştır. Naosun güneybatısında, beş basamak merdiven ile inilen Hagios İoannes Ayazması yer alır.

Nefleri sınırlayan sütunlar, arşitravla bağlanır. Arşitrav, doğuda ve batıda doğrudan duvara oturur. Sütunlar, kare kesitli ahşap postamentler üzerinde, Korint tipi başlıklıdır. Boyalı olan sütun gövdeleri, ahşap üzerine alçı kaplama, başlıklar kartonpiyer tekniğinde yapılmıştır. Naosun doğu, kuzey ve güney duvarlarında, nefleri ayıran sütunlar hizasında ve aynı yükseklikte, kare kesitli ahşap dikmeler vardır.

Salmatomruk'taki Panagia Kilisesi'nin örtü sistemi ahşaptır. Orta nef ve yan neflerin örtüsü basık tonozdur. Apsisin örtüsü içte yarım kubbedir.

Kilisede naosa açılan iki giriş vardır. Batıda biri eksende, diğeri onun kuzeyinde yer alan girişler dikdörtgen açıklıklardır. Narteksin girişi batıda eksendedir.

Yapının kuzeyinde dört, güneyir ile iki pencere aynı hizada ve eş aralıklıdır. Pencereler eş boyutlu ve yuvarlak kemerli dikdörtgen açıklıklardır.

Yapının doğu ve batısında orta nef hizasında, üstte karşılıklı üçer pencere vardır. Biri eksende ve büyük, ikisi yanlarda ve simetrik olan pencerelerden; doğuda eksendeki yuvarlak kemerli, diğerleri dikdörtgen açıklıklardır. Batıda eksende yer alan girişin güney yanında basık kemerli dikdörtgen bir pencere bulunur. Doğuda apsisde eksende bir pencere ile kuzeyde galeriye bakan iki küçük pen-

Naosun doğusunda ikonostasis.

cere kare açıklıktır.

Naosta yan neflerin doğusunda, apsise simetrik ikişer niş ile bemanın kuzeyinde bir niş vardır. Nişler aynı hizada, eş boyutlu ve yuvarlak kemerlidir.

Salmatomruk'taki Panagia Kilisesi'nde, naosun doğusunda üç nefi kapsayan beyaz boyalı ahşap ikonostasis, oyma ve aplikasyon tekniğinde geometrik motifler ile bezelidir. İkonostasiste alttaki büyük çerçevelerde soldan sırayla; Meryem ve Çocuk İsa, Hagios Nikolaos, "Koimesis", Meryem ve Çocuk İsa, İsa, İoannes Prodromos Hagios Angelos tasvirleri ile üstteki küçük çerçevelerde İncil'den bayram sahneleri yer alır. İkonostasiste eksene yakın olan Meryem ve Çocuk İsa ikonası, kabartma tekniğinde gümüştür. Diğerleri ise 1934 tarihlidir.

Naosta, kuzeydeki taşıyıcı sıranın doğudan üçüncü sütunun oturan ahşap ambon, oyma ve aplikasyon tekniğinde geometrik motifler, karşısında yeralan despot tahtı ise oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel motiflerle bezelidir. Orta nef örtüsündeki madalyonda "Pantokrator İsa" tasviri görülür. Panagia Kilisesindeki tasvirlerin malzemesi yağlıboya.

SAMATYA ANALEPSİS KİLİSESİ

Θεοτόκος, Ψαματια μαχαλα	
Theotokos, Psamatia makhala	Tryphon, 14
Χρυσαιθινή Ψωμαθείων	
Khrysalithine Psomatheion	Paterakis, 28
Παναγία Χρυσαιφεινή, Ψαμάθια	
Panagia Khrysaleipheine, Psamathia	Smith, 4
Samatya, Analepsis	Patrikhane Listesi

KONUM

Samatya, Akıncı Sokak No: 7.

Samatya'da, Kocamustafapaşa istasyonu arkasında yer alır. Doğuda Büyükkule Sokak ile batıda Akıncı Sokak arasındadır. 13 Şubat 1991, 30 Mayıs 1991

TARİHÇE

Samatya'daki Analepsis Kilisesi ile ilgili en eski kayıt, Gedeon (1900: 75)'un tesbitine göre 1566 yılına aittir (Kerameus 1904: 141). Kiliseyi 8 Mayıs 1578 tarihinde ziyaret eden ve buradaki dini törene katılan Gerlach (1674: 489), Analepsis adındaki ayazmadan bahseder (Kerameus 1904: 141).

Kilise, 1583 yılında Tryphon, 1604 yılında Paterakis, 1669 yılında Thomas Smith listelerinde yer almıştır (Kerameus 1904: 129, 120, 126). Kilise'nin 1782'de yandığını belirten Gedeon (1900: 226), yapıya ait 1791 tarihli bir kayıttan bahseder.

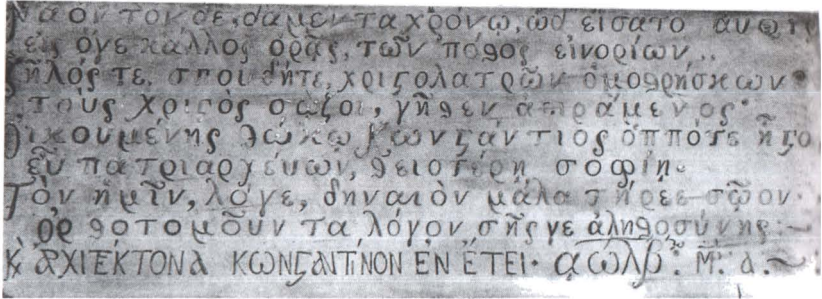
Samatya'daki Analepsis Kilisesi, kitabesine göre Patrik I. Konstantios döneminde (1830-1834) 1 Mart 1832 tarihinde yenilenmiştir. Kilisenin mimarı Konstantinos'dur. Kerameus (1904: 141) ve Schneider (1967: 43) de yapının bu tarihte yenilendiğini belirtir.

KİTABE

Kuzey cephenin batısındaki giriş kapısı üstünde, beyaz mermerden, enlemesine dikdörtgen kitabe yer alır. Kitabenin kazıma tekniğindeki dokuz satırlık Yunanca metni, küçük harftir. Harfler boyalıdır.

Boyut: 194x73 cm.

Harf yüksekliği: 5 cm.

Kuzey cephenin batısında giriş üstündeki kitabe.

Kitabe metni:

Ναόν τόν δε, δαμέντα χρόνω, ὡδ' εἰσατο αὐθις
 εἰς ὅγε κάλλος ὀράς, τῶν πόθος εἰνορίων,
 ζῆλος τε, σπουδή τε, χριστολάτρων ὁμοθησίων.
 τοὺς Χριστὸς σώζοι, γῆθεν ἀειράμενος
 Οἰκουμένης θῶκῳ Κωνσταντῖος ὅπποτε ἦστο,
 εὖ πατριαρχεύων, θειοτέρῃ σοφίῃ
 Τὸν ἡμῖν, λόγε, δηναῖον μάλα τήρεε σῶον,
 ὀρθοτομοῦντα λόγον σῆς γε ἀληθοσύνης:

KI' APXITEKTONA KΩNSTANTINON EN ETEI, αὐλβ:Μρ.α-

Türkçesi:

"Zamana boyun eğmiş şu kiliseyi, bir daha yerden yükselterek, gördüğün şu güzelliğe cemaatin arzusu getirdi, Hristiyan dindaşların tutkusu da, çabası da -İsa onları korusun-, Konstantios yeryüzü tahtında oturup en tanrısız bilgelikle patriklik ettiği sırada. Onu, senin hakikatini dile getireni, uzun zaman sağlıklı tut. Ve mimar Konstantinos'u da. 1 Mart 1832."

(İ. Kuşuradi)

YAYINLAR

- Ayverdi 1958: E 2;
- Eyice 1967: 1214/82;
- Gedeon 1900: 75;
- Gerlach 1674: 489;
- Hemerologion 1905: 208;
- Hotz 1971: 42;
- Kerameus 1904: 120, 126, 129, 141;
- Koçu 1961: 837;
- Schneider 1967: 42, 43. •

TASVİR

Samatya'daki Analepsis Kilisesi, yüksek duvarlarla çevrili üçgen biçiminde bir avlunun güneybatısında yer alır. Avlunun batı duvarı yapının kuzeybatı ve güneybatı köşelerine bitişiktir. Aynı adlı ayazma, kilisenin doğusunda apsis çatısının avlu duvarına bağlanması ile elde edilen alanda bulunur. Avlunun kuzeyinde yönetim birimleri, kuzeydoğusunda kilise görevlisinin evi vardır. Bu evin çatısında, kare kesitli ve baldaken tipindeki çan kulesi yer alır.

Kilise, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Dıştan boyu 19.60 m, eni 13.50 m, yüksekliği yaklaşık 9.30 m. dir. Doğuda ekseninde, dışta beş cepheli apsis çıkıntı yapar. Yapı iki yüzlü kırma çatı ile örtülüdür. Apsisin örtüsü yarım konik çatıdır. Kilisenin kuzeybatısında, kareye yakın dikdörtgen planlı giriş mekanı yer alır. Mimari özellikleri, malzeme ve yapım tekniğinden, giriş mekanının sonradan eklendiği anlaşılmaktadır.

Dışta sıvalı olan yapı, kaba yonu taş ile inşa edilmiş, köşelerde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Cephelerde yer yer tuğla sıraları ve devşirme malzeme görülür. Pencere kemerleri tuğla ile örülmüştür. Yapıyı, saçak altında tuğladan bir içbükey silme dolanmaktadır.

Yapı bazilikal plan tipindedir. Üç nefli naos, doğusunda orta nef hizasında, içte yarım yuvarlak ve derin apsis ile sınırlanır. Naosta nef ayrımı, altışar ahşap taşıyıcının bulunduğu sıralar ile sağlanmıştır. Yan nefler, orta neften bir basamak yüksektir. Doğudaki ilk taşıyıcılar hizasında belirlenen bema, yan neflerden bir, orta neften iki basamak yüksektir.

Naosun batısındaki son taşıyıcılara oturan galeri, nefler üzerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olup, yan nefler hizasında yarım daire biçiminde çıkıntılıdır. Galeriye çıkış, naosun güneybatısındaki ahşap merdiven ile sağlanmıştır.

Nefleri sınırlayan ahşap taşıyıcılar arşitravla bağlanır. Arşitrav, doğuda ve batıda doğrudan duvara bitişir. Kübik ahşap postamentler üzerindeki ahşap taşıyıcıların gövdesi kare kesitli olup köşelerinde ve yüzeylerinde boyuna dışbükey silmelidir. Taşıyıcılar stilize edilmiş İon tipi başlıklıdır. Başlıklar kartonpiyer tekniğinde yapılmıştır.

Samatya'daki Analepsis Kilisesi'nin örtü sistemi ahşaptır. Orta nefin örtüsü tekne tonoz, yan neflerin örtüsü düz tavandır. Apsisin örtüsü içte yarım kubbedir.

Kilisenin naosa açılan iki girişi, kuzey ve güneyde eksen

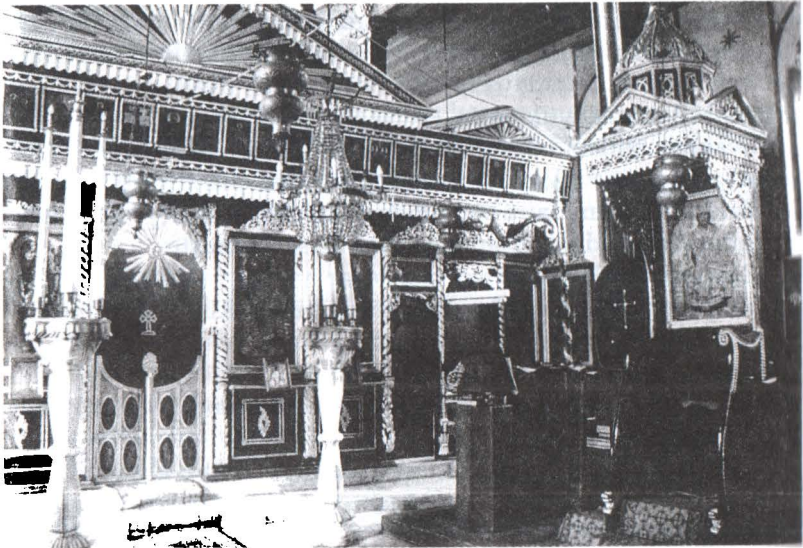
batıya yakındır. Girişler eş boyutlu ve yuvarlak kemerli dikdörtgen açıklıklardır.

Yapının kuzey ve güneyinde, eş aralıklı ve karşılıklı altışar pencere bulunur. Güneyde, sıranın batısındaki son pencere daha küçük, diğerleri eş boyutlu, kuzeyde sıranın batısındaki son iki pencere daha aşağıda, diğerleri aynı hizadadır. Pencereleer yuvarlak kemerli dikdörtgen açıklıklardır.

Yapının doğu ve batısında, orta nef hizasında, üstte karşılıklı üçer pencere vardır. Biri eksende ve büyük, ikisi yanlarda simetrik olan bu pencereler, basık kemerli dikdörtgen açıklıklardır. Doğuda apsiste, eksende kare bir pencere daha vardır.

Naosta, apsiste eksende bir büyük niş yer alır. Kuzey nefin doğusunda ve bemanın kuzeyinde birer, güney nefin doğusunda iki niş bulunmaktadır. Bemanın kuzeyinde ve apsinin güney yanındaki birer niş küçük, diğer iki niş eş büyüklüktedir. Nişler aynı hizada ve yarım yuvarlaktır.

Samatya'daki Analepsis Kilisesi'nde, naosun doğusunda üç nefi kapsayan ahşap ikonostasis, oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel ve geometrik motiflerle bezelidir. İkonostasiste alttaki büyük çerçevelerde soldan sırayla; Hagios Georgios, Hagios Nikolaos, Analepsis, Meryem ve Çocuk İsa, İsa, İoannes Prodromos, Hagia Barbara tasvirleri ile üstteki küçük çerçevelerde İncil'den bayram

Naosun doğusunda despot tahtı ve ikonostasis.

sahneleri yer alır. Analepsis ikonası, kabartma tekniğinde gümüş kaplamadır.

Naosta, kuzeydeki sıranın doğudan dördüncü taşıyıcısına oturan ahşap ambon ve güney sıranın ikinci taşıyıcısının önündeki ahşap despot koltuğu, oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel ve geometrik motiflerle bezelidir. Ambon yüzlerinde İsa ve İncil Yazarları, arşitravda taşıyıcılar hizasındaki madalyonlarda Havariler ve orta nef örtüsündeki madalyonda "Pantokrator İsa" tasvirleri görülür. Galeri korkuluğunda, Tevrat'tan alınmış onüç sahne bulunmaktadır. Kilisede yer alan tasvirlerin malzemesi yağlıboyadır. Pencereelerde renkli cam kullanılmıştır.

Schneider (1967: 43)'in P. Kerameus (1904: 141)'a dayanarak Bizans dönemine tarihlenen; avlu duvarının güneyindeki girişin üstünde bulunan kabartma levha ve ayazmada yer alan iki sütun başlığı günümüzde de mevcuttur.

Samatya Hagios Georgios Kilisesi, kuzey ve batı cepheler.

SAMATYA HAGIOS GEORGİOS KİLİSESİ

~Αγιος Γεώργιος, Ψαμάτια Καπή	Tryphon, 27
Hagios Georgios, Psamatia Kapı	
~Αγιος Γεώργιος, Ψωμαθεία	Paterakis, 27
Hagios Georgios, Psomatheia	
~Αγιος Γεώργιος, Ψαμαθία	Smith, 3
Hagios Georgios, Psamathia	
Aya Yorgi Kiparisas	Patrikhane Listesi
Selvili Kilise	Yerel

KONUM

Samatya, A. Nafiz Gürman Caddesi No: 247.

Büyük Kuleli Caddesi No: 10.

Samatya'da, kuzeyde A. Nafiz Gürman Caddesi ile güneyde
Büyük Kuleli Caddesi arasında yer alır.

15 Şubat 1991, 30 Mayıs 1991

TARİHÇE

Samatya'daki Hagios Georgios Kilisesi'nin tarihi, Hotz (1977
62)'a göre altıncı yüzyıla kadar uzanmaktadır. P. Kerameus (1904
139) bu yapının, İstanbul'da Hristiyanların ibadetine açık bulundu-
ğu en eski kilise olduğunu belirtir.

Gerlach (1674: 339), yapıyı 23 Nisan 1577'de ziyaret etmiştir. Kilise, 1583 tarihli Tryphon, 1604 tarihli Paterakis listelerinde yer almaktadır (Kerameus 1904: 129, 120).

1652 yılında İstanbul'a gelen Antakya Patriğinin katibi Paulus, avlusunda ayazması bulunan Kilisenin, kubbeli bir Bizans yapısı olduğunu kaydeder (Petrides 1901: 47). Samatya'daki Hagios Georgios Kilisesi, 1669 tarihli Smith Listesi'nde yer almaktadır (Kerameus 1904: 126). Kilise, onyedinci yüzyılın ikinci yarısında Du Cange (1729: 162) tarafından belirtilen yapılar arasında onüçüncü sırada "Hagios Georgios versus Castellum Septem Turrium " adıyla kaydedilir (Kerameus 1904: 127).

Paspates (1877:387), Hagios Georgios Kilisesi'nde bulunan birçok Bizans ikonasının 1782 yılındaki yangın sırasında harap olduğunu açıklar. Kilise, onsekizinci yüzyılın sonunda Balat'lı S. Hovannesyanyan tarafından "Ay Yorgios" adıyla Yedikule civarında konumlandırılmıştır (İnciciyan 1956: 133).

Samatya'daki Hagios Georgios Kilisesi, kitabesine göre; Patrik I. Konstantios döneminde (1830-1834) 1834 yılında eski Georgios Kilisesi'nin yerinde yeniden inşa edilmiştir. Mimarı Nikolaos Nikitadis'tir. Kilisenin yeniden inşa edilişi, Schneider (1967: 59)'e göre 1830, Paspates (1877:387) ve Petrides (1901: 47)'e göre 1833, Kerameus (1904: 139)'a göre 1834 yılında gerçekleştirilmiştir.

Kilisedeki kitabenin ikinci bölümünde, yapının 1966 yılında Vasilios Athanasiades'in katkılarıyla onarım gördüğü, kitabenin de bu tarihte konulduğu açıklanmaktadır.

KİTABE

Batıda eksendeki girişin üstünde, gri mermerden, enlemesine dikdörtgen kitabe yer alır. Kitabenin kazıma tekniğindeki sekiz satırlık metninin yanında, selvi biçiminde düzenlenmiş onaltı satırlık ikinci bölümü vardır. Kitabenin Yunanca metni büyük harftir. Harfler boyalıdır.

Boyut: 145x64 cm.

Harf yüksekliği: 3.5 cm.

Kitabe metni:

ΝΕΩΣ ΤΑ ΠΡΟΣΘΕΝ ΗΝ ΜΕΝ ΕΝ ΒΥΖΑΝΤΙΩ ΕΝ ΚΥΠΑ-
 ΡΙΣΣΩ ΤΟΥ ΚΛΥΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ
 ΑΛΛ ΗΝ ΛΥΠΗΡΟΝ ΠΑΣΙΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΦΙΛΟΙΣ ΩΣ ΑΓΝΟΟΥ-
 ΣΙ ΠΟΥ ΠΟΤ ΕΙΧΕ ΤΗΝ ΘΕΣΙΝ
 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΣ ΔΕ ΠΑΤΡΙΑΡΧΩΝ ΤΟ ΚΛΕΟΣ ΤΟΥΤΟΝ ΔΗ
 ΕΙΝΑΙ ΕΥΣΤΟΧΩΣ ΤΕΚΜΗΡΑΤΟ
 ΕΚ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΑΣ ΤΗΣ ΔΕ ΚΑΛΛΙΣΤΗΣ ΘΟΛΟΥ ΚΑΙ ΚΥΠΑ-
 ΡΙΣΣΟΥ ΤΗΣ ΚΑΕΙΣΗΣ ΠΡΟ ΧΡΟΝΩΝ
 ΟΣ ΠΡΩΤΗ ΟΡΜΗ ΚΑΙ ΑΡΩΓΗ ΑΠΛΕΤΩ ΚΑΙΝΟΝ ΚΑΘΙΣΤΑ
 ΕΙΣ ΟΠΕΡ ΚΑΛΛΟΣ ΒΛΕΠΕΙΣ
 ΑΛΛ Ω ΤΡΟΠΑΙΩΝ ΚΛΗΣΙΝ ΩΣ ΜΑΡΤΥΣ ΦΕΡΩΝ ΤΗΡΩΝ
 ΥΠΕΡΘΕΝ ΤΩΝ ΝΟΗΤΩΝ ΘΗΡΙΩΝ
 ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΝ ΚΑΙ ΟΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΝΥΜΩΝ ΚΑΙ ΤΟΝ ΔΙ
 ΙΑΜΒΗΣΑΝΤΑ ΤΑΥΤΑ ΛΟΓΑΔΗΝ Α Ω Λ Δ
 ΟΜΟΥ ΔΕ ΚΤΙΣΤΗΝ ΤΗΣΔΕ ΤΗΣ ΤΕΧΝΟΥΡΓΙΑΣ ΚΑΙ ΝΙΚΟ-
 ΛΑΟΝ ΤΕΚΤΟΝΑ ΝΙΚΗΤΑΔΗΝ ΜΗΝΑ ΜΑΙΟΝ

Δ
 ΑΠΑ
 ΝΗΒΑ
 ΣΙΛΕΙΟΥ
 ΑΘΑΝΑ
 ΣΙΑΔΟΥ
 ΑΝΕΝΕΩΣΕ
 ΤΗΝ ΔΕ ΠΛΑΚΑ
 ΧΑΡΑΞΑΣΘΕΟ
 ΦΑΝΗΣ ΠΡΟΚΟΝΝΗ
 ΣΙΟΣ ΥΨΩΜΑΘΕΙΩΝ
 ΤΩ ΝΑΩ
 ΕΝ
 ΕΤΕΙ
 19
 66

Türkçesi:

"Daha önceleri Bizans'ta selvilikte, ünlü Georgios'un Kilisesi vardı. Eskileri sevenler için, bir zamanlar yerinin nerede olduğunu bilmemek üzücüydü. Patriklerin Patriği Konstantios, bu kilisenin o kilise olduğunu, şu eski, pek güzel kubbeye ve eskiden yanmış sel-

viliğe dayanarak, isabetli bir şekilde kanıtladı. O, ilk heyecanla ve bol bol yardımlarla, onu şu anda gördüğün güzellikte yeniledi. Ey zafer çağrısını tanık olarak getiren sen, yukarıdan, Patriği de, Hırstıyanları da, bu kitabeyi yazanı ve onunla birlikte bu ustalık eserini yapanı da, Mimar Nikolaos Nikitadis'i de düşüncedeki canavarlardan koru! Mayıs 1834"

"Vasilios Athanasiadis'in başışıyla yenilendi. Bu kitabeyi de Samatya'daki kilise için Prokonnisos'lu (Marmara Adalı) Theophanes 1966'da kazıdı."

(İ. Kuçuradi)

YAYINLAR

- Ayverdi 1958: E 2;
 Du Cange 1729: 162;
 Eyice 1965: 34;
 Eyice 1967: 1214/82;
 Gerlach 1674: 339, 484;
 Hemerologion 1905: 206-207;
 Hotz 1971: 62;
 Janin 1934: 168-169;
 Janin 1964: 377;
 Kerameus 1904: 120, 126, 127, 129, 139;
 Kömürçian 1988: 72;
 Mamboury 1951: 279;
 Paspates 1877: 387;
 Petrides 1901: 47;
 Runciman 1965: 201;
 Schneider 1967: 45, 59;
 Tolga 1961: 1593;
 Ülgen 1939: 34.

TASVİR

Samatya'daki Hagios Georgios Kilisesi, güneyde bahçe duvarı, doğuda barakalar, batıda konutlar ile çevrili avlunun kuzeyinde yer alır. Avlu, kuzeyinde bulunan bugünkü yol seviyesinden yaklaşık iki metre aşağıdadır. Yol seviyesi, kilisenin kuzey cephesinde yaklaşık yarı yüksekliğine kadardır. Avlunun güneydoğusunda kilise görevlisinin evi vardır. Kiliseye güneydoğu köşesinde Metamorphosis Ayazması bitişiktir.

Kilise kare planlıdır. Dıştan boyu ve eni 15.50 m, yüksekliği yaklaşık 12 m. dir. Doğuda eksende, dışta yarım yuvarlak apsis çı-

kıntı yapar. Yapının batısında yer alan kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı narteksin, mimari özellikleri, malzeme ve yapı tekniğinden, sonradan eklendiği anlaşılır.

Yapıyı dışta örten doğu-batı doğrultusunda iki yüzlü kırma çatı, ortasında düzleştirilmiştir. Çatının ortasında doğuya yakın kumda, sekiz cepheli kasnak üzerinde kubbe yer alır. Kubbe, dışta sekiz yüzlü piramidal çatı ile örtülüdür. Doğuda, orta nef apsisini örten yarım konik çatı, yanlarda düz çatı biçiminde uzanır. Narteksin örtüsü dışta ve içte düzdür.

İçte ve dışta sıvalı olan yapı, kaba yonu taş ve tuğla ile inşa edilmiş, köşelerde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Doğü cephede, iki sıra taş-iki sıra tuğla düzeninde almalı teknik uygulanmıştır. Kuzey cephede düzenli tuğla sıraları vardır. Cephelerde yer yer devşirme malzeme görülür. Pencere kemerleri tuğla ile örülmüştür. Duvarlarda derz araları kalın olup, genelde kullanılan kirli beyaz renkli harç, bazı yerlerde tuğla kırıntılarının katılmasıyla pembe renklidir. Girişlerin lento ve sövesi mermerdir.

Yapıyı saçak altında, bir düz silme üstünde bir dışbükey silme dolanmaktadır. Apsiste saçak altında bir düz silme görülür. Kubbede saçak altında iki düz silme arasında bir dışbükey silme vardır. Silmeler taştır. Kubbe kasnağı, alt hizasında bir düz silme ile kademelendirilmiştir.

Yapı, kubbeli bazilika plan tipindedir. Üç nefli naos, doğusun-

Naosun güneydoğusu ve despot tahtı.

da nefler hizasında üç apsis ile sınırlanır. İçte yarım yuvarlak apsislerden orta nef hizasındaki daha derindir. Naosta nef ayrımı ikişer kare kesitli paye ile sağlanmıştır. Bu taşıyıcılar hizasında kuzey, güney ve doğuda duvar payeleri bulunur. Kuzey ve güneydeki duvar payeleri daha az çıkıntılıdır. Doğudaki duvar payelerinin önünde belirlenen bema, neflerden iki basamak yüksektir.

Nefleri sınırlayan payeler, yuvarlak kemerlerle bağlanır. Doğuda duvar payelerine oturan kemerler, batıda doğrudan duvara bitişir. Naosta taşıyıcıları bağlayan ters yöndeki kemerler, kuzey ve güneyde duvar payelerine oturur. Kuzey ve güney duvarlarda payeleri bağlayan kör kemerler vardır. Payeler, taştan ve sıvalıdır.

Samatya'daki Hagios Georgios Kilisesi'nin örtü sistemi, kubbe ve tonozlar ile oluşturulmuştur. Orta nefte apsis önündeki mekanın örtüsü, pandantiflerle geçilen yüksek kasnak üzerindeki basık kubbedir. Kubbenin batısında ve yan neflerdeki mekanlar haç tonozlarla örtülmüştür. Apsislerin örtüsü içte yarım kubbedir.

Kilisenin naosa açılan iki girişinden biri batıda eksende, diğeri güneyde batıya yakındır. Girişler eş boyutlu ve dikdörtgen açıklık-

Naosta taş ikona.

lardır. Kuzeyde, güneydeki girişin karşısında yer alan giriş açıklığı içte örülerek kapatılmıştır.

Yapının güneyinde yer alan üç pencere; aynı hizada, eş boyutlu ve yuvarlak kemerli dikdörtgen açıklıktır. Bu pencerelerin iki yanında, üstte aynı hizadaki birer elips pencere kuzeyde de yer alır. Kuzeyde, güneydeki pencerelerin karşısında bulunan üç benzer pencere içte örülerek kapatılmıştır.

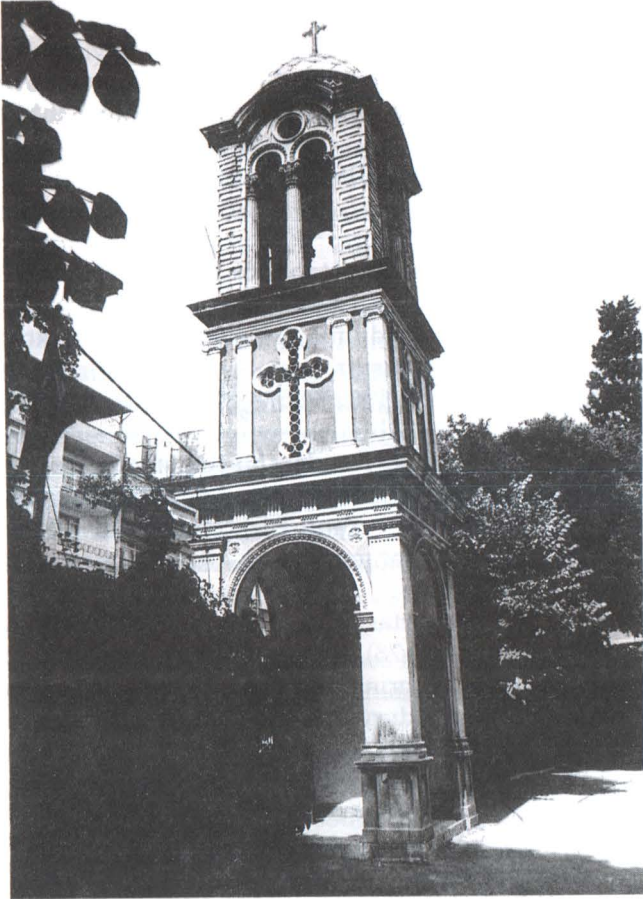
Yapının doğusunda, orta ve güney nef apsislerinde, eksende birer eş boyutlu elips pencere vardır. Kuzey nef apsisinde bulunan bir elips pencere içte örülerek kapatılmıştır. Batıda üstte, nefler hizasında yer alan birer basık kemerli pencereden, eksendeki büyük, yanlardakiler simetriktir. Batıda altta ise eksendeki girişe simetrik, birer dikdörtgen pencere vardır. Kubbe kasnağının yüzlerinde basık kemerli sekiz pencere bulunur.

Naosun doğusunda, güney apsisde yer alan eksene simetrik iki niş, aynı hizada, zemine yakın ve yarım yuvarlaktır. Nişler; eş büyüklükte dar ve uzundur. Kuzey apsisde, benzer konumdaki iki niş örülüdür.

Samatya'daki Hagios Georgios Kilisesi'nde, naosun doğusunda üç nefi kapsayan ahşap ikonostasis, oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel ve geometrik motiflerle bezelidir. İkonostasiste alttaki büyük çerçevelerde soldan sırayla; Metamorphosis, Hagia Aikaterine, Hagios Georgios, Meryem ve Çocuk İsa, İsa, İoannes Prodromos, Hagios Nikolaos tasvirleri yer almaktadır. Bunlardan Hagia Aikaterine, Hagios Nikolaos ikonaları 1964, diğerleri 1963 tarihli-dir.

Naosta, kuzeydoğu payeye oturan ahşap ambon ve karşısında yer alan ahşap despot koltuğu oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel ve geometrik motiflerle bezelidir. Ambon yüzlerinde ve pandantiflerde "İncil Yazarları", kubbede "Pantokrator İsa" tasviri görülür. Kilisedeki tasvirlerin malzemesi yağlıboyadır.

Kilisede bulunan kabartma tekniğindeki taş ikonolardan, kuzeybatı paye üzerindeki Hagios Georgios figürü vardır. Batıda eksendeki girişin üstünde yer alan kitabenin kuzey yanında Hagios Georgios, güney yanında ise Metamorphosis tasviri görülür. Kubbe kasnağındaki pencereler renkli camlıdır.

Samatya Hagios Konstantinos ve Helene Kilisesi, avlunun kuzeyindeki çan kulesi.

SAMATYA HAGİOS KONSTANTİNOS VE HELENE KİLİSESİ

Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλενη, Καραμάν Μαχαλετᾶ
 Konstantinos kai Helene, Karaman Makhaleta Tryphon, 45
 Ἅγιος Κωνσταντῖνος Καραμανίας
 Hagios Konstantinos Karamanias Paterakis, 31
 Ἅγιος Κωνσταντῖνος, Καραμανία
 Hagios Konstantinos, Karamania Smith, 7
 Samatya, Hagios Konstantinos Kilisesi Patrikhane Listesi
 Karaman Kilisesi Yerel

KONUM

Samatya, İmrahor İlyas Bey Caddesi No: 57-59.

Samatya ile Yedikule arasındadır. Kuzeyde İmrahor İlyas Bey Caddesi, batıda Kilise Sokak, güneyde Feridun Kılıç Sokak ile çevrilidir.

14 Şubat 1991, 2 Haziran 1991

TARİHÇE

Samatya'daki Hagios Konstantinos Kilisesi, Hotz (1977: 90)'a göre İstanbul'un fethinden önce İmparator I. Konstantin (324-337) ve annesi Helene'ye ithaf edilmiş, I. Konstantin'in sağ kol ve parmak röliği burada korunmuştur.

Kilisenin tarihi Janin (1969: 295)'e göre, onbeşinci yüzyıla kadar uzanır. İstanbul'un fethinden sonraki göçler sırasında Karaman'dan getirilen Ortodoks Rumları bu semte yerleştiren II. Mehmet, Rumların yıkıntılar üzerinde yeniden kilise inşa etmelerine izin verir (Petrides 1901: 48). Yapı, Türkçe konuşan ve Yunan alfabesi kullanan Ortodoks Karamanlıların kilisesi olarak bilinmektedir.

Onaltıncı yüzyılın ortasında, 1553 yılında İstanbul'u ziyaret eden Dernschwam (1987: 78), Karamanlıların yaşadığı ve eskiden güzel bir kilise ile manastırın bulunduğu bu yerde inşa edilen küçük kilisenin, artık harap durumda olduğunu belirtir.

Dernschwam (1987: 78), kilisede bulunan insan boyunda tablolar arasında, Konstantin ve Helene'nin antik kıyafetli ve üzerinde adları yazılı resimlerinin olduğunu ifade ederek, kiliseye bitişik yemek salonunda İsa'nın "Son Akşam Yemeği"ni tasvir eden bir ikonanın yer aldığını açıklar.

Kilisenin adı, 1568 tarihli Patrik fermanında geçmektedir (Moraux 1964: 26). Patrik III. Metrofanos'un (1565-1572) yazdığı 1569 tarihli bir mektupta da kilisenin eski bir yapı olduğundan söz edilir (Kerameus 1904: 140).

Samatya'daki Hagios Konstantinos Kilisesi'ni 1576, 1577, 1578 yıllarında ziyaret eden Gerlach (1674: 173, 348, 406, 499), kilisenin büyük bir avlusu ve narteksi ile içeride merdivenle inilen bir ayazması olduğunu belirtir. Kilisedeki ibadet ve kutlamalar ile ikonaları da anlatan Gerlach, her sene 21 Mayıs günü, kilisenin ithaf edildiği Aziz'e ait röliklerin çıkartılarak tören yapıldığını açıklar (Kerameus 1904: 140).

Kilise, 1583 tarihli Tryphon ve 1604 tarihli Paterakis listelerinde yer almaktadır (Kerameus 1904: 129, 120).

Antakya Patriğinin katibi Paulus, 1652 yılında İstanbul'a geldiği zaman ziyaret ettiği kilisenin, taştan inşa edilmiş, kubbeli, yüksek ve çok eski bir yapı olduğunu belirtir. Burada, Konstantin döneminden kalma önemli ikonaların bulunduğu kaydedilmektedir (Petrides 1901: 47). Kilise, 1669 tarihli Thomas Smith Listesi'nde yer alır (Kerameus 1904: 126). Bu dönemde kilise, Du Cange (1729: 162) tarafından belirtilen yapılar arasında ondördüncü sırada "Hagios Konstantinos de Caramanio" adıyla tanıtılır (Kerameus 1904: 127).

Onyedinci yüzyılın ikinci yarısında, Samatya ve çevresinde Karamanlıların yaşadığını belirten Kömürçüyan (1988: 2), Yenikapı ile Narlıkapı arasında konumlandığı kilisenin 1689 yılında kendi kendine tutuşarak yandığını ve Rumların, kilisenin onarımı sırasında para sıkıntısı çektiklerini kaydeder (Andreasyan 1973: 84). K. Pamukçüyan da tarihi önemi bulunan Samatya'daki Hagios Konstantinos Kilisesi'nin Karamanlı cemaatine ait olduğunu ve onların adıyla anıldığını belirtir (Kömürçüyan 1988: 70).

Onsekizinci yüzyılın sonunda Balatlı S. Hovannesyan, kiliseyi "Karamanlılar mahallesinde Ayios Konstantianos" olarak tanımlar (İnciciyan 1956: 134).

Samatya'daki Hagios Konstantinos Kilisesi; bir numaralı kitabesine göre 15 Mart 1805 tarihinde yeniden inşa edilmiş, iki numaralı kitabesine göre, Patrik Beşinci Kallinikos (1801-1806) zamanında 6 Nisan 1805 tarihinde ibadete açılmıştır. Kilisenin üç numaralı kitabesi de 1805 tarihliidir. Kilise, dört numaralı kitabesine göre Patrik Konstantios zamanında (1830-1834) 20 Eylül 1833 tarihinde Mimar Konstantinos'un nezaretinde restore edilmiştir.

Kilisedeki yedi numaralı kitabeye göre, avluda bulunan çan kulesi Padişah İkinci Abdülhamit döneminde (1876-1909) ve III. İbrahim'in ikinci kez Patriklik yaptığı sırada (1901-1912) 11 Mayıs 1903 tarihinde inşa edilmiştir.

Samatya'daki Hagios Konstantinos Kilisesi, beş ve altı numaralı kitabelerine göre 1963 yılında yenilenmiştir.

KİTABE

1. Batıda nartekste, naosa açılan eksendeki giriş üstünde, beyaz mermerden, enlemesine dikdörtgen 1805 tarihli kitabe yer alır. Kitabenin ortasında kabartma tekniğinde, kutsal haç taşıyan I. Konstantinos ve Helene figürü vardır. Kitabenin iki yanında bulunan, kazıma tekniğindeki yedişer satırlık Yunanca metin büyük harftir. Kitabenin dört köşesindeki çerçeveler içinde isimler ve sol

alt köşede iki satır tarih vardır.

Boyut: 110x70 cm.

Harf yüksekliği: 4 cm.

Kitabe metni:

Ο ΑΓΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ΗΑΓΙΑ ΕΛΕΝΗ

ΤΟ ΣΤΕΡΕΩΜΑ

ΤΩΝ ΕΥΛΟΓΙΜΕ

ΤΩΝ ΕΠΙ ΣΙ ΠΕΠΙ

ΝΟΝ ΡΟΥΦΕΤΙΟΝ

ΘΟΤΩΝ ΣΤΡΕΩ

ΜΙΛΟ ΧΑΡΑΧΤΟΝ

ΣΟΝ ΚΥΡΙΕ ΤΗΝ

ΤΩΝ ΕΞΙΜΑΡΜΡΟ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΝ

Ν ΜΑΣΤΟΡΟΝ ΚΑ

ΗΝ ΕΚΤΗΣΩΤΩ

ΦΑΔΟΝ. ΚΑ Ι.ΜΑ

ΤΙΜΙΩ ΣΟΥ ΕΜΑΤΙ

ΘΙΤΩΝ

ΑΝΑΣΤΑΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΕΤΟΣ 1805

ΜΑΡΤΙΟΥ ΚΕ

Türkçesi:

"Aziz Konstantinos. Azize Eleni.

Tanrım, sana inananların dayanağını dayanıklı kıl, senin kutsal kanınla kurulmuş olan kiliseyi. Tanrının kutsadığı, Altımermerin taşçılar Loncası ustalarının, kalfalarının ve öğrencilerinin. Anastas Yeorgiu. 15 Mart 1805"

(İ. Kuçuradi)

2. Batıda, narteksin güneyindeki girişin doğu yanında, beyaz mermerden, dikine dikdörtgen kitabe yer alır. Kitabenin kazıma tekniğindeki onyedili satırlık Yunanca metni, büyük harftir. Harfler boyalıdır.

Boyut: 75x50 cm.

Harf yüksekliği: 2 cm.

Kitabe metni:

ΝΑΟΣ ΘΕΙΟΝ ΥΨΩΜΑ ΥΨΩΜΑΘΕΙΩΝ

ΔΑΠΑΝΑΙΣ ΑΔΡΑΙΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΑΞΙΩΝ

ΙΔΡΥΤ ΕΚ ΒΑΘΡΩΝ. ΦΘΟΝΕ ΒΛΕΠΕ ΚΑΙ ΤΗΚΟΥ

ΕΠΙ ΛΑΜΠΡΩΝ ΗΜΕΡΩΝ ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΥ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΩ ΑΝΑΚΤΙ ΜΗΤΡΙ ΤΕ ΕΛΕΝΗ

ΕΡΓΟΝ ΦΕΡΙΣΤΟΝ ΔΟΥΛΩΝ ΧΡΙΣΤΟΥ ΤΩ ΓΕΝΕΙ

ΟΚΤΑΚΟΣΙΟΙΣ ΠΕΝΤΕ ΠΡΟΣ ΤΟΙΣ ΧΙΛΙΟΙΣ

ΑΠΟ ΣΩΤΗΡΟΣ ΕΤΕΣΙ ΣΩΤΗΡΙΟΙΣ. 1805.

ΛΑΜΠΡΗ ΜΕΓΙΣΤΗ ΚΑΘΙΕΡΩΘΗ ΜΕΝ ΤΗ
 ΤΟΥ ΕΑΡΙΝΟΥ ΑΠΡΙΛΛΙΟΥ ΤΗ ΕΚΤΗ.
 ΑΥΤΟΝ Ω ΠΙΣΤΟΙ ΤΟΝ ΘΕΟΝ ΚΑΙ ΣΩΤΗΡΑ
 ΤΟΝ ΔΕΙΝΟΙΣ ΤΩΝ ΑΓΑΘΩΝ ΔΟΤΗΡΑ
 ΟΜΟΘΥΜΑΔΟΝ ΜΙΑ ΦΩΝΗ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΗ
 ΙΚΕΤΕΥΣΩΜΕΝ ΑΠΑΝΤΑΣ ΟΠΩΣ ΣΩΣΗ
 ΣΕΠΤΟΝ ΔΕΣΠΟΤΗΝ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΑΣ ΠΡΟΣΤΑΤΑΣ
 ΤΟΥΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΥΣ ΠΡΟΕΣΤΩΤΑΣ ΚΑΙ ΠΑΝΤΑΣ
 Ἐκ τοῦ Ἡμερολογίου Εθν. Φιλ. Κατ. 1906. Θ. Β. Θ. ἀντέγραψεν

Türkçesi:

"Samatya'nın tanrısal anıtı olan bu kilise, layık Hıristiyanların cömert katkılarıyla temelden inşa edildi, Kallinikos'un parlak günlerinde Kral Konstantinos ve annesi Eleni için, İsa'nın kullarının mükemmel bir eseri. -ey kıskançlık bak ve eri- 1805'te büyük bir törenle, 6 Nisan'da açıldı. Ey inananlar Tanrıyı ve kurtarıcıyı, iyilikleri vereni hep birlikte tek sesle ve tek dille yalvaralım hepsini kurtarsın diye -saygıdeğer başrahibi, bu kiliseye katkıda bulunanları ve koruyanları, kilisenin yöneticilerini ve ileri gelenlerini, herkesi de."

Kuzey cephenin batısında 3 nolu kitabe.

"1906 Milli Hayırsever Kuruluşların Takviminden Θ.Β.Θ. kop-
ya etti."

(İ. Kuçuradi)

3. Kuzey cephenin batısında, nartekse açılan girişin batı üst köşesinde, beyaz mermerden, kareye yakın dikine dikdörtgen kitabe yer alır. Kitabenin üst tarafında Aziz Konstantinos ve Azize Helene figürleri bulunmaktadır. Kitabenin alt tarafındaki iki satırlık Yunanca metin, büyük harftir.

Boyut: 65x50 cm.

Harf yüksekliği: 2 cm.

Kitabe metni:

ΤΡΗΑΝΤΑΦΗΛΣ ΒΑΣΗΛΗ ΥΗΘΥΑΝΙ ΘΑΝΑΣΗ
ΕΝΕΤΗ 1805 + ΩΥΡΑΨΑΣΕΚ ΧΟΡΙΩΝ ΜΠΟΥΑΤΖΙΚΟΝ

Türkçesi:

"Triandafilis, Vasilis, Yuanis, Tanas. 1805 † Yazan, Boyacı-
köy'den[dir]."

(İ. Kuçuradi)

4. Narteksin güneyinde eksendeki girişin üstünde, 1833 tarihli, beyaz mermerden kitabe yer alır. Bir sıra silme ile bölümlenmiş kitabenin batı yarısı düzleşmiştir. Doğu yarısında, boyama tekniğindeki beş satırlık Yunanca metin büyük harftir.

Boyut: 139x39 cm.

Harf yüksekliği: 2.7 cm.

Kitabe metni:

ΑΝΕΚΑΙΝΙΣΘΗ ΕΠΙ ΗΜΕΡΩΝ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΥ
ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ Κ. Κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΥ
ΤΟΥ Α΄.
ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΤΙΜΙΩΤΑΤΟΥ ΦΩΤΙΟΥ ΤΟΥ ΠΟΤΕ ΓΡΗΓΟ-
ΡΙΟΥ
ΚΑΙ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
1833 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 20

Türkçesi:

"Patrik Konstantios zamanında restore edildi. Bir zamanlar adı Gregorios olan sayın Fotios'un ve Mimar Konstantinos'un nezaretinde restore edildi. 20 Eylül 1833".

(İ. Kuçuradi)

5. Batıda nartekste naosa açılan eksendeki girişin üstünde, be-

yaz mermerden, enlemesine dikdörtgen, 1963 tarihli kitabe yer alır. İki parçalı kitabenin kazıma tekniğindeki dörder satırlık Yunanca metni büyük harftir. Harfler boyalıdır.

Böyut: 170x25

Harf yüksekliği: 2.5 cm.

Kitabe metni:

ΘΕΟΣΤΕΠΤΟΙΣ ΑΝΑΞΙ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΩ ΕΛΕΝΗ
ΕΘΟΡΕ ΚΛΕΙΣΜΑ ΣΦΩΝ ΑΣΤΕΙ, ΨΑΜΜΑΘΟΙΣ
Ο ΔΟΜΗΤΩΡ ΧΡΙΣΤΟΣ ΛΙΤΑΙΣ ΑΘΗΝΑΓΟΡΟΥ
ΦΡΑΖΟΥΣΑΙΣ ΡΥΕ ΟΑΛΑΣΤΟΡΟΣ ΑΡΚΥΩΝ

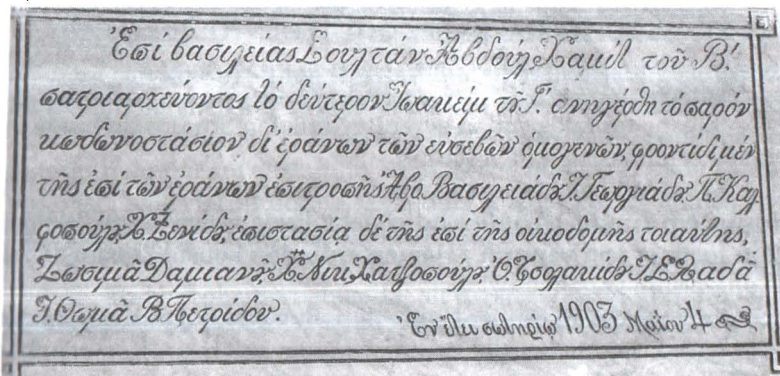
ΑΓΛΑΟΦΗΜΩΝ ΞΥΝΩΡΙΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΩΝ
ΝΕΟΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ ΜΥΡΩΝ ΤΕ ΕΥΧΑΙΣ ΕΓΚΑΙΝΙΖΕΙ.
ΗΔΡΑΣΤΑΙ ΘΕΜΕΘΛΑ ΝΕΥΣΕΙ ΠΑΝΑΛΚΕΣΤΑΤΗ
ΣΠΟΔΟΥ ΔΑΥΘΙΣ ΤΕΘΗΛΕ ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΔΟΜΟΥ.
Α Δ Ε Γ.

Türkçesi:

"Tanrı tarafından taç giydirilmiş krallar Konstantinos ve Hele-ne'nin ünleri bütün kente yayıldı. Samatya'da mimar İsa, Athena-goras'ın yalın sözleri ile kurtarsın [bizi] kötülük ağlarından. İyi ünü olan altın ağızlı çiftin kilisesinin açılışını dualarla Neokaisareia'da-ki Myra'nın Metropoliti yaptı. Temellerini herşeye kadir bir irade attı. Külden yine bu yepyeni yapı ortaya çıktı. 1963 "

(İ. Kuçuradi)

6. Narteksin güneyindeki girişin batı yanında, beyaz mermerden, dikine dikdörtgen kitabe yer alır. Kitabenin kazıma tekniğindeki yirmi satırlık Yunanca metni, büyük harftir. Harfler boyalıdır.

6. an kulest kaidesindeki kitabe.

Boyut: 75x50 cm.

Harf yüksekliği: 2 cm.

Kitabe metni:

ΘΡΥΛΛΕΙΣΘΑΙ ΧΡΕΩΝ ΜΟΝΑΣΜΟΝ ΤΟΝ ΣΤΟΥΔΙΟΥ
ΕΚ ΒΥΖΑΝΤΟΣ ΓΑΙΗΣ ΑΥΤΑΣΑΝΤΑ ΤΟ ΣΥΜΠΑΝ.
ΟΡΩΜΕΝΟΝ ΑΓΧΙΣΤΑ ΤΟΥΤΟΝ ΙΩΑΝΝΗ ΧΟΥ ΜΕΓΑΛΩ
ΘΕΡΑΠΙΟΝΤΙ
ΦΑΕΙΝ ΑΚΤΙΝΟΒΟΛΟΝ ΣΤΟΥΔΙΟΣ ΑΓΛΑΟΝ ΟΙΚΟΝ
ΕΔΕΙΜΑΤΟ
ΑΡΡΗΤΑ ΜΥΟΥΜΕΝΟΣ ΚΑΡΠΑΛΙΜΩΣ ΔΕ ΤΩΝ
ΚΑΜΕΝ ΕΥΡΕΤΟ
ΝΗΨΕ ΤΕ ΦΡΕΝΑΣ ΜΙΣΘΟΝ ΕΛΩΝ ΥΠΑΤΗ
Ι ΔΑ ΡΑΒΔΟΝ.
ΗΜΑΡ ΣΚΟΤΙΟΝ ΗΛΥΘΕ, ΚΤΑΝΤΟΡΕΣ ΠΕΡΣΟΝ ΠΟΛΙΝ
ΣΒΕΣΕ ΤΡΙΦΕΓΓΕΣ ΜΗΝΗΣ ΑΧΛΥΣ ΛΥΘΟΡΟΣΤΥΞ.
ΣΕΠΙΤΩΝ ΑΝΑΚΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ ΒΑΣΙΛΙΔΟΣ
ΘΕΔΜΗΤΟΣ ΤΕΤΥΚΤΑΙ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΩ ΕΛΕΝΗ
ΕΣ ΑΕΙ ΜΙΜΝΗΣΚΕΙΝ ΟΥ ΠΕΡ ΚΕΚΤΗΝΤΑΙ ΚΛΕΟΥΣ
ΟΝΤΗΡΕΙ ΧΡΙΣΤΕ ΑΠΟΝΤΟΝ ΕΝ ΚΛΥΔΩΣΙΝ ΑΙΩΝΩΝ
ΦΛΕΚΤΑΛΕΞΙΦΛΟΓΟΝ. ΔΗΜΟΣ ΔΕ ΚΑΛΕΣ ΕΠΕΡΓΟΝ
ΑΔΑΜΑΝΤΙΔΗΝ, ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΑΔΗΝ, ΣΙΣΚΟΠΟΥΛΟΝ, ΤΡΕ-
ΙΣΓΕΩΡΓΙΟΥΣ
ΝΙΚΟΛ. ΑΡΑΠΟΓΛΟΥΝ. ΑΛΕΞ. ΚΡΑΣΣΟΠΟΥΛΟΝ, ΡΑΛΛ ΑΣ-
ΛΑΝΙΔΗΝ
ΕΝ ΟΙΣ ΧΡΙΣΤ. ΖΑΦΕΙΡΟΓΛΟΥ ΣΤΕΦΑΝ. ΒΟΥΔΟΥΡΟΓΛΟΥ,
ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΗΝ ΛΕΩΝ.
ΙΩΑΝΝ. ΝΕΒΡΙΔΟΥ ΔΕΗΣΕΣΙΝ ΑΙΔΕΣΤΟΥ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ.
ΔΙΣΔΕΚΑΤΟΥ ΑΙΩΝΟΣ ΕΞΗΚΟΣΤΩ ΤΡΙΤΑΙΩ
ΗΓΕΡΤΑΙ ΚΑΡΑΜΑΝΙΑΣ ΛΕΧΘΕΙΣ. ΝΑΟΣ ΕΝ ΨΑΜΜΑΘΩ
ΣΕΛΑΣΦΟΡΩΝ ΠΑΓΚΛΕΕΣ ΦΩΣ ΤΕΘΕΝΤΟΣ ΕΝ ΤΑΦΩ.

Türkçesi:

"Bizans topraklarından evreni aydınlatan Studios'un orada in zivaya çekilmesine borçlu ününü.

Yakından bakıldığında ışık selleri fışkırtıyor. /Sırlara ermekle düşünceni arındır. /Studios bu güzel kiliseyi İsa'ya büyük hizmeti olan İoannes için yaptırdı./Hemen ardından konsül esasını alarak yaptıklarının karşılığını aldı.

Kara gün geldi caniler kenti yaktı. Buz gibi bulanık sis, söndü ayın parlak ışığını. Kentler kentinin saygın sultanları Konstantin ve Helene için Tanrının armağanı olarak inşa edildi. Sonsuza dek

hatırlatsın diye ünlerini. Ey İsa yüzyılların fırtınalarında koru onu, yangınlardan, alevlerden uzak tut. Kale cemaati Adamantidis, Hurmuziadis, Siskopulos, Üç Yeorgios, Nikol. Arapoğlu, Aleks. Krassopulos, Rall Aslanides ve Hrist. Zafiroğlu, Stephan Vuduroğlu ile Leon Panayiotidis'in katkılarıyla ve saygıdeğer rahip İoann. Nevridis'in dualarıyla yirminci yüzyılın altmışüçüncü yılında yapıldı ve ona Karamanlı dendi. Samatya'daki bu kilise mezara konanın aydınlatanlar arasında dillere destan ışığı."

(İ. Kuçuradi)

7. Avluda, Kilise'nin kuzeyinde yer alan çan kulesinin kaidesinde doğu duvarda, beyaz mermerden, enlemesine dikdörtgen kitabe vardır. Kitabenin kazıma tekniğindeki sekiz satırlık Yunanca metni, küçük harftir. Harfler boyalıdır.

Boyut: 103x52 cm.

Harf yüksekliği: 2 cm.

Kitabe metni:

ἐπὶ Βασιλείας Σουλτάν 'Αβδούλ Χαμίτ τοῦ Β'.

Πατριαρχεύοντος τὸ δεύτερον 'Ιωακείμ τοῦ Γ' ἀνηγέρθη τὸ παρόν

κωδωνοστάσιον δι' ἐράνων τῶν εὐσεβῶν ὁμογενῶν, φροντίδι μὲν

τῆς ἐπὶ τῶν ἐράνων ἐπιτροπῆς Αβρ. Βασιλειάδου, Ι. Γεωργιάδου, Π Καλ

φοπούλου, Χ. Ξενίδου, ἐπιστασία δὲ τῆς ἐπὶ τῆς οἰκοδομῆς τοιαυτῆς,

Ζωσίμα Δαμianoῦ, Χ. Νικ. Χατζοπούλου, Γ. Τσολακίδου. Ι. Σ. Λαδά,

Ι. Θωμά, Β. Πετρίδου.

'Εν ἔτει σωτηρίῳ 1903 Μαΐου 4.

Türkçesi:

"Bu çan kulesi, Sultan II. Abdülhamit'in padişahlığı sırasında, III. İoakim ikinci defa Patriklik yaparken, Avr. Vasiliadis, İ. Yeorgiadis, P. Kalfapulos ve H. Ksenidis'den oluşan Bağış Toplama Komitesinin dindar soydaşlardan topladığı bağışlarla, Zosima Damianos, Hacı Nik, Hacopulos, O. Çolakidis, İ. S. Ladas, İ. Thomas ve B. Petridis'in gözetiminde inşa edildi. 4 Mayıs 1903"

(İ. Kuçuradi)

8. Kuzey cephenin batısında, alt hizada duvara gömülü, 4 cm çaplı silindir biçiminde, madeni bir parça bulunur. Parçanın yuvarlak yüzünde, ters ve düz olarak iki kez kazılmış "1496" sayısı görülmektedir. Kilise yetkililerinin yapının tarihine ilişkin bir kanıt ol-

duğunu öne sürmesine karşın, bunun doğruluğu hakkında veri yoktur.

YAYINLAR

- Andreasyan 1973: 84;
 Ayverdi 1958: E 2;
 Demerschwam 1987: 78;
 Du Cange 1729: 162;
 Eyice 1967: 1214/82;
 Gedeon 1900: 74;
 Gerlach 1674: 173, 348, 406, 499;
 Hammer 1882: 461;
 Hemerologion 1905: 208-209;
 Hotz 1971: 90;
 İnciciyan 1956: 134;
 Janin 1969: 295;
 Kerameus 1904: 120, 125, 126, 127, 1 29, 140;
 Kömürçüyan 1988: 70, 72, 190;
 Mamboury 1951: 350;
 Moraux 1964: 26;
 Müller-Wiener 1977: 292, Ab. 333;
 Petrides 1901: 47;
 Schneider 1967: 46;
 Tolga 1961: 1576;
 Ülgen 1939: 34.

TASVİR

Samatya'daki Hagios Konstantinos Kilisesi, kuzeyinde caddeye bakan alçak duvarlı, diğer yanlarda yüksek duvarlarla çevrili geniş bir avlunun ortasında yer alır. Avlunun kuzeyinde bulunan çan kulesi, kare kesitli, üç kademeli ve baldaken tipindedir. Avlunun güneyinde sosyal mekanlar ve yönetim birimleri, kuzeydoğu ve kuzeybatısında kilise görevlilerinin evleri bulunmaktadır.

Kilise, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Dıştan boyu 41.40 m, eni 20.10 m, yüksekliği yaklaşık 14 m. dir. Doğuda eksende, dışta dokuz cepheli apsis çıkıntı yapar. Kiliseye güneyinde bitişik, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ek yapı, cephe boyunca uzanır. Ek yapının batısı narteks hizasında kare planlı bir geçiş mekanı, doğusu toplantı salonudur. Kuzeybatıda, nartekse açılan kare planlı küçük giriş mekanı eklenmiştir. Kilisenin kuzeyinde 65 cm. yüksekliğinde, 57 cm. genişliğinde taş duvar kalınlığı yapıya alt hizada bitişiktir. Kilise, iki yüzlü kırma çatı ile örtülüdür. Apsisin örtüsü yarım konik çatıdır.

Dışta sıvalı olan yapı kaba yonu taş ile inşa edilmiş, köşelerde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Cepheelerde devşirme malzeme görülür. Yapıda açıklıkların kemerleri taştır. Doğuda alttaki pencere-ler taştan lento ve sövelidir. Batıda eksendeki girişler mermer ile çevrelenmiştir. Batı cephedeki girişin kemerinde, kırmızı-beyaz renkte mermer kullanımı vardır.

Yapıyı saçak altında dolanan iki düz silme arasında, doğu ve batıda bir dışbükey, kuzeyde bir içbükey silme vardır. Apsiste saçak altında iki düz silme arasında altta dışbükey, üstte içbükey silme bulunur. Silmeler taştır.

Samatya'daki Hagios Konstantinos Kilisesi, bazilikal plan tipindedir. Üç nefli naos; doğusunda orta nef hizasında, içte derin ve yarım yuvarlak apsis, batısında kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı narteks ile sınırlanır. Nef ayrımı altışar sütunlu sıralar ile sağlanmıştır. Yan nefler orta neften bir basamak yüksektir.

Naosun doğusunda ilk sütunlar hizasında belirlenen bema, yan neflerden bir, orta neften iki basamak yüksektir. Batıda narteks üzerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı galeri yer alır. Galeriye çıkış, kilisenin güneybatısında bulunan geçiş mekânındaki merdiven ile sağlanmıştır.

Naosta nefleri sınırlayan sütunlar kirişle bağlanır. Kirişler doğuda doğrudan, batıda ise taşıyıcılar hizasında galeri korkuluğu üzerinde bulunan birer bodur sütuna oturduktan sonra duvara biter. Sütunlar, sekizgen mermer altlıklar üzerinde ve gövdeleri porfir taklidi yeşil renge boyalıdır. Sütunların Korint tipi başlıkları kartonpiyer tekniğinde yapılmıştır.

Samatya'daki Hagios Konstantinos Kilisesi'nin örtü sistemi betondur. Orta nefin örtüsü basık tonoz, yan nefler ve narteksin örtüsü düz tavadır. Narteksin tavanı, kirişlerle beş parçalı olarak bölünmüştür. Apsisin örtüsü içte yarım kubbedir.

Kilisenin naosa açılan üç girişi, batıda nartekste nefler hizasındadır. Biri eksende, ikisi yanlarda simetrik olan girişler, eşboyutlu ve yuvarlak kemerli açıklıklardır. Bemanın kuzey ve güneyindeki karşılıklı birer küçük giriş, eş boyutlu ve yuvarlak kemerli dikdörtgen açıklıktır. Narteksin iki girişi, batıda ve kuzeyde eksende yer alan yuvarlak kemerli açıklıklardır. Narteksin güneyinde eksende ve naosun güneybatısında bulunan yuvarlak kemerli birer giriş güneydeki ek mekana açılır.

Yapının kuzeyinde altı, güneyinde beş pencere; aynı hizada, eş aralıklı ve karşılıklıdır. Kuzeydeki sıranın batısında yer alan son pencerenin karşısında güneyde giriş açıklığı bulunur. Kuzey ve

güneydeki pencereler eş boyutlu ve basık kemerli açıklıklardır. Güney sıranın doğudaki ilk penceresi, daha küçük ve basık kemerli dikdörtgen açıklıktır. Bu pencerelerin doğusunda, üstte birer basık kemerli dikdörtgen pencere karşılıklıdır. Kuzeyde üstte, galeriye bakan üç dikdörtgen pencere vardır.

Yapının doğu ve batısında, orta nef hizasında üstte üç pencere karşılıklıdır. Pencerelerden biri eksende, daha büyük ve basık kemerli, ikisi yanlarda simetrik ve yarım kemerlidir. Doğuda yan nefler hizasında altta, eşboyutlu birer pencere ile apsiste aynı hizada, simetrik ve eş boyutlu üç pencere yuvarlak kemerli dikdörtgen açıklıklardır. Batıda; naosa açılan eksendeki girişe yanlarda simetrik birer basık kemerli dikdörtgen pencere ve nartekse açılan eksendeki girişe yanlarda simetrik ikişer basık kemerli pencere bulunur.

Naosta; apsiste eksene simetrik iki niş, yan neflerin doğusunda apsise simetrik ikişer niş, bemanın kuzey ve güneyinde birer niş bulunmaktadır. Aynı hizada olan nişlerden doğu duvardakiler eş büyüklüktedir.

Samatya'daki Hagios Konstantinos Kilisesinde, naosun doğusunda, üç nefi kapsayan ahşap ikonostasis, oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel ve geometrik motiflerle bezenmiştir. İkonostasiste alttaki büyük çerçevelerde soldan sırayla; Hagios Georgios, Hagios Konstantinos ve Helene, Meryem ve Çocuk İsa, İsa, İoannes Prodromos, Hagios Demetrios, Hagios Nikolaos tasvirleri, üstteki küçük çerçevelerde İncil'den bayram sahneleri yer almaktadır. Bunlardan Hagios Demetrios ikonası 1964 tarihlidir.

Naosta, kuzeydeki taşıyıcı sıranın doğudan üçüncü sütununa oturan ahşap ambon ve karşısında bulunan ahşap despot koltuğu, oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel motiflerle bezelidir. Ambonun yüzlerinde İsa ve İncil Yazarları, apsiste eksendeki pencerenin kuzey yanında "Meryem ve Çocuk İsa", güney yanında "Pantokrator İsa", kirişlerde sütunlar hizasındaki madalyonlarda Havariler ait tasvirler görülmektedir. Kilisedeki tasvirlerin malzemesi yağlı boyadır. Naosta orta nefin örtüsündeki haç ve yıldız motifleri ile kirişler ve pencere kemerlerindeki geometrik motifler boyama tekniğindedir. Narteksin tavanındaki bölümlerde bir sıra dış motifleri dolandır. Pencerelerde renkli cam kullanılmıştır.

Samatya Hagios Menas Kilisesi, Çan Kulesi.

SAMATYA HAGİOS MENAS KİLİSESİ

“Αγιος Πολύκαρπος, Ψαμάτια	
Hagios Polykarpos, Psamatia	Tryphon, 16
Πολύκαρπος, Ψωμαθεία	
Polykarpos, Psomatheia	Paterakis, 30
“Αγιος Κάρπος, Ψαμαθία	
Hagios Karpos, Psamathia	Smith, 6
Samatya, Aya Mina Kilisesi	Patrikhane Listesi

KONUM

Samatya, Bestekar Hakkı Bey Sokak No: 1.

Samatya'da, doğuda Abdurrahman Nafiz Gürman Caddesi, batıda Bestekar Hakkı Bey Sokağı arasındadır.

13 Şubat 1991, 29 Mayıs 1991

TARİHÇE

Samatya'daki Hagios Menas Kilisesinin bulunduğu yerde, Schneider (1967: 2)'e göre, yapım tekniği ile dört veya beşinci yüz-

yıla tarihlenen Hagios Karpos-Papylos Martyrium'u vardı. Ebersolt (1951: 70) Martyrium'un İsa'nın mezarı model alınarak yapıldığı görüşündedir.

Schneider'in, şimdiki kilisenin altında 'Martyrium' olarak nitelendiği ve taş işçiliği ile beşinci yüzyıla tarihlediği yapıya ait hiçbir arkeolojik veriye rastlanmadığını kaydeden Mathews (1976: 206), günümüzde "Hagios Menas" adıyla bilinen kilisenin, şehrin güneybatısında Samatya semtinde yer alan eski "Hagios Polykarpos" olduğunu belirtir.

Bazı kaynaklarda, Martyrium'un Samatya'da bulunduğu açıklanmaktadır. 1200 yılında İstanbul'a gelen Rus hacılarından Novgorod, Altınkapı çevresindeki kutsal yerler arasında Karpos-Papylos Kilisesi'nden söz eder (Khitrowo 1899: 102). Janin (1939: 145) ise bölgede benzer yapıların çok fazla olması nedeniyle, bu yapının "Karpos-Papylos" olarak nitelenmesinin kesinlik kazanmadığını belirtmektedir.

Kilise, 1583'de Tryphon, 1604'de Paterakis Listelerinde yer alır (Kerameus 1904: 129, 120). Müller-Wiener (1977: 186)'e göre, Karpos ve Papylos'a ithaf edilen Polykarpos Kilisesi ile onun ayazması olan Hagios Menas'dan, ilk kez 1604 yılında bahsedilmiştir. Kilise, 1669 tarihli Thomas Smith Listesi'nde de yer almıştır (Kerameus 1904: 126). Kilise, onyedinci yüzyılın ikinci yarısında Du Cange (1729: 162) tarafından belirtilen yapılar arasında onbeşinci sırada "Hagios Karpos Psomathia" adıyla kaydedilir (Kerameus 1904: 127).

Samatya'daki Hagios Menas Kilisesi, onsekizinci yüzyılın sonunda Balatlı S. Hovannesyan tarafından "Ayios Polikarpus" olarak tanımlanır (İnciciyan 1956: 134). Kerameus (1904: 125), Hagios Polykarpos'a ithaf edilen kilisenin 1782 yılında yandığını belirtir. Le Chevalier ise 1786 yılında, bodrumunda Hagios Menas Ayazması bulunan ve kubbe çapı 36 ayak olan bir yapıdan söz etmektedir. Kilise, yeniden inşa edildikten sonra, ayazmasının adı olan "Hagios Menas" adı ile anılmıştır (Kerameus 1904: 142).

Samatya'daki Hagios Menas Kilisesi, kitabesine göre Patrik I. Konstantios döneminde (1830-1834) 1833 yılında yeniden inşa edilmiştir. Kilisenin mimarı Konstantis Yolasiğmazis'dir.

Müller-Wiener (1977: 186), Samatya'da 1782'deki yangında tahrip olan yapının yerinde, Sultan II. Mahmut (1808-1839)'un izniyle 1833'de Hagios Menas'a ithaf edilen yeni bir kilise inşa edildiğini, bu yapının da 1955 yılında büyük ölçüde tahrip olduktan sonra yenilendiğini belirtir.

KİTABE:

Kuzey cephenin batısındaki giriş üstünde, beyaz mermerden, enlemesine dikdörtgen, 1833 tarihli kitabe yer alır. Kitabe yanlarda kabartma tekniğinde, vazoda çiçekler motifi ile sınırlandırılmış ve silmeler ile iki parça halinde düzenlenmiştir. Kitabenin, solunda altı satır, sağında dokuz satırlık kazıma tekniğindeki Yunanca metni, büyük harftir. Harfler yıldız boyalıdır.

Boyut: 165x70 cm.

Harf yüksekliği: 3-4 cm.

Kitabe metni:

ΗΝ ΜΕΝ ΝΕΩΣ ΟΥΤΟΣ ΩΔΕ ΤΟΙΣ ΠΡΟΣΘΕΝ ΔΟΜΟΣ
ΜΗΝΑ ΑΓΑΣΤΟΥ ΚΑΙ ΚΛΕΟΥΣ ΤΩΝ ΜΑΡΤΥΡΩΝ
ΤΟΥ ΔΕ ΦΘΑΡΕΝΤΟΣ ΤΩ ΧΡΟΝΩ Τ ΗΡΕΙΠΟΤΟΣ
ΜΙΚΡΟΝ ΔΟΜΗΣΑΝ ΤΟΙΣ ΔΕ ΑΜΦ ΕΡΕΙΠΙΟΙΣ
ΚΑΙ ΤΟΥΔΕ ΑΥ ΚΑΕΝΤΟΣ ΗΔΗ ΕΚ ΝΕΟΥ
ΑΝΕΚΤΙΣΑΝΤΟ ΕΙΣ ΟΠΕΡ ΒΛΕΠΕΙΣ ΣΧΕΔΙΟΝ

ΤΟ ΘΗΝΙΚΑΥΤΑ ΤΟΥ ΣΟΦΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΥ
ΕΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΥΟΝΤΟΣ ΕΝ ΡΩΜΗ ΝΕΑ
ΚΑΛΟΣ Τ Ο ΝΑΟΣ ΚΑΛΗ Η ΠΡΟΘΥΜΙΑ
ΤΩΝ ΣΥΝΔΡΑΜΟΝΤΩΝ ΕΥΣΕΒΩΝ ΕΝ ΤΩ ΕΡΓΩ
ΚΑΙ ΓΟΥΝ ΑΠΑΝΤΑΣ ΣΩΖΕ ΕΚ ΤΩΝ ΚΙΝΔΥΝΩΝ
ΜΑΡΤΥΣ ΑΘΛΗΤΑ ΚΑΙ ΛΟΓΑΔΗΝ ΕΣΧΑΤΩΣ
ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΗΣ
ΓΙΟΛΑΣΙΓΜΑΖΗΣ ΜΗΝΙ ΔΕΚΕΜΒΡΙΩ
1833

Türkçesi:

"Bu kilise, önceleri, martirlerin ünü olan, eşsiz Menas'ın evi idi. Zamanla eskiyip yıkılan o kilisenin kalıntıları üzerinde küçük bir kilise yaptılar. Bu da yandıktan sonra, onu, bilge Konstantios Yeni Roma'da iyi Patriklik ettiği sırada, şu gördüğü şekilde yeniden inşa ettiler. Kilise de güzeldir, dindarların bu işe katkıda bulunması da güzeldir. Tüm bunları tehlikelerden koru, ey kahraman Martir, son olarak bunu yazanı da. Mimar Konstantis Yolasıgma-zis. Aralık 1833"

(İ. Kuçuradi)

YAYINLAR

- Du Cange 1729: 162;
 Ebersolt 1951: 70;
 Eyice 1955: 93;
 Hammer 1822: 461;
 Hemerologion 1905: 209-210;
 Hotz 1971: 89;
 İnciciyan 1956: 134;
 Janin 1939: 145-146;
 Janin 1969: 279;
 Kerameus 1904: 120, 125, 126, 127, 129, 142;
 Kömürçüyan 1988: 72;
 Mathews 1976: 206;
 Müller-Wiener 1977: 186;
 Schneider 1967: 1-4, 43, Taf:1-4;
 Tolga 1961: 1577;
 Ülgen 1939: 34.

TASVİR

Samatya'daki Hagios Menas Kilisesi, kuzey ve güneyde konutlar, batıda yüksek duvarla çevrili avlunun ortasında yer alır. Avlu duvarı, batıda kilisenin köşelerine bitişiktir. Avlu, doğuda üzerinde bulunduğu yüksek setten yola bakmaktadır. Avluyu kuzey ve güney olmak üzere ikiye bölen kilisenin doğu duvarı, set hizasında yol seviyesine kadar iner.

Avlunun güney bölümünün doğusunda bulunan çan kulesi, kare kesitli, baldaken tipinde ve beyaz mermerden yapılmıştır. Kilise görevlilerinin önceki yapı dönemine ait olduğunu belirttiği çan kulesi, mimari özellikleri ile ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısına tarihlenebilir. Çan kulesinin bulunduğu kösedeki dik merdiven, doğudaki yola iner. Avlunun kuzeyinde ise yönetim birimleri ve kilise görevlisinin evi bulunmaktadır.

Kilise doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Dıştan boyu 20 m, eni 13 m, yüksekliği yaklaşık 9 m. dir. Yapı iki yüzlü kırma çatı ile örtülüdür. Kuzey cephenin batısında, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı kargir giriş mekanı yer alır. Mimari özellikleri, malzeme ve yapım tekniğine göre, sonradan eklendiği anlaşılan giriş mekanı, dışta yarım piramidal çatı, içte düz tavan ile örtülüdür. Kilisenin altında bulunan Hagios Menas Ayazması'na giriş mekanının kuzeydoğu köşesindeki merdivenle inilir.

Kuzey cephesinde sıvalı olan yapı, kaba yonu taş ile inşa edil-

miş, köşelerde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Doğu cephede düzenli tuğla sıraları vardır. Cephelerde yer yer devşirme malzeme görülür. Güneydeki giriş ve pencere kemerleri tuğla ile örülmüştür. Yapıyı saçak altında, iki düz silme arasında bir içbükey silme dolandır. Silmeler sıvalıdır.

Yapı bazilikal planlıdır. Üç nefli naosun doğusunda, orta nef hizasında naosa girinti yapan kütlenin eksenindeki apsis, az derin ve yarım yuvarlaktır. Yanlarda kare kesitli iki duvar paye ile sınırlanan kütle, doğu duvarın yaklaşık üçte ikisine kadar yükselir.

Naosta nef ayrımı altışar sütunlu sıralar ile sağlanmıştır. Yan nefler orta neften bir basamak yüksektir. Doğudaki ilk sütunlar hizasında belirlenen bema, yan neflerden bir, orta neften iki basamak yüksektir.

Nefleri sınırlayan sütunlar, kirişle bağlanır. Kirişler doğuda ve batıda doğrudan duvara bitişir. Sekizgen mermer altlıklar üzerindeki sütunların gövdeleri, mavi renkte boyalı ve Korint tipi başlıklıdır. Başlıklar kartonpiyer tekniğinde yapılmıştır.

Samatya'daki Hagios Menas Kilisesi'nin örtü sistemi betondur. Orta nefin örtüsü basık tonoz, yan neflerin örtüsü düz tavanıdır.

Kilisenin naosa açılan üç girişinden ikisi kuzey ve güneyde eksenden batıya yakın ve karşılıklı, diğer giriş ise güneyde batı köşede yer alır. Girişler, eş boyutlu ve yuvarlak kemerli dikdörtgen açıklıklardır. Kuzeybatıdaki giriş mekanının kuzeyinde eksende, dikdörtgen bir giriş açıklığı bulunur.

Yapının kuzey ve güneyinde karşılıklı altı pencere vardır.

Naos, batısından.

Bunlar, eş aralıklı ve yuvarlak kemerli dikdörtgen açıklıklardır. Kuzey sıranın batısında bulunan iki pencere daha aşağıda, diğerleri aynı hizada, güney sıranın batısındaki bir pencere daha küçük, diğerleri eş boyutludur.

Yapının doğu ve batısında, orta nef hizasında üstte karşılıklı üç pencere vardır. Biri eksende ve büyük, ikisi yanlarda ve simetrik olan pencereler, yuvarlak kemerli dikdörtgen açıklıklardır. Doğuda apsiste, eksende bir küçük kare pencere vardır. Kuzeybatıdaki giriş mekanının doğusunda bir, kuzeyinde iki pencere görülür.

Naosun doğusunda; apsiste, apsisin kuzey ve güney yanlarında birer yuvarlak kemerli niş bulunmaktadır. Bemanın kuzeyinde ise bir dikdörtgen niş vardır. Nişler aynı hizada ve eş büyüklüktedir.

Samatya'daki Hagios Menas Kilisesi'nde, naosun doğusunda üç nefi kapsayan ahşap ikonostasis, oyma tekniğinde bitkisel motiflerle bezelidir. İkonostasiste alttaki büyük çerçevelerde soldan sırayla; Hagios Menas, Meryem ve Çocuk İsa, İsa, İoannes Prodromos tasvirleri ile üstteki küçük çerçevelerde İncil'den bayram sahneleri yer alır.

Naosta, kuzeydeki taşıyıcı sıranın doğudan üçüncü sütununa oturan ahşap ambon ve karşısında yer alan despot koltuğu, oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel motiflerle bezelidir. Ambon yüzlerinde İsa ve İncil Yazarları, orta nefin örtüsündeki madalyonda "Pantokrator İsa" tasvirleri bulunur. Kilisedeki tasvirlerin malzemesi yağlıboyadır. Pencerelerde renkli cam kullanılarak haç motifi oluşturulmuştur.

Samatya Hagios Nikolaos Kilisesi, batı cephe.

SAMATYA HAGİOS NİKOLAOS KİLİSESİ

~Αγιος Νικόλαος, Ψαμάτια Μαχαλετᾶ	
Hagios Nikolaos, Psamatia Makhaleta	Tryphon, 31
~Αγιος Νικόλαος, Ψωμαθεΐα	
Hagios Nikolaos, Psomatheia	Paterakis, 29
~Αγιος Νικόλαος, Ψαμάθια	
Hagios Nikolaos, Psamathia	Smith, 5
Samatya, Aya Nikola	Patrikhane Listesi

KONUM

Samatya, Muallim Fevzi Sokak No: 3.

Samatya'da tren istasyonunun batısında, Muallim Fevzi Sokak'ta bulunur.

14 Şubat 1991, 29 Mayıs 1991

TARİHÇE

Samatya'daki Hagios Nikolaos Kilisesi, 1583 tarihli Tryphon, 1604 tarihli Paterakis Listelerinde yer almaktadır (Kerameus 1904: 129, 120). Antakya Patriğinin katibi Paulus tarafından 1652 yılında görülen kilise "güzel süslemeleri olan bir yapı" olarak nitelenir (Petrides 1901: 47). Kilise, 1669 tarihli Thomas Smith Listesinde de

yer almıştır (Kerameus 1904: 126).

Petrides (1901: 47), kilisenin 1782 yılında yandığını belirtir. Schneider (1967: 45), yanan kilisenin yerine 1830 yılında bugünkü yapının inşa edildiğini açıklar.

Samatya'daki Hagios Nikolaos Kilisesi, kitabesine göre Patrik I. Konstantios zamanında (1830-1834) 21 Ocak 1830 (?) tarihinde yeniden inşa edilmiştir

Kilisenin inşa tarihi, Siderides (Kerameus 1904: 140)'e göre 1834'ten sonra, İstanbul Ansiklopedisi (Koçu: 1961: 1580)'ne göre 1865'dir.

KİTABE

Batıda eksendeki girişin üstünde, beyaz mermerden, enlemesine dikdörtgen kitabe yer alır. Kitabenin boyama tekniğindeki dört satırlık Yunanca metni küçük harftir.

Boyut: 150x38 cm.

Harf yüksekliği: 6 cm.

Kitabe metni:

Ὁ ναός οὗτος Νικολάου ἁγίου ἐκνεουργεῖται πόθῳ
ζήλῳ Τε ἁγαστῷ
τῶν ἐνοριτῶν συνδρομῇ καὶ δαπάνῃ καὶ ἰουναρῶν π χρισ-
τεπωνυμῶν
ἐπ' ἀρχιθῦτου τοῦ πρώτου Κωνσταντίου σοφοῦ προσήνους
καὶ κλέος βυζνι
οὓς πάτερ σῶζε πειρατιῶν βίου καὶ ἀνταμείβου μετὰ πόθου
πλουσίως.

Siderides (Kerameus 1904: 141); kitabenin Patrik I. Konstantios'un istifa tarihi olan 15 Ağustos 1834'ten sonra yazıldığını açıklar ve bazı yazım hatalarının olduğunu belirterek, kitabenin metnini yeniden düzenler.

Siderides'e göre Kitabe metni:

Ὁ ναός οὗτος Νικολάου ἁγίου ἐκ νέου ἀνεγείρεται πόθῳ
ζήλῳ τε ἁγαστῷ
τῶν ἐνοριτῶν, συνδρομῇ καὶ δαπάνῃ χριστεπωνύμων,
ἐπ' ἀρχιθῦτου τοῦ πρώτου Κωνσταντίου, σοφοῦ προόπνους (:)
καὶ κλέους Βυζαντίου
οὓς, πάτερ, σῶζε πειρατιῶν βίου καὶ ἀνταμείβου μετὰ πόθου
πλουσίως καὶ Ἰανουαρίου, αὐλ (:).

Türkçesi:

"Aziz Nikolaos'un bu kilisesi cemaat mensuplarının arzusu ve şaşılacak tutkusuyla, Hristiyanların katkıları ve parasıyla, Bizans'ın ünü, bilge Patrik I. Konstantios'un zamanında yeniden inşa edildi. Bunları, ey baba, yaşamın korsanlıklarından koru ve seve seve karşılığını ver cömertçe. 21 Ocak 1830 (?)"

(İ. Kuçuradi)

YAYINLAR

Ayverdi 1958: E 2;

Hammer 1822: 460;

Hemerologion 1905: 210;

Hotz 1971: 108;

Janin 1932: 418;

Kerameus 1904: 120, 126, 129, 140-141;

Koçu 1961: 1580;

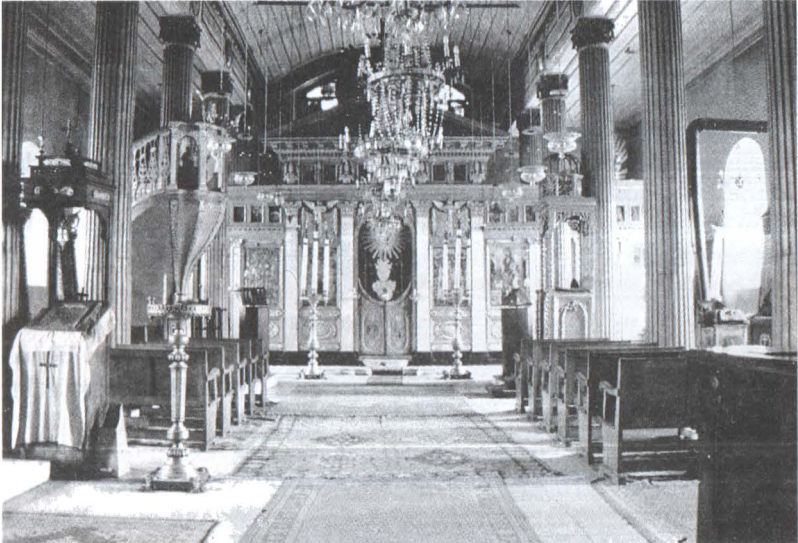
Kömürciyan 1988: 72;

Petrides 1901: 47;

Ülgen 1939: 34.

TASVİR

Samatya'daki Hagios Nikolaos Kilisesi, yüksek duvarlar ve konutlarla çevrelenmiş bir avlunun güneydoğusunda yer alır. Aynı adlı ayazma, kilisenin batıdaki avlu duvarına birleştirilmesiyle

Naos, batısından.

oluşturulan mekandadır. Avlunun kuzeybatısında yönetim birimleri ve kilise görevlisinin evi bulunur.

Kilise, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Dıştan boyu 21. 50 m, eni 13. 70 m, yüksekliği yaklaşık 9 m. dir. Doğuda eksende, dışta yarım yuvarlak apsis çıkıntı yapar. Yapı iki yüzlü kırma çatı ile örtülüdür. Apsisin örtüsü yarım konik çatıdır.

Doğu cephesi hariç sıvalı olan yapı, kaba yonu taş ile inşa edilmiş, doğuda ve köşelerde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Cephe-lerde yer yer tuğla ve devşirme malzeme görülür. Yapıyı saçak altında, üstü sıvalı bir içbükey silme dolandır. Batıdaki girişi çevreleyen mermer, üstte üçgen alınlıklıdır.

Yapı bazilikal plan tipindedir. Üç nefli naos, doğusunda orta nef hizasında, içte derin ve yarım yuvarlak apsis ile sınırlanır. Naosta nef ayrımı altışar sütunlu sıralar ile sağlanmıştır. Yan nefler orta neften bir basamak yüksektir. Doğuda birinci sütunlar hizasında belirlenen bema, yan neflerden bir, orta neften iki basamak yüksektir.

Naosun batısındaki son sütunlara oturan galeri, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve nefler hizasında yarım daire biçiminde çıkıntılıdır. Galeriyeye çıkış, naosun güneybatı köşesindeki ahşap merdiven ile sağlanmıştır.

Nefleri sınırlayan ahşap sütunlar arşitrav ile bağlanır. Arşitrav, doğuda ve batıda doğrudan duvara oturur. Sütunlar, kübik altlıklar üzerinde ve gövdeleri yivlidir. Sütun başlıkları perde motifli ve kartonpiyer tekniğinde yapılmıştır.

Samatya'daki Hagios Nikolaos Kilisesi'nin örtü sistemi ahşaptır. Orta nefin örtüsü basık tonoz, yan neflerin örtüsü düz tavadır. Apsisin örtüsü içte yarım kubbedir.

Kilisenin naosa açılan iki girişinden biri batıda eksende, diğeri kuzeyde eksenden batıya yakındır. Girişler, eş boyutlu ve yuvarlak kemerli açıklıklardır. Kuzeydeki girişin karşısında yer alan ve galeri merdiveni başlangıcına açılan güneydeki giriş dışta örülerek kapatılmıştır.

Yapının kuzey ve güneyinde bulunan karşılıklı altı pencere aynı hizada, eş aralıklı ve yuvarlak kemerli açıklıklardır. Bunların doğudan ilk penceresi daha küçük, diğerleri eş boyutludur. Pencere sırasının batısında üstte, galeriyeye bakan karşılıklı birer küçük kare pencere vardır.

Yapının doğu ve batısında, üstte orta nef hizasında karşılıklı üç pencere yer alır. Pencere-ler eş boyutlu olup, biri eksende ve basık kemerli, ikisi yanlarda simetrik ve yarım kemerlidir. Yapının

batısında eksendeki girişe simetrik ikişer pencere, aynı hizada, eş boyutlu ve yuvarlak kemerli dikdörtgen açıklıklardır.

Naosta apsiste bulunan iki nişten biri eksende, ince, uzun ve zemine kadar, diğeri kuzey yanında ve küçüktür. Yan neflerin doğusunda güneyde iki, kuzeyde bir niş aynı hizada ve yuvarlak kemerlidir. Bemanın kuzeyinde iki küçük niş vardır.

Samatya'daki Hagios Nikolaos Kilisesinde, naosun doğusunda üç nefi kapsayan ahşap ikonostasis, oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel ve geometrik motiflerle bezenmiştir. İkonostasiste; alttaki büyük çerçevelerde soldan sırayla Hagios Kharalampos, Hagios Nikolaos, Meryem ve Çocuk İsa, İsa, İoannes Prodromos tasvirleri ile üstteki küçük çerçevelerde İncil'den bayram sahneleri yer almaktadır. Bunlardan, Hagios Nikolaos ikonası kabartma tekniğinde gümüştür.

Naosta, kuzeydeki taşıyıcı sıranın doğudan üçüncü sütununa oturan ahşap ambon ve karşısında yer alan ahşap despot koltuğu,

İkonostasis, Hagios Nikolaos ikonası.

oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel ve geometrik motiflerle bezelidir. Ambon yüzlerinde İsa ve İncil Yazarları, arşitravda sütunlar hizasındaki madalyonlarda Havariler ve orta nef örtüsündeki madalyonda "Pantokrator İsa" tasvirleri görülür. Kilisede bulunan tasvirlerin malzemesi yağlıboyadır..

Sarmaşık Hagios Demetrios Kilisesi, batı cephe.

SARMAŞIK HAGİOS DEMETRİOS KİLİSESİ

“Αγιος Δημήτριος Ευλομασιγίδου	
Hagios Demetrios Ksylomasgidou	Paterakis, 10
“Αγιος Δημήτριος Σαρμασικίου	
Hagios Demetrios Sarmaşıkıou	Smith, 11
Sarmaşık, Aya Dimitri	Patrikhane Listesi

KONUM

Edirnekapı, Prof. Naci Şensoy Caddesi No: 93.

Edirnekapı-Sarmaşık'ta, Mihrimah Sultan Camii arkasında, doğuda Prof. Naci Şensoy Caddesi ile kuzeyde Muhtar Muhtiddin Sokak arasındadır.

19 Şubat 1991, 30 Mayıs 1991

TARİHÇE

Sarmaşık'taki Hagios Demetrios Kilisesi hakkında II. Mehmet (1451-1481) döneminden kalma bir ferman olduğunu belirten Geleon (1900: 53), daha önce tercümesini yayınladığı bu fermanın aslının Patrikhane yangını sırasında yok olduğunu açıklar.

Kilise, 1604 tarihli Paterakis Listesinde yer almaktadır (Kera-

meus 1904: 120). Gedeon (1900: 21), Patrikhane kayıtlarında adı geçen kilisenin, Kürkçüler Loncası'nın 1648 tarihli kataloğunda da bulunduğunu belirtir.

Sarmaşık'taki Hagios Demetrios Kilisesi, 1669 tarihli Thomas Smith Listesinde yer alır (Kerameus 1904: 126). Kilise, Müller-Wiener (1977: 111)'e göre, onyedinci yüzyılda Sarmaşık bölgesinde yaşayan keşişlere aittir.

İstanbul Kadısı Mehmet Raşit'e yazılan 1730 tarihli hükümde, Kilisenin yeniden inşası belirtilmektedir. Yanmış durumda olduğu açıklanan oniki kilise ile birlikte kaydedilen yapı "Aya Kasım" adıyla, "Edirne Kapısı'nın yakınındaki Hacı Muhiddin Mahallesi"nde konumlandırılır (A. Refik 1988 c: 118).

Onsekizinci yüzyılın ikinci yarısında, Edirnekapı Bölgesi'nde okulu olan kiliselerin bir listesini hazırlayan Patrik Samuel (1763-1768), 1764 yılında kiliseyi "Demetrios Sarmaşık" olarak adlandırmış ve listenin beşinci sırasında göstermiştir (Kerameus 1904: 127).

Kilise, onsekizinci yüzyılın sonunda Balatlı S. Hovannesyan tarafından "Ay'Dimitrios" adıyla anılır ve Edirnekapı yakınındaki Sarmaşık Mahallesinde Lüküncüler Mevkii'nde konumlandırılır (İnciciyan 1956: 134).

Sarmaşık'taki Hagios Demetrios Kilisesi, kitabesine göre 20 Nisan 1834 tarihinde yeniden inşa edilmiştir.

KİTABE

Batıda eksendeki giriş üstünde, beyaz mermerden, enlemesine dikdörtgen, 1834 tarihli kitabe yer alır. Kitabenin ortasında, sonradan renklendirilmiş kabartma tekniğinde Hagios Demetrios figürü bulunur. Figürün sağında on satır, solunda altı satır metin vardır. Kitabenin kazıma tekniğindeki Yunanca metni büyük harftir. Harfler boyalıdır.

Boyut: 143x73 cm.

Harf yüksekliği: 3 cm.

Kitabe metni:

Ο ΑΓΙΟΣ ΜΕΓΑΛΟΜΑΡΤΥΣ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

ΤΟ ΣΤΕΡΕΩΜΑ
ΤΩΝ ΕΠΙ ΣΟΙ ΠΕΠΟΙΘΟΤΩΝ
ΣΤΕΡΕΩΣΟΝ ΚΥΡΙΕ ΤΗΝ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΝ ΗΝ ΕΚΤΗΣΩΤΩ

TIMIW ΣΟΥ ΑΙΜΑΤΙ
 ΩΝ ΑΡΜΑΤΙΟΥ Ο ΑΘΗ ΠΙΟΤ
 ΕΦΕΙΣΑΤΟΜΟΙΡΑ ΤΩΝ
 ΜΥΡΟΒΛΗΤΟΥ ΚΑΙΝΙΣΕ ΔΟΜΑ=
 ΓΟΝΟΣ ΑΖΟΜΕΝΟΙ ΠΑΤΕΡΩΝ
 ΘΕΣΜΟΥΣ ΠΥΜΕΝΩΝ
 ΤΕΒΕΛΑΟΦ ΒΕΛΤΙΟΝ
 ΟΜΙΣΩ ΜΑΝΘΑΝ.Ο.ΕΝ
 ΤΟΙΣ ΘΕΟΘΕΝ
 1834 'Απριλίου 20

Türkçesi:

"Büyük Martir Aziz Demetrios...

...Tanrım sana inananların dayanağını dayanıklı kıl, senin kutsal kanınla inşa edilmiş olan kiliseyi... 20 Nisan 1834"

(İ. Kuçuradi)

YAYINLAR

A. Refik 1988 c: 118;
 Ayverdi 1958: D 6;
 Gedeon 1893: 40;
 Gedeon 1899: 79;
 Gedeon 1900: 21;
 Hemerologion 1905: 207;
 Hotz 1971: 56;
 İnciciyan 1956: 134;
 Kerameus 1904: 120, 123, 126, 127;
 Mamboury 1951: 350;
 Müller-Wiener 1977: 111, 290;
 Schneider 1967: 47; Ab. 330;
 Tolga 1961: 1563;
 Ülgen 1939: 31.

TASVİR

Sarmaşık'taki Hagios Demetrios Kilisesi, yüksek duvarlarla çevrili bir avlunun doğusunda yer alır. Avlunun batısında kilise görevlilerinin evleri ve yönetim birimleri, güneyinde yıkık mekanlar vardır.

Kilise, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Dıştan boyu 20.90 m, eni 13.80 m, yüksekliği yaklaşık 8 m. dir. Doğuda eksende, dışta yarım yuvarlak apsis çıkıntı yapar. Yapı iki yüzlü kır-

ma çatı ile örtülüdür. Apsisin örtüsü yarım konik çatıdır.

Kilisenin batısında, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı narteks, kuzeyinde eksenden batıya yakın konumda kare planlı Hagios Sebastios Ayazması yapıya bitişiktir. Mimari özellikleri, malzeme ve yapım tekniğinden narteks ve ayazmanın sonradan eklendiği anlaşılır. Kargir olan narteksin örtüsü dışta tek yüzölçü çatı, içte düz tavanıdır.

Dışta tamamen sıvalı olan yapı kaba yonu taş ile inşa edilmiş, köşelerde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Cephelerde yer yer devşirme malzeme görülür. Yapıyı saçak altında, üstte düz altta dışbükey bir silme dolanmaktadır. Silmenin üstü sıvalıdır.

Avlunun güney duvarında devşirme malzeme.

Yapı bazilikal plan tipindedir. Üç nefli naos, doğusunda orta nef hizasında içte yarım yuvarlak apsis ile sınırlanır. Naosta nef ayırımı beşer ahşap taşıyıcının bulunduğu sıralar ile sağlanmıştır. Yan nefler orta neften bir basamak yüksektir. Doğuda ilk taşıyıcılar hizasında belirlenen bema, yan neflerden bir, orta neften iki basamak yüksektir.

Naosun batısındaki son taşıyıcılara oturan galeri, nefler üzerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Galeriye çıkış naosun kuzeybatısında bulunan ahşap merdiven ile sağlanmıştır.

Nefleri sınırlayan ahşap taşıyıcılar arşitravla bağlanır. Arşitrav doğu ve batıda doğrudan duvara bitişir. Ahşap taşıyıcılar kare kesitli ve köşelerinde boyuna dışbükey silmelidir. Taşıyıcıların stilize edilmiş İon tipi başlıkları, kartonpiyer tekniğinde yapılmıştır.

Sarmaşık'taki Hagios Demetrios Kilisesi'nin örtü sistemi ahşaptır. Orta nefin örtüsü aynalı basık tonoz, yan neflerin örtüsü düz tavandır. Apsisin örtüsü içte yarım kubbedir.

Kilisenin naosa açılan tek girişi, batıda ekseninde yer alan basık kemerli açıklıktır. Kuzey ve güneyde eksenenden batıya yakın karşılıklı iki girişten, kuzeydeki ayazma girişi olarak düzenlenmiş, güneydeki giriş ise içte ve dışta örülerek kapatılmıştır.

Yapının kuzey ve güneyinde bulunan üç pencere karşılıklıdır. Aynı hizada, eş aralıklı ve eş boyutlu olan pencereler, yuvarlak kemerli dikdörtgen açıklıklardır. Kuzey ve güneydeki pencere sırasının batısında üstte, galeriye bakan karşılıklı birer kare pencere vardır.

Yapının doğu ve batısında, orta nef hizasında üstte karşılıklı üçer pencere vardır. Eş boyutlu olan bu pencerelerden biri ekseninde ve dikdörtgen, ikisi yanlarda simetrik ve yarım kemerlidir. Doğuda apsisde ekseninde bir küçük pencere ve batıda girişe yanlarda simetrik birer dikdörtgen pencere bulunur.

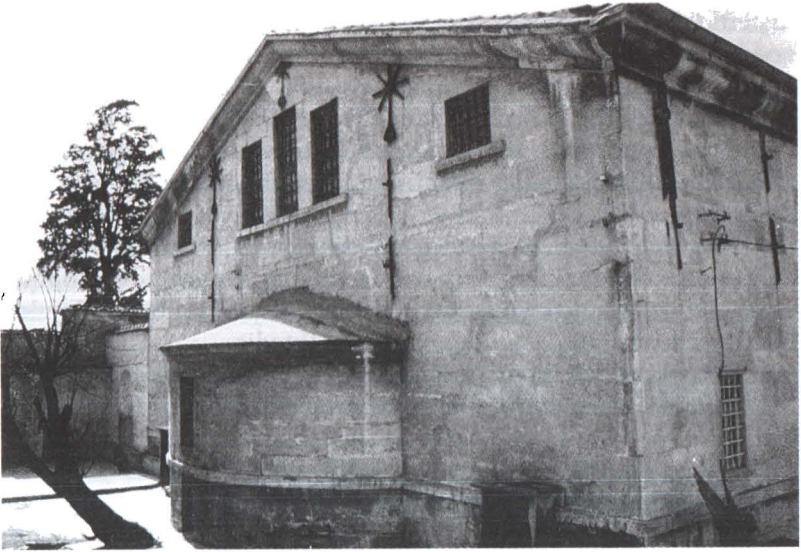
Naosta yan neflerin doğusunda apsisde simetrik ikişer niş, aynı hizada ve eş aralıklıdır. Bunlardan güney uçtaki küçük ve dikdörtgen, diğerleri eş büyüklükte ve yarım yuvarlaktır.

Sarmaşık'taki Hagios Demetrios Kilisesi'nde, naosun doğusunda üç nefi kapsayan kahverengi boyalı ahşap ikonostasis, oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel motiflerle bezelidir. İkonostasiste, alttaki büyük çerçevelerde soldan sırayla; Hagios Tryphonos, Hagios Demetrios, Meryem ve Çocuk İsa, İsa, İoannes Prodromos, Hagios Spyridon, Hagios Konstantinos ve Helene, Hagios Demetrios ve Theodoros ile üstteki küçük çerçevelerde İncil'den bayram

sahneleri yer almaktadır. Bunlardan; İsa ikonası ile Meryem ve Çocuk İsa ikonası 1763 tarihli, Hagios Demetrios ve Theodoros ikonası 1845 tarihlidir. Hagios Demetrios ikonası, kabartma tekniğinde gümüştür.

Naosta, kuzeydeki sıranın doğudan dördüncü taşıyıcısına oturan ahşap ambon ve güneydeki sıranın ikinci ve üçüncü taşıyıcıları arasında bulunan ahşap despot koltuğu, oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel motiflerle bezelidir. Ambon yüzlerinde İsa ve İncil Yazarları, arşitravdaki madalyonlarda Havariler, orta nef örtüsünde "Pantokrator İsa" tasvirleri vardır. Kilisedeki tasvirlerin malzemesi yağlıboyadır. Naosta yan duvarlardaki pencerelerin aralarında, kabartma tekniğinde alçıdan yapılmış haç motifleri görülür.

Schneider (1967: 47) tarafından, Sarmaşık'taki Hagios Demetrios Kilisesi'nde bulunduğu belirtilen iki kabartma levha, günümüzde avlunun güney duvarında gömülüdür. Schneider, "ΘΕΟΔΩΡΑΣ ΤΑΣ ΔΙΟΓΕΝΥ" yazısını içeren "Ölü Yemeği" konulu mermer levhanın, İ.Ö. II. yüzyıla ait olduğunu, "Sellada Oturan Ölü Anası ile Çocuğu" konulu ve sarı-kırmızı kireç taşından yapılmış levhanın ise Studios Manastırı'ndakinin eşi olduğunu belirtir. Hotz (1977: 56)'a göre bunlardan "Ölü yemeği" konulu olanı İ.Ö. II. yüzyıla, diğeri V. yüzyıla tarihlenir.

Silivrikapi Panagia Pege Kilisesi, doğu cephe.

SİLİVRİKAPI PANAGİA PEGE KİLİSESİ

Παναγία Τόπκατη

Panagia Topkapı

Balıklı, Zoodohos Piyi Kilisesi

Balıklı Kilisesi

Smith, 10

Patrikhane Listesi

Yerel

KONUM

Silivrikapi, Balıklı Caddesi No: 3.

Silivrikapi'da, Rum Ortodoks Mezarlığı yanındadır. Kuzeyde Balıklı Caddesi ile batıda Seyit Nizam Caddesi arasında yer alır.

20 Şubat 1991, 3 Haziran 1991

TARİHÇE

Silivrikapi'daki Panagia Kilisesi'nin tarihi, "Zoodokhos Peges-Hayat Veren Kaynak" üzerinde kurulduğu inancına ve bu kaynağın mucizelerine ilişkin söylencelere dayanır. Kilisenin geçmişi, Tarihçi Prokopios'un anlatımına dayanarak, onun yaşadığı dönem olan beşinci yüzyıl sonları ile altıncı yüzyıl başlarına kadar uzanır (Janin 1969: 223).

Kömürçiyen (1988: 183), İmparator I. Leon (457-474)'un inşaa ettiği kilisenin, İmparator I. İustinianus döneminde (527-565) ge-

nişletildiğini belirtmiştir. İmparator I. İustinianus dönemindeki onarımın, Ayasofya'dan kalan malzeme ile yapıldığını açıklayan Janin (1969: 224), onbirinci yüzyılda yaşayan Tarihçi Kedrenos'un bu onarımı 560 yılına tarihlediğini kaydeder.

Grosvenor (1899: 485)'a göre kilise ve kutsal su, İmparator ve karısı Theodora ile asiller tarafından bir sağlık merkezi olarak kullanılmıştır.

Majeska (1984: 325, 326), İstanbul'u ziyaret eden Rus hacıların anlatımına dayanarak, şehir surlarının batı kesimindeki Balıklı semtinde yer alan şifalı kaynak nedeniyle, buraya altıncı yüzyılda bir manastır ve kilise yapıldığını belirtmektedir.

Silivrikapı'daki Panagia Pege Kilisesi, İstanbul'daki depremlerin ardından; sekizinci yüzyılda İmparatoriçe Eirene (797-802), dokuzuncu yüzyılda İmparator I. Basileos (867-886), onuncu yüzyıldaki yangından sonra da İmparator Romanos Lakapenos (920-944) tarafından tamir ettirilmiştir (Grosvenor 1899: 485).

Janin (1969: 224) ve Eyice (1955: 123), İmparatoriçe Eirene dönemindeki restorasyonu 790 yılına, I. Basileos dönemindeki restorasyonu 870 yılına, kilisenin Bulgarlar tarafından yıkılışı ve yeniden yapımını da 924 yılına tarihlemektedir.

Onüçüncü yüzyıldaki Latin istilasında kilise işgal edilir. Kili-se'nin yönetiminin 1329 yılında Lauros Manastırı'ndan, Athos Manastırı'na geçtiğini açıklayan Janin (1969: 224, 225); Gedeon'un 1367 tarihli bir belgeye dayanarak kiliseyi 1329'da Lauros Manastırı'nın metokhionu olarak saptadığını kaydeder.

II. Murat'ın (1421-1444) İstanbul'a gelişinde Balıklı'daki kilise-de kaldığını belirten Janin (1969: 226)'e karşın, Pamukciyan (Kö-mürçüciyan 1988: 184) Sultan'ın İstanbul'un kuşatılması (1422) sırasında Balıklı'da karargah kurduğunu açıklar. Bu dönemde büyük ölçüde tahrip olan Balıklı eski önemini yitirmiştir.

Schneider (1967: 69) kilisenin İstanbul'un fethinden sonra yıkıldığını belirtir. P. Gyllius 1546'da "Altınkapı"ya yakın olarak tanımladığı "Balıklı'daki Şifalı Kaynak"tan söz eder (Janin 1969: 226). Onaltıncı yüzyılın ikinci yarısında ise Gerlach (1567: 185), kiliseyi isim günü olan 27 Nisan 1576'da ziyaret ettiğini belirterek ayazmasını ve buraya gelen dindarları anlatır. 1587 yılında kilisenin temellerine kadar yıkık olduğu açıklanmaktadır (Kerameus 1904: 142).

Hiereus, 1595-96 yıllarına ait padişah fermanlarında; Silivrikapı dışında bulunan Balıklı Kilisesi ve Ayazması'nın, fetihten itibaren Ortodoks Rumlara ait olduğunun kaydedildiğini açıklar (Kerameus 1904: 142).

İstanbul'u 1652'de ziyaret eden Antakya Patriğinin katibi Paulus, Topkapı'da Ortodoks Mezarlığı'nın yanında bulunan Merzem'e ithaf edilmiş kilise ile buradaki kutsal kaynak suyunu anlatır (Petrides 1901: 48). Kilise, 1669 yılında Thomas Smith Listesinde yer almaktadır (Kerameus 1904: 126).

İstanbul'un fethinden sonra, Balıklı'da bulunan eski kilisenin yerine Hiereus (1886: 86)'a göre, 1726-27'de Terkos Metropolit Nikodimos tarafından yenisi inşa ettirilir. Kilisenin 1727'de yeniden yapıldığına ilişkin bu bilgileri Janin (1969: 227) de aktarmaktadır. Kerameus (1904: 142) ise yeni kilisenin küçük bir yapı olduğunu kaydeder.

Kömürçiyen (1988: 23) onyedinci yüzyılın ikinci yarısında, Müslüman mezarlıkları arasında yer alan ve eski adı "Panaia" olan Balıklı ayazmasının mucizelerinden söz eder.

1786 yılında Le Chevalier, Panagia Kilisesi'nin yerinde inşa edilen ikinci yapının da bir süre sonra harap olduğunu açıklar (Kerameus 1904: 142). Onsekizinci yüzyılın sonunda, Balıklı'daki ayazmadan İnciciyan (1956: 15, 16) da bahseder.

Silivrikapı'daki Panagia Pege Kilisesi, bir numaralı kitabesine göre Patrik I. Konstantios döneminde (1830-1834) 1834 yılında eski yapının temelleri üzerinde yeniden inşa edilmiştir.

Kilisenin iki numaralı kitabesine göre, 1833'te eski kalıntılarının üstünde inşa edilen yapı 1835'te ibadete açılır. Kilisenin mimarı Nikolaos Pağcıoğlu ve Marki Kalfa'dır. Janin (1969: 226), kilisenin inşasına Patrik I. Konstantios'un girişimi ve 1833 tarihli ferman ile başlandığını, 2 Şubat 1835'de inşaatın tamamlandığını açıklamaktadır. Padişah II. Mahmut'un emriyle 1833 yılında, Küçük Ayazma kilisesinin onarıldığını belirten Pamukciyan (Kömürçiyen 1988: 184)'a göre, bugünkü yapı eski kilisenin üzerinde, kalıntılarının da kullanımıyla inşa edilmiştir.

Grosvenor (1899: 485), kilisenin II. Mahmut döneminde (1808-1839) yeniden inşa edildiğini belirtir ve ondokuzuncu yüzyılın sonunda, eskisinin yerinde yapılan yeni kilisenin daha küçük, yüksek duvarlı ve zemininin mermer döşeli olduğunu, sağ tarafında ayazmasının bulunduğunu açıklar.

Silivrikapı'daki Panagia Kilisesi, üç numaralı kitabesine göre 1933 yılında onarım görmüştür.

KİTABE

1. Batıda nartekste, eksendeki girişin üstünde, beyaz mermerden, enlemesine dikdörtgen, iki bölüm halinde kitabe yer alır. Ka-

zıma tekniğindeki, solda sekiz, sağda on satırlık Yunanca metin, küçük harftir. Harfler boyalıdır.

Boyut: 145x60 cm.

Harf yüksekliği: 3 cm.

Kitabe metni:

ὁ ναός οὗτος Πηγῇ ὠνομασμένος,
πάλαι μὲν ἦν γε παιδρός, ἀλλὰ καὶ μέγας,
νῦν δὴ κελεύσει τοῦ ἀνωτάτου Κράτους,
καὶ Πατριάρχου, τοῦ σοφοῦ Κωνσταντίου,
ἀνασκευασθεῖς, καὶ παλαιῶν τῶν βάρων
ἐκ γῆς θορόντων ἤχθη εἰς εἶδος τόδε,
τῶν τε προέδρων, καὶ ἐπόπτων ἐνθέων,

καὶ τοῦ Γένους ἅπαντος ἐν συνεργίᾳ.
ὧν δὴ ἐκάστου τοῦνομ' ἐν βίβλῳ πόλου,
γέγραπται οὕτω, τῆς καλῆς προθυμίας
Σὺ δ' ὦ ἄνασσα ὑδροθαυματουργέ μοι,
σώζεις ἅπαντας ποικίλων ἐκ κινδύνων,
σώζεις δε καὶ σὸν τὸν περικλυτον δόμον,
καὶ τὸν δ' ἱαμβίσαντα ταῦτα λογάδην:

αωλδ

κατὰ μῆνα

Ἰούλιον

Türkçesi:

"Adı Pege (Kaynak) olan bu kilise, eskiden neşeliydi, hem de büyüktü. Şimdi de yüce devletin ve bilge Patrik Konstantios'un buyruğuyla, yerden fışkıran eski temelleri üzerinde yeniden inşa edilerek, şu gördüğünüz biçime sokuldu, başkanların, inançlı mütevelli heyeti üyelerinin ve bütün soyun işbirliğiyle. Herbirinin adı gök defterine yazıldı, seve seve yaptığı katkılar için. Sen de, ey su ile mucize yaratan kraliçem, koru her türlü tehlikeden herkesi, koru şu dillere destan evini de, şu dizeleri yazanı da. Temmuz 1834 "

(İ. Kuçuradi)

2. Batıda nartekste, güney nef hizasındaki girişin üstünde, beyaz mermerden, madalyon biçiminde kitabe yer alır. Kitabenin kazıma tekniğinde onbir satırlık Yunanca metni, küçük harftir. Harfler boyalıdır.

Boyut: 90x60 cm.

Harf yüksekliği: 2 cm.

Kitabe metni:

Ὁ πάνσεπτος οὗτος ναὸς ἰδρυθεὶς ἐπὶ τῶν ἀνο-
 ρυχθέντων ἐρειπιων τοῦ παλαιοῦ περικλέους ναοῦ κατὰ μῆνα
 Ἰούλιον
 τοῦ 1833, ἐγκαινιασθεὶς τῇ 2α Ἰανουαρίου 1835 προτροπῇ τῶν
 ἐντιμοτάτων τοῦ
 Νοσοκομείου ἐφόρων τοῦ τε Χ' Ἀνέστη Ἰωάννου, Χ Μανολάκη
 Καμαρᾶ,
 Κωνσταντίνου Ἰπλικοτῆ καὶ Δημητρίου Χαρκαπούλου,
 ἐπιστασίᾳ δὲ
 Χ Μανολάκη Καμάρᾳ, Κωνσταντίνου Ἰωάννου Ἰπλικοτῆ καὶ
 Γεωργίου Φωτιάδου
 τῶν τε ἀρχιτεκτόνων Νικολάου Παγτζόγλου καὶ Μαρκῆ
 Κάλφα
 Ἀλλὰ Πηγὴ χαρίτων ἀκενωτε Δέσποινα περιφρούρει
 καὶ σκέπε καὶ περισώζε τοὺς συνδρομητάς τοῦ ἱεροῦ σου
 τούτου τεμένους δροσιζουσα αὐτοὺς ἐκ τῶν τῆς ἀκενώτου σου
 Πηγῆς ναμάτων

Türkçesi:

"Bu kutsal kilise, ünlü eski kilisenin ortaya çıkartılan kalıntıları üzerinde, Hastane mütevellî heyeti üyeleri sayın Hacıanesti İoannu, Hacımanolaki Kamara, Konstantinos İoannis İplikçi ve Dimitrios Harkaroulos'un teşvikleriyle; Hacımanolakis Kamaras, Konstantinos İoannu İplikçi ve Yeorgios Fotiadis ile mimar Nikolaos Pağcıoğlu ve mimar Marki Kalfa'nın gözetiminde Temmuz 1833'te inşa edildi ve açılışı 2 Ocak 1835'te yapıldı.

Ve tükenmeyen bağışların kaynağı sen Meryem, senin bu kutsal tapınağına katkı sağlayanları kolla, ört ve koru, onlara tükenmez kaynağından serinlik sağla."

(İ. Kuçuradi)

3. Batıda nartekste, kuzey nef hizasındaki girişin üstünde, beyaz mermerden, madalyon biçiminde, 1933 tarihli kitabe yer alır. Kitabenin kazıma tekniğindeki beş satırlık Yunanca metni, büyük harftir. Harfler boyalıdır.

Boyut: 90x60 cm.

Harf yüksekliği: 4 cm.

Kitabe metni:

Ο ΝΑΟΣ ΟΥΤΟΣ ΕΞΩΡΑΙΣΘΗ
ΔΑΠΑΝΑΙΣ ΤΟΥ ΑΟΙΔΙΜΟΥ
ΜΗΝΑ Κ.ΜΑΞΙΜΙΑΔΟΥ
ΕΚ ΝΙΓΔΗΣ
ΕΝ ΕΤΕΙ 1933

Türkçesi:

"Bu kilise merhum Niğdeli Minas K. Maksimiadis'in katkılarıyla, 1933'te dekore edilmiştir."

(İ. Kuçuradi)

YAYINLAR

Benay 1900: 223, 295, 300;
Eyice 1955: 123;
Eyice 1967: 1214/82;
Freely 1983: 280;
Gerlach 1674: 185;
Grosvenor 1899: 485-489;
Gyllius 1561: 4, 8;
Hotz 1971: 115;
İnciciyan 1956: 15, 16, 121;
Janin 1939: 402;
Janin 1964: 451-452;
Janin 1969: 223-228;
Kerameus 1902: 38-49;
Kerameus 1904: 126, 142;
Koçu 1961: 2016;
Kömürçüyan 1988: 23, 183, 184;
Majeska 1984: 335-337;
Mamboury 1951: 350;
Petrides 1901: 48;
Schneider 1967: 48, 69;
Tsangadas 1980: 18.

TASVİR

Silivrikapı'daki Panagia Pege Kilisesi, yüksek duvarlarla çevrili geniş bir avlunun ortasında yer alır. Kilise ile aynı adı taşıyan ayazma yapıya kuzeybatı köşesinde bitişiktir. Avlunun doğu ve kuzeybatısında yönetim birimleri, batısında bazı din büyüklerinin de gömülü olduğu küçük bir mezarlık vardır.

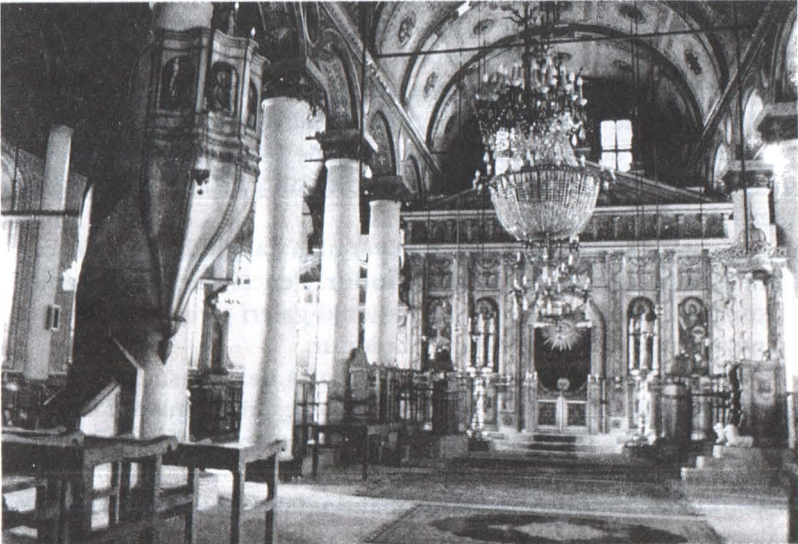
Kilise doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Dıştan boyu 32.80 m, eni 19 m, yüksekliği yaklaşık 14 m. dir. Doğuda eksende, dışta yarım yuvarlak apsis çıkıntı yapar. Yapı iki yüzölçümlü kırma çatı ile örtülüdür. Apsisin örtüsü yarım konik çatıdır.

Yapıya kuzeybatısında bitişik olan taş merdiven, galeriye çıkışı ve avlunun batısına geçişi sağlamaktadır. Kiliseye kuzeybatısında eklenen ve narteksten yönetim birimlerine geçişi sağlayan, kareye yakın planlı küçük bir mekan vardır.

Dışta sıvasız olan yapı, açık renkte düzgün kesme taş ile inşa edilmiştir. Pencereler ve dıştaki girişlerin lento ve söveleri taştır. Yapıyı saçak altında iki düz silme arasında bir dışbükey silme dolandır. Kuzey, güney ve doğu cephelerde, alt hizada bir düz silme vardır. Silmelerin malzemesi taştır. Kilisenin avlusunda zemine döşenmiş olan mermer mezar taşları, kazıma tekniğinde, Karamanlıca yazıtlardır.

Silivrikapı'daki Panagia Kilisesi bazilikal plan tipindedir. Üç nefli naos, doğusunda orta nef hizasında içte yarım yuvarlak apsis ile sınırlanır. Batıda yer alan narteks, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır.

Naosta nef ayrımı altışar sütunlu sıralar ile sağlanmıştır. Doğuda ilk sütunlar hizasında belirlenen bema, yan nefler ve orta neften bir basamak yüksektir. Batıda narteks üzerindeki galeri, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Galeriye çıkış, dışta ya-

Naos, batısından.

piya kuzeybatısında bitişik taş merdiven ile sağlanmıştır.

Naosta nefleri sınırlandıran sütunlar yuvarlak kemerler ile bağlanır. Doğu, batı, kuzey ve güney duvarlarda, sütun ve kemerler hizasında yarım yuvarlak pilasterler görülmektedir. Sütunlar yüksekliğindeki pilasterler, yarım başlıklara oturan yuvarlak kör kemerlerle bağlanır. Naosun narteksten ayrıldığı duvarda, girişe yanlarda simetrik farklı biçimdeki üçer pilaster, galeriye kadar yükselir.

Naosta sütunları bağlayan kemerler, doğuda duvardaki pilaster başlıklarına, batıda ise taşıyıcılar hizasında galeri korkuluğundaki birer bodur sütuna oturduktan sonra, yükselen bir kemerle duvardaki pilaster başlıklarına oturur. Sütunlar, kübik altlıklar üzerinde ve stilize edilmiş Dor tipi başlıklıdır. Sütun gövdeleri porfir taklidi boyanmış, başlıklar kartonpiyer tekniğinde yapılmıştır.

Silivrikapı'daki Panagia Kilisesinin örtü sistemi ahşap üzerine alçı kaplamadır. Orta nef ve yan neflerin örtüsü beşik tonozdur. Orta nefin tonozu, sütunlar hizasındaki takviye kemerleri ile dilimlenmiştir. Tonozun doğudan üçüncü ve beşinci sütunlar arasında kalan bölümü, ters yöndeki bir başka tonoz ile çapraz tonozla dönüştürülmüştür. Apsisin örtüsü içte yarım kubbedir. Narteksin örtüsü, doğu ve batısındaki duvar payelerine oturan takviye kemerleri ile beş bölüm olarak dilimlenmiştir. Her bölümün örtüsü haç tonozdur.

Kilisenin naosa açılan dört girişinden üçü batıda nartekte, biri kuzeyde yer alır. Batıdaki girişlerin biri eksende, ikisi yanlarda nefler hizasında ve simetriktir. Kuzeydeki giriş ise eksenden batıya yakındır. Eş boyutlu olan girişler, basık kemerli dikdörtgen açıklıklardır. Kuzeyde üstte galeriye açılan dikdörtgen bir giriş vardır.

Nartekse açılan üç giriş kuzey, güney ve batıda eksende, bir giriş ise batıda kuzeye yakındır. Narteksin girişleri, yuvarlak kemerli dikdörtgen açıklıklardır.

Yapının kuzey ve güneyinde yer alan karşılıklı beşer pencere, aynı hizada, eş aralıklı, eş boyutludur. Pencere, basık kemerli dikdörtgen açıklıklardır. Kuzeybatıdaki galeri girişinin karşısında güneyde bir dikdörtgen pencere bulunur.

Yapının doğu ve batısında, üstte orta nef hizasında karşılıklı üç pencere yer alır. Biri eksende ve büyük, ikisi yanlarda simetrik olan pencereler basık kemerli dikdörtgen açıklıklardır. Doğuda bunlarla aynı hizada, yan neflere bakan küçük birer pencere ve apsisde eksende bir pencere vardır. Batıda daha alt seviyede galeriye bakan beş dikdörtgen pencere aynı hizada, eş aralıklı, eş boyutlu-

dur. Nartekse açılan girişe yanlarda simetrik ikişer pencere ile naosa açılan girişe simetrik birer pencere, basık kemerli dikdörtgen açıklıklardır.

Naosta yan neflerin doğusunda, apsise yanlarda simetrik birer niş, aynı hizada ve eş büyüklüktedir. Apsisin güney yanında ve bemanın kuzeyinde birer küçük niş vardır. Nişler yuvarlak kemerlidir.

Silivrikapı'daki Panagia Kilisesi'nde, naosun doğusunda üç nefi kapsayan mermer ikonostasis, sütun biçimi pilasterlerle dilimlenmiş ve üstte üçgen alınıklıdır. Kabartma ve çökertme tekniğinde geometrik ve bitkisel motiflerle bezeli ikonostasiste, alttaki büyük çerçevelerde soldan sırayla; Hagia Theodora, Hagios Demetrios, Hagios Nikolaos, Hagios Basileios, Zoodokhos Pege, Meryem ve Çocuk İsa, İsa, İoannes Prodromos, Hagios Konstantinos ve Helene, Hagios Elephterios, Meryem ve Çocuk İsa, Mikhael ve Gabriel tasvirleri, üstteki küçük ikonalarda İncil'den bayram sahneleri ve üçgen alınlıkta "Son Akşam Yemeği" tasviri yer almaktadır. Genellikle 1834 tarihini taşıyan bu ikonalarından Hagios Basileios ikonası, kabartma tekniğinde gülmüştür.

Naosta, kuzeydeki taşıyıcı sıranın doğudan beşinci sütununa oturan mermer ambon ve güneydeki sıranın üçüncü sütunu önündeki mermer despot koltuğu, kabartma ve çökertme tekniğinde bitkisel ve geometrik motiflerle bezelidir. Ambon yüzlerinde İncil Yazarları, kemer yayları arasındaki madalyonlarda Havariler, duvarlarda Tevrat konulu tasvirler vardır. Naosta; örtü, kemerler, duvarlar ve galeri korkuluğu boyama tekniğinde geometrik motiflerle kaplanmıştır. Kilisedeki tasvirlerin malzemesi yağlıboyaadır. Pencerelerde renkli cam kullanılmıştır.

Tekfursarayı Panagia Kilisesi, batı cephe.

TEKFURSARAYI PANAGIA KİLİSESİ

Παναγία, Ἀραμπατζή Μειδάν
Panagia, Arabacı Meydan
Tekfursarayı, Panayia Hançerli
Hançeriotissa

Smith, 16
Patrikhane Listesi
Yerel

KONUM

Edirnekapı, Tekfursarayı, Ulubatlı Hasan Sokak No: 24.
Edirnekapı'da Tekfursarayı'ndadır. Doğuda Karagözcü Sokak,
batıda Ulubatlı Hasan Sokak, kuzeyde Yeniusul Sokak, güney-
de Kazmacı Sokak ile çevrelidir.
18 Şubat 1991, 5 Haziran 1991

TARİHÇE

Tekfursarayı'ndaki Panagia Kilisesi'nin tarihi, aynı avlu içinde bulunan Hagia Paraskeve Ayazması nedeniyle, Bizans dönemine kadar götürülmektedir (Schneider 1967: 48). Hagia Paraskeve Ayazması, İstanbul Ansiklopedisi (Koçu 1961: 1545)'ne göre Bizans tarihinin 'İkonoklasmos' döneminde ikona taraftarlarının mekanı olarak kullanılmıştır.

Kerameus (1904: 127), kiliseden ilk kez 1648 tarihli bir nota da

yanarak Gedeon (1888: 19)'un söz ettiğini belirtir. Antakya Patriği'nin katibi Paulus, 1652 yılında ziyaret ettiği kiliseyi "Hançerli Meryem" resmi ile tanımlamış ve kilisenin Eğrikapı yakınında olduğunu belirtmiştir (Petrides 1901: 48).

Tekfursarayındaki Panagia Kilisesi 1669 tarihli Thomas Smith Listesinde yer alır (Kerameus 1904: 126).

İstanbul Kadısı Mehmet Raşit'e yazılan 1730 tarihli hükümde, Kilisenin yeniden inşası belirtilmektedir. Yanmış olduğu açıklanan oniki kilise ile birlikte kaydedilen yapı "Meryem Ana" adıyla, "Tekfur Sarayı yakınındaki Arabacılar Meydanı'nda Çakır Ağa Mahallesi"nde konumlandırılır (A. Refik 1988 c: 118).

Edirnekapı Bölgesi'nde okulu olan kiliselerin listesini hazırlayan Patrik Samuel (1763-1768), yapıyı 1764 yılında "Panagias Arabacımeydanı" adıyla, bu listenin üçüncü sırasında göstermektedir (Kerameus 1904: 127). Onsekizinci yüzyıl sonunda Balatlı S. Hovannesyanyan, Tekfursaray civarında olduğunu belirttiği kiliseyi "Aya Panaia" olarak adlandırır ve halkın bu yapıya "Hançerli" dediğini açıklar (İnciciyan 1956: 133).

Tekfursarayındaki Panagia Kilisesi, bir numaralı kitabesine göre 1837 yılında yeniden inşa edilmiştir. Kilisenin mimarı Kosta Kalfa'dır. Schneider (1967: 48) de yapının 1837 yılında inşa edildiğini belirtir.

KİTABE

1. Batı cepheye eksendeki girişin üstünde, madenden, dikine dikdörtgen, 1837 tarihli kitabe yer alır. Kitabenin üst bölümünde çökertme tekniğinde Meryem ve Çocuk İsa figürü, köşelerinde üstte melekler, altta Aziz Demetrios ve Aziz Georgios figürleri vardır. Kitabenin alt bölümünde, kazıma tekniğindeki beş satırlık Yunanca metin, büyük harftir.

Boyut: 75x55 cm.

Harf yüksekliği: 3-4 cm.

Kitabe metni:

ΡΟΦΙΤΙΔΟΝ ΚΑΠΙΛΟΝ ΕΤΟΣ 1837

ΜΝΗΣΘΝΤΗ ΜΟΥ ΚΙΡΙΕ ΤΟΝ ΔΟΥΛΟΝ ΣΟΥ
ΤΟΝ ΚΤΙΤΟΡΟΝ ΝΗΚΟΛΑΟΥ ΙΩΑΝΟΥ ΖΚ
ΟΥΡΟΠΟΥΛΟ ΑΠΟ ΧΟΡΙΟΝ ΛΟΥΒΡΙ ΚΟΣΤΑ ΚΑΛΦΑ
ΣΙΣΑΝΙΟΥ ΑΠΑΡΧΙΑΣ ΤΟΥ ΒΑΡΖΙΔΟΝ

Türkçesi:

"... 1837. Tanrım, [bu kilisenin] sahipleri kulların, Louvri köyünden Nikolaos Ioannu Zvuropulos'u ve Sisanion bölgesi duvarcılarından Kosta Kalfa'yı hatırla."

(İ. Kuçuradi)

2. Nartekste, naosa açılan girişin güney yanında, gri mermerden, enlemesine dikdörtgen kitabe yer alır. Kitabenin kazıma tekniğindeki sekiz satırlık Yunanca metni, büyük harftir. Harfler boyalıdır.

Boyut: 50x40 cm.

Harf yüksekliği: 3 cm.

Kitabe metni:

ΘΕΣΠΕΣΙΗ ΠΛΟΚΗ ΡΩΜΑΝΟΣ ΕΝΤΟΙΣ ΚΥΡΟΥ
ΕΜΕΛΟΥΡΓΗΣΑΤΟ ΥΠΕΡΟΥΣΙΟΝ ΤΙΚΤΕΙ
ΟΝ ΣΠΗΛΑΙΩ ΓΗΣ ΕΜΒΡΥΟΝ Η ΠΑΡΘΕΝΟΣ ΠΡΟΣΑΓΕΙ
ΦΕΡΕΣΒΙΟΝ ΛΟΓΟΝ ΚΟΙΡΑΝΙΗΣ ΟΛΕΤΗΝ
ΑΙΧΜΗ ΑΛΩΘΕΝΤΑΣ ΒΕΛΕΙ ΑΜΠΛΑΚΗΜΑΤΩΝ
ΝΗΦΕΙΝ ΠΡΟΣΣΚΕΥΑΣΟΝ ΟΡΘΡΙΝΟΝ ΕΚΣΑΛΠΙΖΕΙΝ
ΗΡΩΔΟΥ ΦΑΣΙΑΝΟΝ ΥΨΑΥΧΕΝΟΣ ΤΡΟΠΟΥΣΘΑΙ
ΣΚΕΔΑΣΟΝ ΔΕΟΣ ΡΩΜΑΝΕ ΡΩΣΕΙ ΥΜΝΩΝ

Türkçesi:

"Tanrısals bir üslupla Romanos, "Hyperousion tiktei" [doğüstü olanı doğurur] ilahisini, Bakire Meryem'in bir yeryüzü mağarasında doğurduğu bebek için, hayat veren sözü getiren, iktidarı yok eden için besteledi. Suçların sivri oklarına hedef olanların uzak durmalarını, şafak borusunun çalmasıyla mağrur Herodes'in sülününün kaçmasını sağla, ilahilerin gücüyle, ey Romanos, dağıt korkuları."

(İ. Kuçuradi)

YAYINLAR

A. Refik 1988 c: 118;

Ayverdi 1958: D 6;

Du Cange 1729: 162;

Eyice 1967: 1214/82;

Gedeon 1888: 19;

Gedeon 1900: 33;

Göktürk 1961: 1545;

Hemerologion 1905: 205-206;

Hotz 1971: 111;
 İnciciyan 1956: 133;
 Kerameus 1904: 126, 127;
 Koçu 1961: 1545;
 Mamboury 1951: 350;
 Müller-Wiener 1977: 302 Ab. 344;
 Petrides 1901: 48;
 Schneider 1967: 48.

TASVİR

Tekfursarayındaki Panagia Kilisesi, yüksek duvarlarla çevrili bir avlunun güneyinde yer alır. Kilise, güneybatısında avlu duvarına bitişiktir. Avlunun doğusunda Hagia Paraskeve Ayazması vardır. Avlunun batısında ve kuzeydoğusunda yönetim birimleri ve kilise görevlilerinin evleri, kuzeydoğusunda madeni malzeme ile yapılmış çan kulesi vardır.

Kilise, doğu-batı doğrultusunda, güneyinde düzgün olmayan dikdörtgen planlı bir yapıdır. Dıştan boyu 20.50 m, eni 15.80 m, yüksekliği yaklaşık 10 m. dir. Doğuda eksende dışta yarım yuvarlak apsis çıkıntı yapar.

Kilisenin güneyinde düzgün olmayan planı, güneybatısında avlu duvarı ile arasındaki boşluğu kapsayacak biçimde genişletilmesiyle ortaya çıkmıştır. Yapıyı doğu-batı doğrultusunda örten iki yüzlü kırma çatı, güneybatısında eklenen mekanın ters yöndeki çatısı ile bölünmüştür. Apsisin örtüsü yarım konik çatıdır.

Dışta sıvalı olan yapı, kaba yonu taş ve tuğla ile inşa edilmiştir. Cephelerde tuğla sıraları ve yer yer devşirme malzeme görülmektedir. Pencerelerin kemerleri ve alınlıkları tuğla ile örülmüştür. Yapıda kullanılan kırmızıya yakın renkteki yumuşak harç, çakıl ve tuğla kırıntıları içerir. Yapıyı saçak altında, üstü sıvalı bir içbükey silme dolanmaktadır.

Yapı bazilikal plan tipindedir. Üç nefli naos, doğusunda orta nef hizasında içte yarım yuvarlak apsis, batısında kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı narteks ile sınırlıdır. Naosta nef ayrımı, beşer ahşap taşıyıcının bulunduğu sıralar ile sağlanmıştır. Doğuda birinci taşıyıcılar hizasında belirlenen bema, neflerden bir basamak yüksektir.

Kilisenin naosu, güneybatısında eklenen mekan ile genişletilmiştir. Naosun güney duvarı, doğudan ikinci paye hizasında yaklaşık kırkbeş derecelik açı ile güneybatıya doğru eğiktir. Güney nef ile güney duvar hizasında bulunan iki ahşap taşıyıcının sınırladığı

bu mekan, galeriye çıkış amacıyla düzenlenmiştir.

Naosun batısında narteks üzerindeki galeri, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olup, orta nef hizasında yarım daire biçiminde çıkıntılıdır. Galeriye çıkış, naosun güneybatısındaki mekanda yer alan ahşap merdiven ile sağlanmıştır.

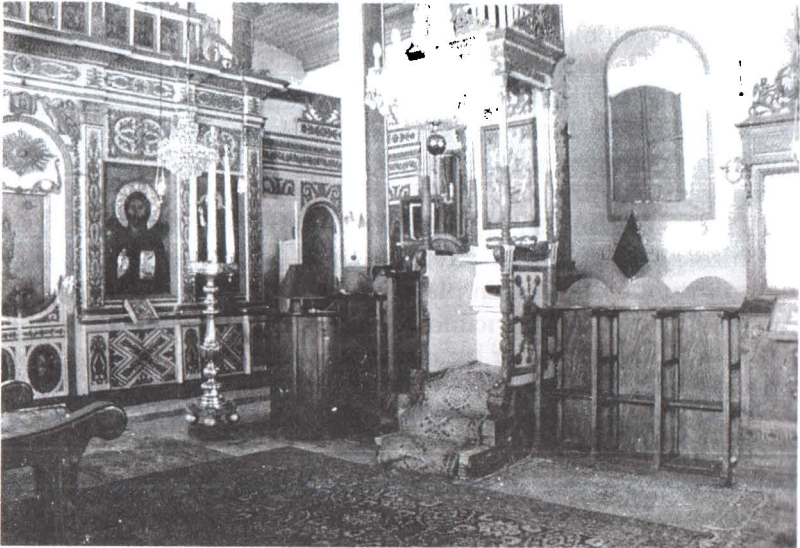
Naosta nefleri sınırlayan ahşap taşıyıcılar arşitrav ile bağlanır. Arşitrav doğuda doğrudan, batıda ise taşıyıcılar hizasında galerideki birer dikmeye oturduktan sonra duvara bitişir. Ahşap taşıyıcılar, kare kesitli ve köşelerinde boyuna dışbükey silmelidir. Taşıyıcıların ahşap başlıkları kare biçimindedir.

Tekfursarayındaki Panagia Kilisesi'nin örtü sistemi ahşaptır. Orta nefin örtüsü basık tonoz, yan nefler ve narteksin örtüsü düz tavadır. Apsisin örtüsü içte yarım kubbedir.

Kilisenin naosa açılan tek girişi, batıda eksende ve basık kemerlidir. Güneybatıda eklenmiş mekana açılan batıdaki giriş, yuvarlak kemerli dikdörtgen açıklıktır. Narteksin tek girişi, batıda eksende ve yuvarlak kemerlidir.

Yapının kuzey ve güneyinde yer alan karşılıklı dört pencere, aynı hizada, eş aralıklı ve eş büyüklüktedir. Kuzeydeki sıranın batısında altta, eş boyutlu bir pencere daha vardır. Pencere sıralarının batısında üstte galeriye bakan, kuzeyde bir, güneyde iki daha küçük pencere yer alır. Pencereler basık kemerli açıklıklardır.

Yapının doğu ve batısında, orta nef hizasında üstte, karşılıklı üç pencere yer alır. Biri eksende ve büyük, ikisi yanlarda simetrik

Naosun doğusunda ikonostasis ve despot tahtı.

olan pencerelerden doğudakiler ve batıda eksendeki basık kemerli, batıda yanlardakiler yarım kemerlidir. Batıda; eksendeki giriş yanlarda simetrik ikiye pencere aynı hizada, eş boyutlu ve basık kemerli, bunların güney yanındaki bir pencere ise dar-uzun ve yuvarlak kemerlidir. Apsiste eksende bir küçük pencere ve nartekste naosa açılan giriş yanlarda simetrik birer pencere dikdörtgen açıklıklardır.

Naosta; apside eksende bir, yan neflerin doğusunda ise kuzeyde iki, güneyde bir niş yer alır. Yarım yuvarlak olan nişlerden apsisteki dar ve uzun, diğerleri aynı hizadadır. Bemanın kuzeyinde bulunan bir niş yuvarlak kemerlidir.

Tekfursarayındaki Panagia Kilisesi'nde, naosun doğusunda üç nefi kapsayan beyaz renkte boyalı ahşap ikonostasis, oyma ve aplikasyon tekniğinde bitkisel ve geometrik motifler ile bezenmiştir. İkonostasiste alttaki dikdörtgen çerçevelerde soldan sırayla; Hagios Tryphonos, Hagios Basileios, "Koimesis", Meryem ve Çocuk İsa, İsa, İoannes Prodromos, İsa, Meryem ve Çocuk İsa tasvirleri ile üstteki küçük çerçevelerde İncil'den bayram sahneleri yer almaktadır. İkonostasisin kuzey bölümünde bulunan Meryem ve Çocuk İsa ikonası, kabartma tekniğinde gümüş ve 1898 tarihli. İkonostasisin güney bölümünde bulunan İsa ve İoannes Prodromos ikonaları, kabartma tekniğinde gümüş kaplamadır.

Naosta, kuzeydeki sıranın doğudan dördüncü taşıyıcısına oturan ahşap ambon ve güneydeki sıranın üçüncü taşıyıcısı önünde

İkonostasiste Meryem ve Çocuk İsa ikonası.

bulunan ahşap despot koltuğu, oyma ve aplikasyon tekniğinde bitkisel ve geometrik motifler ile bezenmiştir. Ambon yüzlerinde İsa ve İncil Yazarları, arşitravda taşıyıcılar hizasındaki kare çerçevelerde Havariler, orta nef örtüsündeki madalyonda "Pantokrator İsa" tasvirleri görülmektedir. Tasvirlerin malzemesi yağlıboya.

Batı cephe 1 nolu kitabe.

Topkapı Hagios Nikolaos Kilisesi, batı cephe.

TOPKAPI HAGIOS NIKOLAOS KİLİSESİ

Ἅγιος Γεώργιος, Τόπκαπη
Hagios Georgios, Topkapı
Ἅγιος Νικόλαος, Τόπι Καπιση
Hagios Nikolaos, Top Kapısı
Topkapı, Aya Nikola

Tryphon, 30
Paterakis, 37
Patrikhane Listesi

KONUM

Topkapı, Karatay Sokak No: 1.

Topkapı'da, doğuda ve kuzeyde Kaynata Sokak, batıda Posta Sokak, güneyde Karatay Sokak ile çevrelenmiştir.

15 Şubat 1991, 30 Mayıs 1991

TARİHÇE

Topkapı'daki Hagios Nikolaos Kilisesi hakkında ilk bilgiler, onaltıncı yüzyılın sonlarına aittir. Bu dönemde yapı, 1583 tarihli Tryphon Listesinde "Hagios Georgios" adıyla yer alır (Kerameus 1904: 129). Kerameus (1904: 121)'a göre, bu kilise onyedinci yüzyılın başında, yanmış yerinde Hagios Nikolaos Kilisesi yapılmıştır. Kilise, 1604 tarihli Paterakis Listesinde "Hagios Nikolaos" adıyla yer almaktadır (Kerameus 1904: 120).

İstanbul Ansiklopedisi (Koçu 1961: 1581)'ne göre, günümüzdeki kilise 1750 yılında inşa edilmiştir. Onsekizinci yüzyılın sonun-

da Balatlı S. Hovannesyan "Ay' Nikola" olarak adlandırdığı kiliseyi Topkapı suru karşısında konumlandırır (İnciciyan 1956: 134).

Topkapı'daki Hagios Nikolaos Kilisesi; bir, iki ve üç numaralı kitabelerine göre, Patrik Konstantios döneminde 17 Kasım 1831 tarihinde yeniden inşa edilmiştir. Yapının mimarı Kayserili Konstantinos Yolasıgmazis'tir.

KİTABE

1. Batıda nartekste, eksendeki girişin üstünde, beyaz mermerden, enlemesine dikdörtgen kitabe yer alır. Kitabenin, kazıma tekniğindeki, onbir satırlık Yunanca metni, küçük harftir. Harfler boyalıdır.

Boyut: 138x94 cm.

Harf yüksekliği: 4 cm.

Kitabe metni:

ὦ Προσκυνητὰ, εἰσιῶν Ναὸν φόβω,
τοῦτον, γίνωσκε ἐκ βάθρων ὑπηργμένον,
εἰς κάλλος οὕτως, ἐκ προθυμίας ὁσης,
τῶν Ενοριτῶν καὶ ξένων ὁμογνίων,
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΥ ἑποντος οἶακα σκάφους,
Οἰκουμένης ἀριστα, καὶ σοφῶς πάνυ
Αὐτὰρ ὦ Ἱεραρχῶν κλησιμα, ἐπώνυμε Νίκας
δέχνυσο τον ζηλον, καὶ πανυ ἄζομένους
ΑΩΛΑ: Μηνὶ Ὀκτωβρίῳ

Ἀνωκοδόμηται ὑπὸ τοῦ Ἀρχιτέκτονος Κωνσταντίνου τοῦ
Πικλην Γιολα

σιγμαζη Καισαριώτου:

Türkçesi:

"Huşu içinde bu kiliseye giren ey ziyaretçi, bil ki bu kilise, cemaat mensuplarının ve yabancı soydaşların büyük katkılarıyla, Konstantios'un yetkin ve bilge patrikliği sırasında, temelden inşa edildi. Ey din liderlerinin onuru olan, Nikas adıyla anılan sen, gör himmetlerini ve nice saygı gösterdiklerini. Ekim 1831. Kayserili mimar Konstantinos, diğer adıyla Yolasıgmazis tarafından restore edildi."

(İ. Kuçuradi)

2. Güney cephede, batı uçtaki girişin üstünde, beyaz mermerden, enlemesine dikdörtgen, 1831 tarihli kitabe yer alır. Kitabenin kazıma tekniğindeki altı satırlık Yunanca metni, küçük harftir.

Harfler boyalıdır.

Boyut: 120x55 cm.

Harf yüksekliği: 5-6 cm.

Kitabe metni:

Διὰ τὸν πόθον καὶ ζῆλον τὸν ἐνορητὸν καὶ
τοῦ ἀρχιεραία τῆς ἐκκλησίας ἀγίου
σεβαστήας κῆρ Σοφρονίου, καὶ τὸν ἐ
πηστατὸν Πακάλιδον, Χρίστο, Ἰω, Πέτρου,
Λαζάρου, Διμήτρη, Στεφανῆς, Χρίστο κανι
1831 Νοεμ 17

Türkçesi:

"[Bu kilise] cemaat mensuplarının, kilisenin başrahibi olan Se-
bastia Metropolitisi Sofronios'un ve mütevelli heyeti mensupları bak-
kallar Hristos, İoannes, Petros, Lazaros, Dimitrios, Stefanos, Hristos
ve Hacı Nikolaos'un arzusu ve çabasıyla [inşa edilmiştir]. 17 Ka-
sım 1831"

(İ. Kuçuradi)

3. Güney cephede, eksenden batıya yakın ve dıştan örülmüş
giriş açıklığı üstünde, beyaz mermerden, enlemesine dikdörtgen
1831 tarihli kitabe yer alır. Kitabenin kazıma tekniğindeki on satır-
lık Yunanca metni, küçük harftir. Harfler boyalıdır.

Boyut: 110x69 cm.

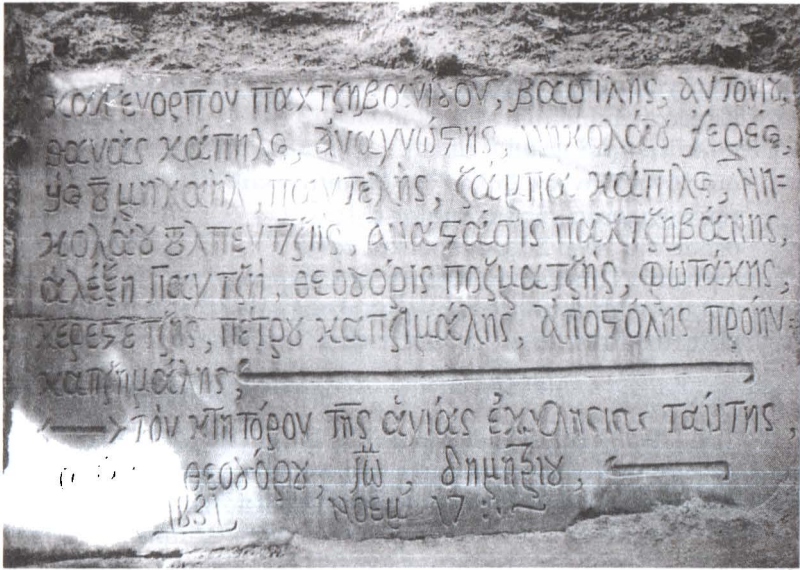
Harf yüksekliği: 4-5 cm.

Kitabe metni:

Καὶ ἐνοριτὸν Παχτζηβάνιδον, Βασίλης, Ἀντονίου,
θανάς, κάπηλας, ἀναγνώστης, Νηκολάου ἱερέος,
γιὸς τοῦ Μηχαήλ, Παντελῆς, Ζάμπα κάπιλος, Νη=
κολάου τουλπενζῆς, Ἀναστάσις παχτζηβάνης,
Ἀλέξη Γιατζῆ, Θεοδόρις Ποζματζῆς, Φωτάκης,
Κερεστετζῆς, Πέτρου Κατζιμάλης, Ἀποστόλης πρόην
κατζημάλης,
τὸν κτητόρον τῆς ἀγίας ἐκκλησίας ταύτης
Παύλου, Θεοδόρου, Ἰω, Δημητρίου,
1831 Νοεμ 17

Türkçesi:

"...ve cemaat mensuplarından bahçıvanlar, Vasilis, Antonios,
meyhaneci Thanas, Rahip Nikolaos'un okuyucusu Mihail'in oğlu

Güney cephedeki 3 nolu kitabe.

Pantelis, meyhaneci Zamba, tülbentci Nikolaos, bahçıvan Anastasios, yağcı Aleksis, bozmacı Theodoros, keresteci Fotakis, kabzımal Petros, eski kabzımal Apostolis bu aziz kilisenin hamileri Paulos, Theodoros, Ioannes, Dimitrios. 17 Kasım 1831 "

(İ. Kuçuradi)

YAYINLAR

- Göktürk 1961: 1581;
- Hammer 1822: 460;
- Hemerologion 1905: 205;
- Hotz 1971: 108;
- İnciciyan 1956: 120, 133;
- Janin 1932: 417;
- Janin 1969: 374-375;
- Kerameus 1904: 120, 121, 129;
- Mamboury 1951: 350;
- Müller-Wiener 1977: 290 Ab. 330;
- Schneider 1967: 45.

TASVİR

Topkapı'daki Hagios Nikolaos Kilisesi, yüksek duvarlarla çevrili avlunun ortasında yer alır. Avlunun güneybatısında yönetim

birimleri ve kilise görevlilerinin evleri bulunur. Avluda, batıda yer alan baldaken tipi çan kulesinin kaidesi, yüksek ve kare kesitlidir.

Kilise, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Dıştan boyu 26.20 m, eni 14.60 m, yüksekliği yaklaşık 10 m. dir. Doğuda eksende, dışta yarım yuvarlak apsis çıkıntı yapar. Yapı iki yüzölçüm kırma çatı ile örtülüdür. Apsisin örtüsü yarım konik çatıdır.

Yapının batısında, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ahşap narteks yer alır. Mimari özellikleri, malzeme ve yapı tekniğinden sonradan eklendiği anlaşılan narteksin örtüsü, dışta tek yüzölçüm çatı, içte düz tavanıdır. Narteksin, kuzeyinde Hagios Georgios Ayazması bulunur.

Dışta sıvasız olan yapı, kaba yonu taş ve tuğla ile inşa edilmiş, köşelerde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Cephelerde yer yer devşirme malzeme görülür. Kuzey ve güney cephelerde düzenli tuğla sıraları vardır. Derz araları kalın olup, pembeye bakan beyaz renkte yumuşak harç kullanılmıştır. Yapıyı saçak altında, taştan bir içbükey silme dolandır. Apsiste saçak altında dört düz silme vardır.

Yapı bazilikal plan tipindedir. Üç nefli naos, doğusunda orta nef hizasında, içte yarım yuvarlak ve derin apsis ile sınırlanır. Naosta nef ayrımı, altışar ahşap taşıyıcının bulunduğu sıralar ile sağlanmıştır. Yan nefler orta neften bir basamak yüksektir. Doğuda ilk taşıyıcılar hizasında belirlenen bema, yan neflerden bir, orta neften iki basamak yüksektir.

Naos, doğusundan.

Naosun batısındaki son taşıyıcılara oturan galeri, nefler üzerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Galeri yan nefler üstünde, batıdan ikinci taşıyıcılar hizasına kadar yarım daire biçiminde çıkıntı yapar. Galeriye çıkış, naosun kuzeybatısında, kuzey duvara paralel ahşap merdiven ile sağlanmıştır.

Nefleri sınırlayan ahşap taşıyıcılar arşitravla bağlanır. Mermer altlıklar ve kare kesitli ahşap postamentler üzerindeki taşıyıcıların kare kesitli gövdeleri, köşelerinde boyuna dışbükey silmelidir. Ahşap taşıyıcılar, İon tipi başlıklıdır.

Topkapı'daki Hagios Nikolaos Kilisesi'nin örtü sistemi ahşaptır. Orta nefin örtüsü tekne tonoz, yan neflerin örtüsü düz tavadır. Apsisin örtüsü içte yarım kubbedir.

Kilisenin naosa açılan üç girişinden biri batıda eksende, ikisi kuzey ve güneyde eksenden batıya yakındır. Kuzeydeki girişin karşısında güneyde yer alan diğer giriş, dışta örülerek kapatılmıştır. Girişler basık kemerli dikdörtgen açıklıklardır. Narteksin girişi batıda eksendedir.

Yapının kuzey ve güneyinde karşılıklı dört pencere vardır. Aynı hizada, eş aralıklı olan pencereler, eş boyutlu ve yuvarlak kemerli dikdörtgen açıklıklardır. Kuzey ve güneyde pencere sırasının batısında bulunan üstte iki, altta bir pencere küçük boyutludur.

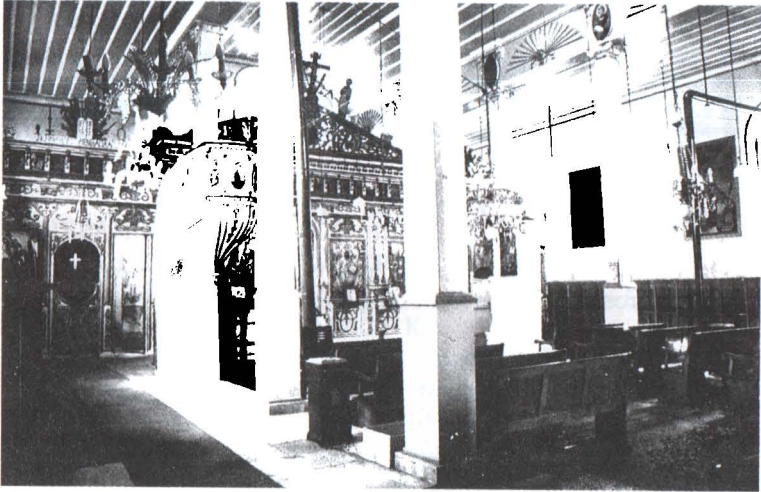
Yapının doğu ve batısında, orta nef hizasında üstte karşılıklı üç pencere yer alır. Biri eksende ve büyük, ikisi yanlarda ve simetrik olan pencereler basık kemerli dikdörtgen açıklıklardır. Doğuda apsiste eksende bir kare pencere, batıda eksendeki girişe simetrik iki dikdörtgen pencere vardır.

Naosta, apsiste biri eksende, diğeri onun kuzeyinde iki niş ile yan neflerin doğusunda, apsise yanlarda simetrik birer büyük boyutlu niş bulunur. Nişler, aynı hizada ve yarım yuvarlaktır. Bemanın kuzeyinde iki, güneyinde bir niş yer alır.

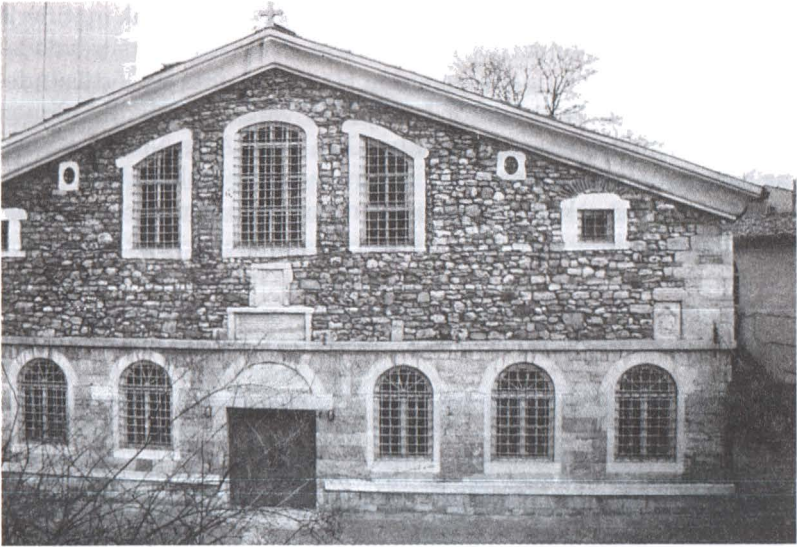
Topkapı'daki Hagios Nikolaos Kilisesi'nde, naosun doğusunda üç nefi kapsayan ahşap ikonostasis, oyma, kabartma ve aplikasyon tekniğinde bitkisel ve geometrik motiflerle bezelidir. İkonostasis alttaki büyük çerçevelerde soldan sırayla; Hagios Spyridon, Prophetes Elias, Hagios Georgios, Hagios Nikolaos, Meryem ve Çocuk İsa, İsa, İoannes Prodromos, Hagios Tryphon, Meryem ve Çocuk İsa Hagios Athanasios tasvirleri ile üstteki küçük çerçevelerde İncil'den bayram sahneleri yer almaktadır. Altındaki ikonalar, kabartma tekniğinde gümüş kaplamadır.

Naosta, kuzeydeki sıranın doğudan ikinci taşıyıcısına oturan ahşap ambon ve karşısında yer alan ahşap despot koltuğu, oyma,

kabartma ve aplikasyon tekniğinde bitkisel ve geometrik motiflerle bezenmiştir. Ambon yüzlerinde İsa ve İncil Yazarları, arşitravda taşıyıcılar hizasındaki madalyonlarda Havariler, orta nef örtüsündeki madalyonda "Pantokrator İsa" tasviri vardır. Kilisede bulunan tasvirlerin malzemesi yağlıboyadır. Orta nefte, Aziz Nikolaos anısına hazırlanmış ve ışıklandırılmış gemi maketi görülmektedir. Yapının zemini içte, eski tarihli ve bazıları bezemeli mermer mezar taşları ile döşelidir.

Naos, kuzeybatısından.

Yenikapı Hagios Theodoros Kilisesi, batı cephe.

YENİKAPI HAGİOS THEODOROS KİLİSESİ

Θεόδωρος Στρατηλάτης και Τήρων, Βλάχκα Μαχαλετᾶ
Theodoros Stratelates kai Teron, Blagka Makhaleta

Tryphon, 22

Ἅγιος Θεόδωρος, Βλάχκα
Hagios Theodoros, Blagka
Langa, Hagios Teodoros Kilisesi

Paterakis, 26
Patrikhane Listesi

KONUM

Yenikapı-Langa, Alacami Sokak No: 10.

Yenikapı'da Langa'da yer alır. Kuzeyde Hayriye Tüccarı Caddesi, güneyde İmrahor Hamamı Sokak, doğuda Paşazade Sokak ile çevrelidir.

12 Şubat 1991, 2 Haziran 1991

TARİHÇE

Yenikapı Langa'daki Hagios Theodoros Kilisesi, 1583 tarihli Tryphon Listesi ve 1604 tarihli Paterakis Listesi'nde yer alır (Kerameus 1904: 120, 129).

Kömürciyan (Andreasyan 1973: 65), kiliseyi 1645 yılında Kumkapı'daki yangında tahrip olan Ermeni kiliseleri ile birlikte belirterek yapının diğer kiliseler gibi Padişah İbrahim (1640-1648)'in yazılı

izni doğrultusunda yeniden inşa edildiğini açıklamıştır.

Onsekizinci yüzyılın sonunda Balatlı S. Hovannesyan kiliseyi "Langa taraflarında Ay"Teodoros" olarak tanımlamaktadır (İnciciyan 1956: 134).

Yenikapı Langa'daki Hagios Theodoros Kilisesi, bir numaralı kitabesine göre 1830 yılında yeniden inşa edilmiştir. Kilisenin iki numaralı kitabesi de 1830 tarihlidir. Yapının 1830 yılında inşa edildiği, Schneider (1967: 44) tarafından da belirtilir.

Görevliler ve cemaatin verdiği bilgiye göre, 1955 yılında önemli ölçüde tahrip olan kilise yakın zamanda yenilenmiştir.

KİTABE

1. Batıda eksendeki giriş üstünde, kemer alınlığına yerleştirilmiş beyaz mermerden kitabe bulunur. Kitabenin kazıma tekniğindeki iki satırlık Yunanca metni büyük harftir. Harfler boyalıdır.

Boyut: 160 cm.

Harf yüksekliği: 2 cm.

Kitabe metni:

ΟΥΡΑΝΟΣ ΠΟΛΥΦΩΤΟΣ, ΗΕΚΚΛΗΣΙΑ ΑΝΕΔΥΧΘΗ ΑΠΑΝ-
ΤΑΣ ΦΩΤΑΓΩΓΟΥΣΑ ΤΟΥΣ ΠΙΣΤΟΥΣ

ΕΝ Ω ΕΣΤΩΤΕΣ ΚΡΑΥΓΑΖΟΜΕΝ ΤΟΥΤΟΝ ΤΟΝ ΟΙΚΟΝ ΣΤΕ-
ΡΕΩΣΟΝ ΚΥΡΙΕ ΑΩΛ ΔΕΚΕΜΠΙΟΥ Κ

Türkçesi:

"Bu kilise ışıltı ışıltı gök oldu, bütün inananları aydınlatıyor. Ora-
da durup 'evini dayanıklı kıl' diye haykırıyoruz. 20 Aralık 1830 "

(İ. Kuçuradi)

2. Kuzey cephede eksendeki giriş üstünde, beyaz mermerden, dikine dikdörtgen, 1830 tarihli kitabe yer alır. Kitabenin üst kısmında kabartma tekniğindeki haç motifi vardır. Kitabenin, alt kısmında bulunan kazıma tekniğindeki onüç satırlık Yunanca metni, büyük harftir.

Boyut: 84x41 cm.

Harf yüksekliği: 2 cm.

Kitabe metni:

Ω ΠΑΘΗ ΤΑ ΣΕΠΤΑ ΣΩΤΗΡ ΜΟΥ ΕΛΕΗΝΟΝ
ΔΕΞΑΜΕΝΟΣ ΧΡΙΣΤΕ ΕΚΟΥΣΙΩΣ ΟΙΚΤΙΡΜΟΝ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΑΘΩΝ ΗΜΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΦΘΟΡΑΣ ΛΥΤΡΟΣΑΣ
ΚΑΙ ΜΕΧΡΙΣ ΟΥΡΑΝΩΝ ΠΑΝΤΑΣ ΣΥΝΑΝΥΨΩΣΑΣ

ΑΕΙΩΣΟΝ ΚΑΜΕ ΤΗΣ ΣΗΣ ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΙΑΣ
 ΚΥΡΑΚΟΝ ΤΑΠΕΙΝΟΝ ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΗΝ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ
 ΑΜΑΤΗ ΠΡΟΣΦΙΛΕΙ ΧΑΤΖΙΒΑΣΩ ΚΥΡΙΑ
 ΑΥΤΑΔΕΛΦΗ ΕΜΗ ΦΙΛΟΘΕΩ ΤΕΛΙΑΝ
 ΤΟΚΕΑ ΔΕ ΕΜΟΝ ΣΥΝ ΤΩ ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΜΟΥ
 ΑΓΑΘΑΝΓΕΛΩ ΤΩ ΣΟΦΩ ΕΣΗΓΗΤΗ ΜΟΥ
 ΠΡΟΣΔΕΞΑΙ ΕΥΜΕΝΩΣ ΕΝ ΑΥΛΑΙΣ ΣΟΥ ΑΙΑΙΣ
 ΚΑΙ ΚΑΤΑΣΚΗΝΩΣΟΝ ΤΑΙΣ ΔΙΚΑΙΩΝ ΧΟΡΕΙΑΙΣ
 1830

Türkçesi:

"Çektikleri kutsal olan ey kurtarıcım, birlikte acı çekmeyi isteyerek kabul edip, bizi yok olmaktan koruyup göğe birlikte yükselten, acı bize. Sana da senin kutsal insanseverliğine de alçakgönüllülikle inanan beni de koru. Bizim sevgili kızkardeşimiz, yetkin Tanrısever bayan Hacıvaso'yu, babamı da, hocam-bilge rehberim Agathangelos'u da kendi çevrene iyi duygularla kabul et, onları adillerin topluluğuna yerleştir. 1830"

(İ. Kuçuradi)

3. Batıda eksendeki giriş üstünde, beyaz mermerden, enlemesine dikdörtgen kitabe yer alır. Kitabenin kazıma tekniğindeki sekiz satırlık Yunanca metni, büyük harftir. Harfler boyalıdır.

Boyut: 140x55 cm.

Harf yüksekliği: 3 cm.

Kitabe metni:

ΘΕΜΙΣ ΟΥΚ ΑΙΑ ΝΑΟΝ ΑΓΙΩΝ ΘΕΟΔΩΡΩΝ
 ΕΜΠΡΗΣΤΑΙΣ ΓΕΝΟΜΕΝΟΝ ΕΞΑΓΑΡ ΛΕΙΑΝ
 ΟΙΖΥΡΟΝ ΑΙΘΑΛΟΕΝΤΑ ΝΕΚΥΝ ΕΝ ΒΛΑΓΚΑ ΚΕΙΣΘΑΙ
 ΦΛΙΑΝ ΠΙΣΤΟΙΣ ΑΒΑΤΟΝ ΚΗΡΑΣ ΤΕ ΕΠΟΡΧΕΙΣΘΑΙ
 ΑΛΛ ΥΨΙΣΤΟΥ ΝΕΥΟΝΤΟΣ ΣΠΟΝΔΑΙΣ ΑΘΗΝΑΓΟΡΟΥ
 ΝΕΟΥΡΓΕΙΤΑΙ ΠΑΤΕΡΩΝ ΓΗ ΧΑΡΜΟΝΗ ΟΨΙΓΟΝΟΙΣ
 ΗΓΞΑΤΟ ΣΙΝΤΗΣ, ΑΣΟΝ ΛΑΕ ΚΥΡΙΟΥ
 ΣΒΕΝΝΥΩΝ ΦΛΟΓΑ ΧΡΙΣΤΕ ΕΥΛΟΓΗΤΟΣ ΕΙ

Türkçesi:

"Aziz Theodoros'un kilisesini kundaklayanların peşlerini bırakmadı adalet. Langa'da çok mutsuz, kararmış, ölü gibi duran bu kilisenin eşliğinden geçemiyordu inananlar, kötülükse dans ediyordu. Ama yüce Tanrı'nın işareti ve Athenagoras'ın dualarıyla ataların bu toprağı, daha sonra gelenler tarafından büyük bir sevinçle

yenileniyor. Eşkiya boğuldu, ey halk, öv Tanrı'nı, ateşi söndüren İsa kutsanmış ol."

(İ. Kuçuradi)

YAYINLAR

Andreasyan 1973: 65;
 Ayverdi 1958: C 3;
 Eyice 1967: 1214/82;
 Gedeon 1893: 40;
 Göktürk 1961: 1588;
 Hammer 1822: 464;
 Hotz 1971: 159;
 İnciciyan 1956: 134;
 Janin 1935: 60-61;
 Janin 1964: 325;
 Janin 1969: 149;
 Kerameus 1904: 120, 129;
 Mamboury 1951: 350;
 Müller-Wiener 1977: 254, Ab. 287;
 Schneider 1967: 44;
 Ülgen 1939: 28.

TASVİR

Yenikapı'daki Hagios Theodoros Kilisesi, yüksek duvarlarla çevrili geniş bir avlunun ortasında yer alır. Avlunun batısında Lan-ga Özel Rum İlkokulu, güneybatısında yönetim birimleri, güneyinde kilise görevlisinin evi ve Hagios Theodoros Ayazması bulunmaktadır. Avlunun doğusunda yer alan mermerden yapılmış çan kulesi baldaken tipinde, kare kesitli ve üç kademelidir.

Kilise, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Dıştan boyu 30.80 m, eni 18.60 m, yüksekliği yaklaşık 10 m. dir. Yapının doğusunda, dışta yarım yuvarlak apsis çıkıntı yapar. Yapı iki yüz-lü kırma çatı ile örtülüdür. Apsisin örtüsü yarım konik çatıdır.

Dışta sıvasız olan yapı, kaba yonu taş ile inşa edilmiş, köşelerde ve batı cephenin alt bölümünde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Cepheelerde yer yer devşirme malzeme ve düzenli tuğla sıraları görülür. Doğuda apsis duvarı, bir sıra düzgün kesme taş-iki sıra tuğla düzeninde almalı tekniktedir. Yapının derz araları, kuzeyde 3-4 cm, güneyde 2-3 cm. olup, tuğla kırıntıları içeren kırmızı renkte harç kullanılmıştır. Giriş açıklıkları ve pencerelerin kemerleri, batıdakiler hariç, tuğla ile örülmüştür. Batıdaki açıklıkların kemerleri taştır.

Yapıyı saçak altında, taştan iki düz silme arasında bir içbükey silme dolanmaktadır. Batı cephedeki pencerelerin üst ve alt hizalarında ve doğu cephede apsisin alt hizasında, taştan bir düz silme görülür. Apsiste bu silmenin altındaki kaba yonu duvarın malzemesi daha eski, tekniği farklıdır. Naosa açılan batıdaki girişler mermer çerçevesidir.

Yapı bazilikal plan tipindedir. Üç nefli naos, doğusunda orta nef hizasında, içte derin yarım yuvarlak apsis, batısında kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı narteks ile sınırlıdır. Nef ayırımı altışar sütunlu sıralar ile sağlanmıştır. Sütun sıraları hizasında, apsisi iki yanda belirleyen kare kesitli birer duvar payesi vardır.

Naosta yan nefler, orta neften bir basamak yüksektir. Doğudaki ilk sütunlar hizasında belirlenen bema, yan neflerden bir, orta neften iki basamak yüksektir. Batıda narteks üzerinde bulunan galeri, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı, orta nef hizasında basık daire biçiminde çıkıntılıdır. Galeriye çıkış, narteksin kuzeyindeki ahşap merdiven ile sağlanmıştır.

Naosta nefleri sınırlandıran sütunlar yuvarlak kemerlerle bağlıdır. Doğuda duvar payelerine oturan kemerler, batıda galeri koruluğuna oturduktan sonra kiriş biçiminde uzanarak duvardaki kolona bitişir. Sütunlar, sekizgen mermer altlıklar üzerinde ve gövdeleri açık yeşil renkte boyalıdır. Korint tipi sütun başlıkları kartonpiyer tekniğinde yapılmıştır.

Naos, batısından.

Yenikapı'daki Hagios Theodoros Kilisesi'nin örtü sistemi betondur. Orta nefin örtüsü basık tonoz, yan nefler ve narteksin örtüsü düz tavadır. Yan neflerin tavanı sütunlar hizasında, narteksin tavanı ise nefler hizasında kirişlerle bölünmüştür. Apsisin örtüsü içte yarım kubbedir.

Kilisenin naosa açılan beş girişi vardır. Bu girişlerin ikisi kuzey ve güneyde eksende karşılıklı, üçü batıda nartekstedir. Batıdaki girişlerin biri eksende, ikisi yanlarda simetrik ve nefler hizasındadır. Kuzey ve güneydeki girişler eşboyutlu ve yuvarlak kemerli, narteksteki girişler eş boyutlu ve dikdörtgen açıklıklardır. Bemanın kuzeyinde bulunan küçük bir giriş yuvarlak kemerlidir. Narteksin üç girişi, kuzey, güney ve batıda yer alır. Yuvarlak kemerli bu girişlerden güney ve batıdaki eksendedir.

Yapının kuzey ve güneyinde bulunan altı pencere karşılıklı ve eş aralıklıdır. Doğudan dördüncü pencereler, giriş açıklıkları üstünde ve küçük boyutlu, son pencereler ise alt hizada ve yuvarlak kemerli dikdörtgen açıklıklardır. Kuzey ve güneydeki diğer pencereler aynı hizada, eş boyutlu ve yuvarlak kemerlidir. Bu pencere sıralarının batısında, üstte galeriye bakan karşılıklı birer küçük dikdörtgen pencere vardır.

Yapının doğu ve batısında, orta nef hizasında üstte üç pencere karşılıklıdır. Pencerelerin biri eksende, daha büyük ve basık kemerli, ikisi yanlarda simetrik ve yarım kemerlidir. Batıdaki pencereler, doğudakilerden daha büyüktür. Doğru ve batıda, yan nefler hizasında birer basık kemerli dikdörtgen pencere yer alır. Doğudakiler apsise simetrik, batıdakiler ise orta nef pencereleri ile aynı hizadadır.

Batıda; eksendeki girişe simetrik üçer pencere, aynı hizada, eş boyutlu ve yuvarlak kemerli, naosa açılan girişe simetrik birer pencere ise dikdörtgen açıklıktır. Apsiste eksende bir kare pencere içte ve dışta örülerek kapatılmıştır.

Naosun doğusunda; apsiste üç niş, apsisin kuzey ve güney yanlarında ikişer niş, bemanın kuzey ve güneyinde karşılıklı birer niş bulunur. Apsisteki nişlerin biri eksende zemine kadar ve yuvarlak kemerli, ikisi yanlarda simetrik ve enlemesine dikdörtgenlidir. Bemanın yan duvarlarındaki nişler ile apsisin kuzey ve güney yanlarında bulunan nişler aynı hizada, eş büyüklükte ve yuvarlak kemerlidir.

Yenikapı'daki Hagios Theodoros Kilisesi'nde, naosun doğusunda üç nefi kapsayan ahşap ikonostasis, oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel motiflerle bezelidir. İkonostasiste alttaki çerçeve-

lerde soldan sırayla; Hagios Georgios ve Hagios Theodoros, Mer-yem ve Çocuk İsa, İsa, İoannes Prodromos, Hagia Theodora tasvir-leri, üstteki küçük çerçevelerde İncil'den bayram sahneleri ve yu-varlak kemerli alınlıkta "Son Akşam Yemeği" tasviri yer almakta-dır.

Naosta, kuzeydeki taşıyıcı sırasının doğudan ikinci sütununa oturan ahşap ambon ve karşısında yer alan ahşap despot koltuğu, oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel motiflerle bezelidir. Ambon yüzlerinde İsa ve İncil Yazarları, orta nefin tonozu ortasındaki ma-dalyonda "Pantokrator İsa" tasviri görülür. Kilisedeki tasvirlerin malzemesi yağlıboyadır. Yan nefler ve narteksin tavanı, girişler çevresinde, alçıdan düz silmeler arasındaki dış motifleri ile bezen-miştir. Pencerelerde renkli cam kullanılarak haç figürü oluşturul-muştur.

Schneider (1967: 44)'e göre; kilisenin duvarında kabartma tek-niğinde, üzerinde haç ve dünya motifi bulunan Bizans dönemine ait iki levha bulunmaktadır.

KATALOG YAPILARININ MİMARİ ÖZELLİKLERİ

İstanbul'da günümüzde mevcut doksandört Rum Ortodoks Kilisesi, plan tiplerine göre tasnif edildiğinde; büyük çoğunluğu bazilikal plan tipindeki yapıların oluşturduğu görülür. Tanzimat ve İslahat Fermanlarının işlerliğe kavuştuğu ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına kadar olan dönemde, yönetimin getirdiği kurallar ve sınırlamalar sonucu, bu plan tipi yaygın olarak kullanılmıştır.

İstanbul'da, Osmanlı dönemindeki varlığını kaynaklarda saptayabildiğimiz Rum Ortodoks Kiliseleri'nden günümüzde mevcut olan yirmidokuzunun yer aldığı katalogta, yirmiyedi kilise bazilikal plan tipindedir. Diğer iki kiliseden Kumkapı Panagia Elpida 'Kapalı Yunan Haçı', Kumkapı Hagia Kyriake 'Merkezi' planlıdır.

Katalog kapsamında yer alan bazilikal planlı yirmiyedi kilisenin mimarisi, genelde benzer özellikler yansıtmaktadır. Bunlardan, Samatya Hagios Georgios Kilisesi 'Kubbeli Bazilika' tipindeki tek örneğimizdir. Diğer yapılar 'Tonozlu Bazilika'dır. Tonozlu bazilikalar kendi aralarında; orta nefin tonozlu ya da tüm neflerin tonozlu oluşuna göre farklılaşır. Orta nef tonozunun apsis önünde değişiklik gösterdiği örnekler de vardır.

Tonozlu bazilikalarda örtü, biçim farklılıkları da gösterir. Malzeme, orijinalinde ahşap konstrüksiyon olmasına karşın onarımlar sırasında değişime uğramıştır. Bazı yapılarda, çeşitli biçimlerdeki tonozların malzemesi ahşap üzerine alçı kaplama iken geç tarihli onarımlarda betondur.

Kiliselerin mimari özelliklerinin tanıtılarak, bu özellikler altında genel dökümünün yapıldığı ve ortaya çıkan farklılıkların kendi aralarında karşılaştırıldığı bu bölüm; plan tipi, mekanlar, mimari öğeler, örtü sistemi, litürjik öğeler, bezeme ve resim düzeni, malzeme ve teknik, cepheler, mimari plastik öğeler ve ek yapılar başlıkları altında düzenlenmiştir.

PLAN TİPİ

Hristiyanlık dini mimarisinde, uzun süre yaygın biçimde kullanılan 'Bazilikal Planlı' yapıların kökeni Hristiyanlık öncesine dayanır. İ. Ö II. yüzyıldan itibaren Roma İmparatorluğu'nda, mahkeme ve toplantı salonu olarak inşa edilen "Bazilika"lar, Hristiyanlığın ortaya çıkışından sonra, bu dine mensup olanlar tarafından ibadet mekanları olarak kullanılmıştır.

Yazılı kaynaklarda Bazilika, İ. Ö. I. yüzyılda yaşamış ve Fanum'da bir de bazilika inşa etmiş olan Romalı mimar Vitruvius tarafından "Mimarlık Üzerine" adlı eserinde tanımlanmıştır. Buna göre bazilika; sütun dizileriyle ayrılmış, uzunlamasına dikdörtgen planlı ve bir kısa kenarlı bölümü yarım daire biçiminde çıkıntılı olan yapıdır. Yarım daire biçimindeki bu bölüm içte yükseltilerek yarım kubbe ile örtülmüş ve yargıcın oturması için ayrılmıştır. Bazı değişikliklerle ibadet yapıları olarak kullanılan bazilikalar, Hristiyanlık dini mimarisinde zamanla değişime uğramış, bu plan tipinde farklı türler ortaya çıkmıştır.

Kiliselere bazilikal plan tipi, bir kısa kenarı doğuya bakacak şekilde konumlandırılmış, derinlemesine yönelik gösteren dikdörtgen plandır. Doğuya bakan kısa kenarda apsis yer alır. Sütun dizileriyle üç veya beş nefli olarak düzenlenmiş yapılarda orta nef, yan neflerden geniş ve örtüde daha yüksektir. Genellikle batıda, girişin bulunduğu narteks yer alır.

Bazilikal plan tipindeki kiliselerde; neflerin tonozla örtüldüğü tonozlu bazilikalar, orta nefte apsis önünde kubbe ile örtülü bir merkezi mekanın oluşturulduğu kubbeli bazilikalar, orta nefin apsis önünde dikine kesilerek haç biçiminin verildiği transeptli bazilikalar plan tipindeki farklılaşma ile ortaya çıkan türlerdir.

Bazilikal plan tipinin Anadolu'daki erken örnekleri arasında, Efes Hagios İoannes, Efes Meryem, Alahan Doğu, İznik Hagia Sophia, Korykos Meryem, Side aa kiliseleri bulunmaktadır. İstanbul'daki erken örnekler arasında ilk yapı, beşinci yüzyıl ortasına tarihlenen Samatya'daki İoannes Prodromos Kilisesi'dir. Kilise, üç nefli bir bazilika olup Studios Manastırı içinde yer alır. Altıncı yüzyıla tarihlenen Hagia Eirene Kilisesi ise kubbeli bazilikadır.

Sonraki dönemlerde Bizans mimarisinde giderek önemini yitiren bazilikal plan tipi, İstanbul'da küçük boyutlu yapılarda uygulanmış, fetih sonrasında genellikle mescide dönüştürülen bu yapılardan bir kısmı bu biçimde varlıklarını sürdürmüştür.

Osmanlı döneminde Anadolu'da yaygın olarak uygulanan ba-

zilikal plan tipi yapılardan; Bursa Aydınpınar Köyü ve Demirtaş Bucağı kiliseleri ile Niğde Hamamlı, Hasaköy ve Hançerliköy kiliseleri ondokuzuncu yüzyıla tarihlenir. İstanbul'da ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, Tanzimat ve Islahat Fermanları ile başlayan yeni sürece kadar inşa edilen kiliseler bazilikal plan tipindedir.

İstanbul'da, Osmanlı döneminde varlığı saptanan ve günümüzde mevcut olan Rum Ortodoks Kiliselerinin ele alınarak incelendiği katalogtaki bazilikal planlı yapılardan, tek kubbeli bazilika örneğimiz (levha IV) Samatya'daki Hagios Georgios Kilisesidir.

Katalogtaki bazilikal planlı yapılardan yirmialtı kilise tonozlu bazilika tipindedir. Bu tip bazilikalarda neflerle düzenlenen mekanlarda farklılaşma görülmez. Örtü sistemine göre ortaya çıkan çeşitlenmede ise; yalnız orta nefin tonoz olduğu (levha I), tüm neflerin tonoz olduğu (levha II) ve orta nef tonozunun apsis önünde haç tonozla dönüştüğü (levha III) uygulamalar vardır.

MEKANLAR

Naos

Kiliselerde cemaatin ibadeti için ayrılan naos, bazilikal planlı yapılarda neflerle düzenlenmiştir. Katalog yapılarının tümünde naos üç nefli ve doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı, kubbeli bazilika örneğimiz olan Samatya'daki H. Georgios Kilisesi'nde kare planlıdır. Naosta nefler doğu ve batıda aynı hizada sınırlanır. Orta nef, yan neflerden geniş olup doğuda eksende apsisle sınırlanmıştır.

Naosta, genellikle yan nefler zeminde orta neften bir basamak yüksektir. Ondokuzuncu yüzyıl başına tarihlenen bu özellik, Ayvansaray H. Demetrios, Balatkapı'daki İoannes Prodromos ve Taksarkhes, Samatya ve Edirnekapı H. Georgios, Salmatomruk, Silivrikapı ve Tekfursaray Panagia kiliselerinde görülmemektedir.

Naosta nef ayrımı, iki sıra halindeki serbest taşıyıcılar ile sağlanmıştır. Samatya H. Georgios Kilisesi'nde ikişer; Belgradkapı Panagia Kilisesi'nde dörder; Balatkapı, Salmatomruk, Tekfursaray Panagia kiliseleri ile Fener H. Georgios Poteras ve Sarmaşık H. Demetrios kiliselerinde beşer; Altımermer, Eğrikapı, Galata ve Silivrikapı Panagia, Ayakapı ve Topkapı H. Nikolaos, Balatkapı Taksarkhes, Edirnekapı H. Georgios, Hasköy H. Paraskeve, Yenikapı H. Theodoros, Samatya'daki Analepsis, H. Konstantinos, H. Menas ve H. Nikolaos kiliselerinde altışar; Fener'deki H. Georgios Metokhi

ve H. Georgios Patrikhane kiliseleri ile Galata'daki İoannes Prodromos ve H. Nikolaos kiliselerinde yedişer; Ayvansaray H. Demetrios ve Balatkapı İoannes Prodromos kiliselerinde sekizer taşıyıcının bulunduğu sıralar ile naosta nef ayrımı sağlanmıştır.

Narteks

Katalog kapsamındaki kiliselerde genellikle narteks bulunur. Narteksin olmadığı yapılarda görülen giriş mekanı bazen narteks önünde de yer alır. Kiliselerde, 'eksonarteks' ve 'endonarteks' olarak adlandırılan iki narteksli uygulama görülmemektedir. Narteksin güneyde olduğu ve doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı tek örneğimiz Hasköy H. Paraskeve Kilisesi'dir.

Narteks, genellikle yapının batısında yer alır ve kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Katalog kiliselerinde narteks, yapının içinde veya dışında çözümlenmiş, ya da sonradan eklenmiştir. Altımermer, Belgradkapı ve Tekfursarayı Panagia kiliseleri ile Edirnekapı H. Georgios, Fener H. Georgios Poteras, Samatya H. Konstantinos ve Yenikapı H. Theodoros kiliselerinde narteks içte çözümlenir ve naosu batısında sınırlar.

Ayakapı H. Nikolaos, Eğrikapı ve Galata Panagia, Fener H. Georgios Patrikhane kiliselerinde dışta çözümlenen narteks, yapının batıda içe yaptığı girintide yer alır ve avluda arkadla sınırlanır. Fener H. Georgios Metokhi Kilisesi ile Balatkapı ve Silivrikapı Panagia kiliselerinde narteks, naosun batısında yer alır ve arkad yerine duvarla avluda sınırlanır. Galata H. Nikolaos Kilisesi'nde dışta olan narteks, yapıyı batısında saran "U" biçiminde planlıdır. Ayakapı H. Nikolaos Kilisesi'nde batıdaki narteks, yapıyı kuzey ve güneyde yaklaşık eksen hizasına kadar sararak "U" biçimi, Galata Panagia Kilisesi'nin batıdaki narteksi ise güneyde eksen hizasına kadar uzanarak "L" biçimi plan oluştururlar.

Katalog kapsamında bulunan bazı kiliselerin nartekslerinin, kullanılan malzeme ve yapım tekniklerine göre, sonradan yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayvansaray H. Demetrios, Balatkapı Taksiarkhes ve Topkapı H. Nikolaos kiliselerinde sonradan eklenmiş olan narteks ahşap, Balatkapı ve Galata İoannes Prodromos kiliseleri ile Sarmaşık H. Demetrios ve Salmatomruk Panagia kiliselerinde kargir, Samatya H. Georgios Kilisesi'nde betondur.

Katalogtaki kiliselerden narteksi olmayan Samatya'daki Analepsis ve H. Menas kiliselerinin kuzeybatısında giriş mekanı vardır.

Galeri

Katalog kapsamındaki kiliselerde genellikle bulunan galeri, kadınlar bölümü olarak işlev kazanmıştır. Samatya'daki H. Menas ve H. Georgios kiliselerinin galerisi yoktur. Galeri, narteks üzerinde ya da naosun batısındaki taşıyıcılara oturarak nefler üzerinde yer alır.

Altımermer, Belgradkapı ve Silivrikapı Panagia kiliseleri ile Samatya H. Konstantinos ve Yenikapı H. Theodoros kiliselerinde galeri, narteks üzerinde ve nartekse uygun olarak kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Balatkapı, Eğrikapı ve Tekfur-saray Panagia kiliseleri ile Edirnekapı H. Georgios, Fener H. Georgios Metokhi ve Fener H. Georgios Poteras kiliselerinde narteks üzerinde yer alan galeri, yan nefler üzerinde çıkıntılıdır. Fener H. Georgios Patrikhane Kilisesi'nde galerini yan nefler üzerinde uzanan bölümü iki katlıdır.

Galata Panagia Kilisesi'nde, nartekse uygun olarak naosun batısında ve güneyde eksen hizasına kadar uzanan galeri, "L" biçiminde planlıdır. Ayakapı H. Nikolaos Kilisesi'nde narteks üzerindeki galeri "U" biçiminde planlı ve yanlarda dışa çıkıntılıdır.

Narteksin sonradan eklendiği kiliselerde, naosta batıdaki son taşıyıcılara oturan galeri, nefler üzerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olup, orta ve yan nefler üzerinde değişik biçimlerde uzantılıdır. Ayvansaray ve Sarmaşık H. Demetrios, Galata İoannes Prodromos, Salmatomruk Panagia, Samatya Analepsis, Topkapı H. Nikolaos kiliseleri ile Balatkapı'daki İoannes Prodromos ve Taksiarkhes kiliselerinin galerisi naosun batısındaki son taşıyıcılara oturur.

Hasköy H. Paraskeve Kilisesi'nde güneydeki narteks üzerinde yer alan galeri, naosun batısındaki son desteklere oturarak nefler üzerinde de uzanır ve "L" biçiminde planlıdır. Hem narteks üzerinde yer alan hem de naostaki son desteklere oturan galeri, bu özellik ile tek örneğimizi oluşturmaktadır.

Kiliselerde galeri, naosta korkuluk duvarı ile sınırlanmaktadır. Galerinin "U" biçiminde planlı olduğu Ayakapı'daki H. Nikolaos Kilisesi'nde, galerinin yan nefler üzerindeki bölümü, naosta bodur sütunlar ve sütunları bağlayan yuvarlak kemerler ile sınırlanır. Galerilerde taşıyıcılar hizasında, kemer ya da arşitravların oturduğu birer bodur sütun bulunur.

Katalog kapsamındaki kiliselerin galeri merdivenleri, galerinin konumuna göre naosta veya nartekte bulunur. Galerinin narteks üzerinde bulunduğu Altımermer Panagia, Fener H. Georgios Pat-

rikhane ve Yenikapı H. Theodoros kiliselerinde galeri merdiveni narteksin kuzeyinde, Belgradkapı Panagia Kilisesi'nde güneyinde, Edirnekapı H. Georgios Kilisesi'ndeki iki merdiven ise narteksin kuzey ve güneyde yaptığı çıkıntılardadır. Hasköy H. Paraskeve Kilisesi'nin merdiveni, narteksin doğusunda duvarla ayrılmış bölümde yer alır.

Galeri merdiveni, Samatya H. Konstantinos Kilisesi'nde güneyde, Galata Panagia Kilisesi'nde kuzeyde, yapılara bitişik mekandır. Balatkapı'daki Taksarkhes Kilisesi'nin merdiveni ise yapıya kuzeyinde bitişik olan çan kulesi içindedir. Eğrikapı Panagia Kilisesi'nde, yapının güneybatıdaki çıkıntısında ve kuzey cephenin batısında iki merdiven, Fener H. Georgios Poteras ve Silivrikapı Panagia kiliselerinde ise kuzey cephenin batısında yapıya bitişik bir galeri merdiveni bulunmaktadır. Ayakapı H. Nikolaos Kilisesi'nde avluda; batıda ve güneyde, Galata H. Nikolaos Kilisesi'nde ise batıda ve kuzeyde yer alan iki merdiven ile galeriye çıkış sağlanmıştır.

Galerinin naostaki taşıyıcılara oturduğu; Salmatomruk Panagia, Sarmaşık ve Ayvansaray H. Demetrios, Topkapı H. Nikolaos kiliseleri ile galerinin narteks üzerinde bulunduğu Balatkapı Panagia Kilisesi ve Fener H. Georgios Metokhi Kilisesi'nde galeri merdiveni naosun kuzeybatısında, Balatkapı İoannes Prodromos, Samatya'daki Analepsis ve H. Nikolaos kiliseleri ile Tekfursaray Panagia Kilisesi'nde naosun güneybatısında yer alır.

Bazı kiliselerde; galeriye çıkışı sağlayan merdiven başlangıcına açılan bir de giriş bulunmaktadır.

Kiliselerde galerinin örtüsü, naosun örtüsüdür. Orta nef ve yan neflerin örtüsü galeride devam eder. Galeride naosun örtüsünden farklı örtünün kullanıldığı örneğimiz yoktur. Silivrikapı Panagia Kilisesi'nin galerisinde örtü, orta nef hizasında yanlarda, ters yöndeki beşik tonozlarla farklılaşma gösterir.

Bema

Kiliselerde, erken dönemlerde rahiplerin oturması için ayrılan bema, ayinle ilgili litürjinin hazırlandığı kutsal bölümdür. Naosun doğusunda apsis önünde ikonostasis ile sınırlanan bema, genellikle ilk serbest taşıyıcılar hizasında belirlenmiştir.

Bemanın ilk serbest taşıyıcılar hizasından farklı olarak belirlendiği yapılardan; Samatya H. Georgios Kilisesi'nde bema, apsisi yanlarda sınırlayan duvar payelerinin önündeki hizada, Balatkapı'daki Panagia ve Taksarkhes kiliselerinde doğu duvar ile ilk sü-

tunlar arasındaki hizada, Salmatomruk Panagia Kilisesi'nde ise doğudan birinci ve ikinci sütunlar arasındaki hizadadır.

Bema, genellikle yan neflerden bir, orta neften iki basamak yüksektir. Nefler arasında yükselti farkı olmayan Balatkapı'daki İoannes Prodromos ve Taksiarkhes kiliseleri ile Salmatomruk, Silivri- kapı ve Tekfursarayı Panagia kiliselerinde bema, neflerden bir basamak; Ayvansaray H. Demetrios, Edirnekapı ve Samatya H. Georgios kiliselerinde ise iki basamak yüksektir.

Apsis

Erken Hıristiyanlık dönemlerinden itibaren kutsal olarak bilinen bir bölümdür. Litürjiye uygun olarak tek ya da üç apsisli kiliseler vardır. İstanbul'daki üç apsisli Rum Ortodoks Kiliseleri'nde bu uygulama, genellikle geç dönemlerde görülen biçimsel ya da bölgesel bir özellik olarak ortaya çıkmaktadır.

Katalog kapsamındaki Rum Ortodoks Kiliseleri genellikle tek apsislidir. Doğuda eksende dışa çıkıntı yapan apsis, içte ve dışta yarım yuvarlaktır. İçte yarım yuvarlak olan Samatya'daki Analepsis Kilisesi'nin apsisi dışta beş cepheli, H. Konstantinos Kilisesi'nin apsisi dışta dokuz cephelidir.

Ayakapı H. Nikolaos, Samatya H. Konstantinos ve Yenikapı H. Theodoros kiliselerinde, apsis yarım yuvarlağının merkezi içerlek olup, apsis derindir. Edirnekapı H. Georgios ve Galata Panagia kiliselerinde ise apsis yarım yuvarlağının merkezi, apsisin önünde dışta ve apsis derinliği azdır.

Katalog yapılarından, Ayvansaray H. Demetrios, Balatkapı İoannes Prodromos, Eğrikapı Panagia, Galata'daki İoannes Prodromos ve H. Nikolaos kiliseleri ile Fener'deki H. Georgios Patrikhane Kilisesi'nde üç apsis vardır. Galata Panagia Kilisesi de üç apsisli iken güney nef apsisi sonradan örülerek kapatılmıştır. Galata İoannes Prodromos Kilisesi, yan nef apsislerinin dışa çıkıntı yapmadığı tek örnektir. Fener H. Georgios Metokhi Kilisesi ise dışa çıkıntı yapan üç apsisinden, yan nefler hizasındakilerin zeminden yüksek olduğu tek örnektir.

Üç apsisli kiliselerde, nefler hizasında bulunan apsislerden orta nef apsisi, yan nef apsislerinden daha büyüktür. Apsisler içte ve dışta yarım yuvarlaktır. Farklı örneğimiz olan Balatkapı İoannes Prodromos Kilisesi'nde, içte yarım yuvarlak olan üç apsis, dışta kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve tek mekan biçiminde çıkıntı yapar. Fener H. Georgios Patrikhane Kilisesi'nde ise içte yarım yuvarlak olan apsislerden, kuzey nef apsisi dışta kareye ya-

kın planlıdır.

Apsisin dışa çıkıntı yapmadığı Fener H. Georgios Poteras ve Samatya H. Menas kiliselerinde apsis; içte orta nef hizasında, naosun doğu duvarında ve üstteki pencerelerin alt hizasına kadar yükselen kütle üzerinde, derin olmayan yarım yuvarlaktır.

MİMARİ ÖGELER

Serbest Taşıyıcılar

Katalog kapsamındaki kiliselerde, naosta nef ayrımı sütunlar veya kare kesitli ahşap taşıyıcılar ile sağlanmıştır. Yapılarda genellikle sütun kullanımına gidilmiş, kare kesitli ahşap taşıyıcılar, örtü sisteminin ahşap olduğu bazı yapılarda kullanılmıştır.

Örtü sistemi ahşap olan; Ayvansaray H. Demetrios, Edirnekapı H. Georgios, Fener H. Georgios Poteras, Samatya H. Nikolaos, Galata ve Salmatomruk Panagia kiliseleri ile Balatkapı'daki İoannes Prodromos ve Taksarkhes kiliselerinde nef ayrımı sütunlarla sağlanmıştır.

Örtü sisteminin ahşap üzerine alçı kaplama olduğu; Ayakapı H. Nikolaos, Fener H. Georgios Patrikhane, Silivrikapı Panagia, Galata'daki İoannes Prodromos ve H. Nikolaos kiliseleri ile örtüsü betona dönüştürülmüş olan; Altımermer, Belgradkapı ve Eğrikapı Panagia, Yenikapı H. Theodoros, Samatya'daki H. Menas ve H. Konstantinos kiliselerinde nef ayrımı sütunlarla düzenlenmiştir.

Kiliselerdeki sütunlar genellikle ahşap üzerine alçı kaplama tekniğinde hazırlanarak, çeşitli renklerde porfir taklidi boyanmıştır. Fener H. Georgios Patrikhane Kilisesi'nin sütunları ahşap, Samatya H. Nikolaos Kilisesi'nin sütunları yivlidir.

Örtü sisteminin ahşap olduğu Fener H. Georgios Metokhi, Hasköy H. Paraskeve, Samatya Analepsis, Sarmaşık H. Demetrios, Topkapı H. Nikolaos ve Tekfursaray Panagia kiliselerinde nef ayrımı, kare kesitli ahşap taşıyıcılar ile sağlanmıştır. Balatkapı Panagia Kilisesi'nde nefleri ayıran ahşap taşıyıcılar sekizgendir.

Kubbeli bazilika örneğimiz olan Samatya H. Georgios Kilisesi'nde nef ayrımı ikişer kare kesitli taş paye ile sağlanmıştır.

Naosta serbest taşıyıcılar; Eğrikapı, Salmatomruk ve Tekfursaray Panagia kiliseleri ile Ayvansaray H. Demetrios, Edirnekapı H. Georgios, Fener H. Georgios Poteras, Samatya Analepsis ve Topkapı H. Nikolaos kiliselerinde kare kesitli ahşap postamentler üzerinde yer alır. Balatkapı Panagia Kilisesi'nin sütunları sekizgen, Aya-

kapı H. Nikolaos Kilisesi'nin sütunları ise iki kademeli sekizgen ahşap postamentler üzerindedir.

Narteksleri arkadlı olan; Ayakapı H. Nikolaos, Fener H. Georgios Patrikhane, Galata Panagia ve Hasköy H. Paraskeve kiliselerinin arkadları mermer sütunlarla, Eğrikapı Panagia Kilisesi'nin arkadı kare kesitli payelerle düzenlenmiştir.

Kemerler ve Arşitravlar

Katalog kapsamındaki kiliselerde nefleri ayıran serbest taşıyıcılar kemerler ya da arşitravlarla bağlanır. Kiliselerde genellikle yuvarlak ve basık kemerler görülmektedir. Osmanlı mimarisinde XIX. yüzyıla kadar sık görülen sivri kemerler, onsekizinci yüzyıl yapıları olan Ayvansaray Hagios Demetrios (1730) ve Balatkapı İoannes Prodromos (1733) kiliselerinde de uygulanmıştır. Galata İoannes Prodromos Kilisesi'nde sütunları bağlayan iki dilimli kemerler vardır.

Naosta taşıyıcılar; Ayakapı H. Nikolaos, Fener H. Georgios Patrikhane, Samatya H. Georgios, Silivrikapı Panagia, Yenikapı H. Theodoros kiliselerinde yuvarlak kemerler, Edirnekapı H. Georgios ve Galata Panagia kiliselerinde basık kemerler ile bağlanmıştır.

Taşıyıcıları bağlayan kemerler Fener H. Georgios Patrikhane ve Samatya H. Georgios kiliselerinde doğuda ve batıda doğrudan duvara bitişir. Yenikapı H. Theodoros Kilisesi'nin kemerleri doğuda duvar payelerine, batıda galeri korkuluğuna oturur. Ayakapı H. Nikolaos Kilisesi ile Galata'daki İoannes Prodromos ve Panagia kiliselerinde doğuda duvardaki konsola oturan kemerler, batıda galerideki bodur sütunlara oturur.

Kemerlerin naosun doğusunda doğrudan duvara bitiştiği, Edirnekapı H. Georgios Kilisesi'nde kemerler batıda son sütunlara, Ayvansaray H. Demetrios ve Balatkapı İoannes Prodromos kiliselerinde galeri korkuluğuna, Silivrikapı Panagia Kilisesi'nde ise galerideki bodur sütunlara oturur.

Eğrikapı ve Galata Panagia kiliseleri ile Ayakapı H. Nikolaos, Fener H. Georgios Patrikhane ve Hasköy H. Paraskeve kiliselerinin arkadları da yuvarlak kemerlidir.

Katalog kapsamında bulunan ve örtü sistemi ahşap olan; Salatomruk ve Tekfursaray Panagia, Galata H. Nikolaos, Hasköy H. Paraskeve, Topkapı H. Nikolaos, Sarmaşık H. Demetrios kiliseleri ile Balatkapı'daki Panagia ve Taksiarkhes, Fener'deki H. Georgios Metokhi ve H. Georgios Poteras, Samatya'daki Analepsis ve H. Nikolaos kiliselerinde taşıyıcılar arşitravlar ile bağlanmıştır. Ki-

liselerde arşitravlar doğuda doğrudan, batıda ise galerideki bodur taşıyıcılara oturduktan sonra duvara bitişir.

Örtüsü beton olarak yenilenen Altımermer, Belgradkapı ve Eğrikapı Panagia kiliseleri ile Samatya'daki H. Menas ve H. Konstantinos kiliselerinde taşıyıcıları bağlayan beton kirişler bulunmaktadır.

Giriş Açıklıkları

İstanbul'daki Rum Ortodoks kiliselerinde, cemaatin azalması ve ortaya çıkan güvenlik sorununun da etkisiyle, işlevini yitirmiş olan bazı giriş açıklıkları içte ve/veya dışta örülerek kapatılmış, bazı yapılarda ise doğudaki açıklık nişe dönüştürülmüştür.

Katalog kapsamındaki kiliselerde; işlevine göre naosa, nartekse ve bemaya açılan girişler, biçimlerine göre yuvarlak kemerli, basık kemerli ve dikdörtgen açıklıklar şeklinde farklılaşma gösterir.

Naosa açılan girişler; batı, kuzey ve güneyde yer alır. Batıdaki girişler nartekstedir. Narteksteki tek girişler ekseninde, üç girişin biri ekseninde ikisi yanlarda simetrik, iki girişin ise biri ekseninde diğeri onun kuzey ya da güney yanındadır. Naosa açılan kuzey ve güneydeki girişler ekseninde veya eksenenden batıya yakındır.

Naosa açılan üç girişi de batısında yer alan Altımermer Panagia, Fener H. Georgios Patrikhane, Galata H. Nikolaos, Samatya H. Konstantinos kiliseleri, iki girişi batısında bulunan Fener H. Georgios Metokhi ve Salmatomruk Panagia kiliseleri ile tek girişi batısında olan Sarmaşık H. Demetrios, Balatkapı ve Tekfursaray Panagia kiliselerinde girişler nartekstedir.

Kuzey ve/veya güneyinde de girişleri olan yapılardan; Ayakapı H. Nikolaos, Edirnekapı H. Georgios, Fener H. Georgios Poteras, Topkapı H. Nikolaos, Eğrikapı ve Galata Panagia kiliseleri ile Samatya'daki H. Georgios ve H. Nikolaos kiliselerinde, batıda naosa açılan bir giriş vardır. Ayvansaray H. Demetrios ile Balatkapı İoannes Prodromos kiliselerinin batısında iki, Balatkapı Taksiarkhes, Galata İoannes Prodromos, Yenikapı H. Theodoros, Belgradkapı ve Silivrikapı Panagia kiliselerinin batısında üç giriş açıklığı yer almaktadır.

Batısında girişi olan kiliselerden; Eğrikapı ve Belgradkapı Panagia, Samatya ve Edirnekapı H. Georgios kiliseleri ile Topkapı H. Nikolaos ve Yenikapı H. Theodoros kiliselerinin kuzey ve güneyinde birer giriş açıklığı, Ayvansaray H. Demetrios, Balatkapı Taksiarkhes, Galata İoannes Prodromos ve Silivrikapı Panagia kiliselerinin kuzeyinde, Balatkapı İoannes Prodromos, Fener H. Georgios

Poteras ve Galata Panagia kiliselerinin ise güneyinde birer giriş açıklığı vardır.

Batısında girişi olmayan kiliselerden Samatya Analepsis ve Hasköy H. Paraskeve kiliselerinin kuzey ve güneyinde birer giriş açıklığı, Samatya H. Menas Kilisesi'nin ise kuzeyinde bir, güneyinde iki giriş açıklığı bulunur.

Naosa açılan girişlerden kuzey ve güneydekiler genellikle yuvarlak kemerli, batıdakiler ise nartekste bulundukları için genellikle daha sade ve dikdörtgendir.

Naosa açılan girişler; Ayakapı ve Topkapı H. Nikolaos, Ayvan-saray H. Demetrios, Fener H. Georgios Poteras, Tekfursaray Panagia, Galata'daki İoannes Prodromos ve H. Nikolaos, Balatkapı'daki İoannes Prodromos, Panagia ve Taksiarkhes kiliseleri ile Samatya'daki Analepsis, H. Konstantinos, H. Menas ve H. Nikolaos kiliselerinde yuvarlak kemerli, Eğrikapı Panagia, Fener H. Georgios Metokhi, Hasköy H. Paraskeve ve Sarmaşık H. Demetrios kiliselerinde basık kemerli, Samatya Hagios Georgios, Altımermer, Salmatomruk ve Silivrikapı Panagia kiliselerinde dikdörtgendir.

Naosa açılan girişlerin farklı biçimlerde olduğu Belgradkapı Panagia, Edirnekapı H. Georgios ve Yenikapı H. Theodoros kiliselerinin kuzey ve güneydeki girişleri yuvarlak kemerli, batıdaki girişleri dikdörtgen açıklıklardır. Fener H. Georgios Patrikhane Kilisesi'nde batıda eksendeki giriş yuvarlak kemerli, yanlardaki girişler ise dikdörtgen açıklıklardır. Galata Panagia Kilisesi'nde batıdaki giriş yuvarlak kemerli, güneydeki giriş basık kemerlidir.

Nartekse açılan girişler; Edirnekapı H. Georgios ve Yenikapı H. Theodoros kiliseleri ile Altımermer, Belgradkapı ve Silivrikapı Panagia kiliselerinde kuzey, güney ve batıda yer alan üç açıklıktır. Nartekse açılan iki girişin olduğu Fener H. Georgios Poteras Kilisesi ile Galata'daki İoannes Prodromos ve H. Nikolaos kiliselerinde girişler kuzey ve güneyde, Samatya H. Konstantinos Kilisesi'nde batı ve kuzeyde yer alır. Fener H. Georgios Metokhi Kilisesi ile Balatkapı ve Tekfursaray Panagia kiliselerinde, narteksin tek girişi batıda, Hasköy H. Paraskeve Kilisesi'nde ise güneydedir. Narteksin girişleri, Fener H. Georgios Metokhi Kilisesi'nde basık kemerli, diğerlerinde yuvarlak kemerli açıklıklardır.

Kiliselerde kuzey ve güneyde bemaya, doğuda ise apsise açılan genellikle tek giriş vardır. Litürjik amaçla kullanılan bu girişler, küçük boyutlu ve dikdörtgendir. Bemaya açılan iki girişin bulunduğu Fener H. Georgios Metokhi Kilisesi'nde kuzey ve doğudaki birer giriş ile Samatya H. Konstantinos Kilisesi'nde kuzey ve gü-

neydeki birer giriş yuvarlak kemerlidir.

Bemaya açılan birer giriş, Altımermer Panagia, Fener H. Georgios Poteras ve Yenikapı H. Theodoros kiliselerinde kuzeyde, Aya-kapı H. Nikolaos, Ayvansaray H. Demetrios, Balatkapı İoannes Prodromos ve Galata Panagia kiliselerinde güneydedir. Fener H. Georgios Patrikhane ve Silivrikapı Panagia kiliselerinde ise doğu-daki birer giriş apsise açılmaktadır.

Pencere Açıklıkları

Katalog kapsamındaki kiliselerde, çeşitli konumlarda ve sayıda pencereler vardır. Naosa bakan pencereler genel olarak tasnif edildiklerinde dört grupta toplanırlar. Kuzey ve güneyde dizi oluşturan karşılıklı pencereler, doğu ve batıda üstte orta nef hizasında karşılıklı üçlü pencereler, doğuda apsisteki pencereler, batıda eksen-deki girişe simetrik pencereler. Narteksin yapı içinde olduğu kiliselerde nartekse bakan pencereler, batıda eksen-deki girişe simetrik-tir. Pencereler kemer biçimlerine göre; yuvarlak kemerli, basık kemerli ya da dikdörtgen açıklıklardır.

Kuzey ve güneyde karşılıklı olan pencere dizisi; genellikle aynı hizada, eş aralıklı ve eş büyüklüktedir. Işığı artırmak amacıyla, pencereler sütunlar arasındaki hizada yerleştirilmiştir. Kuzey ve güneydeki pencere dizisinin doğuda bema hizasındaki ilk açıklığı, genellikle daha kısadır. Diziyi oluşturan pencereler farklı sayı-lardadır.

Kuzey ve güneydeki pencere dizisi, Balatkapı Taksiarkhes, Eğ-rikapı Panagia, Fener H. Georgios Patrikhane ve Samatya H. Konstantinos kiliselerinde yedi; Ayakapı H. Nikolaos, Hasköy H. Paras-keve, Yenikapı H. Theodoros, Altımermer Panagia kiliseleri ile Samatya'daki Analepsis, H. Menas ve H. Nikolaos kiliselerinde altı; Ayvansaray H. Demetrios, Galata ve Topkapı H. Nikolaos kiliseleri ile Balatkapı, Belgradkapı ve Silivrikapı Panagia kiliselerinde beş; Balatkapı İoannes Prodromos ve Edirnekapı H. Georgios kilisele-rinde dört; Sarmaşık H. Demetrios Kilisesi'nde üç açıklıktan oluş-maktadır.

Tekfursaray Panagia Kilisesi'nde kuzeyde beş, güneyde altı, Fener H. Georgios Poteras Kilisesi'nde kuzeyde dört, güneyde altı, Salmatomruk Panagia Kilisesi'nde kuzeyde dört, güneyde iki pen-cere ile dizi oluşturulmuştur. Fener H. Georgios Metokhi Kilise-si'nde kuzeyde beş, güneyde üç pencere var iken, güneydekiler dışta örülerek kapatılmıştır.

İki sıralı pencerelerin bulunduğu yapılardan, Galata İoannes

Prodromos Kilisesi'nde üstte sekiz, altta beş açıklık, Galata Panagia Kilisesi'nde kuzeyde altta dört üstte altı, güneyde altta üç üstte beş pencere vardır. Samatya H. Georgios Kilisesi'nde, alttaki üç pencerenin üstünde iki yuvarlak pencere görülür.

Kuzey ve güneydeki pencere dizileri kemer biçimlerine göre incelendiğinde; onaltı yapıda yuvarlak kemerli açıklıklar, yedi yapıda basık kemerli açıklıklar ve iki yapıda dikdörtgen açıklıklar bulunduğu görülür. Yuvarlak kemerli pencerelerin bulunduğu kiliselerin onbirinde, basık kemerli pencerelerin bulunduğu kiliselerin ise beşinde, kemer alınlıkları dışta örülmüştür.

Kuzey ve güneydeki pencereler; Altımermer Panagia, Fener H. Georgios Patrikhane ve Yenikapı H. Theodoros kiliseleri ile Ayakapı, Galata ve Samatya H. Nikolaos kiliselerinde yuvarlak kemerli açıklıklardır. Pencereleri yuvarlak kemerli ve kemer alınlıkları dışta örülü olan; Edirnekapı H. Georgios, Fener H. Georgios Poteras, Sarmaşık H. Demetrios, Topkapı H. Nikolaos, Belgradkapı ve Salmatomruk Panagia kiliseleri ile Balatkapı'daki Panagia ve Taksirarkhes kiliseleri ve Samatya'daki Analepsis ve H. Menas kiliselerinde pencereler yuvarlak kemerli dikdörtgen açıklıklardır.

Kuzey ve güneydeki pencereler; Tekfursarayı Panagia Kilisesi'nde basık kemerli açıklıklardır. Pencereleri basık kemerli ve kemer alınlıklarının dışta örülü olduğu; Galata İoannes Prodromos, Hasköy H. Paraskeve, Samatya H. Konstantinos kiliseleri ile Eğrikapı ve Silivrikapı Panagia kiliselerinde pencereler basık kemerli dikdörtgen açıklıklardır.

Ayvansaray H. Demetrios, Balatkapı İoannes Prodromos ve Fener H. Georgios Metokhi kiliselerinde pencereler dikdörtgen açıklıklardır. Fener H. Georgios Metokhi Kilisesi'nin güney pencereleri dışta örülmüştür.

Galata Panagia Kilisesi'nde alttaki pencereler basık kemerli, üsttekiler basık kemerli dikdörtgen, Samatya H. Georgios Kilisesi'nde alttaki pencereler yuvarlak kemerli dikdörtgen, üsttekiler ise yuvarlak pencerelerdir.

Kiliselerde kuzey ve güneydeki pencere dizisinin batısında, üstte galeriye bakan pencereler bulunmaktadır. Genellikle az sayıda ve karşılıklı olan bu pencereler, küçük boyutlu ve kareye yakın dikdörtgen açıklıklardır. Galeriye bakan pencerelerin farklı sayılarda olduğu, Ayakapı H. Nikolaos Kilisesi'nde kuzeyde dört, güneyde iki pencere; Hasköy H. Paraskeve Kilisesi'nde kuzeyde bir, güneyde dört pencere vardır. Fener H. Georgios Metokhi Kilisesi'nde galeriye bakan iki pencere kuzeydedir.

Orta nefin ayrı çatı ile örtüldüğü kiliselerin kuzey ve güneyinde, orta nefe bakan karşılıklı pencereler yer alır. Galata H. Nikolaos Kilisesi'nde altışar, Fener H. Georgios Patrikhane Kilisesi'nde birer ikiz pencere vardır. Samatya H. Georgios Kilisesi'nin kubbe kasnağında ise basık kemerli sekiz pencere bulunur.

Kiliselerin doğu ve batısında, üstte orta nef hizasında karşılıklı üçlü pencereler yer almaktadır. Bu pencereler, yapının örtüsüne uygun kemer biçimleri ve renkli cam kullanımı ile dekoratif özellik de gösterir. Üçlü pencerelerden biri eksende ve büyük, ikisi yanlarda ve simetriktir. Genellikle eksendeki pencereler basık kemerli, yanlardaki simetrik pencereler yarım kemerlidir.

Eksendeki pencerenin basık kemerli olduğu Galata İoannes Prodromos ve Salmatomruk Panagia kiliselerinde, yanlardaki pencereler dikdörtgen açıklıklardır. Üçlü pencereler, Belgradkapı Panagia Kilisesi'nde yuvarlak kemerli dikdörtgen açıklıklardır.

Yanlardaki simetrik pencerelerin yarım kemerli olduğu üçlü pencerelerde, eksendeki pencere; Ayvansaray H. Demetrios ve Topkapı H. Nikolaos kiliseleri ile Samatya'daki Analepsis ve H. Menas kiliselerinde basık kemerli, Silivrikapı Panagia Kilisesi'nde basık kemerli dikdörtgen, Tekfursaray Panagia Kilisesi'nde yuvarlak kemerli dikdörtgen, Galata H. Nikolaos, Hasköy H. Paraskeve ve Sarmaşık H. Demetrios kiliselerinde dikdörtgendir.

Doğu ve batıda üstte orta nef hizasındaki üçlü pencere düzeninin farklılaştığı yapılardan; Ayvansaray H. Demetrios Kilisesi'nde doğuda yuvarlak kemerli, batıda basık kemerli, Fener H. Georgios Metokhi Kilisesi'nde doğuda dikdörtgen, batıda basık kemerli dikdörtgen, Galata Panagia Kilisesi'nde doğuda basık kemerli, batıda dikdörtgen, Balatkapı Taksiarkhes Kilisesi'nde batıdakiler ve doğuda eksendeki basık kemerli yanlardakiler dikdörtgendir. Samatya H. Georgios Kilisesi'nde basık kemerli olan üçlü pencere yalnız batıda bulunur ve her biri nefler hizasındadır. Eğrikapı Panagia Kilisesi'nde üçlü pencere yerinde eksende karşılıklı birer yuvarlak pencere yer alır.

Galata'daki H. Nikolaos ve Panagia kiliselerinde, doğuda üçlü pencerelerin altında eksende bir dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Belgradkapı Panagia ve Yenikapı H. Theodoros kiliselerinde, yan nefler hizasındaki birer pencere karşılıklı ve yuvarlak kemerli dikdörtgen açıklıklardır.

Bazı kiliselerin doğusunda, yan nefler hizasında birer pencere vardır. Bu pencereler; Ayakapı H. Nikolaos, Fener H. Georgios Po-

teras ve Galata Panagia kiliselerinde basık kemerli, Silivrikapı Panagia Kilisesi'nde basık kemerli dikdörtgen, Fener H. Georgios Patrikhane Kilisesi'nde yuvarlak kemerli, Samatya H. Konstantinos Kilisesi'nde yuvarlak kemerli dikdörtgen, Eğrikapı Panagia ve Fener H. Georgios Metokhi kiliselerinde ise dikdörtgen açıklıklardır. Balatkapı Panagia Kilisesi'nde, batıda yan nefler hizasındaki birer pencere yarım kemerlidir.

Bazı kiliselerin batısında, üçlü pencerelerin alt seviyesinde galeriye bakan açıklıklar bulunmaktadır. Eğrikapı ve Silivrikapı Panagia kiliselerinde beş, Fener H. Georgios Patrikhane ve Galata Panagia kiliselerinde yedi dikdörtgen pencere yer alır. Eğrikapı Panagia Kilisesi'nde pencereler galeri zemininden itibaren.

Katalog kapsamındaki kiliselerde, apsise bakan pencereler genellikle eksende, kareye yakın küçük bir açıklıktır. Ayakapı H. Nikolaos ve Samatya H. Konstantinos kiliselerinde apsiste yer alan aynı hizadaki üç pencere yuvarlak kemerli dikdörtgen açıklıktır. Samatya'daki H. Georgios Kilisesi'nde apsiste yuvarlak pencere, H. Menas Kilisesi'nde ise yuvarlak kemerli pencere vardır.

Üç apsisli yapılardan Balatkapı İoannes Prodromos ve Galata H. Nikolaos kiliselerinde apsislerde, eksende birer dikdörtgen pencere vardır. Galata İoannes Prodromos Kilisesi'nde bulunan, orta nef apsisinde iki, yan nef apsislerinde birer pencere sivri kemerli dikdörtgen açıklıklardır. Fener H. Georgios Patrikhane Kilisesi'nin orta nef apsisinde üç, yan nef apsislerinde birer pencere bulunur. Bunlardan güney yan nef apsisinin penceresi ile orta nef apsisinin güneyindeki pencere sivri kemerli, orta nef apsisinin diğer iki penceresi yuvarlak kemerli, kuzey yan nef apsisinin penceresi dikdörtgen açıklıktır.

Naosa bakan batıdaki pencereler, eksendeki girişe simetrik ve genellikle büyük boyutlu dikdörtgen açıklıklardır. Edirnekapı H. Georgios Kilisesi'nde dikdörtgen, Eğrikapı Panagia Kilisesi'nde basık kemerli, Fener H. Georgios Poteras Kilisesi'nde yuvarlak kemerli ikişer pencere vardır. Fener H. Georgios Metokhi, Sarmaşık H. Demetrios, Topkapı H. Nikolaos, Yenikapı H. Theodoros, Balatkapı ve Galata İoannes Prodromos, Altımermer ve Tekfursaray Panagia kiliseleri ile Samatya'daki H. Georgios ve H. Nikolaos kiliselerinde dikdörtgen, Galata H. Nikolaos, Samatya H. Konstantinos ve Silivrikapı Panagia kiliseleri ile Balatkapı'daki Panagia ve Taksirarkhes kiliselerinde basık kemerli birer açıklık vardır.

Narteksin yapı içinde olduğu kiliselerde, nartekse bakan ve batıda eksendeki girişe yanlarda simetrik pencereler bulunur. Yeni-

kapı H. Theodoros Kilisesi'nde, batıdaki girişe simetrik üçer pencere yuvarlak kemerlidir. İkişer penceresi olan yapılardan Samatya H. Konstantinos ve Tekfursarayı Panagia kiliselerinin pencereleri basık kemerli, Ayakapı H. Nikolaos, Edirnekapı H. Georgios, Altımermer ve Galata Panagia kiliselerinin pencereleri yuvarlak kemerli, Belgradkapı ve Silivrikapı Panagia kiliselerinin pencereleri yuvarlak kemerli dikdörtgen açıklıklardır.

Nişler

Kiliselerde, ayin sırasında kullanılan litürjik malzemenin konulduğu nişler, naosta bemada yer alır. Nişler; zeminden yaklaşık bir metre yükseklikte, genellikle aynı hizada, eş aralıklı ve benzer büyüklüktedir. Apsiste ya da apsisin kuzey yanında litürjik amaçlı bir niş bulunmaktadır. Şarap ve ekmek konulan bu niş, diğerleriyle aynı hizada ve benzer boyutlardadır.

Katalog kapsamındaki kiliselerde, daha çok yarım yuvarlak nişler bulunmaktadır. Bazı kiliselerde, yuvarlak kemerli nişler ile dikdörtgen nişler de vard. Üç apsisli ve tek apsisli kiliselerin nişlerinde farklı sayı ve düzenleme görülür. Üç apsisli kiliselerdeki nişler genellikle apsislerde yer alır.

Ayvansaray H. Demetrios Kilisesi'nde orta nef apsisinde üç, yan nef apsislerinde ikişer, Balatkapı İoannes Prodromos Kilisesi'nde orta nef apsisinde bir, yan nef apsislerinde üçer, Galata İoannes Prodromos Kilisesi'nde orta nef apsisinde üç, yan nef apsislerinde birer niş yer almaktadır. Eğrikapı Panagia Kilisesi'nde orta nef apsisinde iki, yan nef apsisleri ile bemanın kuzey ve güneyinde birer niş, Galata H. Nikolaos Kilisesi'nde apsislerde ikişer niş ile bemanın kuzey ve güneyinde birer niş bulunmaktadır.

Tek apsisli olan yapılarda değişik sayılardaki nişler; apsis yuvarlağında, yan neflerin doğusunda, bemanın kuzeyinde ve güneyinde olmak üzere üç ayrı konumdadır. Apsiste üç nişi olan Fener H. Georgios Poteras, Samatya H. Konstantinos, Yenikapı H. Theodoros kiliseleri ile Belgradkapı ve Galata Panagia kiliselerindeki nişlerden biri eksende, ikisi simetriktir. Samatya ve Topkapı H. Nikolaos kiliselerinin apsisinde iki, Samatya'daki Analepsis ve H. Menas kiliseleri ile Tekfursarayı Panagia Kilisesi'nin apsisinde bir niş vardır.

Samatya H. Nikolaos ve Yenikapı H. Theodoros kiliselerinde, apsiste eksende bulunan bir niş zemine kadardır.

Kuzey ve güney neflerin doğusunda nişler bulunan Ayakapı ve Topkapı H. Nikolaos, Fener H. Georgios Poteras, Samatya H.

Menas kiliselerinde birer, Samatya H. Konstantinos, Sarmaşık H. Demetrios, Yenikapı H. Theodoros kiliseleri ile Belgradkapı ve Salmatomruk Panagia kiliselerinde ikişer, Altımermer Panagia Kilisesi'nde üçer niş apsise yanlarda simetriktrir.

Balatkapı Taksiarhkes, Edirnekapı H. Georgios, Hasköy H. Paraskeve, Balatkapı, Silivrikapı ve Tekfursarayı Panagia kiliseleri ile Samatya'daki Analepsis ve H. Nikolaos kiliselerinde, kuzey ve güney neflerin doğusunda farklı sayılarda nişler bulunmaktadır.

Bemanın kuzey ve güneyinde nişlerin bulunduğu Fener H. Georgios Poteras, Hasköy H. Paraskeve, Samatya H. Konstantinos ve Yenikapı H. Theodoros kiliselerinde birer niş, Belgradkapı Panagia Kilisesi'nde ikişer niş karşılıklıdır. Ayakapı ve Topkapı H. Nikolaos, Edirnekapı H. Georgios, Altımermer, Balatkapı, Salmatomruk, Silivrikapı ve Tekfursarayı Panagia kiliseleri ile Samatya'daki Analepsis, H. Menas ve H. Nikolaos kiliselerinde bemanın kuzey ve güneyinde farklı sayılarda nişler vardır.

Litürjik nişler; Ayvansaray H. Demetrios ve Belgradkapı Panagia kiliseleri ile Samatya'daki Analepsis, H. Menas, H. Konstantinos kiliselerinde apsiste, Fener H. Georgios Patrikhane, Hasköy H. Paraskeve, Samatya ve Edirnekapı H. Georgios kiliseleri ile Altımermer, Ayvansaray, Galata, Silivrikapı ve Tekfursarayı Panagia kiliselerinde kuzey yan nefin doğusundadır. Bunlardan Altımermer Panagia ve Fener H. Georgios Patrikhane kiliselerindeki litürjik nişler büyük boyutlu olup, yüksekliği bir metrenin üstündedir.

Belgradkapı Panagia Kilisesi ile Galata'daki İoannes Prodromos ve H. Nikolaos kiliselerinin tüm nişleri, Edirnekapı H. Georgios, Samatya Analepsis, Altımermer ve Silivrikapı Panagia kiliselerinde yan neflerin doğusundaki nişler, Samatya H. Konstantinos Kilisesi'nde apsisin ve bemanın kuzeyindeki birer niş ile Yenikapı H. Theodoros Kilisesi'nin kuzeydeki nişi, yarım yuvarlak tiptedir.

Ayvansaray H. Demetrios ve Yenikapı H. Theodoros kiliselerinde apsislere, Altımermer Panagia Kilisesi'nde bemanın kuzey ve güneyinde bulunan nişler yuvarlak kemerli, Edirnekapı H. Georgios ve Samatya H. Menas kiliselerinde bemanın kuzeyinde bulunan nişler ile Ayakapı H. Nikolaos ve Sarmaşık H. Demetrios kiliselerinde güney yan nefin doğusundaki nişler dikdörtgendir.

Kiliselerdeki nişler genellikle benzer boyutlardadır. Balatkapı Panagia Kilisesi'nde yan neflerin doğusundaki birer niş ve Topkapı H. Nikolaos Kilisesi'nin nişleri büyük boyutlu ve yaklaşık bir metre yüksekliktedir.

ÖRTÜ SİSTEMİ

Katalog kapsamındaki Rum Ortodoks Kiliseleri'nde örtü sistemi genellikle, dışta iki yüzlü kırma çatı, içte tonoz ve düz tavadır. Bazilikal plan tipinde, naosta nef ayrımının örtüye yansıtıldığı ve neflerin dışta ayrı çatı ile örtüldüğü iki örneğimiz vardır. Fener H. Georgios Patrikhane ve Galata H. Nikolaos kiliselerinde orta nefin örtüsü dışta iki yüzlü kırma çatı, yan neflerin örtüsü tek yüzlü çatıdır.

Bazilikalar, naostaki örtü sistemine göre farklı tiplerdedir. Kubbeli bazilika tipindeki tek örneğimiz olan Samatya H. Georgios Kilisesinde (levha IV); dışta kırma çatının ortasında bulunan sekizgen kasnak üzerindeki konik çatı ile örtülü kubbe, içte pandantiflerle geçilen sekizgen kasnak üzerindedir. Naosta kubbenin batısı ile yan neflerin örtüsü çapraz tonozlardır.

Tonozlu bazilikaların örtü sisteminde üç farklı tür görülür:

- Orta nefte tonoz, yan neflerde düz tavan örtü (levha I);
- Üç nefte de tonoz örtü (levha II);
- Orta nefte tonozun apsis önünde farklılaştığı örtü (levha III).

Tonozlu bazilikaların örtüsünde, tonoz biçimleri farklıdır. Yan neflerin örtüsünün düz tavan olduğu kiliselerde orta nefin tonozu üç farklı biçimdedir. Altımermer, Tekfursaray, Eğrikapı ve Galata Panagia; Ayvansaray H. Demetrios, Hasköy H. Paraskeve, Yenikapı H. Theodoros kiliseleri ile Balatkapı'daki İoannes Prodromos, Panagia ve Taksiarkhes, Samatya'daki H. Menas, H. Nikolaos ve H. Konstantinos kiliselerinde orta nefin örtüsü basık tonoz; Fener H. Georgios Poteras, Samatya Analepsis, Sarmaşık H. Demetrios ve Topkapı H. Nikolaos kiliselerinde orta nefin örtüsü aynalı tonoz; Fener H. Georgios Patrikhane, Ayakapı H. Nikolaos ve Edirnekapı H. Georgios kiliselerinde orta nefin örtüsü beşik tonozdur.

Orta nef ve yan neflerin tonozla örtüldüğü yapılardan; Galata H. Nikolaos ve Salmatomruk Panagia kiliselerinde neflerin örtüsü basık tonoz, Belgradkapı ve Silivrikapı Panagia kiliselerinde neflerin örtüsü beşik tonozdur. Fener H. Georgios Metokhi Kilisesi'nde orta nefin örtüsü aynalı tonoz, yan neflerin örtüsü basık tonozdur. Orta nefinin örtüsü beşik tonoz olan Galata İoannes Prodromos Kilisesi'nde, yan nefleri örten tonoz orta nefe doğru kıvrımla yükseltilmiştir.

Orta nefin beşik tonozla örtülü olduğu Silivrikapı Panagia Kilisesi'nde doğudan üçüncü ve beşinci sütunlar arasında, Fener H. Georgios Patrikhane Kilisesi'nde ise doğudan üçüncü ve altıncı sü-

tunlar arasındaki bölümde, tonoz farklılaştırılarak haç tonozla dönüştürülmüştür.

Eğrikapı Panagia ve Galata H. Nikolaos kiliselerinde, orta nefi örten basık tonoz, sütunlar arasındaki hizada, ters yönde ve karşılıklı basık tonozlarla farklılaştırılmıştır. Eğrikapı ve Silivrikapı Panagia, Ayakapı H. Nikolaos, Fener H. Georgios Patrikhane kiliseleri ile Galata'daki H. Nikolaos ve Panagia kiliselerinde orta nefin örtüsü, takviye kemerleri ile dilimlenmiştir.

Katalog kapsamındaki bazilikal planlı kiliseler, örtü malzemesine göre üç grupta toplanır. Örtü sisteminde ahşap konstrüksiyon bazı yapılarda korunurken, bazı yapılar alçı kaplama tekniğindedir. Yakın zamanda yenilenen yapılarda ise örtü betona dönüştürülmüştür.

Birinci grubu oluşturan; Ayvansaray H. Demetrios, Edirnekapı H. Georgios, Hasköy H. Paraskeve, Sarmaşık H. Demetrios, Topkapı H. Nikolaos, Salmatomruk ve Tekfursaray Panagia kiliseleri ile Fener'deki H. Georgios Metokhi ve H. Georgios Poteras, Samatya'daki Analepsis ve H. Nikolaos, Balatkapı'daki Ioannes Prodromos, Panagia ve Taksiarkhes kiliselerinde örtü malzemesi ahşaptır.

İkinci grupta bulunan Ayakapı H. Nikolaos, Fener H. Georgios Patrikhane, Silivrikapı Panagia kiliseleri ile Galata'daki Ioannes Prodromos, H. Nikolaos ve Panagia kiliselerinde örtü sistemi, ahşap üzerine alçı kaplamadır.

Üçüncü grupta yer alan ve örtüsü yakın zamanda yenilenmiş olan; Yenikapı H. Theodoros, Altımermer, Belgradkapı ve Eğrikapı Panagia kiliseleri ile Samatya'daki H. Konstantinos ve H. Menas kiliselerinin örtüsü betondur.

Kiliselerde narteksin örtüsü genellikle bölüntüsüz ve düz tavadır. Samatya H. Konstantinos Kilisesi'nin narteksinin örten düz tavan, kirişlerle beşe bölünmüştür. Nartekste, farklı olarak haç tonozlar ile örtülen Silivrikapı Panagia Kilisesi'nde örtü beş parçalı, Fener H. Georgios Patrikhane Kilisesi'nde altı parçalıdır. Galata İoannes Prodromos Kilisesi'nin üç bölümlü narteksinde bölümler, silindirik kasnak üzerindeki kubbe ile örtülüdür. Narteksin sonradan eklendiği kiliselerde narteks dışta tek yüzlü çatı ile örtülüdür.

Apsislerin örtüsü dışta genellikle yarım konik çatı, içte yarım kubbedir. Balatkapı İoannes Prodromos kilisesinde apsisler dışta tek yüzlü çatı altındadır. Galata'daki Panagia Kilisesi'nin apsisi dışta yarım kırma çatı, H. Nikolaos Kilisesi'ndeki apsisler ise kırma çatılar ile örtülüdür.

LİTÜRJİK ÖGELER

İkonostasis

Katalog kapsamındaki kiliselerde, naosun doğusunda bemaı sınırlayan ikonostasis, üç nefi kapsamaktadır. Naosa bakan yüzünde ikonalarla kaplı ve genellikle ahşap olan ikonostasis, Ayakapı H. Nikolaos ve Silivrikapı Panagia kiliselerinde mermerdir.

İkonostasis, genellikle oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel ve/veya geometrik motiflerle bezelidir. Balatkapı Taksiarkhes, Hasköy H. Paraskeve, Topkapı H. Nikolaos kiliseleri ile Salmatomruk ve Tekfursarayı Panagia kiliselerinde ikonostasiste ahşap aplikasyon tekniğinde bezemeler vardır. Galata Panagia Kilisesi'nin ikonostasisi altın varakla kaplanmıştır.

İkonostasiste ikonaların yerleşimi belirli bir düzen içindedir. Altındaki büyük çerçeveler eksene simetrik, üstte yer alan küçük çerçeveler ise bir veya iki sıradır. Büyük çerçevelerde yer alan ortadaki dört ikonadan soldaki ilk ikona, kilisenin ithafına ilişkin tasviri yansıtır. Diğerleri soldan sırayla; Meryem ve Çocuk İsa, İsa, Vaftizci Yahya tasvirlerdir. Bunlardan bazıları kabartma tekniğinde gümüş veya altın ya da kaplamadır. Üstteki küçük çerçevelerde, konusunu İncil'den alan kutsal bayramlara ilişkin sahneler yer almaktadır.

Ambon

Kilisede, üzerinde İncil'in okunduğu yer olan ambon, İstanbul'daki Rum Ortodoks Kiliseleri'nde işlevsel niteliğini kaybederek biçimsel bir öge durumuna gelmiştir. Ambon, naosta orta nefe bakan şeklide, kuzeydeki taşıyıcı sırasının genellikle doğudan üçüncü ya da dördüncü elemanına oturur. Ambona çıkışı sağlayan merdiven, üzerinde bulunduğu taşıyıcıya dolanmaktadır. Galata İoannes Prodromos Kilisesi'nde, kuzeydeki üçüncü ve dördüncü sütunlar arasında yer alan ambon, konumlanışı ile farklı bir örnektir.

Belgradkapı Panagia, Samatya H. Georgios, Topkapı H. Nikolaos ve Yenikapı H. Theodoros kiliselerinde doğudan ikinci taşıyıcıya oturan ambon; Ayakapı H. Nikolaos, Ayvansaray H. Demetrios, Fener H. Georgios Metokhi, Fener H. Georgios Patrikhane kiliseleri ile Galata ve Silivrikapı Panagia kiliselerinde beşinci taşıyıcıya oturur.

Ambonlar genellikle ahşap malzeme ile yapılmıştır. Farklı iki örneğimiz olan Ayakapı H. Nikolaos ve Silivrikapı Panagia kiliselerindeki ambonlar mermerdir.

Katalog kapsamındaki kiliselerde ahşap ambonlar, genellikle oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel ve/veya geometrik motiflerle bezenmiştir. Balatkapı Taksiarkhes Kilisesi ile Tekfursarayı ve Eğrikapı Panagia kiliselerinde ambon, ahşaptan yapılmış aplikasyon tekniğindedir. Balatkapı İoannes Prodromos Kilisesi'nin ambonu sedef kakma tekniğinde bitkisel motiflerle bezenmiştir.

Ambon yüzlerinde bulunan çerçevelerde, İsa ve dört İncil yazarına ait ikonalar yer almaktadır. Balatkapı İoannes Prodromos, Fener H. Georgios Patrikhane ve Samatya H. Georgios kiliselerinin ambonları üzerinde ikona görülmez.

Despot Koltuğu

Kilisenin Osmanlı döneminde ruhani başkanı olan Despot'un, ayını yönetmek üzere oturması için ayrılmış koltuktur. Despot koltuğu, Patrik'in ayın yönettiği kiliselerde 'Patrik Tahtı' olarak anılır.

Despot koltuğu, naosta güneydeki taşıyıcı sırasının genellikle doğudan üçüncü elemanı önünde, orta nefeye bakacak biçimde yer alır. Balatkapı Taksiarkhes, Belgradkapı Panagia, Samatya H. Georgios ve Yenikapı H. Theodoros kiliselerinde despot koltuğu ikinci taşıyıcılar önündedir.

Despot koltukları genellikle ahşap olup, oyma ve kabartma tekniklerinde bitkisel ve/veya geometrik motiflerle bezelidir. Fener H. Georgios Metokhi Kilisesi'ndeki despot koltuğu tamamen sedel kaplamadır. Farklı örnekler olan Ayakapı H. Nikolaos ve Silivrikapı Panagia kiliselerinin despot koltuğu mermerdir.

Altar

Kiliselerde ayinle ilgili kutsal malzemenin üzerinde bulunduğu altar, apsis önünde eksende yer alır. Altarlar ahşap olup, dikdörtgen biçiminde ve ayaklıdır.

Fener H. Georgios Patrikhane, Hasköy H. Paraskeve, Samatya Analepsis kiliseleri ile Balatkapı, Belgradkapı ve Tekfursarayı Panagia kiliselerinde altar, apsisin içinde yer alır. Balatkapı İoannes Prodromos ve Silivrikapı Panagia kiliseleri ile Galata'daki İoannes Prodromos ve H. Nikolaos kiliselerinde, altar üzerinde baldaken tipi kiborion bulunur.

BEZEME VE RESİM DÜZENİ

Katalog kapsamındaki kiliseler, genellikle sıva üstü boyama tekniğinde bitkisel ve geometrik motiflerle bezelidir.

Galata'daki İoannes Prodromos ve H. Nikolaos kiliselerinde naos ve nartekste duvarlar ile örtü sistemi ve kemerler, Silivrikapı Panagia Kilisesi'nde naosta duvarlar ile örtü sistemi ve kemerler, Ayakapı H. Nikolaos ve Fener H. Georgios Patrikhane kiliselerinde naosta örtü sistemi ve kemerler, Edirnekapı H. Georgios ve Galata Panagia kiliselerinde ise orta nefin örtüsü bezemelidir. Hasköy H. Paraskeve Kilisesi'nin tavanı, stilize edilmiş çiçek motifleri ile oluşturulan boyuna kuşaklarla kaplanmıştır.

Altımermer Panagia Kilisesi'nde, bitkisel ve geometrik motiflerle oluşturulmuş bezeme kuşakları, yan duvarların üst hizaları ile arşitrav boyunca ve orta nefin örtüsünde karşılıklı sütunları birbirine bağlayan kemerler biçiminde görülür. Kilisede apsis ve nişler geometrik motiflerle, kuzey-güney pencereleri meandr motifleriyle çevrelidir. Samatya H. Konstantinos Kilisesi'nde; arşitravda haç motifleri, pencereler çevresinde de geometrik motiflerle oluşturulmuş kuşaklar görülür. Eğrikapı Panagia Kilisesi'nde, orta nefin örtüsünde, karşılıklı sütunları birbirine bağlayan kemerler biçiminde beyaz renkte boyalı şeritler vardır.

Samatya H. Konstantinos Kilisesi'nde orta nefin örtüsü, Hasköy H. Paraskeve ve Samatya H. Menas kiliselerinde apsisin yarım kubbesi yıldız motifleriyle bezenmiştir. Fener H. Georgios Patrikhane Kilisesi'nde apsis yarım kubbesi bitkisel motiflerle bezelidir. Altımermer Panagia Kilisesi'nde pencereler arasında, Hasköy H. Paraskeve Kilisesi'nde galeri korkuluğunda bitkisel motifli rozetler vardır.

Kiliselerde görülen resimler belirli bir düzen içinde yer almaktadır. Naosta orta nefin örtüsündeki madalyonda Pantokrator İsa, kemerler ve arşitravların orta nefe bakan yüzlerinde taşıyıcılar hizasındaki madalyonlarda Havarilere ait tasvirler bulunur.

Altımermer Panagia Kilisesi'nde apsis yarım kubbesinde "Blakherna Meryemi" tasviri vardır. Ayvansaray H. Demetrios, Fener H. Georgios Patrikhane, Galata İoannes Prodromos, Samatya Analepsis kiliseleri ile Eğrikapı, Silivrikapı ve Galata Panagia kiliselerinde galeri korkuluğunda, konusunu İncil ve Tevrat'tan alan tasvirler bulunmaktadır.

MALZEME-TEKNİK

Katalog kapsamındaki kiliseler genellikle kaba yonu taş ile inşa edilmiş, köşelerde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Bazı kiliselerde düzenli tuğla sıraları görülmektedir. Pencere kemerlerinin malzemesi genellikle tuğladır.

Kiliselerin tümü içte sıvalı olup; Belgradkapı ve Silivrikapı Panagia, Fener H. Georgios Patrikhane, Galata İoannes Prodromos, Yenikapı H. Theodoros kiliselerinde tüm cepheler sıvasızdır. Balatkapı İoannes Prodromos Kilisesi'nde yalnız batı cephe, Hasköy H. Paraskeve Kilisesi'nde doğu cephe sıvalıdır.

Katalog kapsamındaki yapılardan Balatkapı İoannes Prodromos Kilisesi ile Salmatomruk ve Tekfursarayı Panagia kiliseleri tamamen kaba yonu taş, Eğrikapı Panagia ve Sarmaşık H. Demetrios kiliseleri kesme taş ile inşa edilmiştir. Tamamı aynı cinsten, düzgün kesme taş ile inşa edilmiş tek örneğimiz Silivrikapı Panagia Kilisesi'dir. Fener H. Georgios Patrikhane Kilisesi'nin batıda narteks hizasındaki bölümü, aynı cinsten düzgün kesme taş ile inşa edilmiştir.

Genelde kaba yonu taş ile inşa edilmiş yapılardan; Belgradkapı Panagia Kilisesi'nde üst bölüm ve köşelerde, Yenikapı H. Theodoros Kilisesi'nde batıda alt bölüm ve apsis duvarında, Altımermer Panagia Kilisesi'nde batıda alt bölümde düzgün kesme taş kullanılmıştır.

Galata İoannes Prodromos Kilisesi, bir sıra taş iki sıra tuğla düzeninde almalı tekniği ile inşa edilmiş tek örneğimizdir. Fener H. Georgios Patrikhane ve Yenikapı H. Theodoros kiliseleri ile Samatya'daki H. Menas ve H. Georgios kiliselerinin doğu cephesinde taş-tuğla alması görülmektedir.

Kiliselerde tuğla kullanımı, genellikle bazı cephelerde ya da yer yer görülmektedir. Fener H. Georgios Patrikhane Kilisesi'nde orta nef duvarları tuğla ile örülmüştür. Hasköy H. Paraskeve ve Topkapı H. Nikolaos kiliselerinin kuzey ve güney cephelerinde düzenli tuğla sıraları vardır.

Ayakapı H. Nikolaos, Ayvansaray H. Demetrios, Balatkapı İoannes Prodromos, Edirnekapı H. Georgios, Altımermer, Salmatomruk ve Tekfursarayı Panagia kiliseleri ile Samatya'daki Analepsis ve H. Nikolaos kiliselerinde yer yer tuğla kullanımı görülür.

Pencere kemerlerinin malzemesi; Altımermer ve Belgradkapı Panagia kiliseleri ile Ayakapı H. Nikolaos, Fener H. Georgios Patrikhane, Samatya H. Konstantinos, Yenikapı H. Theodoros kilisele-

rinde taş; Edirnekapı H. Georgios, Hasköy H. Paraskeve, Tekfursaray Panagia kiliseleri ile Samatya'daki Analepsis, H. Georgios ve H. Menas kiliselerinde tuğladır.

Ayvansaray H. Demetrios, Balatkapı İoannes Prodomos, Fener H. Georgios Patrikhane, Hasköy H. Paraskeve, Yenikapı H. Theodoros kiliselerinin alınlık kemerlerinde dikine tuğla kullanımı görülür. Alınlıklar; Fener H. Georgios Patrikhane, Galata İoannes Prodomos ve Yenikapı H. Theodoros kiliselerinde tuğla; Balatkapı İoannes Prodomos ve Hasköy H. Paraskeve kiliselerinde taş; Ayvansaray H. Demetrios Kilisesi'nde ise tuğla ve taş ile örülmüştür.

Kiliselerde pencerelerdeki lento ve söveler taştır. Genellikle batıda eksendeki giriş açıklıkları mermer ile çevrelenmiştir. Samatya H. Konstantinos Kilisesi'nde, batıda eksende yer alan girişin kemerindeki renkli mermer kullanımı, katalog yapılarında görülen tek örneğimizdir.

CEPHELER

Katalog kapsamındaki kiliselerde, genellikle sade ve basit olan cepheler, giriş ve pencere açıklıklarıyla düzenlenmiştir. Cepheler; saçak altında silmeli olup, bazı yapılarda pencerelerin alınlık kemerlerindeki dikine tuğla kullanımı ile hareketlendirilmiştir. Kiliselerde kuzey ve güney cepheler ile doğu ve batı cephelerin üst bölümü benzerlik gösterir.

Yapıların kuzey ve güney cephelerinde, yaklaşık orta yükseklikte bir sıra pencere dizisi yer almaktadır. Bu diziyi batıya doğru üstte galeri hizasında izleyen küçük boyutlu birkaç pencere daha bulunur. Bazı kiliselerin cephelerinde pencere dizilişi giriş açıklığı ile bölünürken, bazı kiliselerde pencere dizisinin batısında giriş açıklığı vardır. Galata İoannes Prodomos Kilisesi'ndeki pencere dizisi iki sıradır.

Kuzey ve güneyde üstte orta nef cepheleri bulunan iki yapıdan, Fener H. Georgios Patrikhane Kilisesi'nde cephe üçgen alınlıklı, Galata H. Nikolaos Kilisesi'nde ise bir sıra pencerelidir.

Belgradkapı Panagia ve Yenikapı H. Theodoros kiliselerinde kuzey ve güneyde, Fener H. Georgios Poteras Kilisesi'nde güneyde yer alan giriş açıklıkları, cephelerdeki pencere dizisini bölüntüye uğratmış; Ayakapı H. Nikolaos, Edirnekapı H. Georgios, Eğrikapı Panagia ve Galata H. Nikolaos kiliselerinde cephelerin batısındaki

çıkıntılar, cephe düzenlemesini farklılaştırmıştır. Kuzey ve güneyinde farklı olan Galata Panagia ve Hasköy H. Paraskeve kiliselerinde güney cepheler arkadlıdır.

Balatkapı Taksiarkhes Kilisesi'nde kuzey, Hasköy H. Paraskeve Kilisesi'nde güney cephe çan kulesi ile; Samatya'daki Analepsis ve H. Menas kiliselerinde kuzey cepheler giriş mekanı ile farklılaşmıştır. Fener H. Georgios Poteras, Galata Panagia ve Sarmaşık H. Demetrios kiliselerinde kuzey, Galata H. Nikolaos ve Samatya H. Konstantinos kiliselerinde güney, Edirnekapı H. Georgios Kilisesi'nde kuzey ve güney cepheler ek yapılarla değişikliğe uğratılmıştır.

Yapıların doğu ve batı cepheleri; üstte orta nef hizasındaki üçlü pencereler ile benzerlik gösterirken, altta apsis ve narteksin durumu ile farklılaşır. Doğuda eksendeki apsis bazı kiliselerde üçlüdür. Batı cephe, genellikle eksendeki giriş, yanlarda simetrik pencereler ve yan nef girişleri biçiminde düzenlenmiştir.

Eğrikapı Panagia ve Fener H. Georgios Patrikhane kiliseleri, doğu ve batı cephelerinde üstte üçgen alınlık ile sonlanır. Samatya H. Georgios Kilisesi, üstteki üçlü pencere düzenlemesinin doğu cephede olmadığı, batıda ise herbirinin nefler hizasında dağıldığı tek örnektir.

Ayvansaray H. Demetrios, Eğrikapı Panagia, Fener H. Georgios Metokhi, Fener H. Georgios Patrikhane ve Galata H. Nikolaos kiliseleri, doğu cephesinde üç apsisin bulunduğu; Fener H. Georgios Poteras ve Samatya H. Menas kiliseleri ise doğu cephesinde apsisin yer almadığı farklı örneklerdir. Balatkapı İoannes Prodromos Kilisesi'nde doğu cephede altta, apsislerin çıkıntısı tek parçalıdır.

Galata İoannes Prodromos Kilisesi, doğu cephesinde orta nef hizasında içe doğru kademelenerek, naostaki nef düzenini dışa yansıtır.

Fener H. Georgios Patrikhane Kilisesi ile Eğrikapı, Galata ve Silivrikapı Panagia kiliseleri, batı cephelerinde, altta arkad düzeni ve galeri hizasında bulunan pencere sırası ile farklılaşır.

Katalog yapılarından Fener H. Georgios Patrikhane Kilisesi, batısındaki cephe düzenlemesi ile farklı örnek oluşturur. Narteks hizasında kare kesitli postamentler üzerinde sütunlu ve yuvarlak kemerli arkad, galeri hizasında ise bir sıra dikdörtgen pencere ve üçlü pencereyle düzenlenen cephe, üstte üçgen alınlıklıdır. Üçgen alınlık ile galeri-narteks ayırımındaki silme arasında ve orta nef hizasında iki düz pilaster, iki yanda ise daha kısa birer düz pilaster bulunur. Kilisede içteki mekan düzenlemesini dışa yansıtan cephe,

mimari plastik öğeler ile hareketlendirilmiş, devşirme malzeme cephede bezeme unsuru olarak kullanılmıştır.

Salmatomruk Panagia, Samatya H. Georgios, Topkapı H. Nikolaos, Sarmaşık ve Ayvansaray H. Demetrios kiliseleri ile Balatkapı'daki İoannes Prodromos ve Taksiarkhes kiliselerinde batı cephe, sonradan eklenen narteks ile farklılaşmıştır.

Genellikle avlu içinde bulunan katalog kapsamındaki yapılardan Ayakapı H. Nikolaos, Fener H. Georgios Patrikhane, Galata Panagia ve Samatya H. Georgios kiliselerinde kuzey cephe; Ayvansaray Panagia ve Fener H. Georgios Poteras kiliselerinde doğu cephe; Hasköy H. Paraskeve Kilisesi'nde batı cephe; Samatya H. Menas Kilisesi'nde doğu ve batı cepheler, avlu duvarları çevrelemeksizin doğrudan sokağa bakar. Avlu duvarları bulunmayan Balatkapı'daki İoannes Prodromos Kilisesi'nde ise tüm cepheler çevreye açıktır.

Samatya H. Georgios ve Ayakapı H. Nikolaos kiliselerinde kuzey cephe yarı yüksekliğe kadar bugünkü yol seviyesinin altında kalmıştır. Fener'deki H. Georgios Metokhi Kilisesi güney cephesinde saçak altına yakın seviyeye kadar, H. Georgios Poteras Kilisesi ise batı cephesinde yarı yüksekliğe kadar toprak kaplıdır.

MİMARİ PLASTİK ÖGELER

Sütun Başlıkları

Kiliselerde görülen sütun başlıkları; Dor, İon, Korint ve Komposit tipindedir. Başlıklar genellikle stilize edilmiş biçimlerde kullanılmıştır.

Edirnekapı H. Georgios, Fener H. Georgios Patrikhane, Silivrikapı Panagia kiliseleri ile Balatkapı'daki Panagia ve Taksiarkhes kiliselerindeki taşıyıcıların başlıkları Dor tipidir. Ayakapı ve Topkapı H. Nikolaos kiliseleri ile Galata İoannes Prodromos ve Sarmaşık H. Demetrios kiliselerinde İon tipi başlıklar görülür.

Ayvansaray H. Demetrios, Balatkapı İoannes Prodromos, Fener H. Georgios Metokhi, Yenikapı H. Theodoros, Altımermer, Galata ve Salmatomruk Panagia kiliseleri ile Samatya'daki H. Konstantinos ve H. Menas kiliselerinde Korint tipi sütun başlıkları bulunur. Eğrikapı Panagia, Galata H. Nikolaos ve Samatya Analepsis kiliselerinde komposit tipi başlıklar vardır. Belgradkapı Panagia Kilisesi'nde sütunlar kübik başlıklıdır.

Hasköy H. Paraskeve ve Tekfursaray Panagia kiliselerinin ka-

re kesitli taşıyıcılarında, silmelerle oluşturulmuş kare başlıklar vardır.

Sütun başlıkları, Samatya H. Nikolaos Kilisesi'nde perde motifleri, Fener H. Georgios Poteras Kilisesi'nde çiçek motifleri, Balatkapı Taksiarkhes Kilisesi'nde ise yaprak motifleri ile stilize edilmiştir.

Kiliselerde sütun başlıkları genellikle kartonpiyer tekniğinde hazırlanmıştır. Taşıyıcıların ahşap olduğu kiliselerdeki sütun başlıkları ile Fener H. Georgios Patrikhane, Galata İoannes Prodromos, Balatkapı ve Silivrikapı Panagia kiliselerindeki sütun başlıkları ahşap olup, oyma ve kabartma tekniğinde yapılmıştır.

Pilasterler

Eğrikapı ve Silivrikapı Panagia kiliseleri ile Fener H. Georgios Kilisesi'nin naosunda, duvarlarda taşıyıcılar hizasında pilasterler bulunur. Silivrikapı Panagia Kilisesi'nde naosun tüm duvarlarında, Eğrikapı Panagia ve Fener H. Georgios Patrikhane kiliselerinde ise kuzey ve güney duvarlarda bulunan pilasterler yarım yuvarlaktır.

Eğrikapı ve Silivrikapı Panagia kiliselerinde pencerelerin alt hizasından, Fener H. Georgios Patrikhane Kilisesi'nde zeminden başlayan pilasterler taşıyıcılar yüksekliğindedir. Silivrikapı Panagia Kilisesi'nde, naosun batısındaki açıklıklar arasında farklı biçimde pilasterler görülür. Bunlar galeri hizasına kadar yükselmektedir.

Silivrikapı Panagia Kilisesi'ndeki pilasterler; duvarlarda sütunların başlıkları hizasında bulunan yarım başlıklara oturan yuvarlak kemerler biçiminde bağlanmıştır. Fener H. Georgios Patrikhane Kilisesi'nde de pilasterler yuvarlak kemerler biçiminde bağlanırken, güney duvardakiler boyama tekniğindedir.

Silmeler

Kiliselerin cephelerinde, saçak altında görülen silmeler, genellikle sıvalıdır.

Fener H. Georgios Poteras, Galata İoannes Prodromos, Topkapı H. Nikolaos, Altımermer, Balatkapı, Belgradkapı, Salmatomruk ve Tekfursarayı Panagia kiliseleri ile Samatya'daki Analepsis ve H. Nikolaos kiliselerinde saçak altında bir içbükey silme, Balatkapı İoannes Prodromos ve Galata H. Nikolaos kiliselerinde bir düz silme dolanmaktadır. Ayvansaray H. Demetrios Kilisesi'nin doğu cephesinde saçak altında içbükey, diğer cephelerde ise düz silme görülür.

Galata Panagia ve Sarmaşık H. Demetrios kiliselerinde saçak

altında; altta dışbükey üstte düz, Samatya H. Georgios Kilisesi'nde altta düz, üstte dışbükey silme bulunur. Balatkapı Taksiarkhes Kilisesi'nde saçak altında iki düz silme vardır. Fener H. Georgios Metokhi Kilisesi'nde saçak altındaki iki sıra silme; doğu ve batıda üstte düz altta içbükey, kuzey ve güneyde ise düzdür.

Ayakapı H. Nikolaos, Edirnekapı H. Georgios, Fener H. Georgios Patrikhane, Hasköy H. Paraskeve, Topkapı Panagia kiliselerinde saçak altında iki düz silme arasında bir dışbükey silme; Samatya H. Menas ve Yenikapı H. Theodoros kiliselerinde, iki düz silme arasında bir içbükey silme dolanmaktadır. Samatya H. Konstantinos Kilisesi'nde iki düz silme arasında, doğu ve batıda bir dışbükey silme, kuzeyde bir içbükey silme bulunur. Eğrikapı Panagia Kilisesi'nde saçak altında dolanan beş düz silme vardır.

Bazı kiliselerde apsiste saçak altındaki silmeler farklıdır. Apsiste; Altımermer Panagia Kilisesi'nde bir düz silme üstünde bir dışbükey silme, Belgradkapı ve Eğrikapı Panagia kiliselerinde iki düz silme arasında bir dışbükey silme, Fener H. Georgios Patrikhane Kilisesi'nde üstte bir, altta iki düz silme arasında bir dışbükey silme, Samatya H. Konstantinos Kilisesi'nde ise iki düz silme arasında altta dışbükey üstte içbükey silme vardır. Topkapı H. Nikolaos Kilisesi'nde apsiste dört düz silme bulunur.

Samatya H. Georgios Kilisesi'nin kubbe saçağı altında iki düz silme arasında bir dışbükey silme vardır.

Eğrikapı Panagia ve Fener H. Georgios Patrikhane kiliselerinde, saçak altındaki silmelerle doğu ve batı cephelerde üçgen alınlıklar oluşturulmuştur.

Eğrikapı Panagia, Fener H. Georgios Metokhi, Fener H. Georgios Patrikhane ve Yenikapı H. Theodoros kiliselerinin batı bölümünde, narteks- galeri ayrımı taştan bir düz silme ile dışa yansıtılmıştır. Ayvansaray H. Demetrios, Yenikapı H. Theodoros, Belgradkapı ve Silivrikapı Panagia kiliselerinde ise zemine yakın hizada bir düz silme görülür.

Ayakapı H. Nikolaos, Ayvansaray H. Demetrios, Edirnekapı H. Georgios, Fener H. Georgios Patrikhane, Hasköy H. Paraskeve, Samatya H. Konstantinos, Silivrikapı Panagia, Yenikapı H. Theodoros kiliselerinde saçak altındaki silmeler taştan; Balatkapı İoannes Prodromos ve Samatya Analepsis kiliselerinde tuğladandır.

EK YAPILAR

Katalog kapsamındaki kiliselerde, çeşitli amaçlara yönelik ek yapılar vardır. Günümüzde cemaatin azalması nedeniyle bu yapılar işlevlerini yitirmiştir. Kiliselerdeki ek yapılar; ayazma, çan kulesi, parekklesion, okullar ve idari-sosyal yapılarıdır.

Ayazma:

İstanbul'daki Rum Ortodoks Kiliseleri, Bizans döneminin ayazmaları üstünde veya yakınında inşa edilmiştir. Kutsallığı ve mutizelerine olan inancın Müslümanlar tarafından da paylaşıldığı bu su kaynakları, zamanla bir mekana dönüştürülerek, kiliselerin ek yapıları durumuna gelmiştir. Bazı kiliselerde birden fazla ayazma görülür. Genellikle kilisenin ithaf edildiği ad ile anılan ayazmanın, farklı isme ithaf edildiği örnekler de vardır. İstanbul'daki Rum Ortodoks kiliselerinde ayazma, genellikle müstakil veya kiliseye bitişik bir ek yapıdır.

Altımermer, Belgradkapı ve Tekfursaray Panagia kiliseleri ile Ayvansaray H. Demetrios, Fener H. Georgios Patrikhane ve Yenikapı H. Theodoros kiliselerinde ayazma müstakil yapıdır. Edirnekapı ve Samatya H. Georgios, Sarmaşık H. Demetrios ve Silivrikapı Panagia kiliselerinde ayazma yapıya bitişiktir.

Balatkapı Taksiarkhes Kilisesi, biri kuzeyinde müstakil, diğeri apsisle yapıya bitişik iki ayazması ile farklı bir örnektir.

Kilisenin avlu duvarı ile birleştirilmesi sonucu sağlanan mekanda yer alan ayazma, Samatya Analepsis Kilisesi'nde doğuda, Samatya H. Nikolaos Kilisesi'nde batıda, Balatkapı Panagia Kilisesi'nde ise kuzeybatıdadır. Samatya H. Menas Kilisesi'nde ayazma yapının altında ve kuzeybatıda, Eğrikapı Panagia Kilisesi'nde ise yapının altında ve doğudadır.

Ayazmanın, kilisenin narteks veya naosu içinde bir bölüm oluşturduğu örnekler de vardır. Topkapı H. Nikolaos kilisesinin ayazması narteksin kuzeyinde, Fener H. Georgios Metokhi Kilisesi'nin ayazması naosun güneyinde, Balatkapı Ioannes Prodromos Kilisesi'nin ayazması naosun güneybatısındadır. Salmatomruk Panagia kilisesinde narteksin kuzeyinde ve naosun güneybatısında bulunan iki ayazma vardır.

Ayakapı'daki H. Nikolaos Kilisesi'nde ayazma, aynı avlu içinde bulunan eski bir kiliseye aittir.

Çan Kulesi

Katalog kapsamındaki bazı kiliselerde çan kulesi vardır. Genellikle yapı ile aynı zemindeki bir kaide üzerinde kademelenerek yükselen çan kuleleri, kare planlı ve baldaken tipi yapılardır. İki ya da üç kademe oluşturan çan kulelerinin yanısıra, kaide yerine kilisenin bir köşesine ya da avlu duvarına oturan çan kuleleri de vardır. Çan kuleleri genellikle düzgün kesme taş ile inşa edilmiştir.

Yapıdan bağımsız olarak avluda bulunan çan kuleleri; Yenikapı H. Theodoros Kilisesi'nde kuzeydoğuda, Samatya H. Konstantinos Kilisesi ile Galata'daki İoannes Prodromos ve H. Nikolaos kiliselerinde kuzeyde, Samatya H. Menas Kilisesi'nde güneydoğuda yer alır. Balatkapı Taksiarkhes Kilisesi'nde çan kulesi kuzeyde, Hasköy H. Paraskeve Kilisesi'nde güneyde yapıya bitişiktir.

Kaidesi olmayan çan kuleleri; Topkapı H. Nikolaos Kilisesi'nde avlu duvarına, Ayakapı H. Nikolaos, Galata Panagia ve Samatya Analepsis kiliselerinde avludaki yapının çatısına oturmaktadır.

Balatkapı Taksiarkhes ve Galata H. Nikolaos kiliselerindeki çan kulesi ile Hasköy H. Paraskeve Kilisesi'ndeki çan kulesinin kaidesi kütseldir.

Çan kulelerinin örtüsü kubbedir. Topkapı H. Nikolaos Kilisesi'nde çan kulesi dışta dilimli kubbe, Samatya H. Menas Kilisesi'nde ise dışta piramidal çatı ile örtülüdür.

Çan kulelerinin cepheleri; Ayakapı H. Nikolaos, Samatya H. Konstantinos ve Yenikapı H. Theodoros kiliselerinde ikiz kemerler, Hasköy H. Paraskeve ve Samatya H. Menas kiliselerinde iki dilimli kemerler, Samatya Analepsis ve Galata Panagia kiliselerinde basık kemerler, Topkapı H. Nikolaos Kilisesi'nde yuvarlak kemerler ile düzenlenmiştir.

Samatya'daki; H. Konstantinos ve H. Menas kiliseleri ile Hasköy H. Paraskeve Kilisesi'nde çan kulesinin cepheleri silmeler, kademeler ve pilasterler, Galata Panagia Kilisesi'nde ise İon tipinde yivli pilasterlerle bezenmiştir.

Düzgün kesme taş ile inşa edilen Galata Panagia, Hasköy H. Paraskeve, Topkapı H. Nikolaos, Yenikapı H. Theodoros kiliseleri ile Samatya'daki Analepsis, H. Menas ve H. Konstantinos kiliselerinin çan kulelerinde mermer işçiliği görülür.

Altımermer ve Tekfursaray Panagia kiliselerinde demir malzeme ile yapılmış çan kulesi bulunurken; Balatkapı, Belgradkapı, Eğrikapı ve Silivrikapı Panagia kiliseleri ile Fener H. Georgios Pöteris ve Samatya H. Nikolaos kiliselerinde, yapının veya avlunun

herhangi bir köşesinde yer alan madeni malzeme ile yapılmış, derme-çatma çan kulesi görülür.

Parekklesion

Katalogtaki yapılar arasında parekklesionu olan tek örneğimiz, Fener H. Georgios Poteras Kilisesi'dir. Kiliseye kuzeyinde bitişik olan parekklesion, tek mekanlı ve doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olup, doğusunda apsis ile sınırlanır. Fener H. Georgios Poteras Kilisesi'nin parekklesionu günümüzde kullanılmaktadır.

Okullar ve idari-sosyal yapılar

Kiliselerin bulunduğu avlunun içinde, değişik yerlerde ve farklı biçimlerde konumlanırlar. Günümüzde bu yapılar amaçları dışında ve genellikle konut olarak kullanılmaktadır.

Bazı kiliselerde bulunan okul yapıları, genellikle tuğladan örülmüş cepheleri ile benzer mimari özellikler gösterir. Yenikapı H. Theodoros Kilisesi'ndeki okul, günümüzde de işlevini sürdüren tek örnektir. Ayvansaray H. Demetrios, Balatkapı Taksiarkhes, Edirnekapı H. Georgios ve Samatya H. Konstantinos kiliselerinde okul yapıları günümüzde boş durumdadır.

İdari yapılar, kilisenin yönetimine ilişkin faaliyetlerin yürütüldüğü yerlerdir. Sosyal yapılar ise cemaatin kendi aralarındaki ilişki ve sosyal dayanışmanın sürdürülmesi amacıyla kurulmuş dernek, aşevi, sağlık evi ve benzeri yapılardır. Ayin öncesi ve sonrasında cemaatin biraraya geldiği toplantı salonları, Balatkapı Panagia, Samatya H. Konstantinos ve Silivrikapı Panagia kiliselerinde ek yapılarıdır. Samatya H. Konstantinos Kilisesi'nde güneyinde bitişik olan toplantı salonu, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olup, batısındaki geçiş mekanı ile kiliseye bağlanmıştır.

SONUÇ

Katalog kapsamında ele aldığımız kiliseler, genellikle kitabelerinden hareketle onsekizinci yüzyılın ilk yarısı ile ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısı arasındaki döneme tarihlenmektedir. Kitabesi bulunmayan Kumkapı'daki Hagia Kyriake ve Panagia Elpida kiliseleri, sözlü anlatım ile ondokuzuncu yüzyıl sonuna tarihlenerek farklı örnekler oluşturmaktadır. Kitabesi bulunmayan Ayakapı'daki Hagios Nikolaos Kilisesi Koçu (1961: 1581)'ya göre, yapım kitabesi olmayan Altımermer Panagia Kilisesi Schneider (1967: 43)'e göre, diğer yirmibeş kilise ise kitabeleri ile tarihlendiğinde katalog yapıları aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır.

Hasköy Hagia Paraskeve	1692
Fener Hagios Georgios Metokhi	1708
Fener Hagios Georgios Patrikhane	1720
Edirnekapı Hagios Georgios	1726
Ayvansaray Hagios Demetrios	1730
Balatkapı İoannes Prodromos	1733
Galata İoannes Prodromos	1734
Galata Panagia Kaphatiane	1734
Galata Hagios Nikolaos	1804
Samatya Hagios Konstantinos-Helene	1805
Eğrikapı Panagia	1816
Fener Hagios Georgios Poteras	1830
Samatya Hagios Nikolaos	1830
Yenikapı Hagios Theodoros	1830
Topkapı Hagios Nikolaos	1831
Samatya Analepsis	1832
Balatkapı Panagia	1833
Balatkapı Taksiarkhes	1833
Samatya Hagios Menas	1833
Altımermer Panagia	1834

Salmatomruk Panagia	1834
Samatya Hagios Georgios	1834
Sarmaşık Hagios Demetrios	1834
Silivrikapı Panagia	1834
Belgradkapı Panagia	1837
Tekfursarayı Panagia	1837
Ayakapı Hagios Nikolaos	1837
Kumkapı Panagia	1895
Kumkapı Hagia Kyriake	1895

Kitabeleri ile onsekizinci yüzyıl öncesine tarihlenen katalog kapsamındaki kiliselerden aşağıda belirtilenler; İstanbul'daki Rum Ortodoks Kiliseleri'nde mimari faaliyetlerin yoğunlaştığı ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısında yenilenmişlerdir.

Hasköy
Hagia Paraskeve (1692)	Yeniden yapım 1833
(2 no. kitabe)
Fener Hagios Georgios
Patrikhane (1720)	Yeniden yapım 1836
(2 no. kitabe)
Edirnekapı
Hagios Georgios (1726)	Yeniden yapım 1836
(2 no. kitabe)
Ayvansaray
Hagios Demetrios (1730)	Restorasyon 1835
(2 no. kitabe)
Balatkapı
İoannes Prodromos (1733)	Onarım 1831, 1852, 1855
(2 no. kitabe)
Galata
İoannes Prodromos (1734)	Restorasyon 1799
(2 no. kitabe)
Galata
Panagia Kaphatiane (1734)	Yeniden yapım 1840
(2 no. kitabe)

Katalog kapsamındaki kiliseler, kitabelerinde kaydedilen mimar adlarıyla değerlendirildiğinde, tesbit edilen mimarlar şunlardır:

Kalfa Paulos	Fener
Hagios Georgios Metokhi (1708)
Kayserili
Konstantinos Yolasıǧmazis	Topkapı Hagios Nikolaos (1831)
Konstantinos	Samatya Analepsis (1832)
Konstantis Yolasıǧmazis	Samatya Hagios Menas (1833)
Konstantinos	Samatya Hagios Konstantinos
ve Helene (1833)
Kalfa Theodoros	Salmatomruk Panagia (1834)
Nikolaos Nikitadis	Samatya Hagios Georgios (1834)
Nikolaos Paǧcioǧlu
ve Marki Kalfa	Silivrikapı Panagia (1834)
Hacı Nikolaos	Edirnekapı
Hagios Georgios (1836)
Sisanion bölgesinden
Kalfa Kosta	Tekfursarayı Panagia (1837)

1831-1833 yılları arasında Samatya'daki Analepsis, Hagios Menas ve Hagios Konstantinos kiliseleri ile Topkapı'daki Hagios Nikolaos Kilisesi'nde kitabelerdeki mimar adlarının benzerliǧi, bu yapıların mimarının aynı olduǧu izlenimini vermektedir. 1831 tarihli Topkapı'daki Hagios Nikolaos Kilisesi'nin mimarı Kayserili KONSTANTİNOS YOLASIǧMAZİS ile 1833 tarihli Samatya'daki Hagios Menas Kilisesi'nin mimarı KONSTANTİS YOLASIǧMAZİS aynı kişi olmalıdır.

1832 tarihli Samatya Analepsis Kilisesi'nin mimarı KONSTANTİNOS ile 1833'te restore edilen Samatya Hagios Konstantinos Kilisesi'nin mimarı KONSTANTİNOS'un da aynı kişi olması mümkündür. Kiliselerin birbirlerine yakınlıǧı ve aynı yıllardaki inşaat faaliyetleri, bu dört kilisedeki KONSTANTİNOS adının aynı kişiye ait olabileceğini düşündürmektedir.

1834 yılında; Salmatomruk Panagia Kilisesi mimar KALFA THEODOROS, Samatya Hagios Georgios Kilisesi mimar NİKOLAOS NİKİTADİS, Silivrikapı Panagia Kilisesi NİKOLAOS PAǧCİOǧLU ve MARKİ KALFA tarafından inşa edilmişlerdir.

1836 yılında Edirnekapı'daki Hagios Georgios Kilisesi'nin mimarı HACI NİKOLAOS'tur. Kilisedeki diğer iki kitabede; Sisanion Eyaletinde Louvri Köy'lü Stergios oğlu Baş usta HACI KİROS ve Kocaoğlu İOANNES adları belirtilmektedir.

1837 yılında Tekfursaray Panagia Kilisesi'nin mimarı Sisanion Bölgesinden Duvarcı KOSTA KALFA'dır.

Böylece, ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısında; 1831 ve 1833 yılları arasında Samatya ve Topkapı'da Kayseri'li KONSTANTİNOS YOLASIĞMAZIS ve/veya KONSTANTİNOS, 1834 yılında Salmatomruk'ta KALFA THEODOROS, Samatya'da NİKOLAOS NİKİTADİS, Silivrikapı'da NİKOLAOS PAĞCIOĞLU ve MARKİ KALFA, 1836 yılında Edirnekapı'da HACI NİKOLAOS, 1837 yılında Tekfursaray'ında, Sisanion'lu Duvarcı KOSTA KALFA mimar olarak faaliyet göstermişlerdir.

Katalog kapsamındaki kiliselerin kitabelerinden saptanan, onarım veya yeniden yapımlarındaki baniler, onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısında Rum toplumunun sosyal ve ekonomik durumunu yansıtmaktadır. Bazı kiliselerin kitabelerinde, yapım ya da onarımı gözeten kişiler veya kilise mütevelli heyeti ve yakarış kitabelerinde anılan kişiler de Rumların sosyal yaşamı hakkında fikir vermektedir.

Katalog kapsamındaki yapılarda tespit edilen en eski kitabe, Hasköy'deki Hagia Paraskeve Kilisesi'ne aittir. Kitabede, kilisenin 1692 yılında Eflak Voyvodası Simandor Brankovanos (1654-1714) tarafından yaptırıldığı belirtilir.

Fener'deki Hagios Georgios Metokhi Kilisesi, 1708 yılında Kudüs Patriği Khrisantos'un harcamalarıyla, Filistin'deki Kesaria Metropolitli Meletios, Başrahip Meletios ve Kalfa Paulos'un gözetiminde yeniden inşa edilmiştir.

Fener Hagios Georgios Patrikhane Kilisesi'nin 1720 yılında yeniden inşaaşı, metropolitlerden oluşan mütevelli heyeti ile Büyük Ekklesiarkhes Konstantinos ve Eflak-Boğdan'ın eski Kapu-kahyası Hacı Konstantinos'un gözetiminde gerçekleştirilmiştir.

Edirnekapı'daki Hagios Georgios Kilisesi'nin 1726 yılında restorasyonu ile ilgili kitabede "Tanrının kulu" Bali Ekserci'nin yakarışı dile getirilmektedir.

Balatkapı'daki İoannes Prodromos Kilisesi, 1733 yılında Girit'li Nikephoros tarafından yeniden yaptırılmıştır. Galata'daki Panagia Kilisesi, 1734 yılında Filodoros Gunaris, Yeorgios Gunaris, Stergios Gunaris, Daniil Gunaris, Ioannis Hrisohoos, Leontaris Kerestecis, Dukas Kerestecis, Konstanti Kerestecis gözetiminde yeniden inşa

edilmiştir.

Onsekizinci yüzyılın sonunda 1799 yılında, Galata'daki İoannes Prodromos Kilisesi, Sakızlılar tarafından yeniden inşa edilmiştir.

Ondokuzuncu yüzyılın ilk çeyreğinde 1805 yılında yeniden inşa edilen Samatya'daki Hagios Konstantinos ve Helene Kilisesi'nde, Triandaphilis, Vasilis, İoannis, Tanas adları belirtilmiştir. 1816 yılında yeniden inşa edilen Eğrikapı'daki Panagia Kilisesi'nde, Argiropuloslar soyundan Devlet Tercümanı İakovos anılmaktadır.

Ondokuzuncu yüzyılın ikinci çeyreğinde kiliselerde mimari faaliyetlerin arttığı ortamda, 1830 yılında yeniden inşa edilen Fener'deki Hagios Georgios Poteras Kilisesi'nde, Konya Eyaleti'nden Gerverili, Çarşambalı Bakkal Yeorgi'nin 'hayratı' ifade edilir. Bu kilisenin diğer kitabelerinde, Sisanion bölgesinden Konstantinos Ephtimiu'nun ve Daniel Psomas'ın yakarışlarına yer verilir. Bir başka kitabede ise Sisanion Eyaleti'nden Köstence'li Rahip Vasilios Nikolau ve Yeorgios Eftimiu anılmaktadır.

1830 yılında yeniden inşa edilen Yenikapı'daki Hagios Theodoros Kilisesi'nde bayan Hacıvaso ve bilge Agathangelos anılır.

Topkapı'daki Hagios Nikolaos Kilisesi'nin 1831 yılında yeniden yapılışı sırasında, mütevellî heyetinden bakkallar Khristos, İoannes, Petros, Lazaros, Dimitrios, Stefanos, Khristos, Hacı Nikolaos ile bahçıvanlar Vasilis, Antoniou, meyhaneci Thanas, Rahip Nikolaos'un okuyucusu Mihail'in oğlu Pantelis, meyhaneci Zamba, tülbentci Nikolaos, bahçıvan Anastasis, yağcı Aleksis, bozmacı Theodoris, keresteci Photokis, kabızmal Petros, eski kabızmal Apostholes ve baniler Paulos, Theodoros, İoannes, Dimitrios anılmaktadır.

Samatya'daki Hagios Konstantinos ve Helene Kilisesi, 1833 yılında Grigorios, Fotios ve Mimar Konstantinos gözetiminde restore edilmiştir. Silivrikapı'daki Panagia Kilisesi, 1833 yılında mütevellî heyeti üyeleri Hacıanesti İoannu, Hacımanolaki Kamara, Konstantinos İoannu İplikçi ve Dimitrios Harkapoulos ile Yeorgios Fotiadis'in teşviki ve gözetiminde inşa edilmiştir.

Salmatomruk'taki Panagia Kilisesi, 1834'te Hacı İo[annes] oğlu Kabızmal Theodoros, Moisis oğlu Katip Georgios, Zafiris oğlu Panayotis, Leon oğlu Pancos, Mikhail oğlu Manuil, Grigorios oğlu Avraam, Argiris oğlu Petros'un gözetiminde yeniden inşa edilmiştir.

Fener Hagios Georgios Patrikhane Kilisesi, 1836 yılında Pammedealıların katkılarıyla yeniden inşa edilir. Edirnekapı'daki Hagios Georgios Kilisesi'nde, 1836 yılında Sisanion bölgesi Louvri Kö-

yü'nden İoannes Nikolaos Skuropoulos; Tekfursarayındaki Panagia Kilisesi'nde, 1837 yılında Louvri köylü Nikolaos İoannes Zuvupoulos anılmaktadır.

Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, 1868 yılında Galata'daki Hagios Nikolaos Kilisesi'nin Ayazması, Antonios Antipas tarafından inşa ettirilmiştir. Balatkapı'daki Panagia Kilisesi'nde, 1877 yılında Konstantinos Andreou, İoannis Andreou ve Thomas İoannou'nun yakarışı dile getirilir.

Samatya'daki Hagios Konstantinos Kilisesi'nin 1903 yılında yapılan çan kulesi; Avr. Vasiliadis, İ. Georgiadis, P. Kalfa Poulos, H. Ksenidis'den oluşan Bağış Toplama Komitesinin öncülüğünde ve Zosima Damianos, Hacı Nikolaos., Hacıopoulos, O. Çolakidis, İ. S. Ladas, İ. Thomas, B. Petrides'in gözetiminde inşa edilmiştir.

Yirminci yüzyılın ilk yarısındaki onarımlarda; 1912 yılında Balatkapı'daki Panagia Kilisesi'nde Euprepeia Kadınlar Derneği, 1930 yılında Eğrikapı'daki Panagia Kilisesi'nde Minas ve Evlampia D. Cambazoglu, 1933 yılında Ayvansaray'daki Hagios Demetrios Kilisesi'nde Aleksandros Konstantinides ve aynı yıl Silivrikapı'daki Panagia Kilisesi'nde Niğdeli Minas K. Maksimiades, 1946 yılında Eğrikapı'daki Panagia Kilisesi'nde Beyoğlu Hayırsever Gençler Grubu katkıda bulunmuştur.

Ayvansaray'daki Hagios Demetrios Kilisesi 1960 yılında Konstantinos H. Georgios'un katkısıyla onarılmış, Samatya'daki Hagios Georgios Kilisesi 1966 yılında Vasilios Athanasiades'in katkılarıyla yenilenmiştir. Katalog kapsamındaki yapılarda sürdürülen mimari faaliyetlere son örnek, 1992 yılında restore edilen Balatkapı'daki Panagia Kilisesidir.

Kiliselerde adları belirlenen kişiler ve meslek gruplarından, onsekizinci yüzyıl ve ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısında, İstanbul'daki Rum Ortodoks Kiliseleri'nin bu semtlerde oturan küçük esnaf tarafından himaye edildiği anlaşılmaktadır. Bu cemaatin faaliyet gösterdiği meslek grupları; bakkal, meyhaneci, kabzımal, bahçıvan, keresteci, tülbentçi, yağcı, bozmacı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu küçük esnaf, genelde Topkapı ve Edimekapı çevresinde yaşamaktadır. Kitabelerdeki isimler arasında, 'Hacı' sözcüğü geçen adların çokluğu da dikkati çekmektedir. Yirminci yüzyılın ilk yarısında, kiliselerdeki onarımlara katılan ve kadınlar ile gençlerden oluşan iki sosyal grubun varlığı, bu dönemde toplumdaki değişimi yansıtır.

İstanbul'un fethinden sonra kentte yaşayan Rum Ortodoks toplumu, sosyal ve siyasal varlığını Osmanlı yönetiminin himaye-

sinde sürdürmüştür. Bu toplumun ibadet yapıları, Bizans döneminin dini yapıları üzerinde ve yönetimin sınırlamaları çerçevesinde biçimlenmiştir. Osmanlı dönemindeki Rum Ortodoks Kiliseleri; yönetimin getirdiği kurallar sonucu, genellikle bazilikal plan tipinde, sade ve gösterişsiz yapılar olup, benzer mimari özellikler yansıtmaktadır.

Bu dönemde İstanbul'a gelen araştırmacı ve seyyahların verdikleri bilgilere göre, kentteki kiliselerin sayısı çeşitli dönemlerde farklılık gösterir. Mevcut bilgilerin ışığında, onaltıncı yüzyılın ortasından itibaren varlıklarını belirlediğimiz Rum Ortodoks Kiliseleri'nden günümüzde mevcut olanlar; dönemin kent sınırları içindeki Bizans dini yapıları üzerinde inşa edilmiş ve Osmanlı dönemindeki onarım ve yeniden yapımlarla varlığını sürdürmüştür. Katalog kapsamında ele aldığımız bu kiliseler, Tanzimat ve Islahat Fermanlarına kadar olan dönemde inşa edilmiş yapılarıdır.

İstanbul'da halen ibadete açık olan doksandört Rum Ortodoks Kilisesi tespit edilmiştir. İstanbul'daki Rum Ortodoks Kiliseleri'nin hiçbir dönemde bu sayıya ulaşmadığı bilinmektedir. Kiliselerin sayısındaki artış, Osmanlı döneminde Tanzimat ve Islahat Fermanları ile yaşanan değişime ve Rum toplumunun kavuştuğu ekonomik ve sosyal statüye bağlıdır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda onsekizinci yüzyılın ilk yarısında başlayan batıya yöneliş, toplumun her kesimini büyük ölçüde etkilerken, uzun zaman devletin dış ilişkilerinde önemli bir yere sahip olan Rum toplumunun, hem Osmanlı devleti hem de Batılı ülkeler nezdinde ön plana çıkmasına yol açmıştır. Bu gelişmeler sonucu imparatorlukta farklılaşan siyasi ve sosyal dengeler, hızla değişen yeni bir süreci başlatır.

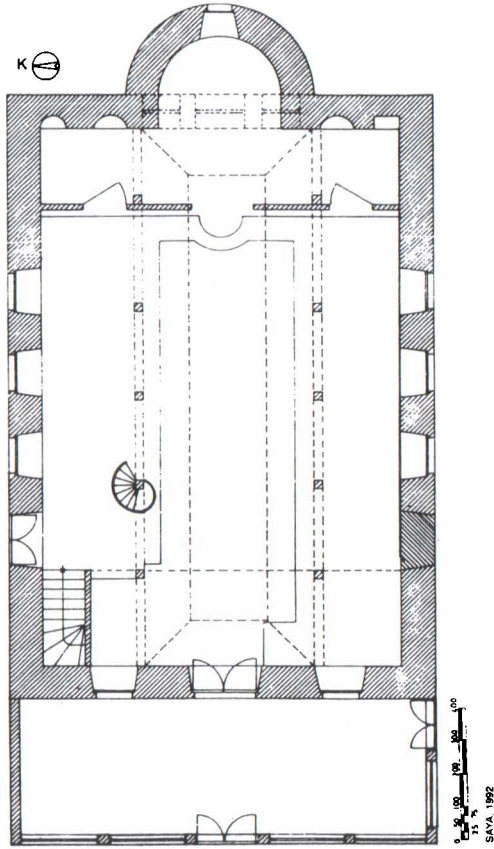
Ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısında İstanbul'da, Rum Ortodoks toplumunun sosyal yaşamına koşturucu olarak, dini yapıları da onarımlar ya da yeniden yapımlarla ele alınmıştır. Katalog kapsamında incelediğimiz kiliselerin kitabeleri, dönemin mimari faaliyetlerini belgelemektedir. Osmanlı toplumunu Tanzimat ve Islahat fermanlarına hazırlayan yenileşme hareketlerinin yarattığı ortamda, mevcut kiliselere onarım ve yeniden yapımların sağlanarak önemli bir adım atılmış yüzyılın ikinci yarısında ise kiliselerin inşaatı konusundaki sınırlamalar kaldırılmıştır.

Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, Tanzimat ve Islahat fermanlarının sonucu olarak Rum toplumu, Osmanlı'nın himayesi yerine, onun vatandaşlığını kazanmış; ticari alanda edindiği birikimi sosyal kazanımlara dönüştürerek, Batının da sağladığı olanak-

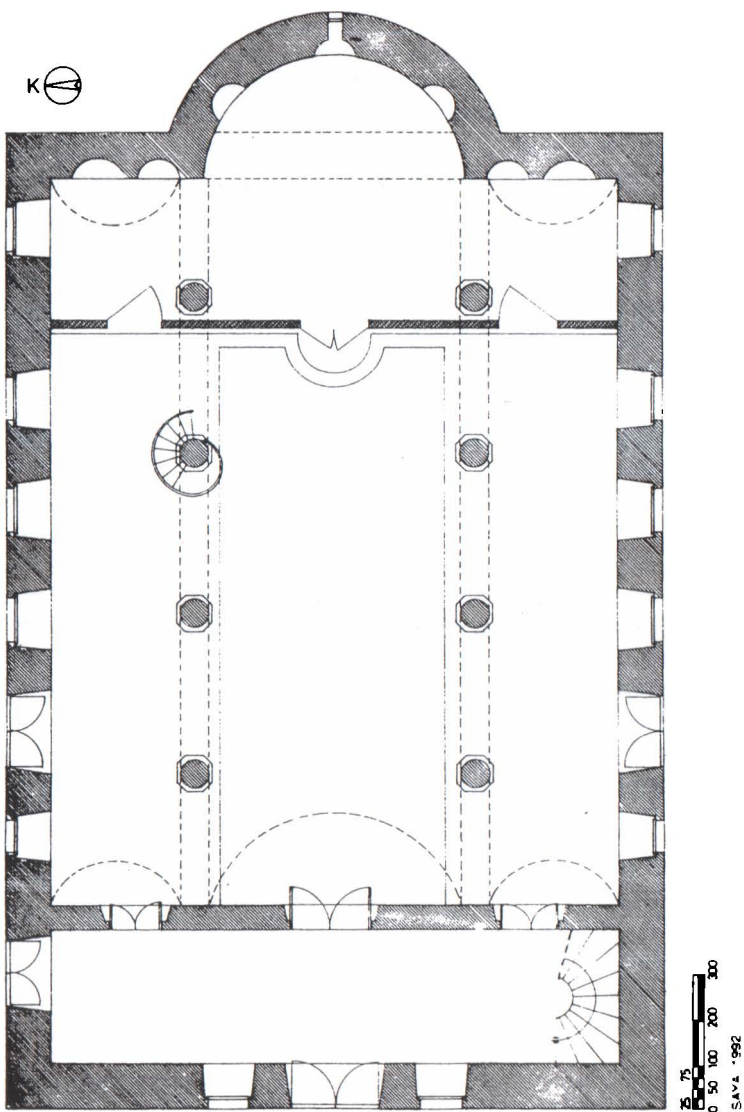
larla mevcut konumunu güçlendirmiştir. Bu dönemde, yeni fikirlerin sağladığı hoşgörü ortamında, Rum Ortodoks toplumun ulaştığı refah düzeyi, üst yapıda kendini belli etmeye başlar. Özellikle Fener semti; evleri ve insanların yaşam biçimiyle farklılaşmanın belirgin bir şekilde görüldüğü bölge haline gelir.

Osmanlı döneminde mimarideki sınırlamaların getirdiği birikim, ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren mimari faaliyetlere yansımıştır. Bu dönemde Rum toplumu, İstanbul'un bir çok yerinde yeni kiliseler inşa edebilmenin yanı sıra, dini mimaride farklı plan tiplerine ve yeni üslup arayışlarına da yönelmiştir. Yeni kilise yapımları ile kiliselerin sayısı artarken, yeni mimari anlayışların uygulanabilmesi, dini mimariyi önemli ölçüde farklılaştırmıştır. Katalog kapsamında incelediğimiz Kumkapı'daki Hagia Kyriake ve Panagia kiliselerinin mimarisi, bu arayışların yansıtıldığı örneklerdir. Yeni dönemde kısa zamanda görülen değişim; gerek plan tipleri ve yapım tekniğinde, gerekse bezemede önemli boyutlara ulaşmıştır.

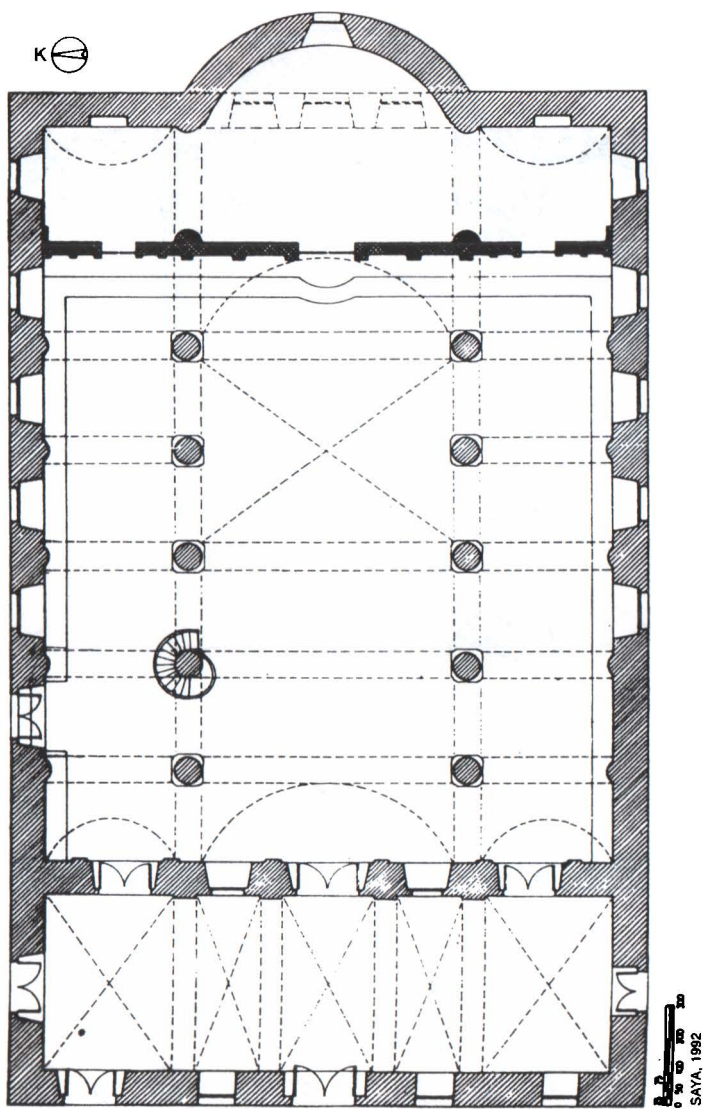
İstanbul'da onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısına ait Rum Ortodoks Kiliseleri'ndeki kitabelerden edinilen bilgilerin değerlendirilmesi, bu dönemde İstanbul'daki Rumların sosyal yaşamından bir kesiti ortaya koymaktadır. Kitabelerle kanıtlanan bilgiler; Osmanlı İmparatorluğu'nda yenileşme hareketlerinin yaşandığı dönemde, yeniden inşa edilen ya da onarılan ibadet mekanlarının, günümüze kadar geçirdiği aşamaları ortaya koymaktadır. Bizans'ın oluşturduğu mirasa dayanan kökeni ve Osmanlı'nın yaşattığı varlığı ile günümüze gelen Rum Ortodoks Kiliseleri, hem Bizans'tan hem de Osmanlı'dan farklılaşan mimarisi ile kendine özgü olmuştur.

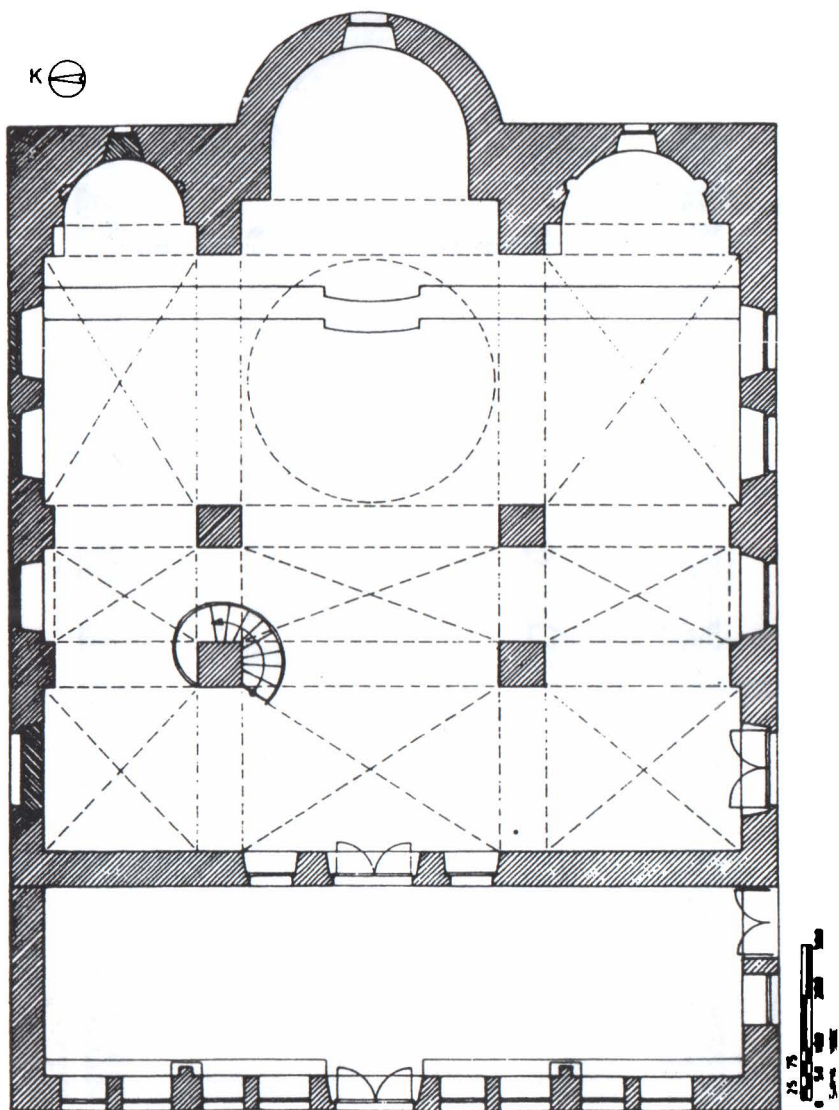
Levha 1 - Sarmaşık Hagios Demetrios Kilisesi Planı

Leyha II - Belgradkapı Panagia Kilisesi Planı

Levha III - Silivrikapı Panagia Kilisesi Planı

Levha IV - Samatya Hagios Georgios Kilisesi Planı

KAYNAKÇA

AHMED REFİK

- 1341 H "Osmanlı İmparatorluğu'nda Fener Patrikhanesi ve Bulgar Kilisesi."
Türk Tarihi Encümeni Mecmuası, X: 73-84.
- 1988 a *Onuncu Asr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı (1495-1591)*,
İstanbul: Enderun Kitabevi.
- 1988 b *Onbirinci Asr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı (1592-1688)*,
İstanbul: Enderun Kitabevi.
- 1988 c *Onikinci Asr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı (1689-1785)*,
İstanbul: Enderun Kitabevi.
- 1988 d *Onüçüncü Asr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı (1786-1882)*,
İstanbul: Enderun Kitabevi.

AKÇURA, Yusuf

- 1940' *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri*,
İstanbul.

AKTEPE, Münir

- 1957 "XVII. Asra ait İstanbul Kazası Avarız Defteri."
İstanbul Enstitüsü Dergisi, III: 109-139.
- 1958 "İstanbul'un Nüfus Meselesine Dair Bazı Vesikalar"
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi,
IX, 13: 1-30.

ALASYA, Fikret

- 1971 *Osmanlı Hükümeti Tarafından Ortodoks Kilisesine Verilen İmtiyazlar*,
Ankara.

ANDREASYAN, Hrand D.

- 1973 "Eremya Çelebi'nin Yangınlar Tarihi."
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi,
27: 59-84.

AREL, Ayda

1975 *Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Batılılaşma Süreci, İstanbul.*

ARSEVEN, Celal E.

1329 H *Eski Galata ve Binaları, İstanbul.*

AYVANSARAYI, Hüseyin

1281 H *Hadikatü'l-cevami, İstanbul: Matbaa-i Amire.*

AYVERDİ, Ekrem H.

1958 a *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskanı ve Nüfusu, Ankara.*

1958 b *19. Asırda İstanbul Haritası, İstanbul.*

BARKAN, Ömer L.

1964 "894 (1488/1489) Yılı Cizyesinin Tahsilatına ait Muhasebe Bilançoları."

1972 *Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi, I, 1: 1-117. Süleymaniye Camii ve İmaret-i İnşaatı I, Ankara.*

BARKAN, Ö. L. ve E. H. AYVERDİ

1970 *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihli, İstanbul.*

BAYRI, Halit M.

1953 "İstanbul İlinde Yer Adları-Bentler, Sukemerleri, Ayazmalar, Kaynaklar." *Türk Folklor Araştırmaları, 45: 715-718.*

BELFOUR, F.C.

1836 *The Travels of Macarius, Patriarch of Antioch, London.*

BENAY, S.

1900 "Le Monastère de la Source à Constantinople." *Echos d'Orient, III: 223-228, 295-300.*

BOZKURT, Gülnihal

1989 *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.*

BROCK, Sebastian

- 1967 "A Medieval Armenian Pilgrim's Description of Constantinople."
Revue Des Etudes Armeniennes, IV: 81-102.

BRUNOV, Nikola

- 1927 "Die Panagia Kirche auf der Insel Chalki in der Umgebung von Konstantinopel."
Byzantinisch Neugriechische Jahrbücher, VI: 509-520.

CEZAR, Mustafa

- 1991 *XIX. Yüzyıl Beyoğlusu*,
İstanbul.

CLOT, André

- 1991 *Fatih Sultan Mehmet*,
(Çev. Necla Işık),
İstanbul.

CROSS, F. L. (Ed.)

- 1958 *The Oxford Dictionary of the Christian Church*,
London.

ÇARK, Y. G.

- 1953 *Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler 1453-1493*,
İstanbul.

DALLAWAY, James

- 1797 *Constantinople Ancient and Modern, with Excursions to the Shores and Islands of Archipelago and to the Troad*,
London.

DANIŞMEND, İsmail Hami

- 1947 *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*,
İstanbul.
- 1953 *The Importance of the Conquest of Istanbul for Mankind and Civilization*,
İstanbul.

DECEI, Aurel

- 1953 "Patrik II. Gennadios Skolarios'un Fatih Sultan Mehmet İçin Yazdığı Ortodoks İ'tikad-Namesinin Türkçe Metni."
Fatih ve İstanbul, I: 99-116.
- 1954 "Yenadios İ'tikad-Namesinin Metni."
Fatih ve İstanbul, II, 7-12: 204-210.

DENEL, Serim

- 1980 "19. Yüzyılda Osmanlı Sivil Mimarisinde Bazı Oran-Ölçek Değişimleri."
Bedrettin Cömert'e Armağan,
Ankara: 541-548.
- 1982 *Batılılaşma Sürecinde İstanbul'da Tasarım ve Mekanlarda Değişim*,
Ankara.

DERNSCHWAM, Hans

- 1987 *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*,
(Çev. Yaşar Önen),
Ankara.

DEROKO, A.

- 1953 "Beogradska Ikona Bogoroditse u Tsarigradu"
Starinar (New Series), III-IV:217-222.

DİRİMTEKİN, Feridun

- 1953 a *Istanbul After the Conquest*,
İstanbul.
- 1953 b *Ecnebi Seyyahlara Nazaran Fetihden Sonraki İstanbul*,
İstanbul: Halk Basımevi.
- 1953 c "14. Mıntıka."
Fatih ve İstanbul, I: 193-222.
- 1958 "Ecnebi Seyyahlara göre Onsekizinci Asrın İkinci Yarısında İstanbul."
İstanbul Enstitüsü Dergisi, IV: 93-134.
- 1959 "Ecnebi Seyyahlara Göre XVII. Yüzyılda İstanbul'un Medeni ve İctimai Hayatı."
İstanbul Enstitüsü Dergisi, V: 56-98.

DU CANGE, Fresne

- 1729 *Seu Descriptio urbis sub Imperatoribus Christianis*
(1682) *oum fiburis templi S. Sophiae et aliis accedunt addita-*
menta ad eandem Constantinopolim Christianam: Item-
que de hebdomo Constantinopolitano Disquisito Topog-
raphica ubri quatuor,
Venedig.

DUYURAN, Rüstem

- 1949 "17 nci Yüzyılın Başlarına ait bir İstanbul Panoraması."
Türkiye Turing Otomobil Kurumu Belleteni, 88: 1924.

DÜZDAĞ, Ertuğrul M.

- 1972 *Şeyhülislam Ebusuut Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*,
İstanbul.

EBERSOLT, Jean

- 1951 *Constantinopel*,
Paris.

ERCAN, Yavuz

- 1972 "Osmanlı İmparatorluğunda Müslüman Olmayan Halkın Hukuki ve İctimai Durumu (1300-1600)." (Yayınlanmamış Doktora Tezi)
Ankara: Ankara Üniversitesi.
- 1983 "Türkiye'de XV. ve XVI. yy. larda Gayrimüslimlerin İctimai ve İktisadi Durumu."
Türk Tarih Kurumu Belleten, XLVII: 1119-1149.
- 1988 *Kudüs Ermeni Patrikhanesi*,
Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- 1990 "Osmanlı İmparatorluğunda Gayrimüslimlerin Giyim, Mesken ve Davranış Hukuku."
Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, I: 117-125.

ERGİN, Osman

- 1937 *Türk Tarihinde Evkaf, Belediye ve Patrikhaneler*,
İstanbul.
- 1953 "İstanbul'un Fethinden sonra Şehir nasıl iskan ve imar edildi?"
Resimli Tarih Mecmuası, 41: 2352-2364.

ERİM, Nihat

- 1953 *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri I, Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları*,
Ankara.

ERZEN, Afif

- 1954 "İstanbul Şehrinin Kuruluşu ve İsimleri."
Türk Tarih Kurumu Belleten, XVIII: 131-154.

EVLİYA ÇELEBİ

- 1969 *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi I, II*.
İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi.

EYİCE, Semavi

- 1955 *Istanbul Petit Guide*,
İstanbul.
- 1965 a "İstanbul'un Mahalle ve Semt Adları Hakkında Bir Deneme."
Türkiyat Mecmuası, XIV: 199-216.
- 1965 b "Fetihten Sonra İstanbul'daki Kiliselerin Durumu."
Türk Yurdu, XXX: 33-34.
- 1967 "İstanbul (Tarihi Eserler)."
İslam Ansiklopedisi, V/2: 1214/44-1214/144.
- 1973 *Son Devir Bizans Mimarisi*,
İstanbul.
- 1975 "Tarih İçinde İstanbul ve Şehrin Gelişmesi."
Atatürk Konferansları, VII: 89-182.
- 1986 "İstanbul'un Camiye Çevrilen Kiliseleri."
Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı Dergisi, II: 9-18.
- 1987 "İstanbul'da İhmal Edilmiş Tarihi Bir Semt Ayvan-saray."
Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı Dergisi, V: 33-49.

FRANCIS, Georgios

- 1992 *Şehir Düştü!*
(1460) (Çev: Kriton Dinçmen)
İstanbul: İletişim Yayınları.

FRAZEE, Charles A.

- 1981 *The Orthodox Church and Independent Greece 1821-1852*,
Bristol.
- 1983 *Catholics Sultans The Church and the Ottoman Empire 1453-1923*,
Bristol.

FREELY, John

- 1983 *Istanbul*,
London, New York.

GEDEON, Manuel

- 1884 *Χρονικά τοῦ Πατριαρχικοῦ οἴκου καὶ τοῦ ναοῦ*,
Khronika tou Patriarkhikou oikou kai tou naou,
Konstantinoupolis.

- 1888 Ἑκκλησίαι τῶν Ὀρθοδόξων ἐν
Κωνσταντινουπόλει,
Ekklesiai ton Orthodoxon en Konstantinoupolei,
Konstantinoupolis.
- 1893 "Περὶ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸν ιζ' Ἀἰῶνα Βυζαντινῶν Ναῶν."
"Peri ton en Konstantinoupolei kata ton iz Aiona Byzantinon Naon."
Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος,
Ho en Konstantinoupolei Hellenikos Philologikos Syllogos, XXIII: 39-41.
- 1899 Βυζαντινὸν Ἑορτολόγιον,
Byzantinon Heortologion,
Konstantinoupolis.
- 1900 Ἑκκλησίαι Βυζαντιναὶ Ἐξακριβούμεναι,
Ekklesiai Byzantinai Eksakriboumenai,
Konstantinoupolis.
- GEORGIADES, G.
- 1898 Ὁ ἐν Γαλατᾷ ἱερός ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῶν Χίων,
Ho en Galata hieros naos tou Hagiou Ioannou ton Khion,
Konstantinoupolis.
- GERLACH, Stephan
- 1674 *Stephan Gerlachs dess Aelteren Tage-Buch*,
Frankfurt.
- GIBB, H. A. R. ve H. BOWEN
- 1957 *Islamic Society and the West*,
London.
- GöKTürk, Hakkı
- 1961 *İstanbul Ansiklopedisi*,
İstanbul, III: 1537-1555, 1561-1598.
- GROSVENOR, Edwin A.
- 1899 *Constantinople*,
Boston.
- GURLITT, Cornelius
- 1911 "Zur Topographie Konstantinopels im XVI. Jahrhundert."
Orientalischs Archiv, II: 1-9, 51-65.

- 338 İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri
- 1912 *Die Baukunst Konstantinopels,*
Berlin.
- GYLLIUS, Petrus
1561 *De Topographia Constantinopoleos et de illius Antiquitatibus,*
Lyon.
- HALİL ETHEM
1932 *Yedikule,*
İstanbul.
- HAMMER, Joseph von
1329 (H) *Devleti Osmaniye Tarihi,*
(Çev. Mehmet Ata),
İstanbul.
- 1822 *Constantinopolis und der Bosporos,*
Pesth.
- HEMEROLOGION
1905 "Αἱ Ἐνορίαὶ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κωνσταντινουπόλεως."
"Ai Enoriai tes Arkhiepiskopes Konstantinoupoleos."
Ἡμερολόγιον τοῦ ἔτους 1906, Ἐθνικὰ Φιλανθρωπικὰ Καταστήματα,
Hemerologion tou etous 1906, Ethnika Philanthropika Katastemata,
Konstantinoupolis.
- HIEREUS, Eugenios
1886 *Ζωοδόχος Πηγή,*
Zoodokhos Pege,
Athenai.
- HORE, A.H.
1899 *Eighteen Centuries of the Orthodox Greek Church,*
London.
- HOTZ, Walter
1971 *Byzanz Konstantinopel Istanbul,*
München-Berlin.
- HUSSEY, J. M.
1967 *The Cambridge Mediaval History, IV: The Byzantine Empire, II: Government, Church and Civilization,*
Cambridge.

HYPSELANTES, Alexandre

- 1870 *Τὰ μετὰ τὴν Ἀλωσιν,*
Ta meta ten Halosin,
 Konstantinoupolis.

IORGA, Nicolas

- 1935 *Byzance après Byzance. Continuation de l' <Histoire de la vie Byzantine> ,*
 Bucharest.

İNALCIK, Halil

- 1954 *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar,*
 Ankara.
 1965 "Adaletnameler."
Belgeler, II: 49-142.
 1975 *The Ottoman Empire The Classical Age 1300-1600,*
 London.
 1978 "İstanbul."
The Encyclopaedia of Islam, IV: 224-248.
 1985 *Studies in Ottoman Social and Economic History,*
 London.

İNCİCİYAN, P. G.

- 1956 *XVIII. Asırda İstanbul,*
 (Çev. Hrand D. Andreasyan),
 İstanbul: İstanbul Matbaası.

JANIN, Raymond

- 1932 "Les Eglises Byzantines Saint-Nicolas à Constantinople."
Echos d'Orient, XXXI: 403-418.
 1934'a "Les Eglises Byzantines des Saints Militaires."
Echos d'Orient, XXXIII: 163-180.
 1934 b "Les Eglises Byzantines des Saints Militaires."
Echos d'Orient, XXXIII: 331-342.
 1935 "Les Eglises Byzantines des Saints Militaires."
Echos d'Orient, XXXIV: 56-70.
 1939 "La Topographie de Constantinople Byzantine."
Echos d'Orient, XXXVIII: 118-150, 380-416.
 1964 *Constantinople Byzantine,*
 Paris.

- 1969 *La Geographie Ecclesiastique de l'Empire Byzantin, I: Le siège de Constantinople et le Patriarcat Oecuménique, III: Les Eglises et les Monastères*, Paris.

KARACA, M. Zafer

- 1992 a "İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler." (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- 1992 b "Fetihten sonra İstanbul ve Rum Toplumu." *Tarih ve Toplum*, 104: 13-17.
- 1992 c "İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri." *Tarih ve Toplum*, 105: 25-31
- 1992 d "İstanbul'daki Rum Ortodoks Kiliselerinin Adları ve Anlamları." *Tarih ve Toplum*, 106: 23-29.

KARAL, Enver Z.

- 1988 a *Osmanlı Tarihi V*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- 1988 b *Osmanlı Tarihi VI*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- 1988 c *Osmanlı Tarihi VII*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- 1988 d *Osmanlı Tarihi VIII*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

KARPAT, Kemal H.

- 1973 "The Social and Economic Transformation of İstanbul in the Nineteenth Century." *İstanbul A'la Jonction des Cultures Balkaniques, Méditerranéennes et Orientales, aux XVI e-XIX e Siècles*, Bucharest.
- 1986 "Ottoman Views and Policies Towards the Orthodox Christian Church." *The Greek Orthodox Theological Review*, 1-2: 131-155.

KAYRA, Cahit

- 1990 *İstanbul Mekanlar ve Zamanlar*, İstanbul.

KERAMEUS, Papadopoulos A.

1902 "Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος"
"Nikephoros Kallistos Xsanthopoulos"
Byzantinische Zeitschrift, XI: 38-49.

1904 "Ναοὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸ 1583 καὶ
1604."
"Naoi tes Konstantinoupoleos kata to 1583 kai
1604."
'Ο ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς
Σύλλογος,
*Ho en Konstantinoupolei Hellenikos Philologikos
Syllogos*, XXVIII: 118-145.

KHITROWO, B.

1889 *Itinéraires Russes en Orient*,
Geneve.

KOÇU, Reşat E.

1961 *İstanbul Ansiklopedisi*,
İstanbul, III: 1537-1555, 1561-1598.

KONSTANTIOS, Konstantiniad

1277 H *Heyet-i Sabika-i Kostantiniye*,
(Çev. Yorgaki)
İstanbul.

KÖMÜRÇİYAN, Eremya Çelebi

1988 *İstanbul Tarihi, XVII. Asırda İstanbul*,
(Çev. Hrand D. Andreasyan),
İstanbul: Eren Yayıncılık.

KRESTEN, O.

1970 *Das Patriarchat von Konstantinopel im Ausgehenden
16. Jahrhundert*,
Wien.

KRITOVOULOS

1954 *History of Mehmed the Conqueror*,
(Trans. Charles T. Riggs),
New Jersey.

LARPENT, Georg

1854 *Turkey; Its History and Progress*,
London.

LAURENT, V.

1965 *Le corpus des Sceaux de l'Empire Byzantin*,
Paris.

LEWIS, Bernard

1963 *Istanbul and the Civilization of the Ottoman Empire, Oklahoma.*

LUGAL, N. ve A. ERZİ

1956 *Fatih Devrine ait Münşeat Mecmuası, İstanbul.*

MAC LAGAN, Michael

1968 *The City of Constantinople, Holland.*

MAJESKA, George P.

1984 *Russian Travelers to Constantinople in the Fourteenth and Fifteenth Centuries, Washington.*

MALAY, Hasan

1987 *Epigrafi (Yazıtbilim), İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.*

MAMBOURY, Ernest

1951 *Istanbul Touristique, İstanbul.*

MANGO, Cyril (ed.)

1978 *The Mosaics and Frescoes of St. Mary Pammakaristos (Fethiye Camii) at Istanbul, Washington.*

MANSEL, Arif Müfid

1948 *Türkiye'nin Arkeoloji, Epigrafi ve Tarihi Coğrafyası İçin Bibliyografya, Ankara.*

MANTRAN, Robert

1986 *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, (Çev. M. A. Kılıçbay ve E. Özcan), Ankara: V Yayınları.*

MATHEWS, Thomas F.

1976 *The Byzantine Churches of Istanbul, Pennsylvannia.*

MAYER, R.

1943 *Byzantion-Konstantinopolis-Istanbul, Wien.*

MEHMED ZİYA

1336 H *İstanbul ve Boğaziçi, İstanbul.*

METROPOLİTES GERMANOS

- 1935 *Συμβολή εἰς τοὺς Πατριαρχικοὺς Καταλόγους Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τῆς ἀλώσεως καὶ ἐξῆς I. (1454-1702),*
Symbole eis tous Patriarkhikous Katalogous Konstantinoupoleos apo tes haloseos kai hekxes I (1454-1702),
 Konstantinoupolis.
- 1938 *Συμβολή εἰς τοὺς Πατριαρχικοὺς Καταλόγους Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τῆς ἀλώσεως καὶ ἐξῆς II. (1702-1936),*
Symbole eis tous Patriarkhikous Katalogous Konstantinoupoleos apo tes haloseos kai hekxes II (1702-1936),
 Konstantinoupolis.

MIKLOSICH Fr. ve J. MÜLLER

- 1860 *Acta et Diplomata Graeca medii aevi II.*
 Wiene.

MILLINGEN, Alexander van

- 1899 *Byzantine Constantinople The Walls of the City and Adjoining Historical Sites,*
 London.
- 1974 *Byzantine Churches in Constantinople,*
 London.

MIRMIROĞLU, Vladimir

- 1945 *Fatih Sultan Mehmed II. Devrine ait Tarihi Vesikalar,*
 İstanbul.
- 1946 "Fener Rum Patrikhanesi."
Türkiye Turing Otomobil Kurumu Belleteni,
 48: 25-27.
- 1952 "Fatih ve Patrik Yenadios."
Türkiye Turing Otomobil Kurumu Belleteni,
 124: 14-15
- 1953 "Fatih ve Ortodoksluk."
Türkiye Turing Otomobil Kurumu Belleteni,
 136: 14-15
- 1966 "Bizanslılar Zamanında İstanbulda Havariun Kilisesi."
Türk Yurdu, V, 321: 30-32.

MORAUX, Paul

- 1964 *Bibliothèque de la Société Turque d'Histoire, Catalogue des manuscrits Grecs (Fonds du Syllogos),*
 Ankara: TTK Basımevi.

MORDTMANN, J. H.

1892 *Esquisse Topographique de Constantinople,*
Lille.

1913 "Constantinople."
Encyclopédie de l'Islam, I: 888-898.

MULLER-WIENER, Wolfgang

1977 *Bildlexikon zur Topographie Istanbuls,*
Würzburg.

NOMIDIS, M.IS.

1937 *Zwοδοχος Πηγη.*
Zoodokhos Pege,
İstanbul.

OBERHUMMER, E.

1899 "Bosphorus."
Paulys Real-Encyclopadie, III: 741-757.

1900 "Constantinopolis."
Paulys Real-Encyclopadie, IV/1: 963-1013.

ORHONLU, Cengiz

1970 *Osmanlı Tarihine Aid Belgeler, Telhisler (1597-1607),*
İstanbul.

1981 "Şehir Mimarları."
Osmanlı Araştırmaları, II: 1-30.

ORTAYLI, İlber

1986 *İstanbul'dan Sayfalar,*
İstanbul.

OSTROGORSKY, Georg

1981 *Bizans Devleti Tarihi.*
(Çev. Fikret Işıltan),
Ankara: TTK Basımevi.

ÖRS, Vedat

1977 "Ortodoks."
Türk Ansiklopedisi, XXVI: 39-40.

ÖTÜKEN, Yıldız

1979 "İstanbul Kiliselerinin Fetihten Sonra Yeni Görevle-
ri, Banileri ve Adları."
Hacettepe Beşeri Bilimler Dergisi, X, 2: 71-85.

ÖZ, Tahsin

1987

İstanbul Camileri,

Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

PASPATES, A. G.

1877

*Βυζαντινὰι Μελέται Τοπογραφικαὶ καὶ Ἱστορικαὶ,
Byzantinai Meletai Topographikai kai Historikai,
Konstantinoupolis.*

PARANİKAS, M.

1888

"Περὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατριαρχικῆς
Σχολῆς."

"Peri tes en Konstantinoupolei Patriarkhikes Skholes."

'Ο ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς
Σύλλογος,

Ho en Konstantinoupolei Hellenikos Philologikos Syllogos, XIX: 1-19

PASADEOS, Aristidi

1976

'Ο Πατριαρχικὸς οἶκος τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου,
Ho Patriarkhikos oikos tou oikoumenikon thronou,
Thessalonike.

PETRIDES, S.

1901

"Eglises Grecques de Constantinople en 1652."
Echos d'Orient, IV: 42-50.

PORTER, James

1768

*Observations on the Religion, Law, Government and
Manners of the Turks*,
London.

RABY, Julian

1980

"El Gran Turco-Mehmed the Conqueror as a Patron
of the Arts of Christendom."
(Yayınlanmamış Doktora Tezi)
Oxford: Faculty of Oriental Studies.

RUNCIMAN, Steven

1965

The Fall of Constantinople 1453,
Cambridge.

1968

The Great Church in Captivity,
Cambridge.

SCHNEIDER, Alfons M.

- 1950 *Mauern und Thore Golden Horn zu Konstantinopel, Göttingen.*
 1951 "The Blachernen."
Oriens, IV: 102-105.
 1952 "XV. Yüzyılda İstanbul'un Nüfusu."
Türk Tarih Kurumu Belleten, 61: 35-48, Lev: IX-X.
 1967 *Byzanz, Vorarbeiten zur Topographie und Archäologie der Stadt,*
 Amsterdam.

SCHNEIDER, A. M. ve M. IS. NOMIDIS

- 1944 *Galata Topographisch-Archeologischer Plan mit erläuterndem Text,*
 İstanbul.

SERTOĞLU, Mithat

- 1967 "İstanbul (Türk Devri, 1520'den Cumhuriyet'e)"
İslam Ansiklopedisi, V/2: 1214/1-1214/44.

SHAW, Stanford J.

- 1976 *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey,*
 Cambridge.

SMITH, Thomas

- 1678 *De Graecae ecclesiae hodierno stato epistola,*
 London.

SOPHIANOS T.

- 1913 Ἀναμνηστικὸν Ἱστορικὸν Μετάλλιον ἐπὶ τῇ
 Τετρακοσιετηρίδι τοῦ ἐν Γαλατᾷ ἱστ. καὶ πολυ-
 παθοῦς ἱεροῦ ναοῦ τῆς Παναγίας Καφατιανῆς,
Anamnestikon Historikon Metallion epi te Tetrakosiete-
redi tou en Galata hist. kai Polypathous hierou naou tes
Panagias Kaphatianes,
 Konstantinoupolis
 1919 Ἱστορία τοῦ ἐν Γαλατᾷ Ἱεροῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου
 Νικολάου,
Historia tou en Galata Hierou naou tou Hagiou
Nikolaou,
 Athenai.

SUMNER. BOYD, H. ve J. FREELY

- 1973 *Strolling Through Istanbul,*
 İstanbul.

ŞAHİN, Süreyya

1980 *Fener Patrikhanesi ve Türkiye,*
İstanbul.

TANSEL, Selahattin

1953 *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in*
Siyasi ve Askeri Faaliyeti,
Ankara: TTK Basımevi.

TEKİNDAĞ, Şehabeddin

1955 "İbn Kemal'e göre Fatih'in İstanbul'u Muhasara ve
Zaptı."

İstanbul Enstitüsü Dergisi, I: 1-26.

1967 a "Osmanlı İdaresinde Patrik ve Patrikhane."
Belgelerle Türk Tarih Dergisi, 1: 52-55, 2: 49-53.

1967 b "İstanbul (Türk Devri, 1453-1520)."
İslam Ansiklopedisi, V/2: 1199-1214.

TOLGA, Osman

1961 *İstanbul Ansiklopedisi,*
İstanbul, III: 1537-1555, 1561-1598.

TSANGADAS, Bryon C. P.

1980 *The Fortifications and Defense of Constantinople,*
New York.

TURAN, Şerafettin

1963 "Osmanlı Teşkilatında Hassa Mimarları."
Tarih Araştırmaları Dergisi, I: 157-202.

TURSUN Bey

1973 *Fatih'in Tarihi "Tarih-i Ebul Feth",*
İstanbul.

UBICINI, M. A.

1973 *Letters On Turkey: An Account of the Religious,*
(1856) *Political, Social and Commercial Condition of The*
Ottoman Empire,
(Çev. Lady Easthope),
New York: Arno Press.

UZUNÇARŞILI, İsmail H.

1988 a *Osmanlı Tarihi I.*
Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

1988 b *Osmanlı Tarihi II.*
Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- 348 İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri
- 1988 c *Osmanlı Tarihi III/I.*
Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- 1988 d *Osmanlı Tarihi III/II.*
Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- 1988 e *Osmanlı Tarihi IV/I.*
Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- 1988 f *Osmanlı Tarihi IV/II.*
Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

ÜÇÖK, C ve A. MUMCU

- 1976 *Türk Hukuk Tarihi,*
Ankara.

ÜLGEN, Ali S.

- 1939 *Constantinople, During the Era of Mohammed The Conqueror 1453-1481,*
Ankara.

YORGA Efendi

- 1948 *Osmanlı Tarihi V (1774-1912),*
(Çev. B. Sıtkı Baykal),
Ankara.

ZIDKOV, H.

- 1929 "Ein Wandmosaikfragment aus Konstantinopel."
Byzantin Zeitschrift, 30: 601-607, Taf.11.

ZORZO DOLFIN

- 1953 "Cronaca Delle Famiglie Nobili di Venezia, e Della
Stessa Citta Dalla Sua Origine Sino L'Anno 1478."
(Çev. Samim Sinanoğlu ve Suat Sinanoğlu),
Fatih ve İstanbul, I: 19-62

DİZİN

A

- Abdülhamit I. 35
Abdülhamit II. 221
Abdülmecit 179, 181
Acem Ağa Mescidi 42
Acemioğlanlar 22
Acemoğlu 135
Adalar Metropolitliği 57
Adamantidis 227
Agarin 27
Agathangelos 274, 319
Ahırkapı 39
Ahkam Defteri 51
Ahmet III. 33, 147
Ahmet Kalaylı Paşa (Başvezir) 147
Ahmet Refik 50
Aia Kiriaki Kilisesi 192
Akkerman 24
Aksaray 22, 24
Alahan Doğu Kilisesi 282
Aleks Krassopulos 227
Aleksandros Konstantinides 92, 320
Aleksios IV. 89
Aleksios V. 89
Aleksios Komnenos (İmparator) 147
Aleksis (Yağcı) 268
Altımermer 28, 34
Altımermer Mescidi 40
Altımermer Panagia Kilisesi 58, 69, 75
Altınkapı 23, 232, 250
Analepsis 207, 210
Anastas Georgiu 222
Anastasis (Bahçivan) 268
Andifonitis 156
Andreas Krisei 40
Andreasyan Hrand 49
Andronikos III. (İmparator) 89
Ankaralı Abraham 40
Anthimos IV. (Patrik) 179, 181
Antonios 267
Antonios Antipas 174, 320
Apostolis (Kabızmal) 268
Arabacılar Meydanı 259
Arap Camii 22, 42
Argiropuloslar 133, 318
Aristokles 106
Arkhimandrites Keladion 142
Arnavutköy Khristos Kilisesi 64, 66
Arnavutköy Prophetes Elias Kilisesi 60, 70
Arnavutköy Taksiarkhes Kilisesi 60, 70
Aslanhane 42
Athena Kültü 76
Athenagoras 77, 225, 274
Athos Manastırı 250
Atik Ahkam Defteri 51
Atik Mustafa Paşa Camii 42
Avr. Vasiliadis 227
Avraam (Grigorios oğlu) 204
Ay' Dimitrios 244
Ay' Nikola 49, 84, 172
Ay' Theodoros 273
Ay' Yani Kilisesi 98, 165
Ay' Yorgi 148
Ay' Yorgios 140, 213
Aya Dimitri Kilisesi 243

Aya Kasım 244
 Aya Kyriake Kilisesi 191
 Aya Mina Kilisesi 231
 Aya Nikola Kilisesi 83, 237, 265
 Aya Panaia 76, 117, 203, 259
 Aya Paraskeve Kilisesi 185
 Aya Strati Kilisesi 111
 Aya Yani Metokhi Kilisesi 97, 99
 Aya Yorgi 121
 Aya Yorgi Kiparisas Kilisesi 212
 Aya Yorgi Metokhi Kilisesi 139
 Ayakapı 39
 Ayakapı Hagios Nikolaos Kilisesi 58, 68, 83
 Ayasofya Camii 42
 Ayasofya Tahrir Defteri 41
 Ayazma Kapısı 39
 Ayios Konstantinos 221
 Ayios Polikarpos 232
 Ayios Yorgios Kilisesi 122, 157
 Aynalı Kavak Antlaşması 35
 Ayvansaray 24, 39
 Ayvansaray Hagios Demetrios Kilisesi 29, 31, 41, 59, 65, 69, 88
 Ayvansaray Panagia Blakhernae Kilisesi 59
 Ayvansaray Panayia Balino Kilisesi 69, 104
 Ayvansarayı 40, 135
 Aziz Demetrios 259
 Aziz Georgios 141, 259
 Aziz Khralampos Parekklesionu 99, 101
 Aziz Nikolaos 173, 239, 271
 Azize Euphemia 147, 155
 Azize Paraskeve 117, 186

B

Bab-ı Asafi Evrakı 52
 Babıalı 34
 Bahçekapı 39
 Bakırköy Analepsis Kilisesi 63, 67
 Bakırköy Hagios Georgios Kilisesi 62, 66
 Balabanağa Mescidi 22, 40, 42

Balat 24, 83, 97, 104, 110, 140
 Balatkapı Ioannes Prodromos Kilisesi 64, 67, 89, 97
 Balatkapı Panagia Balinou Kilisesi 59, 104
 Balatkapı Taksiarkhes Kilisesi 59, 70, 111
 Balıklı 250
 Balıklı Ayazması 31, 138, 250
 Balıklı Kilisesi 249
 Balıklı Müessesesi 39
 Balıklı Rum Hastanesi 57
 Balıkpazarı Kapısı 39
 Bali Ekserci 123, 318
 Bartholomeos I. (Patrik) 105, 107
 Basileios I. (İmparator) 250
 Başmelekler Kilisesi 76
 Bayezit II. 28, 32
 Bebek Hagios Khralambos Kilisesi 60, 66
 Bedesten 23, 28
 Belgrad Kilisesi 116, 117
 Belgradkapı 28
 Belgradkapı Panagia Kilisesi 59, 68, 116
 Benjamin I. (Patrik) 134
 Berat Defteri 51
 Beşiktaş 31, 34
 Beşiktaş Meryem Ana Kilisesi 34
 Beşiktaş Panagia Kilisesi 60, 69
 Beykoz Hagia Paraskeve Kilisesi 62, 69
 Beyoğlu 31, 48
 Beyoğlu Hagios Konstantinos ve Hagia Helene Kilisesi 60, 67
 Birun 32
 Blakh Sarayı Kilisesi 29, 41, 143
 Blakherna Meryemi 82, 87, 195
 Bodrum Camii 42
 Boyacıköy Panagia Evangelistria Kilisesi 60, 68
 Brankovanos, Simandor 318
 Burç Kilisesi 147
 Burgazada Hagios Georgios Kilisesi 61, 66

Burgazada Ioannes Prodromos
Kilisesi 63, 67
Burgazada Khristos Kilisesi 61, 66
Bursa Aydınpınar Köyü Kilisesi 282
Bursa Demirtaş Bucağı Kilisesi 282
Büyükada Hagios Demetrios Kilisesi
63, 65
Büyükada Hagios Georgios Kilisesi
61, 66
Büyükada Hagios Nikolaos Kilisesi
61, 68
Büyükada Khristos Kilisesi 61, 66
Büyükada Panagia Kilisesi 63, 69
Büyükada Prophetes Elias Kilisesi 63,
70
Büyükdere Hagia Paraskeve Kilisesi
62, 69
Byzantion 19, 336

C

Cebe-Ali Bey 39
Christoforo Buondelmonti 21
Christus Akateleptos 22, 40
Christus Pantepoptes 22, 40
Cibali 32, 49, 83
Cibali Ay' Nikola Kilisesi 49
Cüb'Ali Kapısı 39

Ç

Çarşamba 22, 158, 319
Çatladısı Kapısı 39
Çengelköy Hagios Georgios Kilisesi
62, 66
Çingeneler 23
Çinili Köşk 23
Çolakidis, O. 320

D

Damianos I. (Kudüs Patriği) 142
Daniel Psomas 160, 319
Daniil Gunaris 180, 318
Davudpaşa Kapısı 39
Demetrios Sarmaşık Kilisesi 244
Demirciler Mescidi 40
Deniz Abdal 29

Dernschwam, Hans 47
Dimitrios Harkaroulos 253, 319
Dionysos IV. (Patrik) 93
Dios Manastırı 40
Divan 26
Divan-ı Hümayun 50
Divanyolu 22, 23
Dolapdere Evangelistria Kilisesi
60, 68
Dorotheos (Kudüs Patriği) 130
Du Cange 49
Du Cange Listesi 76, 83, 104, 117,
122, 130, 140, 147, 165, 172,
179, 203, 213, 221, 232
Dukas 21
Dukas Kerestecis 180, 318
Dünya Coğrafyası 49

E

Edirnekapi 24, 39, 74, 121, 202,
243, 258
Edirnekapi Hagios Georgios
Kilisesi 59, 66, 121
Efes Hagios Ioannes Kilisesi 282
Efes Meryem Kilisesi 282
Eflak 187, 318
Eğrikapi 31, 39, 259
Eğrikapi Hagios Kyriakos Kilisesi
59, 68
Eğrikapi Panagia Suda Kilisesi 59,
69, 130
Eirene (İmparatoriçe) 250
Elpis Ton Apelpismenon 196
Ermeniler 24
Esekapı Mescidi 40, 42
Eski İmaret Camii 22, 40, 42
Eski İstanbul 37, 38, 48
Eski Saray 28
Etyemez Tekkesi 40
Euprepeia Kadınlar Derneği 107,
320
Evamir-i Maliye Kalemî 51
Evlampia D. Cambazoğlu 134, 320
Evliya Çelebi 40
Eyüp 31

Eyüp Sultan Türbesi 33
Eyyüb Ensari Türbesi 33

F

Fatih (semti) 23, 39
Fatih Camii 39
Fatih Külliyesi 23
Fazıl Mustafa Paşa 34, 42
Fenari İsa Camii 42
Fener 24, 28, 29, 31, 37, 74, 139, 146
Fener Aya Yorgi Katedral Kilisesi 146
Fener Hagios Georgios (Metokhi)
Kilisesi 41, 63, 66, 139
Fener Hagios Georgios Patrikhane
Kilisesi 34, 58, 66, 146
Fener Hagios Georgios Poteras
Kilisesi 58, 66, 156
Fener Panagia Mugliotissa Kilisesi
31, 58, 69
Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi 39,
57, 74
Fenerkapı 39, 40
Feriköy Dodeka Apostoloi Kilisesi
60, 65
Fethiye Camii 29, 41 157
Fındıklı 31
Filodoros Gunaris 180
Forum Tauri 23
Fotakis (Keresteci) 268
Fotios 224
Franz Kauffer Haritası 192, 197

G

Gabriel 257
Galata (semti) 28, 31, 37, 38, 48, 49
Galata Kadısı 35
Galata Hagios Nikolaos Kilisesi 64,
68, 171
Galata Ioannes Prodromos Kilisesi
64, 67, 165
Galata Panagia Kaphatiane Kilisesi
69, 178
Galatasaray Panagia Kilisesi 60, 68
Gennadios II. 26, 27 41
Gennadios II. İtikadnamesi 27, 41

Georgios (Katip) 319
Georgios Fotiadis 253, 319
Georgios Gunaris 180, 318
Georgios Skolarios 26
Georgios Pepagomenos 89
Gerlach, Stephan 47
Germanos IV. (Patrik) 83, 105, 106
Giritli Nikephoros 99
Gorgoepekoos 76
Gregorios V. (Patrik) 148
Gregorios VI. (Patrik) 122, 148, 150
Gül Camii 42
Güngörmez Mescidi 40
Gyllius, Petrus 47

H

Hacı Kiros 216, 318
Hacı Konstantinos (Eflak Kapı
Kahyası) 149
Hacı Manolaki Kamaras 253
Hacı Muhiddin Mahallesi 244
Hacı Nikolaos 227, 267, 317
Hacı Nikolaos (Mimar) 122, 125
Hacianesti Ioannu 253
Hacıvaso 274
Hacopulos 227
Hagia Aikaterine 99, 103, 218
Hagia Argyre 190
Hagia Barbara 81, 210
Hagia Euphemia 40, 155
Hagia Kyriake 58, 195, 281, 315,
316, 322
Hagia Matrunda 169
Hagia Paraskeve Ayazması 258
Hagia Paraskeve İkonası 169, 190
Hagia Paraskeve Kilisesi 117
Hagia Sophia 22, 40, 122
Hagia Theodora 257, 278
Hagios Angelos 206
Hagios Antonios 176
Hagios Athanasios 60, 65, 109, 270
Hagios Basileios 87, 103, 176, 196,
257, 263
Hagios Demetrios Agiorassiarı 89
Hagios Demetrios İkonası 91, 95,

- 164, 189, 196, 230, 248, 257
Hagios Demetrios Kananu Kilisesi
29, 40
Hagios Demetrios Kilisesi 98
Hagios Elephterios 257
Hagios Evangelismos 120
Hagios Georgios 128, 150, 164, 176,
210, 218, 228, 265, 270, 278
Hagios Georgios Diplofanaro
Patriarkhike 147
Hagios Georgios Hierosolymitani
140
Hagios Georgios Kyprisso Kilisesi
29, 40
Hagios Georgios Manganon 40
Hagios Georgios Platea d'Oignon 122
Hagios Georgios versus Castellum
Septum Turrium 213
Hagios Gerasimos 176
Hagios Gregorios İkonası 103, 176
Hagios İakobos 145
Hagios İoannes İkonası 120
Hagios İoannes-Trullo 29
Hagios Karpos-Papylos Martyriumu
232
Hagios Karpos Psomathia 232
Hagios Kharalampos Ayazması 84
Hagios Kharalampos İkonası 103,
115, 176, 241
Hagios Kharalampos Kilisesi 84
Hagios Khrysostomos 196
Hagios Konstantinos de Caramanio
221
Hagios Konstantinos ve Helene
İkonası 230, 248, 257
Hagios Nazianzenos 196
Hagios Nikolaos İkonası 87, 95, 103,
115, 120, 164, 165, 176, 189, 206,
210, 218, 230, 241, 257, 270
Hagios Nikolaos Portam Lignariam
83
Hagios Polykarpos 232
Hagios Poteras İkonası 164
Hagios Sergios Bakhos Kilisesi 49
Hagios Spyridon İkonası 115, 169,
176, 247, 270
Hagios Stratos 112
Hagios Tafos 140
Hagios Theodoros İkonası 278
Hagios Tryphones İkonası 95, 96,
248, 263, 270
Haliç 38, 39, 83, 97, 104, 146
Halkalı Su Yolu 23
Hamza Paşa Mescidi 31
Hançerli Kilise 259
Hançerli Meryem 259
Hançeryotissa 258
Hasköy 31, 38, 186
Hasköy Hagia Paraskeve Kilisesi
59, 69, 185
Haslar Kadısı 33, 35
Hassa Mimarlar Ocağı 32
Havari Paulus 87, 138
Havari Petrus 87, 138
Hemerologion 78, 84, 93, 101, 113,
118, 126, 131, 135
Herakles Tapınağı 75
Herodes 260
Heybeliada Hagia Triada Kilisesi
61, 70
Heybeliada Hagios Georgios
Kilisesi 63, 66
Heybeliada Hagios Nikolaos
Kilisesi 63, 68
Heybeliada Hagios Spyridon
Kilisesi 61, 70
Heybeliada Khristos Kilisesi 61, 66
Heybeliada Prophetes Elias Kilisesi
63, 70
Hırami Ahmet Paşa Camii 29
Hızır 65
Hızır İlyas Kilisesi 121, 122, 140, 157
Hoca Hayreddin Mescidi 40
Hodogetria Meryem 179
Holy Aposteles 40
Hrist. Zafiroğlu 227
Hristos (Bakkal) 267
Hurmuziadis 227

I

İslahat Fermanı 36

İ

İakovos (tercüman) 319

İbrahim Paşa Mescidi 29

İç Bedesten 23

İeremias I. (Patrik) 117

İeremias II (Patrik) 29, 41, 83

İeremias III. (Patrik) 148

İkonoklasmus dönemi 258

İmparator Kapısı 98

İmrahor Camii 42

İnciciyan, P. 39, 49

İoakim III. (Patrik) 221

İoann. Nevridis 227

İoannes 267, 268

İoannes II. Komnenos 27

İoannes Kocaoğlu 318

İoannes Nikolaos Skouropoulos 126, 319

İoannes Prodromos İkonası 81, 87, 95, 103, 110, 115, 120, 128, 138, 150, 155, 164, 166, 169, 176, 184, 190

İoannes Prodromos Kilisesi 29, 98, 282

İoannes Theologos 184

İoannis Andreou 106

İoannis Hrisohoos 180, 318

İokovos 133

İsa (mimar) 225

İstanbul Ansiklopedisi 50, 122, 139, 140, 238, 258, 265

İstanbul Hayatı 42, 50, 53

İstinye Taksiarkhes Kilisesi 61, 70

İustinianus I. (İmparator) 249

İvan Vasiliyeviç 48

İznik Hagia Sophia Kilisesi 282

J

James Porter 34

Janin, R. 50

Jüpiter Tapınağı 75

K

Kadıköy Hagia Euphemia Kilisesi 61, 66

Kadıköy Hagia Trias Kilisesi 62, 70

Kadıköy Hagios İgnatios Kilisesi 62, 67

Kadıköy Metropolitliği 57

Kadınlar Manastırı 27, 147

Kadırga 28, 30

Kadrihane Tekkesi 31

Kafatiani 179

Kaffa 178

Kahire 28, 52

Kalamış Hagios Ioannes Khyssostomos Kilisesi 62, 67

Kalenderhane Camii 22, 40, 42

Kalfa Paulos (mimar) 140

Kalfapulos P. 227

Kallinikos (Metropolit) 149

Kallinikos II. (Patrik) 147

Kallinikos V. (Patrik) 221

Kamil Kepeci Tasnifi 51

Kanavis 88, 91

Kandilli Metamorphosis Kilisesi 62, 66

Kantakuzenos 140

Kanuni Sultan Süleyman 28, 29

Karaman 22, 220

Karaman Kilisesi 219

Karışdıran Süleyman Bey 21

Kariye Camii 42

Karpos-Papylos 232

Kasım Ağa Mescidi 40

Kasımpaşa 31

Kedrenos (Tarihçi) 250

Kefe (semt) 22

Kefeli Mescidi 40

Kefeliler 24

Kerameus, P. 49, 52, 73, 147, 238

Kerubim 88, 158, 201

Kesareya 141

Khalkedon 149

Khora 40

Khrisanthos (Kudüs Patriği) 140,

- Kınalıada Khristos Kilisesi 61, 66
 Kınalıada Panagia Kilisesi 63, 68
 Kırkçeşme 23
 Kızıl Minare 22
 Kiborion 301
 Kilise Camii 40, 42
 Kilise Defterleri 51
 Kirya ton Uranon 203
 Koca Mustafa Paşa Camii 42
 Kocaoğlu Ioannis 126
 Koçu, R.E. 51
 Koimesis İkonası 81, 95, 103, 106, 109,
 138, 184, 201, 203, 206, 263
 Konstantin Brankovanos (Eflak
 Voyvodası) 186
 Konstantin Kerestecis 180
 Konstantinopolis 19, 330
 Konstantinos (Ekklesiarkhes) 149
 Konstantinos (Mimar) 207, 221
 Konstantinos I. (İmparator) 27, 75,
 220
 Konstantios I (Patrik) 90, 92, 99, 112,
 113, 122, 187, 203, 204, 207, 213,
 221, 232, 238, 251, 266
 Konstantinos V. (İmparator) 121
 Konstantinos Andreou 106
 Konstantinos Eftimiu 158
 Konstantinos H. Georgiou 92
 Konstantinos Ioannis İplikçi 253
 Konstantinos Yolasıǧmazis 266
 Konstantis Yolasıǧmazis 232
 Korykos Meryem Kilisesi 282
 Kosmas 126
 Kosta 180
 Kosta Kalfa (Duvarcı) 259
 Kömürçiyan, E. Ç. 38, 49
 Köprülü Fazıl Mustafa Paşa 34
 Kritovoulos 21, 24, 40
 Ksenidis H. 227
 Ksiloporta 90, 92
 Kudüs Kilisesi 139
 Kudüs Manastır Kütüphanesi 130
 Kudüs Rum Ortodoks Patrikhanesi
 39, 57, 139, 140
 Kumkapı 24, 28, 39, 191
 Kumkapı Hagia Kyriake Kilisesi
 16, 58, 67, 191, 281
 Kumkapı Panagia Elpida Kilisesi
 16, 58, 69, 196, 281
 Kurtuluş Hagios Athanasios
 Kilisesi 60, 65
 Kurtuluş Hagios Demetrios Kilisesi
 60, 65
 Kurtuluş Hagios Eleutherios
 Kilisesi 60, 66
 Kuruçeşme Hagios Demetrios
 Kilisesi 60, 65
 Kuruçeşme Ioannes Prodomos
 Kilisesi 60, 67
 Kutsal Roma 19
 Kutsal Ruh 87
 Kutsal Sampson 75
 Kuzguncuk Hagia Panteleimon
 Kilisesi 62, 69
 Kuzguncuk Hagios Georgios
 Kilisesi 62, 66
 Küçük Ayasofya 22
 Küçük Ayasofya Camii 42
 Küçük Ayazma Kilisesi 251
 Küçük Kaynarca Antlaşması 35
 Kürkçüler Han 23
 Kürkçüler Loncası 140, 244
 Kynegos 98
 Kypariso 29, 40
 Kyria ton Uranon Kilisesi 203
 Kyrillos (Metropolit) 149
 Kyrillos VI. (Patrik) 131
- L**
 Ladas 227
 Langa 28, 273
 Langa Hagios Theodoros Kilisesi
 272
 Laskari 180
 Latinler 22, 24, 29, 31
 Lauros Manastırı 250
 Lazaros 267
 Le Chevalier 76, 251
 Leon I. (İmparator) 249
 Leon Panayiotidis 227

Leontaris Kerestecis 180
Lips 40
Louvri Köyü 126, 260
Lüküncüler Mevkii 244

M

Mahmut I. 40
Mahmut II. 35, 232, 251
Mahmut Paşa (Vezir) 40
Makarios (Patrik) 197
Mangana Hagios Georgios Kilisesi 40
Manuel Malaksis 48
Manuil (Mihaile oğlu) 204
Maria Madrena 81
Maria Magdalena 145
Marki Kalfa (Mimar) 251, 253
Martyrium 232
Matheios I. (Patrik) 98
Matthaios II. (Patrik) 147
Mehmet II. 21, 26, 27, 28, 40, 220, 243
Mehmet IV. 31
Mehmet Raşit (İstanbul Kadısı) 76,
89, 99, 122, 140, 156, 203, 244, 259
Meletios Pigas 89
Meletios (Başrahıp) 141
Meletios (Metropolit) 141
Merdivenli Kilise 192
Meryem Ana Kilisesi 34, 203, 259
Mese 23, 29
Metamorphosis 159, 218
Metrofanos III. (Patrik) 220
Mevlanakapı 39
Mihali 180
Mihrimah Sultan Camii 122, 243
Mikhael (Zoloho Petra) Ayazması
114
Mikhael İkonası 115, 138, 145, 257
Mikhael Steiros 40
Mimar Sinan 29
Mimarbaşı 32, 34
Minas Cambazoğlu 134
Minas K. Maksimiadis 254
Mokios Kilisesi 76
Murat II. 250
Murat III. 29, 31, 41

Murat IV. 31
Mustafa III. 34, 84
Mustafa Çavuş Mescidi 40
Mustafa Nuri Paşa 150
Mühimme Defterleri 51
Mühimme-i Mahsusa 52
Müller-Wiener 51
Myra 173, 225
Myrelaion 40
Myroulites Demetrios 91

N

Narlıkapı 39, 221
Neokaisareia 225
Niğde Hamamlı Kilise 282
Niğde Hançerliköy Kilise 282
Niğde Hasaköy Kilise 282
Nikas 266
Nikeforos 99, 100
Nikephoros I. (İmparator) 130
Nikita Kilisesi 130
Nikodimos (Metropolit) 251
Nikol Arapoğlu 227
Nikola 180
Nikolaos (Rahip) 267
Nikolaos (Tülbentçi) 268
Nikolaos Ioannu Zuuropulos 260
Nikolaos Kanabes 89
Nikolaos Khresimos 98
Nikolaos Nikitadis (Mimar) 213
Nikolaos Pağcıoğlu (Mimar) 251,
253
Nikomedeia 149
Nomiki Sinagogis 130
Novgorod (Hacı) 232

O

Odalar Camii 40
Odunkapı 39
Oniki Havari Kilisesi 23, 27
Ortaköy Hagios Georgios Kilisesi
60, 66
Ortaköy Hagios Phokas Kilisesi 60,
69
Oymakapı 90

P

Paisios (Metropolit) 149
 Paisios II. (Patrik) 90, 91, 99, 100
 Pakhomios II. (Patrik) 29
 Pallas Athena 76
 Pammakaristos Manastırı 23, 27, 29, 40, 41, 117
 Pammedea 150
 Pammegiston Taksiarkhon 111
 Panagia Gorgoepekoos 76
 Panagia Hançerli (resmi) 110
 Panagia Kafatiani Kilisesi 179
 Panagias Arabacımejdanı 259
 Panaia Tis Elpidos 197
 Panayotis (Zafiris oğlu) 204
 Pancos (Leon oğlu) 204
 Pantelis 268
 Pantepoptes 22, 40
 Pantokrator İsa 81, 87, 96, 103, 115, 120, 129, 138, 145, 164, 169, 176, 184, 195, 211, 218, 230, 236, 242, 248, 264, 271, 278
 Pantokrator Manastırı 22, 40
 Parankas 150
 Parthenios (Metropolit) 149
 Parthenios II. (Patrik) 83
 Paşabahçe Hagios Konstantinos ve Hagia Helene Kilisesi 62, 67
 Paterakis, Antonios 14, 38, 48
 Paterakis Listesi 52, 75, 83, 88, 97, 104, 111, 116, 121, 139, 146, 165, 171, 178, 185, 191, 196, 202, 207, 212, 219, 231, 237, 243, 265, 272
 Patrik Tahtı 154, 301
 Patrikhane Kilisesi 89, 146
 Patrikhane Listesi 75, 83, 88, 104, 111, 116, 121, 130, 146, 156, 185, 191, 196, 202, 207, 212, 219, 231, 237, 243, 249, 258, 265, 272
 Paulos 268
 Paulos (Mimar) 141
 Paulus 138
 Paulus (Katip) 38, 76, 83, 89, 140, 147, 165, 171, 179, 186, 191, 197, 213,

221, 237, 250, 258

Pavli 180
 Periklifio Tiadis (Mimar) 192
 Petri Kapısı 39
 Petrion Kastel 147
 Petros 267, 268
 Petros (Aigitis oğlu) 204
 Petrus 138
 Philanthropos 40
 Piskopos Mukataası Kalemi 51
 Polykarpos Kilisesi 232
 Prodromos Baptistes Kynegos 98
 Prokopios (Tarihçi) 249
 Prophetes Elias 93, 115, 270
 Prousa 149

R

Rall Aslanides 227
 Romanos 260
 Romanos Lakapenos (İmparator) 250
 Rum Ortodoks Patrikhanesi 29, 147
 Rumlar 24, 31

S

Saint Antonius 31
 Saint Benoit Kilisesi 29, 40
 Saint Marie Kilisesi 29, 31
 Saint Nikolaos 31
 Salmatomruk 74, 202, 283
 Salmatomruk Panagia Kilisesi 59, 69, 202
 Samatya 32, 42, 74, 207, 212, 217, 220
 Samatya Analepsis Kilisesi 59, 67, 207
 Samatya Hagios Georgios Kilisesi 31, 59, 66, 212, 281, 283
 Samatya Hagios Konstantinos ve Hagia Helene Kilisesi 59, 67, 219
 Samatya Hagios Menas Kilisesi 59, 68, 231
 Samatya Hagios Nikolaos Kilisesi

59, 68, 237
 Samatya Kapısı 39
 Samuel (Patrik) 122, 131, 203, 244, 259
 San Michel 40
 San Paolo Domenico 22, 40
 Sancaktar Hayrettin Mescidi 40, 42
 Saray-ı Atik 23
 Saray-ı Cedid 23
 Sargis Hovannesyan 39, 49, 53, 58, 76, 84, 90, 99, 117, 122, 131, 140, 157, 203, 215, 221, 232, 244, 259, 266, 273
 Sarmaşık 74, 244
 Sarmaşık Hagios Demetrios Kilisesi 59, 65, 243
 Sava 180
 Schneider, A.M. 50
 Sebastia 267
 Sekbanbaşı Ferhat Ağa Mescidi 29
 Selim I. 28
 Selim II. 30
 Selim III. 33
 Selvili Kilise 212
 Sirmakeş Han 23
 Side aa Kilisesi 282
 Siderides 49, 52, 73, 147, 238
 Silivrikapı 39
 Silivrikapı Hagios Anargiroi Kilisesi 64, 65
 Silivrikapı Hagios Kharalampos Kilisesi 64, 66
 Silivrikapı Panagia Pege Kilisesi 61, 69, 249
 Sina Başpiskoposluğu 39, 57
 Sina Manastırı 98, 99
 Sinan Paşa Mescidi 29, 40, 42
 Sisanion Bölgesi 126, 158, 260
 Siskopulos 227
 Skolarios Georgios 26
 Smith Listesi 52, 75, 88, 97, 104, 116, 121, 130, 139, 146, 156, 165, 171, 178, 202, 207, 212, 219, 231, 237, 243, 249, 258
 Smith Thomas 14, 38, 48

Sofianos 167, 181
 Sofronios (Metropolit) 83, 267
 Sokollu Mehmet Paşa Külliyesi 30
 Sotirios 151
 Stefanos 267
 Stephan Vuduroğlu 227
 Stergios Gunaris 180
 Stergios Nikolao 158
 Studios 226
 Studios Manastırı 40, 248, 282
 Subaşı 21
 Sultan Ahmet Külliyesi 31
 Sultan Mecid Fermanı 131
 Sulu Manastır 24
 Süleymaniye Külliyesi 29

Ş

Şam 28
 Şehzade Külliyesi 29
 Şeyh Murat Mescidi 42
 Şeyh Süleyman Mescidi 42
 Şişli Metamorphosis Kilisesi 60, 66
 Şurut-ı Milet-i Muhtelif Defteri 51
 Şurut-ı Patriklik-i Rumiyan-ı İstanbul 51
 Şüheda Mescidi 31

T

Tahta Minare 22
 Tahtakale 23
 Taksim Hagia Trias Kilisesi 60, 70
 Tanas 224
 Tanzimat Fermanı 36, 42
 Tarabya Hagia Paraskeve Kilisesi 62, 69
 Tarabya Hagios Konstantinos Kilisesi 62, 67
 Tebriz 28
 Tekfursarayı 74, 260
 Tekfursarayı Panagia Kilisesi 258
 Tekfursarayı Panayia Hançerli Kilisesi 59, 69, 258
 Teophanes (Tarihçi) 130
 Terkos Metropolitliği 57, 68, 252
 Tevkii Cafer Mahallesi 156

Thanas (Meyhaneci) 267
 Theodora (İmparatoriçe) 250
 Theodoris (Bozmacı) 268
 Theodoros 247, 268
 Theodoros (Kabzımal) 204
 Theodoros Kalfa (Mimar) 203, 204
 Theophanes (Patrik) 140
 Theophanes (Prokonnisoslu) 215
 Theotokos Baigle 105
 Theotokos Coubule 117
 Theotokos Eğri Porta 130
 Theotokos Hodegetria 155
 Theotokos Mugliotissa Kilisesi 29
 Theotokos Pammakaristos Kilisesi 29
 Theotokos Portam
 Hadrianopolitanam 203
 Theotokos Sex Marmara 76
 Thomas Ioannou 106
 Timetheos II. (Patrik) 147
 Timiazoni Ayazması 135
 Toklu Dede Mescidi 40, 42
 Tophane 31, 65, 172
 Topkapı 39, 74, 252
 Topkapı Hagios Nikolaos Kilisesi 59,
 68, 265
 Topkapı Sarayı 23, 51
 Triandafilis 244
 Tryphon Karabeinikov 14, 38, 48
 Tryphon Listesi 52, 75, 88, 97, 104,
 111, 116, 121, 130, 139, 146, 156,
 165, 171, 178, 185, 191, 196, 202,
 207, 212, 219, 231, 237, 265, 272
 Tur-i Sina 97, 99
 Tursun Bey 39
 Türk Ortodoks Başpiskoposluğu 39,
 57, 166, 172, 179

U

Unkapanı Kapısı 39, 42
 Uranon Salmatomruk 203

Ü

Üsküdar Kadısı 35
 Üsküdar Prophetes Elias Kilisesi 62,
 70

V

Vaftizci Yahya 201, 300
 Vaftizci Yahya Kilisesi 98, 99
 Varna 149
 Vasiliadis 227
 Vasilios Athanasiades 215
 Vasilios Nikolau (Rahip) 159, 319
 Vasilis 224, 267
 Vasilis (Bahçıvan) 270
 Vathopedi Manastırı 84
 Vitruvius 282

Y

Yahudiler 24, 33
 Yedikule 32, 39
 Yedikule Hazine Burcu 23
 Yedikule Hisarı 23
 Yedikule Kapısı 39
 Yeldeğirmeni Hagios Georgios
 Kilisesi 62, 66
 Yeni Kapı 39, 221
 Yeni Saray 23
 Yeniçeri Ocağı 35
 Yenikapı Hagios Theodoros
 Kilisesi 58, 70, 272
 Yeniköy Hagios Georgios Kilisesi
 63, 66
 Yeniköy Hagios Nikolaos Kilisesi
 61, 68
 Yeniköy Panagia Kilisesi 61, 69
 Yenimahalle Ioannes Prodromos
 Kilisesi 62, 67
 Yenimahalle Panagia Kilisesi 60, 68
 Yeorgi (Çarşambalı Bakka) 158
 Yeorgiadis I. 227
 Yeorgios (Katip) 204
 Yeorgios Eftimiu 159
 Yeorgios Fotiatis 253
 Yeorgios Gunaris 180
 Yerasimos (Metropolit) 149
 Yeşilköy Hagios Stephanos Kilisesi
 63, 70
 Yorga Efendi 43
 Yvanis 224

Z

Zakharias 184

Zamba (Meyhaneci) 268

Zeyrek Kilise Camii 42

Zindankapı 39

Zoodohos Piyi Kilisesi 249

Zosima Damianos 227

Zuro Petra 111

Osmanlı,
azınlıklarının yaşama ve kültürlerini koruma
konusunda duyarlıydı.
Bu, geniş ölçüde, Fatih Sultan Mehmet'in
siyaset felsefesine bağlı olmuştur.
İstanbul'da bu tavrın izlerini yan yana okumak elde midir?

Zafer Karaca, iğneyle kuyu kazdı.

TEMA

TÜRKİYE ÇÖL OLMASIN!
(0212) 281 10 27

ISBN 975-363-082-4

